

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ ТА РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

*Тези доповідей та повідомлень учасників
звітної наукової конференції
ад'юнктів, аспірантів та здобувачів
17 жовтня 2014 р.*

Львів
2014

УДК 34
ББК 67
П78

У п о р я д н и к

Т. С. Коханюк,

*кандидат юридичних наук, начальник докторантури та ад'юнктури
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (17 жовтня 2014 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – 448 с.

У збірнику вміщено тези доповідей та повідомлень, подані учасниками звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів і здобувачів з вищих навчальних закладів Києва, Львова, Одеси та інших міст нашої держави (Львів, 17 жовтня 2014 р.). Молоді науковці цими тезовими повідомленнями репрезентують проблематику своїх наукових досліджень у різних галузях права.

Опубліковано в авторській редакції.

**УДК 34
ББК 67**

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2014

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ:
ВІД ЗМІН У ПРАВОСВІДОМОСТІ –
ДО ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ**

Шановні ад'юнкти, аспіранти та здобувачі!

Вітаю Вас у Львівському державному університеті внутрішніх справ на звітній науковій конференції «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні». Тема конференції сьогодні є надзвичайно актуальною.

У нашій державі та її правовій системі зокрема проводяться комплексні реформи, що зумовлені потребою у формуванні нових підходів до розвитку права, а також соціально-правової держави та її інститутів. Сучасні реалії зумовлюють якісно новий підхід реформування правової системи, оскільки її нинішній стан не сприяє розвитку громадянського суспільства. Сьогодні змушує задуматися та чітко усвідомити, що без докорінних змін у цьому напрямі говорити про сильну, демократичну державу немає сенсу.

Діяти треба негайно! Зараз, як ніколи, слід проявити рішучість та оперативність і водночас зберегти холодний розум і мудрість в ухваленні будь-яких рішень, зваживши на усі фактори.

Сьогодні прагнемо до повної зміни системи та країни, що загалом було доведено українцями на Майдані Незалежності взимку цього року. Жага до реформування зараз виражається у боротьбі нашого народу за свою свободу – і на фронті, і в тилу. А щоб розпочати процес ефективної трансформації суспільства та держави, найперше слід застосовувати власне правові реформи.

Нині Україна перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх глобальних чинників та тенденцій, які позначаються на стані та функціональних можливостях правової системи,

зокрема у правовій свідомості, системі законодавства, правотворчому та законотворчому процесах. Усі розпочаті в нашій країні реформи були зумовлені потребою докорінної зміни національної правової системи. Якісно реформуватись також повинні і судова система, місцеве самоврядування, територіальна організація, адміністративний устрій та політична система.

Сьогодні, можливо, вперше за 23 роки незалежності нашої держави, простежуємо формування громадянського суспільства в Україні. Історія неодноразово доводила, що саме такий період є потужним каталізатором реформ, зокрема у правовій галузі. Тому так важливо зараз ефективно використати цей момент, оскільки саме суспільство спонукає державний механізм до реформування. І що сильнішим буде громадський контроль за цим процесом, то ефективнішим буде результат. Згідно зі світовою практикою, період реформ завжди складний насамперед тому, що це зміни. Для того, щоб ці зміни дали позитивний очікуваний результат, їх потрібно здійснювати професійно, зважуючи кожен крок, беручи до уваги позитивний досвід інших держав. Водночас необхідно акцентувати на внутрішніх особливостях і потребах, дослухатися до думки громадськості.

Загалом правова реформа – на початковому етапі впровадження. Тому Ваше завдання як молодих науковців полягає у розробленні нових підходів і методів ефективного процесу трансформації правової системи.

Щиро бажаю Вам натхнення, творчих успіхів і наснаги, цікавих та сміливих ідей і плідної праці для спільного блага!

Щасту!

Валерій Серeda,
ректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник міліції

Р. М. Андрусишин,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У РОЗБУДОВІ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Багаторічний досвід державотворення в Україні свідчить, що державне управління є ефективним тоді, коли йому на допомогу приходять усі основні структури громадянського суспільства.

Поняття «громадянське суспільство» використовується в зіставленні з поняттям «держава». Вони відображають різноманітні аспекти життя суспільства.

Як з'ясувалося, і громадянське суспільство і держава пов'язані між собою глибокими зв'язками: і те, і інше набувають своїх власних якостей лише на основі соціальних процесів, тобто в процесі змін – як тих, що оточують суспільство, так і тих, що діють в самому суспільстві і постають їх природними потенціями та завдатками.

Процес розбудови громадянського суспільства складний і суперечливий. Зародження та розвиток громадянського суспільства відбувається протягом тривалого періоду еволюції сучасної цивілізації. Цей процес має багато закономірностей, спільних для багатьох країн. Але кожна держава, розвиваючи громадянське суспільство, вносила щось особливе, характерне саме для неї.

Одним із аспектів усебічного розвитку та розбудови суспільства в Україні є висока правова культура. Адже не можна вважати фізично здорову людину гармонійно розвиненою, якщо вона, маючи широкі знання, добре працюючи або навчаючись, порушує закони, права. Здатність людини розуміти правила співжиття і вимоги законів та відповідно поводитися не є вродженою, вона формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі в різних видах діяльності [1].

Правове виховання – виховна діяльність, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомирної поведінки людей.

Необхідність організації правового виховання зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформацією правової системи, необхідністю подолання правового нігілізму та правової неграмотності [2].

Наша держава має бути зацікавлена в створенні, всебічному розширенні і поглибленні громадянського суспільства, якщо воно прагне до задоволення потреб громадян, до своєї адаптації в загальнолюдський цивілізований процес. Для держави стає життєво необхідним розвиток усіх елементів громадянського суспільства. Чи відповідає таке суспільство досягнутому рівню світової цивілізації, має засвідчити рівень задоволення інтересів і потреб, громадянський мир на основі дії прийнятих державою законів.

В сучасних умовах однією з вимог громадянського суспільства виступає фактор правової культури в усіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, соціальній, національній), на всіх рівнях суспільних організацій (соціальної групи, суспільної організації, держави), пов'язаних з висуненням на перший план загальнолюдських цінностей. Адже соціальна орієнтація може утверджуватися в якості принципу суспільних відносин та правової культури лише тоді, коли задоволені всі необхідні потреби [3, с. 12].

Соціально-економічна ситуація в Україні не сприяє формуванню належного морального середовища для виховання. Несприятливе побутове оточення, важке матеріальне становище сімей і погіршення у зв'язку з цим внутрісімейних стосунків, недоліки в організації правового виховання зумовлюють збільшення кількості людей, поведінка яких виходить за межі моральних і правових норм. Поширення злочинності серед суспільства випереджає її загальне зростання.

Важливе місце в цьому процесі належить державі. Вона повинна стати арбітром у вирішенні конфліктних питань. Це пояснюється насамперед тим, що на сьогоднішній день

держава має в своїх руках переважне право застосування примусу, різного роду навичок, санкцій, виступаючи власником матеріальних благ, вона може, якщо побажає, спрямовувати свої зусилля на покращення правової свідомості та правової культури, як людей, так і громадського суспільства в цілому.

Та на жаль, переформована державна машина не завжди готова взяти на себе таке завдання. Має спрацювати механізм взаємодії громадянського суспільства і держави, який знаходить свій прояв у співпраці через групи людей, громадські організації, громадські установи, партії тощо [4].

У нашій державі ще існують суперечності між законом і дійсністю, що веде до примноження конфліктів в суспільстві. Вихід із такого становища – у формуванні реалістичного характеру законодавства, спроможного враховувати конкретні ситуації, необхідні для формування громадянського суспільства. На сучасному етапі прийнято говорити про новий суспільний устрій, процес становлення якого відбувається в багатьох країнах, як про суспільство змішаного типу, що проходить різні етапи на шляху до суспільства соціальної злагоди.

Особливо важливою проблемою у розбудові громадянського суспільства в Україні, яка потребує негайного вирішення та постійної уваги, є концептуальне обґрунтування та практична нормативна регламентація взаємодії громадянського суспільства з державою.

Розмежування їх повноважень, яке має місце в будь-якому суспільстві, не означає їх протистояння, хоча таке часто трапляється навіть у демократичних державах. Взаємодія зазначених суб'єктів окреслює різні способи організації людського співіснування, заснованого на зіткненні, узгодженні та гармонізації інтересів

Громадянське суспільство як суспільство громадян, котрі є рівними в своїх правах, суспільство, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага, є базисом держави, де держава, в свою чергу, захищає демократичні принципи самоврядування всіх недержавних організацій, які безпосередньо формують громадянське суспільство. Для цивілізованого розвитку обох феноменів необхідно створити

надійний, ефективний і гармонійний механізм їх взаємодії та взаємозбагачення [4].

Результатом і внутрішнім джерелом розвитку систем нового типу є соціальна орієнтація на реалізацію потенціалу людської особистості, забезпечення вигідних умов й життєвільності. Умови для побудови суспільства соціальної злагоди створюються і в нашій державі. Це, насамперед, реформування відносин власності, започаткування системи політичної демократії. Обидва завдання нерозривно пов'язані між собою, але зміни в економічній і політичній сферах часто мають різну спрямованість.

Рух до громадянського суспільства і розбудови держави є одним із основних напрямів розвитку світового співтовариства, оскільки громадянське суспільство виступає своєрідним фундатором правової демократичної держави [5].

Правове виховання нерозривно пов'язано з новими політичними та економічними умовами життя країни. Це залишається одним з актуальних питань упродовж усього пострадянського періоду історії України. Воно є не стільки метою реформ, що проводяться в нашій державі, скільки неодмінною умовою їх успішної реалізації.

---

1. Головні напрями розбудови громадянського суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://lepetiha.just.ks.ua/golovni-napryami-rozbudovi-gromadyanskogo-suspilstva.html>

2. Навчальні матеріали онлайн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:<http://pidruchniki.com/1613030534943/pedagogika/pedagogika>. – Правове виховання.

3. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політич. і правових учень» / О. О. Ганзенко. – К., 2003. – 16 с.

4. Навчальні матеріали онлайн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://pidruchniki.com/1911052239359/filosofiya/lyudina_suspilstvo_osnovni_aspekti_vzayemozvyazku. – Людина і суспільство: основні аспекти взаємозв'язку.

5. Паськин М. А. Правові якості як критерій суспільної відповідальності і індивідуальної правової культури / М. А. Паськин // Історія держави й права. – 2007. – № 10. – С. 35–37.

Л. Ю. Бачинська,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ПОЧАТКУ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Право на життя – невід’ємне фундаментальне право людини, яке являється основним природним правом людини. Проте серед значної кількості наукових напрацювань у цій сфері, на сьогодні, залишається більше запитань, ніж відповідей. Одним із таких залишається питання щодо моменту визначення початку життя людини, а відтак його правової охорони.

Юристи, медики, філософи традиційно визначають саме життя як ембріогенез, тобто біологічне існування. Відповідно загальний висновок повинен зводитись до того, що як тільки виникає життя, виникає і відповідне суб’єктивне право [1, с. 45].

У науковому світі різних країн світу по-різному ставляться до сприйняття життя ще ненародженої дитини. Основні точки зору щодо цього дискусійного питання зводяться до того, що частина авторів моментом початку життя вважають певний часовий термін з моменту зачаття, інші – з моменту, коли дитина відділилася від утроби матері і почала самостійно дихати, а треті вважають, що з моменту початку пологів.

Згідно українського законодавства (яке, по суті, відображає вітчизняні наукові віяння) початком життя людини необхідно вважати початок фізіологічних пологів, зокрема передчасних чи штучних. У законодавстві закріплено, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження (лише у випадках встановлених законом (зокрема, йдеться про питання спадкування), охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини (ст. 25 ЦКУ)). Так, стаття 269 Цивільного кодексу України визначає, що особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом.

Причому ознаками початку життя називають дихання, серцебиття, пульсація пуповини або добровільний рух мускулатури [2, с. 336–344]. Відповідно до українського законодавства, людський ембріон не володіє правом на життя.

Таким чином, правовий статус людського ембріона і плода фактично зводиться до статусу «внутрішньоутробного продукту зачаття». І лише живонародження (вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи м'язів) надає плоду статус людської особи [3, с. 71].

Відтак природне право людини на життя, абсолютне за своєю природою, відображаючись у позитивному праві, набуває ряд обмежень, під якими слід розуміти встановлені державою межі забезпечення права на життя [4].

Тобто важко погодитися з позицією українського законодавця. Як вірно відзначає А. Зайцева, об'єктивно життя людини починається з моменту запліднення, а тому держава повинна гарантувати природне право людини на життя [5, с. 20].

Схема визнання початком життя початок фізіологічних пологів та появи на світ дитини сьогодні зазнає дедалі більшої критики, автори якої обґрунтовують думку про визнання початку життя з моменту зачаття (запліднення).

При цьому вчені аргументують свою позицію такими аксіомами:

1) існує відмінність генетичного матеріалу матері та ембріона (плода) людини, що обумовлює необхідність розглядати останнього не як частину тіла жінки, а як новостворену неповторну біологічну одиницю;

2) внутрішньоутробний період існування людської істоти є передумовою її існування після народження, тобто невід'ємним етапом розвитку людини, тому він повинен захищатись правом так, як і життя людини після народження;

3) людський ембріон володіє особливим онтологічним статусом – він є «потенційною людиною», що обумовлює

ту особливу значимість, яка створює підстави для її захисту кримінально-правовими засобами;

4) здатність до автономного життя людини після народження є відносною, оскільки потрапляючи у цілком нове середовище, де значно нижча температура, існує гравітація, численні звукові, тактильні, зорові, вестибулярні та інші подразники, адаптація новонародженого до цих умов є складним процесом і, якщо вчасно не надати допомогу, дитина може загинути [6, с. 107–108].

Науковці відзначають, що як варіантом вирішення даної проблеми та ключовим поняттям тут виступає визнання права народитися. На думку професора П. Рабіновича, юридичне визнання цього права дає можливість для правового вирішення проблем штучного запліднення, клонування людини, абортів чи наукових експериментів над людськими ембріонами [7, с. 117]. Законодавче визнання правового статусу ембріона і закріплення права на життя з моменту зачаття (в тому числі штучного запліднення тощо) дозволить чітко визначити правове регулювання, до прикладу, проведення експериментів з людським ембріоном.

Схожою є думка І. Бабаджанова, згідно якої право на життя має кілька аспектів: право на зачаття, право на народження, право на гідне існування, право на збереження життя і право на нормальне протікання кінця життя [8, с. 38].

Традиційно незмінною є позиція християнських церков із даного питання. До прикладу, в одному із основоположних церковних документів Енцикліці Івана Павла II «Євангеліє життя» відзначається, що право на життя належить людині на всіх етапах її життя – від моменту зачаття аж до природної смерті, за всіх обставин і незалежно від того, здорова вона чи хвора, вповні розвинена чи з обмеженнями, багата чи бідна [9, с. 39].

Як додатковий аргумент варто згадати Декларацію прав дитини від 20. 11. 1959 р., яка у преамбулі відзначає, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження [10]. Акцент

на належному правовому захисті під час внутрішньоутробного періоду розвитку дитини свідчить про те, що незважаючи на відсутність встановлення належного правового захисту ембріону до його народження, необхідність його, хоч і не прямо визначена міжнародними нормами, але опосередковано вказує на це.

На нашу думку, право на життя повинно включати захист життя людини від моменту її зачаття і будь-яке посягання повинно вважатися порушенням даного фундаментального права.

Підсумовуючи, варто вказати наступне. Питання правового регулювання визначення моменту виникнення права на життя та правового статусу ембріона в Україні залишається актуальним. Вирішення цього питання потребує глибокого і детального дослідження, оскільки сьгоднішнє законодавче врегулювання даного питання не відповідає об'єктивним вимогам щодо забезпечення конституційного права на життя людини. Визнання моментом початку життя людини момент її зачаття надасть можливість усунення численних випадків зловживань у цій сфері та допоможе сформувати дієвий механізм правового захисту ембріона.

---

1. Романовский Г. Б. Гносеология права на жизнь / Г. Б. Романовский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 370 с.

2. Хім'як Ю. Б. Захист права на життя у практиці Європейського суду з прав людини / Ю. Б. Хім'як // Науковий вісник ЛьвДУВС. – 2009. – № 4 – С. 341. – (Серія юридична).

3. Кашинцева О. Ю. Проблеми визначення статусу ембріона: етико-правовий аспект / О. Ю. Кашинцева // Вісник Академії адвокатури України. – №10. – 288 с.

4. Белобрагина Н. А. Ограничение конституционного права на жизнь / Н. А. Белобрагина // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/1-5-ogranichenie-konstitutsionnogo-prava-na-zhizn>

5. Зайцева А. М. Начало жизни человека как граница конституционной правоспособности / А. М. Зайцева // Конституционное и муниципальное право. – 2012. – №10. – С. 20–24.

6. Дуфенюк О. М. Проблемні аспекти криміналізації діянь проти життя ембріона та плода людини / О. М. Дуфенюк // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче закріплення:

матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17–18 квітня 2008 року). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 256 с.

7. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посібник / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004. – С. 464.

8. Бабаджанов И. Х. Жизнь и смерть человека как институционально-правовые категории (теоретико-аксиологический и частно-правовой анализ): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 / Исрофил Хусейнович Бабаджанов. – Душанбе, 2014. – 403 с.

9. Хартія працівників служби охорони здоров'я. – Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2010. – 112 с.

10. Декларація прав дитини, затверджена Резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384

І. І. Башта,

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки ФПФПКМ

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИЯВЛЕННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ВІД НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Своєчасне виявлення легалізації доходів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів здебільшого залежить від оперативності отримання інформації як гласним, так і негласним шляхом про початковий стан злочину.

Надходження цієї інформації ймовірно завдяки таким чинникам:

– належній організації оперативного обслуговування об'єктів і галузей економіки;

– оптимальній розстановці джерел оперативної інформації на об'єктах обслуговування й залученні осіб, які на них працюють (матеріально відповідальних, службових осіб, працівників бухгалтерій, аналітиків);

– раціональній розстановці оперативних працівників на об'єктах обслуговування;

- ґрунтовному знанню оперативними працівниками особливостей роботи фінансових, митних, податкових установ;
- обізнаності щодо найпоширеніших причин і умов, що сприяють учиненню зазначених злочинів;
- знанню контингенту осіб, які за видом діяльності чи потенційно схильні до вчинення таких злочинів, кола їх зв'язків, тісній взаємодії підрозділів БНОН з іншими суб'єктами протидії зазначеним злочинам;
- широкому використанню методу економічного аналізу, що передбачає вивчення актів ревізій, інвентаризацій, перевірок щодо суб'єктів господарювання у сфері обігу наркотичних засобів;
- зверненням громадян і юридичних осіб, а також публікаціям у засобах масової інформації тощо.

Інформація про злочини у сфері легалізації доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, може бути отримана оперативними підрозділами БНОН:

- від Державного комітету фінансового моніторингу у вигляді узагальнених матеріалів;
- у ході розслідування інших злочинів, які є предикатними до цього виду злочинів, зокрема, незаконного обігу наркотичних засобів;
- здійснення економіко-правового аналізу сфери економічних відносин структурними підрозділами правоохоронних органів;
- від громадян та організацій, які не є суб'єктами фінансового моніторингу;
- з результатів використання сил, засобів та методів ОРД.

На думку автора, процес вивчення оперативної інформації про злочини з легалізації (відмивання) доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, – це низка послідовних і логічно пов'язаних етапів, а саме:

- збирання інформації на об'єктах обслуговування та здобування додаткових відомостей з негласних джерел про зовнішні та внутрішні умови функціонування кримінальних структур;
- обробка зібраної інформації, що характеризує оперативну обстановку, та її аналіз;

- оцінка змін стану оперативної обстановки у порівнянні з базовим (попереднім) періодом;
- оцінка реалізації поставлених завдань, планових заходів та відхилень від прогнозів;
- формулювання висновків за результатами аналізу, підсумкова оцінка оперативної обстановки.

Вивчаючи матеріали оперативно-розшукових і справ кримінального провадження встановлено, що останнім часом організовані злочинні угруповання дедалі частіше використовують існуючу систему розрахунку через кореспондентські рахунки банків нерезидентів України для «відмивання» значних коштів, переведення їх у готівку, в тому числі в іноземну валюту з використанням фіктивних фірм.

В результаті дослідження встановлено, що найбільшу суспільну небезпеку являють організатори злочинних угруповань. Ці особи організують і керують діяльністю груп щодо придбання, виготовлення і поширення наркотиків на чорному ринку. Вони фінансують злочинну діяльність групи по придбанню наркотичних засобів і наркосировини, вирішують виникаючі у зв'язку з цим проблеми, організують доставку наркотиків до місця призначення та їх реалізації. Найчастіше це особи чоловічої статі у віці від 40 до 50 років, з вищою освітою, раніше засуджені, що добре орієнтуються у сфері незаконного обігу наркотиків, мають значні кошти, отримані від підприємницької діяльності, заснованої на «відмиванні» наркогрошей. Ними, як правило, стають злочинні авторитети, особи, раніше засуджені насамперед за злочини, пов'язані з наркотиками, а також особи, що володіють великими коштами. Самі організатори нерідко в здійсненні операцій по скупці та продажу наркотиків особистої участі не беруть, вони лише фінансують цю діяльність і одержують прибутки, старанно маскують свою причетність до наркобізнесу. Для даної категорії осіб характерні особисті зв'язки з корумпованими представниками законодавчої та виконавчої влади, працівниками правоохоронних органів.

Організовані злочинні угруповання, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, мають своїх фінансистів, банкірів,

юристів, експертів-логіків, фахівців з оптової і роздрібною торгівлі, інженерів, лікарів. Інші члени організації виконують спеціалізовані функції.

Необхідно зазначити, що транснаціональна злочинна діяльність визначається як окремий напрямок організованої злочинності, з метою систематичного отримання максимальних прибутків і надприбутків, нерідко використовуючи в своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства [1, с. 147]. Міжнародні угруповання з метою легалізації доходів, від незаконного обігу наркотичних засобів, використовують всесвітню банківську систему [2, с. 42]. Як підкреслюють М. Г. Вербенський, В. Ф. Захаров, сучасні комп'ютерні технології дали новий поштовх для організації міжнародної злочинної діяльності [3, с. 48].

На наш погляд, найбільш доцільними для аналізу, з точки зору можливості виявлення вказаних злочинів, є бази даних: митних органів про переміщення вантажу через держкордон України; бюро технічної інвентаризації про придбання нерухомості; рекламних агентств; транспортних підприємств про облік замовників на перевезення; Держфінмоніторингу Мінфіну України; ФДМУ; комерційних банків про вклади клієнтів; туристичних фірм про клієнтів, які здійснюють дорогі подорожі; адміністрацій міст та районів про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності та ін.

Під час аналізуючи наведених інформаційних масивів стануть відомими відомості про осіб, витрати яких значно перевищують їх легальний прибуток. Таким чином, отримуємо список фізичних осіб, основним джерелом яких є протиправна діяльність. Далі необхідно проаналізувати дані щодо вкладень цими фізичними особами незаконного прибутку у легальну економічну діяльність чи в придбання певних речей (зокрема, нерухомості).

Ми вважаємо, що важливим аспектом виявлення легалізації доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, є взаємодія правоохоронних органів із Держфінмоніторингом у напрямі супроводження узагальнених матеріалів, тобто підготовка і направлення запитів до правоохоронних

органів про хід опрацювання узагальнених матеріалів, а також отримання інформації від правоохоронних органів про прийняті рішення за результатами їх перевірки; узагальнення інформації щодо стану і результатів розгляду узагальнених матеріалів правоохоронними органами; визначення додаткової інформації, необхідної правоохоронним органам для розгляду узагальнених матеріалів; надання консультативної допомоги правоохоронним органам; організація та проведення робочих нарад.

---

1. Максимов С. В. Транснаціональна організована преступность в Содружестве Независимых Государств и уголовно-правовые аспекты борьбы с ней / С. В. Максимов // Прокурорская и следственная практика. – 2000. – № 1-2. – С. 147–153.

2. Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / Валерія Петрівна Головіна. – К., 2004. – 264 с.

3. Вербенський М. Г. Протидія транснаціональній злочинності спеціалізованими підрозділами органів внутрішніх справ України: сучасні тенденції / М. Г. Вербенський, В. Ф. Захаров // Право і суспільство. – К., 2005. – № 3. – С. 48–54.

О. В. Блюк,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАСОБИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ

В юридичній практиці імплементація трактується як різновид реалізації міжнародних обов'язків на внутрідержавному рівні та виступає у вигляді певного способу включення міжнародно-правових норм у національну правову систему.

Проблемам суті імплементації як способу встановлення взаємозв'язку та взаємовідношення національного та міжнародного у політико-правових процесах приділяється увага зокрема у дослідженні Н. М. Пархоменко. Під цим явищем вона розуміє як сам «процес транспонування актів законодавства, включаючи створення порядку та процедур їхнього впровадження», так і тлумачення і практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права органами державної влади [5, с. 339].

Імплементація як фактична реалізація міжнародних зобов'язань на внутрідержавному рівні виявляється у таких проявах, як 1) інкорпорація, 2) трансформація чи 3) загальна, часткова або конкретна відсилка. У випадку інкорпорації маємо справу з тим, що міжнародно-правові норми без жодних змін дослівно відтворюються у законах держави, котра їх імплементує. Правова база України передбачає сприятливі умови для такої інкорпорації міжнародно-правових норм. Так, наприклад, у статті 9 Конституції України закріплено положення про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. А у статті 18 зазначається, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародної спільноти за загально визнаними принципами та нормами міжнародного права [2].

Трансформацію як один із проявів процесів імплементації слід розглядати у рамках певної переробки норм відповідного міжнародного нормативно-правового документу чи перенесення їх у національне законодавство. Іноді дане поняття трактують як синонім, тобто однозначне із поняттям «імплементації». Так, наприклад М. Куц стверджує, що поняття імплементації «полягає у фактичній реалізації державою міжнародних обов'язків на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України» [3, с. 134]. Рівнозначність термінів «трансформація» та «імплементація» відстоює

і І. І. Лукашук [4]. Проте, навряд чи можна підтримати таку позицію, виходячи з думки про те, що трансформація все ж таки передбачає наявність видозмін, що не узгоджується з етимологією терміну «імплементация» в основі якої лежать засади прямо впровадження певних норм.

У випадку відсилки як різновиду імплементации маємо справу з процесом, коли міжнародно-правові норми безпосередньо не вводяться у текст національного закону, а у ньому залишаються лише згадування про них. У такому випадку імплементация правових норм стає неможливою у випадку відсутності безпосереднього звернення до першоджерела, яким являється текст відповідного міжнародного договору. Прикладом використання відсильної норми у національному законодавстві може бути положення Закону України «Про міжнародні договори України», у статті 19 якого закріплено положення, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, визначені інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [1, с. 540]. Тобто на законодавчому рівні закріплено пріоритет норм міжнародного акта над нормами внутрішнього законодавства, що й зумовлює відсилку до міжнародного договору в разі виникнення суперечностей.

Можна погодитись і з думкою М. О. Куц, яка досліджує понятійно-правову природу імплементации, що «імплементация полягає не лише у правотворчій діяльності держави – учасника того чи іншого міжнародного договору, пов'язаного з відтворенням норм міжнародного права внутрішнім законодавством, а й передбачає проведення широкого комплексу заходів організаційного характеру, направлених на безпосередню реалізацію міжнародно-правових норм» [3, с. 134]. Саме тому слід підкреслити часову тривалість процесів такого порядку, адже у цьому випадку необхідно узагальнити, скоординувати та взаємозв'язати правові конструкції, прилаштувати їх до специфічних особливостей функціонування на новому рівні. Досліджуючи проблеми взаємовідносин та детермінацій міжнародного та національного законодавства в сучасних умовах, Н. М. Пархоменко виділяє п'ять етапів даних процесів, почина-

ючи від визначення їх критеріїв, а також галузей законодавства, що підпадають під такого роду дії. Якщо на першому етапі визначаються лише ті галузі законодавства, котрі потребують гармонізації, то на заключному – «відбувається реалізація гармонізованих актів, здійснюється оцінка досягнутих результатів на міждержавному та національному рівнях» [5, с. 340].

Таким чином, імплементація як спосіб впровадження міжнародно-правових норм у національну правову систему характеризується своєрідною структурою та відповідно до форм свого прояву сприяє розвитку права та правової культури конкретних спільнот у рамках глобалізованого та універсалізованого сучасного світу.

---

1. Про міжнародні договори України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50.

2. Конституція України. – К.: Ін Юре, 2006. – 144 с.

3. Куц М. О. Про особливості тлумачення терміна «імплементація» / М. О. Куц // Часопис Київського університету права. – 2010. – №2. – С. 133–138.

4. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. / И. И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 415 с.

5. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2012. – №1. – С. 338–342.

Г. І. Бойко,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОБУДОВУ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Для підвищення ефективності роботи державних органів необхідно вдосконалити використання правових технологій. Особлива роль у вирішенні даного питання належить загальній теорії права, складовими частинами якої виступає вчення про

юридичну техніку, юридичну конструкцію, інструментальну теорію тощо. Дослідження юридичних конструкцій допоможе отримати більш узагальнені та поглиблені знання про конкретні правовідносини.

Вперше поняття юридичної конструкції як артефакту юридичного мислення було розкрито в догматичній традиції саме для того, щоб висловити таким чином ідею специфіки і самостійності юридичного мислення. Суть цієї ідеї полягала в тому, що юристи можуть розуміти право інакше, ніж не-юристи, оскільки це диктується специфікою юридичної діяльності та її соціально-культурною роллю. Далі ця ідея була відкинута, замість неї юридичне мислення було проголошено приватним предметним випадком науково-позитивістського мислення, що пізнає явища і розкриває закономірності. Одним з виразів цієї ідеї було і змінило свій зміст поняття юридичної конструкції, під якою стали розуміти такий же прийом формулювання наукових понять, як і в інших природничих науках, в астрономії, у фізиці та ін. Цей же погляд на юридичне мислення був, в цілому, притаманний і радянському правознавству [1, с. 269].

Поняття «юридична конструкція» вперше осмислена у творі німецького юриста XIX ст. Р. Ієрінга «Юридична техніка». Р. Ієрінг, розглядаючи юридичну конструкцію, фактично надав їй статус способу вираження ідеї самостійності юридичного мислення як історично прогресивного способу правотворчості. Це поняття було введено для заміни історично першої одиниці права – юридичної норми, яка має природне ситуативне походження. Натомість було запропоновано штучне утворення, продукт юридичної техніки (юридичної догматики), артефакт юридичного мислення – юридична конструкція [2, с. 124].

Юридична конструкція – це таке поняття, яке створюється в результаті певної інтелектуальної роботи, та в розрахунку на виконання певної заздалегідь закладеної функції, яка здається актуальною практичною необхідністю юридичного врегулювання тієї чи іншої галузі суспільних відносин. В цьому відношенні юридична конструкція протистоїть поняттям,

створеним в рамках неюридичних дисциплін, але задіяним в процесі юридичного регулювання соціальних відносин (наприклад, природно – наукові поняття, що використовуються в криміналістиці). Та обставина, що зміст цих понять часто набуває відомого юридичного відтінку, не перетворює їх в юридичні конструкції. Юридичні конструкції спочатку і повністю формуються в рамках правознавства, це саме юридичні конструкції. З цієї ж точки зору юридичні конструкції як феномени, що мають штучну природу, відрізняються від таких правових утворень, які складаються в юридичній практиці без спеціальної участі юридичного мислення, наприклад, від правових звичаїв [3, с. 269].

Юридична конструкція – це базова побудова, що відображає і формує правову реальність, що відносяться в рівній мірі до доктринальної, догматичної та практичної юриспруденції [4, с. 528].

І. Шутак зазначає, що «юридична конструкція – модель врегульованих правом суспільних відносин або окремих елементів, яка служить методом пізнання права та суспільних відносин, врегульованих ним» [5, с. 13].

Науковець Н. Коркунов підкреслює, «основний прийом юридичної конструкції полягає в тому, що юридичні відносини, які існують між людьми, об'єктивуються, розглядаються як самостійні істоти, що виникають, змінюються протягом свого існування і, нарешті, припиняються». Специфічні наукові конструкції доповнюють методологічні знання більш загального порядку (зокрема, закони єднання можливих елементів норм права, взаємозв'язків між нормою права і нормативно-правовими приписами, категорії «суб'єкт права», «склад правопорушення» та ін.) [6, с. 152].

Використання однакових юридичних конструкцій і формулювань, реквізитів нормативно-правового акта, стереотипної структури, єдиної термінології, складає суть уніфікації форми й структури нормативно-правового акта. Різної реквізитів і рубрик нормативно-правового акта, відсутність їх стереотипної структури, єдиного стилю викладення, неоднакова в різних актах нумерація статей, пунктів і їх підрозділів,

формул відміни, змін актів і їх частин перешкоджають адекватному розумінню й ефективному застосуванню правових норм [7, с. 96].

Предметом юридичного конструювання є побудова технологій, які оперують об'єктами юридичної дійсності для досягнення наперед визначених цілей, для задоволення визначених інтересів у визначених вихідних умовах. Юридична технологія – це ресурсно-забезпечена складна юридична діяльність, що включає в себе систему логічно взаємозалежних операцій, обумовлена рівнем розвитку правової системи суспільства [8, с. 272].

Юридична конструкція являє собою «схему», «скелет», на який нанизується нормативний матеріал. Крім того, юридичні конструкції розглядаються: як юридична модель; як метод пізнання права; як метод тлумачення права; як елемент юридичної «архітектури».

Вимогами до побудови юридичних конструкцій є:

1) регулятивна норма повинна підкріплюватися охоронною нормою;

2) матеріальна норма повинна підкріплюватися процесуальною, інакше виникає трудність при реалізації матеріальних норм;

3) проголошення прав повинно супроводжуватися закріпленням обов'язків відповідних суб'єктів, що забезпечують їх реалізацію;

4) послідовність, повнота, несуперечність [9, с. 273].

У правових системах усіх країн з давніх часів використовується особлива конструкція юридичної особи, покликана позначити підприємства, установи та організації, які відповідають певним вимогам. Поняття юридичної особи розкривається в ст. 80 ЦК України, хоча воно й має загальноправовий характер, оскільки має значення для підприємницького, податкового, земельного, міжнародного приватного та деяких інших галузей права, перетворюючись тим самим в одну з категорій загального вчення про право [10, с. 57].

Не слід називати юридичною конструкцією будь-які об'єкти правової реальності, якщо тільки мова не йде про

формування чогось нового, потребу в обґрунтуванні на доктринальному та нормативному рівні. У цьому випадку слід визнати можливим конструювання і норми права, і статті нормативно-правового акта, і правового принципу, і правового інституту. Однак тут йдеться не про юридичну конструкцію як помічника юристам, а про прийом юридичної техніки, який застосовується у наукових цілях або в законотворчій та іншій нормотворчій діяльності [11, с. 528].

Особлива роль юридичної конструкції проявляється в процесі законотворчості. Юридичні конструкції виступають тут в якості засобів техніки юридичного письма для побудови нормативного матеріалу. Юридична конструкція надає нормам права логічну стрункість, обумовлює послідовність їх письмового викладу, зумовлює зв'язок між нормами права, сприяють повному, чіткому врегулюванню тих чи інших суспільних відносин [12, с. 16].

Отже, на нашу думку, юридична конструкція – це засіб структурування правової інформації, прийом юридичної догматики, регулятивна схема та сконструйований юридичний інструмент, з розрахунку на виконання певних функцій, а саме – на впорядкування, структурування та організацію суспільних відносин. Основне значення юридичної конструкції полягає в тому, що вона дає готовий типовий зразок, схему, в яку зодягнеться правовий матеріал.

---

1. Шутак І. Д. Юридична техніка: навч. посібник для вищих навчальних закладів / І. Д. Шутак, І. І. Онищук. – Івано-Франківськ, 2013. – 496 с.

2. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: монографія / І. І. Онищук. – Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. – 228 с.

3. Шутак І. Д. Юридична техніка: цит. праця / І. Д. Шутак. – С. 269.

4. Немытіна М. В. Методологический смысл категории «юридическая конструкция» / М. В. Немытіна // Юридическая техника. – Нижний Новгород, 2013. – №7 (ч. 2). – С. 528–532.

5. Шутак И. Д. Теория и практика оговорок в праве: система понятий: терминологический словарь / И. Д. Шутак. – СПб: Санкт-Петербургский университет МВД России; Алетейя, 1999. – 203 с.

6. Давыдова М. Л. Теоретические и методологические проблемы понятия и состава юридической техники: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 / Марина Леонидовна Давыдова. – Волгоград, 2010. – 408 с.
7. Онищук І. І. Вплив техніки юридичного письма на якість юридичних конструкцій та конструювання / І. І. Онищук // Митна справа. – 2011. – № 5 (77). – Ч. 2. – С. 95–100.
8. Шутак І. Д. Юридична техніка: цит. праця / І. Д. Шутак. – С. 272.
9. Там само. – С. 273.
10. Цивільний кодекс України: науковий-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 744 с.
11. Немытина М. В. Методологический смысл категории «юридическая конструкция» / М. В. Немытина // Юридическая техника. – Нижний Новгород, 2013. – №7 (ч. 2). – С. 528.
12. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике /А. Ф. Черданцев // Правоведение. – 1972. – № 3. – С. 12–19.

В. Я. Бондаренко,

ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАБОРОНИ ОКРЕМИХ ДІАНЬ, ПРЕДМЕТОМ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЯКИХ Є СПЕЦІАЛЬНІ ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Зміни що відбуваються у кримінальному законодавстві України повинні бути спрямовані на його вдосконалення та покращення якості. Однак, окремі зміни внесені до Кримінального кодексу України (далі КК України) передбачають вдосконалення кримінального законодавства шляхом додаткової криміналізації діянь доцільність якої є суперечливою. Зокрема, Закон України від 15.06.2010 № 2338-VI «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації суттєво доповнив перелік діянь що заборонено вчиняти при поводженні зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації.

Необхідність цього закону, як зазначають розробники, обумовлена незадовільним станом забезпечення в Україні прав людини на недоторканість приватного життя, зокрема, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Відповідно однією з причин такого стану є недосконалість положень кримінального законодавства України в частині неадекватності існуючої кримінальної відповідальності за порушення згаданих прав ступеню суспільної небезпеки, яку вони здатні спричиняти.

Саме тому законодавець спробував вирішити цю проблему шляхом передбачення кримінальної відповідальності не лише за незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а і за незаконне придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Як зазначено у пояснювальній записці до цього законопроекту, це було зроблено з метою приведення законодавства України у відповідність до положень Конституції України шляхом вдосконалення правового режиму захисту основних особистих прав і свобод людини, забезпечення принципу їх невідчужуваності та непорушності, рівності перед законом усіх осіб під час реалізації прав і свобод.

Основною концептуальною ідеєю у досягненні мети законопроекту було встановлення кримінальної відповідальності за порушення основних особистих прав і свобод людини внаслідок незаконного виготовлення, ввезення, зберігання та реалізації спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації для незаконного отримання й розповсюдження інформації, таємниця якої гарантується Конституцією України. При цьому, зазначений законопроект має на меті вплив на свідомість потенційного правопорушника шляхом оприлюднення встановленої державою тяжкості санкцій за вчинене суспільно небезпечне діяння [2].

Проте питання залишається відкритим, чи було вдосконалено та покращено якість кримінального закону після вступу в силу Закон України від 15.06.2010 № 2338-VI.

Стаття 359 КК України в редакції від 5 квітня 2001 року називалась «Незаконне використання спеціальних технічних засобів отримання інформації» і передбачала у диспозиції частини першої цієї статті відповідальність лише за незаконне використання спеціальних технічних засобів отримання інформації.

Натомість чинна редакція статті 359 КК України називається «Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації», у диспозиції цієї статті мова йде про незаконне (принаймні одне) придбання або збут і вже не просто спеціальних технічних засобів отримання інформації, а спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Отже, законодавець у назві статті говорить про множинність діянь які повинні підлягати кримінально-правовій охороні, а самій диспозиції статті зазначає про те, що достатньо і одного діяння для того щоб особа підлягала кримінальній відповідальності.

Очевидно, що перевагу має те, що написано у диспозиції статті, однак формально назва статті на відповідає змісту диспозиції. Ця невідповідність прослідковується і стосовно предмета злочину. У назві статті предмет зазначений як поняття значно ширше – спеціальних технічних засобів отримання інформації, а у диспозиції значно вужче – спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Таким чином можна констатувати, що назва цієї статті не відповідає положенням зазначеним у диспозиції статті і є значно ширшою за диспозицію.

Окрім орфографічних невідповідностей викликає сумнів і сама доцільність внесення змін до ст. 359 КК України. Запропонований законодавцем варіант доповнення ч. 1 ст. 359 КК України ще двома діями – незаконне придбання та збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації потребує певного редагування.

Перш за все викликає сумнів доцільність криміналізації придбання або збуту цих предметів. Видається, що саме придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації не становить такої суспільної небезпеки,

що потребує кримінально-правової охорони, оскільки фактично не порушує ні чийх прав, а само по собі придбання або збут цих предметів може бути лише готуванням до незаконного їх використання і то за умов наявності мети незаконного використання.

Якщо вже і передбачати кримінальну відповідальність за придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, то доцільним видається визначити з якою саме метою винний повинен придбати або збути ці предмети. Такою метою повинно бути незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Також видається не повним перелік діянь які законодавець криміналізував. Залишається не зрозумілим, чому передбачивши незаконне придбання або збут законодавець оминув зберігання, перевезення та пересилання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, адже всі ці діяння в однаковій мірі визначають та характеризують поведінку винного. Окремого законодавчого врегулювання потребує незаконне виготовлення цих предметів[1].

В пояснювальній записці автори говорять про неадекватність попередньої редакції статті 359 КК України, проте видається, що після запропонованих змін ця стаття адекватнішою не стала. Видається, що придбання або збут чи навіть використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації самі по собі шкоди інтересам держави чи юридичної особи, або навіть правам особи не заподіюють. Питання про незаконність поводження з цими предметами виникає тільки тоді коли вони використовуються для збирання або фіксації певної інформації яка в подальшому може бути використана і спричинить шкоду інтересам держави чи юридичної особи, або порушить права особи. Тому редакція частини першої цієї статті повинна містити вказівку на спеціальну мету з якою винний вчиняє передбачені у ній діяння.

---

1. Пояснювальна записка до проекту: Закону України «Про внесення змін до статті 359 Кримінального Кодексу України щодо кримінальної

відповідальності за незаконне виготовлення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=48110

2. Пояснювальна записка до проекту: Закон України від 15.06.2010 № 2338-VI «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3358&skl=7

О. М. Бондарчук,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТИПОВІ ПИТАННЯ ДОПИТУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З РОЗСЛІДУВАННЯМ ЗАЛИШЕННЯ У НЕБЕЗПЕЦІ

Найбільш поширеним засобом криміналістичної тактики, що використовується для отримання інформації про розслідувану подію є допит. Можна з впевненістю говорити про те, що саме його результати є основою для прийняття слідчим процесуальних рішень в тому числі і про необхідність проведення інших слідчих (розшукових) дій. Тому метою проведення будь-якого допиту є перевірка вже наявної у слідчого інформації, а також отримання максимально повної та достовірної інформації. Позитивно на це впливає правильне розуміння слідчим предмету допиту, а також ретельна підготовка до його проведення.

Готуючись до проведення допиту, слідчий повинен визначити для себе, що буде його предметом. У цьому сенсі важливими будуть положення норм КПК України, у яких визначаються: 1) процесуальний статус учасників кримінального провадження; 2) обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; 3) поняття показань та порядок проведення допиту [1].

Переважає більшість криміналістів дотримуються думки про те, що предмет допиту слідчий визначає під час підготовки

до його проведення. Етап підготовки до проведення допиту включає такі елементи: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження; 2) визначення кола осіб, які підлягають допиту; 3) визначення послідовності допиту цих осіб; 4) збирання відомостей про особу допитуваного; 5) вивчення спеціальних знань; 6) вибір способу встановлення мовного (психологічного) контакту; 7) встановлення часу та режиму проведення допиту; 8) визначення місця допиту та належна організація робочого місця; 9) визначення необхідних науково-технічних засобів для фіксації допиту; 10) підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; 11) складання плану допиту з переліком питань [2, с. 44].

На нашу думку, до елементів, які мають безпосереднє відношення до правильного визначення предмету допиту слід віднести вивчення матеріалів кримінального провадження, збирання відомостей про особу допитуваного, вибір способу встановлення мовного (комунікативного) контакту, підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному. Певною мірою вплив на предмет допиту має і визначення послідовності допиту осіб. Доцільно спочатку допитувати осіб, які володіють максимальним об'ємом відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження. Чим більший буде обсяг інформації, тим більша ймовірність, що для певних осіб зміниться і предмет допиту.

Як зазначає В. К. Весельський, елементи тактики допиту повинні мати міцну психологічну основу. З психологічної точки зору допит є спілкуванням між його учасниками, який протікає в суворих процесуальних формах, з передбаченими законом обов'язковими елементами. Основна особливість спілкування при допиті – це здійснення особою, яка допитує, психологічного впливу на допитуваного. Тому проблема психологічного впливу на допитуваного є центральним пунктом теоретичної концепції допиту, а її ядром – проблема допустимості тих чи інших його методів і прийомів. Концептуальними положеннями тактики допиту науковець визначає: 1) процесуальну процедуру допиту; 2) облік ситуацій, в яких проводиться допит; 3) характеристика особистості допитуваного, включаючи

подання про займану ним позицію та можливу лінію поведінки на допиті [3, с. 155–156].

Необхідною умовою отримання об'єктивних і правдивих показань є психологічний контакт, установлення якого в ході спілкування визначається обопільною готовністю слідчого і допитуваного сприймати і розуміти один одного та обмінюватись інформацією. Як зазначає Т. П. Матюшкова, до основних чинників, що впливають на встановлення та підтримання психологічного контакту, відносяться бар'єри спілкування. Їх формування залежить від багатьох факторів. Під час першого контакту виникає, як правило, естетичний бар'єр. Другий бар'єр, що може виникнути в процесі спілкування, – інтелектуальний. Навіть за умови подолання естетичного та інтелектуального бар'єрів може виникнути мотиваційний бар'єр – допитуваного просто не зацікавили доводи слідчого як такі, що не стосуються його особистісних потреб. Найбільш складним для вирішення є моральний бар'єр. У більшості випадків свої аморальні установки та непорядні вчинки особа обґрунтовує, наприклад, принциповою позицією або постійним виправданням з посиланням на зовнішні обставини, слабкості, помилки, заздрість інших. Коли допитуваний знаходиться у стресовій ситуації, то при спілкуванні виникає емоційний бар'єр. Подолання таких бар'єрів, робить висновок Т. П. Матюшкова, вимагає від слідчого дотримання правил підготовки до допиту, застосування різноманітних тактико-психологічних прийомів, всебічної оцінки отриманих результатів допиту [4, с. 78–82].

Під час розслідування залишення у небезпеці слідчий в основному допитує потерпілого, свідка та підозрюваного. В окремих випадках виникає необхідність допитати експерта. Якщо вести мову про потерпілого, то ним може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням було завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. До типових запитань, які слідчий можна задати для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, пов'язаного з залишенням у небезпеці варто назвати: 1) який був стан Вашого здоров'я до вчинення кримінального правопорушення?; 2) яким чином, коли і з ким Ви опинилися на місці події?; 3) що

Ви робили безпосередньо перед подією?; 4) уточніть час події та саме місце події?; 5) скільки часу тривала сама подія?; 6) опишіть динаміку події та Ваші дії?; 7) чи була подія для Вас несподіваною, чи Ви намагалися її уникнути?; 8) чи знаєте Ви особу підозрюваного, чи бачили її раніше (якщо так, то хто він)?; 9) якщо підозрювана особа Вам невідома, то які ознаки її зовнішності?; 10) чи зможете Ви впізнати цю особу та за якими ознаками?; 11) що робила підозрювана особа після події, у якому напрямі вона зникла?; 12) що Ви робили після події?; 13) чи викликала швидку медичну допомогу (хто саме це зробив)?; 14) у якому медичному закладі Вам надавалася медична допомога, у чому вона полягала?; 15) чи був хтось іще на місці події, які їх дії?; 16) яка шкода Вам була завдана кримінальними правопорушеннями?; 17) чи зможете Ви те, що розповіли, показати на місці події під час слідчого експерименту?

Щодо свідків, то варто нагадати, що найбільшим об'ємом інформації володіють ті, хто безпосередньо бачив як сталася подія (очевидці).

Типовими запитаннями, що може поставити їм слідчий, можна назвати такі: 1) Ви особисто бачили як сталася подія чи дізналися про неї від когось (кого саме)?; 2) яким чином і коли Ви опинилися біля місця події?; 3) хто ще в цей час перебував біля місця події, чи знаєте Ви його (їх)?; 4) уточніть час події?; 5) чим Ви займалися безпосередньо перед подією, що привернуло до неї Вашу увагу?; 6) де саме знаходилося місце події відносно Вашого місцезнаходження; 7) яка була відстань від Вас до місця події, як воно освітлювалося?; 8) яка була тривалість сприйняття Вами події?; 9) опишіть динаміку події та Вашу діяльність?; 10) чи були Ви знайомі з потерпілою особою (якщо ні, то опишіть його зовнішність)?; 11) де перебував потерпілий в момент події, що робив?; 12) чи залишилася потерпіла особа живою після події (якщо так, то що вона робила)?; 13) чи знаєте Ви особу підозрюваного, яку інформацію Ви можете про нього повідомити (якщо не знає, то опишіть його зовнішність)?; 14) що робила підозрювана особа після події, у якому напрямі зникла?; 15) чи зможете Ви те, що розповіли, показати на місці події під час слідчого експерименту?

Статусу підозрюваного особа набуває після повідомлення їй про підозру або якщо вона затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Слід вказати, що законодавець у КПК України прямо не передбачив норми, у якій би вказувалося, що після повідомлення про підозру слідчий повинен таку особу допитати, а також не регламентує порядок проведення допиту підозрюваної особи.

Однак, ігнорувати проведення такого допиту слідчому не варто, оскільки аналіз змісту статей КПК України дає підстави вважати, що такий допит має місце. Предмет такого допиту стосується змісту підозри. Крім того, підозрювана особа може повідомити слідчому ту інформацію, яка, на його погляд, стосується кримінального правопорушення, доводить його невинуватість тощо. Якщо підозрювана особа погодилася давати показання, то слід пам'ятати, що у будь-який момент вона вправі відмовитися це робити.

Серед типових питань, які можна задати підозрюваній особі під час допиту можна навести такі: 1) що Ви можете сказати про причини та обставини Вашого затримання?; 2) чи знаєте Ви потерпілу особу (якщо так, то хто він і у яких стосунках перебуваєте)?; 3) яким чином і коли Ви опинилися на місці події?; 4) чи був ще хтось разом із Вами?; 5) коли саме сталася подія, де в цей час знаходилась потерпіла особа, що вона робила?; 6) чи був ще хтось присутній біля місця події та де саме?; 7) опишіть динаміку самої події та Ваші дії?; 8) що саме Ви робили після події?; 9) чи надавали Ви допомогу потерпілій особі після події (якщо так, то яку саме)?; 10) чи мали Ви можливість повідомити про подію у правоохоронні органи чи викликати швидку медичну допомогу (якщо так, то чому не повідомили)?; 11) чи розповідали Ви про подію ще комусь?; 12) чи вживали Ви заходів приховати сліди кримінального правопорушення, які саме?; 13) яке Ваше ставлення до події та своєї поведінки?; 14) чи зможете Ви те, що розповіли, показати на місці події під час слідчого експерименту?

Запропонований нами перелік запитань не претендує на повноту та вичерпність, однак може слугувати основою

під час підготовки до допиту по конкретному кримінальному провадженню, пов'язаному із залишенням у небезпеці.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Пряхін Є. В. Слідча тактика: навч. посібник / Є. В. Пряхін. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 116 с.

3. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення експертиз) / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 151–158.

4. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: навч. посібник / О. О. Андреев, Д. Д. Заєць, Є. В. Пряхін та ін.; за заг. ред. Д. Д. Зайця. – Х.: ХНУВС, 2011. – 184 с.

І. Ю. Вакула,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ СТАДІЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Поняття стадій вчинення злочину в кримінальних кодексах України та Республіки Польща не є визначеним, а сформульованим лише в науці кримінального права обох країн. Підходи щодо визначення стадій вчинення злочину є різними. При цьому постає ряд питань, зокрема, що розуміють під поняттям стадії злочину, чи мова йде про певні етапи, які позначають всі стадії злочину, чи маються на увазі лише особливості кримінальної відповідальності за незакінчений злочин?

Наукову проблематику інституту стадій вчинення злочину досліджували: В. М. Бурдін, В. О. Навроцький, В. П. Тихий,

А. В. Шевчук, П. А. Воробей. В кримінальному праві Республіки Польщі цю тему у своїх наукових працях висвітлювали А. Цоль, А. Марек, І. Кроль, Е. Бласкі, Я. Маєвський.

В сучасній науці кримінального права України поняття стадій вчинення злочину визначається як етапи розвитку злочинного діяння, які різняться між собою ступенем реалізації злочинного наміру і моментом його припинення.

Стадії вчинення злочину – це передбачені кримінальним законом етапи готування та безпосереднього вчинення умисного злочину, які різняться між собою за характером дій, моментом їх припинення, обсягом реалізації умислу та ступенем суспільної небезпечності [1, с. 242].

А. В. Шевчук сформулював власне бачення поняття стадій злочину та запропонував внести його в кримінальний закон: стадії вчинення злочину – це сукупність етапів злочину, що мають самостійне юридичне значення, які він проходить ступенево в своєму розвитку по висхідній від моменту задуму або підготовчих дій до моменту реалізації злочинного наміру, до закінчення злочину з формальним складом або до моменту настання суспільно небезпечних наслідків, що вказані у законі, для матеріальних складів.

У науці кримінального права Республіки Польщі домінуючим є підхід, відповідно до якого стадії вчинення злочину становлять об'єктивне розширення меж кримінальної відповідальності за вчинення закінченого злочину, передбаченого в відповідній статті Особливої частини Кримінального кодексу Республіки Польща. Тобто, в статті Особливої частини КК Республіки Польщі передбачена кримінальна відповідальність за вчинення закінченого злочину, а в Загальній частині КК Республіки Польща передбачені такі стадії вчинення злочину, як готування та замах, вчинення яких є кримінально караним.

Так, Д. Кавка у своїй науковій праці визначає, що кожна стадія вчинення злочину безпосередньо спрямована на вчинення закінченого злочину, який передбачений Особливою частиною КК Республіки Польща. Проте інститут стадій вчинення злочину, який передбачений в Загальній частині КК Республіки Польща, поряд із кримінальною відповідальністю за

вчинення закінченого злочину розширює межі кримінальної відповідальності та передбачає караність за вчинення таких стадій як готування та замах.

Е. Бласкі дотримується аналогічної позиції, а також зазначає, що стадії вчинення злочину є тими формами (етапами), які передують вчиненню злочину. А. Цоль вважає, що стадії вчинення злочину (готування та замах), як такі є вагомими лише тоді, коли впливають з опису закінченого злочину, який передбачений Особливою частиною КК Республіки Польща. Не існує самого замаху на вчинення злочину як самостійної підстави кримінальної відповідальності. Стадія замаху на злочин (готування до злочину) завжди ґрунтується на замаху на злочин (готування до злочину), який передбачений в Особливій частині КК Республіки Польща. Таким чином, готування до злочину та замах на злочин як стадії вчинення злочину завжди розглядаються на основі закінченого злочину.

Аналізуючи вище вказані визначення понять стадій вчинення злочину в науці кримінального права Республіки Польщі та України, можна зробити висновки, що незалежно від того, як кожен автор подає своє розуміння даного поняття, спільні ознаки притаманні кожному з цих визначень, зокрема: 1) готування до злочину та замах на злочин не можуть розглядатися ізольовано від закінченого злочину, який передбачений особливими частинами кримінальних кодексів обох держав; 2) стадії вчинення злочину становлять собою певні етапи розвитку злочинного діяння в часі; 3) стадій вчинення злочину зумовлюють різну кримінальну відповідальність та особливості призначення покарання.

Досліджуючи інститут стадій вчинення злочину, варто відзначити співвідношення поняття стадій вчинення злочину та незакінченого злочину.

Так, Н. Ф. Кузнецова вважає невірним ототожнення поняття стадій злочину і самостійних кримінально-караних діянь – готування та замаху. Подвійне використання в літературі поняття стадій злочину – як етапів процесу злочинної діяльності і як незакінченого злочину (готування та замаху), нічим не виправдано і може лише внести плутанину. Суди

та органи слідства при розгляді справ про незакінчені злочини у всіх випадках мають справу із готуванням та замахом на злочин як уже з перерваною і недоведеною до кінця, з незалежних від суб'єкта причин, злочинною діяльністю. Підміна понять стадій вчинення закінченого злочину і суспільно небезпечних діянь – готування та замаху – перешкоджають чіткому встановленню всіх необхідних ознак готування та замаху. Родовим поняттям готування та замаху є «незакінчений злочин».

Таким чином, правильне розмежування стадій розвитку злочинної діяльності – це вчинення підготовчих дій та вчинення злочину; види незакінченого злочину: готування до злочину і замах на злочин [2, с. 40].

Не заперечуючи твердження, що незакінчений злочин є родовим поняттям готування та замаху на злочин, проте, поняття «стадій вчинення злочину» об'єднує в собі правові категорії закінченого та незакінченого злочину, і є своєрідним узагальненням окремого інституту зазначеного в загальних частинах кримінальних кодексів України та Республіки Польща. Стадії вчинення злочину є важливими лише в тому випадку, коли діяння припинено на стадії готування чи замаху. Коли мова йде про закінчений злочин, то стадії готування та замаху поглинаються і не мають юридичного значення. Поняття стадій в судовій практиці не використовується, оскільки судові та слідчі органи оперують поняттями готування та замаху, що мають кримінально-правове значення. Проте, поняття стадій вчинення злочину використовується теорією кримінального права як узагальнююче поняття для визначення та пояснення окремих суспільно небезпечних діянь (готування до злочину, замаху на злочин та закінченого злочину). І якщо незакінчений злочин є родовим поняттям для готування та замаху, то стадії злочину є родовим (загальним) поняттям для закінченого та незакінченого злочину.

Незважаючи на те, що визначення поняття стадій злочину КК України не передбачає, проте сам розділ, в якому зазначений незакінчений злочин має саме таку назву: «Злочин, його види та стадії». Виходячи з назви розділу, під стадіями злочину

слід розуміти закінчений злочин та незакінчений злочин: готування та замах.

Відмінним від КК України є закріплення стадій злочину в КК Республіки Польща. Кримінальне законодавство Республіки Польща не визначає понять закінченого та незакінченого злочину. А поняття готування та замаху зазначається у Главі II КК Польща – «Форми вчинення злочину». Ці форми вчинення злочину законодавець поділяє на форми стадіальні, тобто, стадії вчинення злочину та форми зв'язкові, тобто, співучасть у злочині.

Поділ вказаних форм вчинення злочину та об'єднання їх в одній Главі КК Республіки Польща, дозволяє визначити потенційний вплив форм співучасті на форми (стадії) вчинення злочину. Досить часто утворення форм співучасті передують готуванню та замаху і може свідчити про вчинення злочину в майбутньому [3].

Тобто, польські науковці, досліджуючи стадії вчинення злочину, проводять це у нерозривній єдності зі співучастю, зокрема, це стосується стадії готування.

В кримінальному законодавстві України теж можна прослідкувати такий взаємозв'язок двох інститутів, а саме, в ст. 14 та ст. 31 КК України, а також коли мова йде про невдалу співучасть у злочині, яка в окремих випадках розглядається як готування до злочину.

Підводячи підсумки щодо вище викладеного, слід констатувати, що в КК Республіки Польща стадії вчинення злочину знайшли своє місце в Главі II цього кодексу, зокрема в 13–17 статтях. У цих статтях відсутнє визначення поняття стадій злочину, проте безпосередньо визначені види стадій вчинення злочину та кримінальна відповідальність за їх вчинення.

Таким чином, поняття стадій вчинення злочину як в кримінальному праві України так і Республіки Польща можуть розглядатися у двох аспектах:

1) на законодавчому рівні стадії злочину виступають тим родовим поняттям, що охоплює поняття готування та замаху;

2) на теоретичному рівні стадії вчинення злочину визначаються як етапи розвитку злочинного діяння, які позначаються такими видовими поняттями, як готування, замах та закінчений злочин.

На основі дослідженого пропонуємо таке визначення поняття стадій злочину: поняття стадії вчинення злочину є узагальнюючим поняттям, яке визначає окремі етапи вчинення злочину, тобто умисні суспільно небезпечні діяння (готування, замах, закінчений злочин), які розмежовуються між собою чіткими критеріями та характеризуються особливостями кримінальної відповідальності.

Поняття стадій вчинення злочину використовується в науці кримінального права України та Республіки Польща лише для того, щоб об'єднати такі видові поняття як намір, готування, замах, закінчений злочин. Дане поняття виконує роль певного засобу для полегшення розуміння суспільно небезпечного діяння, яке може бути тривалим і проходити певні етапи (стадії).

---

1. Кримінальне право України / за ред. проф. П. С. Матишевського, доц. П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. К.: Юрінкомінтер, 1997. – 512 с.

2. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 204 с.

3. Krol I. Formyzjawiskowepzestepstwa w polskimprawiekarnym / Krol I. – Wydgoszcz, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/Niespraweze-formy-przestepstwa>.

4. Кримінальний кодекс України. – К.: Правова єдність, 2012. – 180 с.

5. Кримінальний кодекс Республіки Польща. – Минск: Тесей, 1998. – 128с.

6. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. В. Шевчук. – К., 2002. – 20с.

7. BlaskiEwelina (red.), Czyż Marta (oprac.), Jędrusiak Paweł (oprac.), Karabowicz Anna (oprac.), Kawulok Edyta (oprac.), Kula Michał (oprac.), Kuziak Piotr (oprac.), Margańska Anna (oprac.); Prawokarne. Repetytorium. Red. Ewelina Blaski. Wyd. 3; Wwa 2008 Wolters Kluwerss. 235.

8. Zoll A. Kodeks Karny Czeskogolna Komentarz / Zoll A. Lex. – Warszawa, 2007. – 1290 s.

Ю. М. Васів,
здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ВБИВСТВА ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

У Конституції України закріплене головне природне право кожної людини – право на життя. Так, ст. 27 вказує, що «кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини...» [1]. Положення Конституції України повністю відповідають загальновизнаним принципам міжнародного права, сформульованим у Загальній Декларації прав людини, Європейській Конвенції з прав людини, Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права та ін., що закріплюють пріоритет загальнолюдських цінностей та положення про заборону свавільного позбавлення життя. Необхідно зазначити, що однією із ознак чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України є забезпечення та охорона права людини на життя, що здійснюється за допомогою встановлення відповідальності за протиправні посягання на таке.

У теорії кримінального права дається визначення поняття «вбивство» по-різному. Так, В. В. Сташис визначає вбивство як протиправне позбавлення життя іншої людини [7, с. 6]. В. І. Шакун та С. С. Яценко визначає вбивство, як винне кримінально каране посягання на життя іншої людини, яке спричиняє їй смерть [8, с. 132]. М. Й. Коржанський визначає вбивство, як протиправне і винне заподіяння смерті при посяганні на життя іншої людини [4, с. 5]. На думку С. Д. Шапченка, вбивство – це передбачене кримінальним законом винне суспільно небезпечне діяння, яке посягає на життя іншої людини і спричиняє її смерть. Аналогічне кримінально-правове визначення вбивства дає В. Бородін. Ю. В. Александров визначає вбивство,

як протиправне позбавлення життя однією людиною (групою людей) іншої людини [3, с. 127]. В наведених науковцями визначеннях єдиним є зміст поняття, що їх об'єднює. Так дане поняття зводиться до того, що вбивство – це протиправне та кримінально каране посягання чи позбавлення життя іншої людини, яке спричиняє її смерть.

В літературі даються й інші визначення вбивства, наприклад: вбивство є протиправне умисне чи необережне позбавлення життя іншої людини, або вбивство – це неправомірне позбавлення життя іншої людини. В науково-практичних коментарях до КК України зазначено, що вбивство – це винне, протиправне заподіяння смерті іншій людині, а в підручниках з кримінального права України під вбивством розуміється умисне або необережне протиправне заподіяння смерті (позбавлення життя) іншій людині.

Однак, видається, можна погодитися із думкою М. Д. Шаргородського, який свого часу стверджував, що вбивство – це лише «умисне неправомірне позбавлення життя іншої людини», тому випадки необережного позбавлення життя називати вбивством, на його думку, недоцільно. Для вирішення цього питання в чинному на той час законодавстві він запропонував об'єднати усі випадки необережного заподіяння смерті в одній статті і дати їй назву «Необережне позбавлення життя» [9, с. 38]. На його думку, термін «вбивство» не можна застосовувати до випадків необережного заподіяння смерті з таких підстав: 1) під словом «вбивця» у побуті ніколи не розуміється людина, яка з необережності позбавила життя іншу людину; 2) з кримінально-правової точки зору недоцільно застосовувати поняття найтяжчого злочину проти особи до необережного діяння, за якого винний не допускає настання внаслідок свого діяння смерті людини або навіть не передбачає можливості цього; 3) в інших країнах відповідний термін (Mord, Murder тощо) застосовується до найбільш тяжких випадків умисного вбивства. Така думка М. Д. Шаргородського свого часу не знайшла підтримки у більшості радянських вчених. Зокрема, А. А. Піонтковський писав, що визнання необережного позбавлення життя людини не вбивством, а іншим особливим злочи-

ном було б здатне лише послабити негативну моральну оцінку цього злочину [5, с. 21].

Втім, така позиція М. Д. Шаргородського знайшла відголос у кримінальному законодавстві Російської Федерації (зокрема, ст. 109 КК РФ має назву «Заподіяння смерті з необережності»).

Однак, чинне кримінальне законодавство України (ч. 1 ст. 115 КК України) термін «вбивство» розкриває так: «Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині». В той же час ст. 119 КК України позбавлення життя через необережність називає вбивством через необережність. Розкриваючи поняття вбивства, законодавець не дотримався окремих правил законодавчої техніки. Сполучник «тобто» у цьому визначенні вживається для пояснення терміна у значенні «це», «є» і однозначно визначає, що вбивством може бути лише умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Отже, називати вбивством (навіть через необережність – ст. 119 КК України) необережне спричинення смерті з точки зору логіки – неправильно.

В. М. Мамчур також пропонував у новому Кримінальному кодексі України назвати необережне позбавлення життя заподіянням смерті з необережності [6, с. 71–73]. Втім, є діаметрально протилежні позиції.

Так, М. І. Бажанов та В. В. Сташис вважають, що невизнання необережного позбавлення життя вбивством могло б послабити боротьбу з цим небезпечним злочином, давало б йому неправильну моральну оцінку. Ця думка не є безспірною, оскільки вона зводиться до використання психологічних, а не правових критеріїв визначення змісту ознак складу злочину і поняття вбивства.

Очевидно, що в результаті як умисного вбивства, так і вбивства через необережність людина позбавляється найціннішого – життя. Однак настання тяжких суспільно небезпечних наслідків, передбачених ст.ст. 115, 119 КК України, не стало підставою для ототожнення ступеня суспільної небезпечності умисного вбивства та вбивства через необережність. Про це свідчать санкції статей за ці злочини. Так, основний вид пока-

рання за умисне вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 115 КК України) передбачений у вигляді позбавлення волі на строк від 7 до 15 років; за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 115 КК України) – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі; за простий вид вбивства через необережність (ч. 1 ст. 119 КК України) – обмеження волі на строк від 3 до 5 років або позбавлення волі на той самий строк; за кваліфікований вид вбивства через необережність (ч. 2 ст. 119 КК України) – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років [2].

Що стосується позбавлення життя, то для позначення умисного вбивства у кримінальному законодавстві зарубіжних країн застосовуються різні формулювання: умисне вбивство (ч. 1 ст. 105 КК РФ, ч. 1 § 212 КК ФРН, ст. 221-1 КК Франції, ст. 125.20 КК штату Нью-Йорк), умисне вбивство при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 105 КК РФ), тяжке вбивство (§ 211 КК ФРН). А в свою чергу для позначення необережного вбивства використовуються наступні формулювання: спричинення смерті з необережності (ст. 109 КК РФ), неумисне посягання на життя (відділ II «Про неумисні посягання на життя» Книги другої КК Франції), просте неумисне вбивство (ст. 193 КК штату Каліфорнія), необережне вбивство (§ 222 КК ФРН).

Не можна не погодитися з думкою В. К. Грищука, що норми про вбивство в чинному КК України не є досконалими та певною мірою суперечать позиціям іноземної законодавчої практики, зокрема:

а) видається зайвою постійна вказівка на словосполучення «умисне вбивство» у ч. 2 ст. 115, ст.ст. 116, 117 і 118 КК України, де і так зрозуміло, що, виходячи із поняття вбивства в ч. 1 ст. 115 КК України, у всіх цих випадках йдеться тільки про умисні діяння;

б) нелогічним є підхід законодавця до формулювання складу злочину «вбивство через необережність», бо це ніяк не узгоджується із дефініцією вбивства в ч. 1 ст. 115 КК України (тому пропонується склад злочину в ст. 119 КК України викласти як «заподіяння смерті з необережності»).

Таким чином, термін «вбивство», що застосовується у ст. 119 КК України «Вбивство через необережність» не відповідає за змістом і значенням складу злочину передбаченому у ч. 1 ст. 115 КК України «Умисне вбивство», в якому є визначення даного терміну.

Юридична конструкція поняття вбивства (ч. 1 ст. 115 КК України) припускає, що випадки необережного позбавлення життя іншої людини (ст. 119 КК України) можна назвати заподіянням або спричиненням смерті через необережність.

Враховуючи зміст поняття вбивства, пропонується виключити із 119 КК України термін «вбивство» і викласти так: «Заподіяння смерті через необережність».

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами і доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – М.: Юристъ, 1999. – 356 с.

4. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М. Й. Коржанський. – К.: Юрінком, 1996. – 144 с.

5. Курс советского уголовного права. Т. 2. / под ред. А. А. Пионтковского. – М.: Наука, 1970. – 516 с.

6. Мамчур В. М. Проблема визначення поняття вбивства в кримінальному праві України / В. М. Мамчур // Право України. – 1999. – № 3. – С. 71–73.

7. Сташис В. В. Личность-под охраной уголовного закона: глава III Уголовного Кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Харьковский политехнический ин-т, нац. техн. ун-т. – Симферополь: Таврида, 1996. – 234 с.

8. Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий / Ю. В. Александров [и др.]; отв. ред. В. И. Шакун, С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 1999. – 1088 с.

9. Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М.: Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 512 с.

М. В. Вінічук,
здобувач кафедри економіки та економічної безпеки
економічного факультету
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасні посттрансформаційні та інтеграційні процеси вимагають від України побудови економічної основи для забезпечення належного рівня життя населення, високого рівня зайнятості, захищеності соціально вразливих груп і розробки соціальної політики, яка дозволила б побудувати «державу для людини», адже сучасні реалії розвитку світових економічних відносин характеризуються динамічною нестабільністю та низьким рівнем прогнозованості. Відсутність сприятливих умов для розвитку ринкової економіки, а відповідно і низький рівень економічної безпеки держави, пов'язані з неефективною валютною, фінансово-кредитною, бюджетно-податковою, зовнішньоекономічною та регуляторною політикою, надмірним рівнем криміналізації й тінізації економіки, корумпованістю усіх гілок влади, недосконалістю розвитку соціальної сфери, що супроводжується зниженням купівельної спроможності населення, відставанням України від розвинених країн за рівнем оплати праці, збільшенням рівня безробіття в державі, а відтак, – бідністю та високим рівнем смертності населення, кризою моральності та толерантності, проявами ксенофобії, поширенням наркоманії, алкоголізму та тютюнопаління.

Головним завданням на шляху соціально-економічного прогресу в державі має стати забезпечення передумов реалізації прав та свобод громадян, утвердження середнього класу та подолання бідності населення. Основна відмінність бідності від інших проблем сучасного суспільства полягає в тому, що вона тісно пов'язана з різними аспектами життя населення, зокрема з низькою очікуваною тривалістю життя, низьким освітньо-

професійним рівнем і, відповідно, з низькими можливостями ефективної реалізації своєї трудової активності, з позбавленням чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування, а також з обмеженням участі в суспільному житті [1, с. 377]. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи Національної академії наук України у 2010 р. рівень бідності в Україні становив 24,1%, у 2011 р. – 24,3%, у 2012 р. досягнув позначки у 25,5%, а за 1 квартал 2013 р. піднявся до 25,6%.

Порогове значення даного показника, визначене Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої Наказом Міністерства економіки 02.03.2007 р. № 60 [2], становить 25%. Як бачимо, рівень бідності в Україні перетнув критично можливу межу і на 0,6% більший допустимого значення.

Розмір прожиткового мінімуму за цей період номінально збільшився тільки на 2,2%, проте якщо врахувати ріст індексу споживчих цін (інфляцію), то він не тільки не зріс, а навпаки знизився на 4,8% [3], що дестабілізує сталий економічний розвиток країни.

Безумовно, основною з причин появи цих проблем є скорочення доходів більшості населення, його розшарування за рівнем доходів, що спричиняє зубожіння. Аналіз доходів і витрат населення в розрахунку на одну особу за регіонами України у 2012 р. засвідчує суттєве перевищення витрат населення над їх доходами, що підтверджує наявність в населення нелегальних грошових доходів і доводить наявність тіньової зайнятості. В такому випадку потрібно говорити про присутність в регіонах тіньової економіки.

Водночас, необхідно враховувати певну частину населення, чії грошові надходження є частинами нелегальних капіталів, пов'язаних з тіньовим бізнесом та корупцією.

Така категорія населення не зацікавлена в соціально-економічній та політичній стабільності суспільства. За таких умов вважається доцільним прослідкувати динаміку індексу сприйняття корупції (рис. 1) за останні роки та відслідкувати її вплив на рівень життя населення.

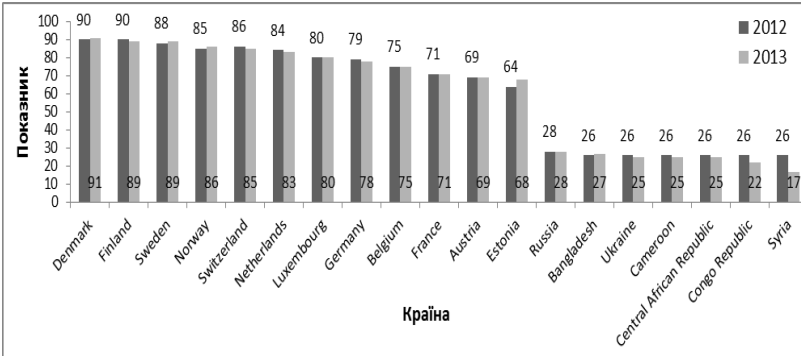

Рис. 1. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні та окремих країнах світу

Складено за: [4].

Результати аналізу показали, що за індексом сприйняття корупції у світовому рейтингу у 2013 р. Україна посідає 144 місце та знаходиться серед таких країн як Росія, Бангладеш, Камерун, Центральна Африканська Республіка, Республіка Конго та Сирія, що засвідчує низький соціально-економічний розвиток держави, високий рівень корумпованості та тінізації в державному секторі та перешкоджає стійкому економічному розвитку держави. Використання інструментарію нелінійного програмування доводить, що в умовах 2012 року серед основних країн світу прослідковується посередній зв'язок між ВВП на одну особу та коефіцієнтом сприйняття корупції (рівняння 1).

$$Y = -5536,42 + 0,76 \times x_1, R = 0,756; p\text{-level} = 0,000003 \quad (1)$$

Результати дослідження доводять відсутність зв'язку між обраними показниками в країнах з високими показниками ВВП на одну особу та коефіцієнту сприйняття корупції та посередній зв'язок у країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. На основі даного дослідження можна стверджувати, що існує обернено пропорційна залежність між корупцією та

ВВП на одну особу, так як зростання рівня корупції призводить до зменшення частки ВВП на одну особу, впливає на скорочення видатків на соціальні заходи та спричиняє зростання соціальної нерівності та рівня бідності.

Статистичним показником, який відображає рівень реальної економічної нерівності в країні і характеризує нерівномірність розподілу доходів у суспільстві виступає коефіцієнт Джині (або ж коефіцієнт концентрації доходів) [5; 6].

Коефіцієнт Джині (G) розраховується за формулою Брауна [7]:

$$G = \left| 1 - \sum_{k=2}^n (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1}) \right|, \quad (2)$$

а також за формулою Джині [7]:

$$G = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|}{2n^2 \bar{y}}, \quad (3)$$

де G – коефіцієнт Джині; X_k – частка населення попередньо розподілена за зростанням доходів); Y_k – частка доходу, яку в сукупності отримує X_k ; n – кількість домогосподарств; $\bar{Y}_k$ – частка доходу домогосподарства в загальному доході; $\bar{y}$ – середнє арифметичне часток доходів домогосподарств.

Значення даного показника може коливатися від 0 до 1. У випадку повної рівності населення $G=0$, а при повній нерівності $G=1$. Вважається доцільним прослідкувати динаміку даного показника в Україні за період з 2008 р. по 2013 р. Так, у 2008 р. значення коефіцієнту Джині становило 0,259, у 2009 р. – 0,257, у 2010 р. – 0,249, у 2011 р. – 0,243, у 2012 р. – 0,233 та у I півріччі 2013 р. – 0,235.

Таким чином, можна стверджувати, що посттрансформаційний етап розвитку соціально-економічної системи України та перехід до ринкової економіки характеризується стійкою матеріальною нерівністю, низьким рівнем життя населення, неефективністю здійснюваних реформ, а також відсутністю стабільного економічного, політичного та культурного розвитку держави.

Для того щоб нейтралізувати вплив усіх цих негативних явищ, Україні необхідно гарантувати стабільне і максимально ефектне функціонування фінансових, бюджетних, податкових, боргових, валютних, банківських, страхових, інвестиційних механізмів на основі їх інноваційного розвитку; нарощувати рівень трудового, інтелектуального, матеріального, військового, енергетичного та технологічного потенціалу в майбутньому; обмежити відтік капіталів за кордон і контролювати кримінальну ситуацію в суспільстві. Іншими словами, потрібно забезпечити сталий розвиток соціально-економічної системи України та достатній рівень її соціальної безпеки [8, с. 29]. Економічна політика держави має передбачати максимальну мобілізацію всіх ресурсів країни, сприяти розвитку господарської ініціативи і самодіяльності населення насамперед у формі малого та середнього бізнесу, посилити соціальну орієнтацію в розвитку підприємств, регіонів і економіки країни загалом.

---

1. Перехідна економіка: підручник / [В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.]; / за ред. В. М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.

2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки № 60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0162-95>.

3. Что лучше: бороться с бедностью или повышать благосостояние? Юрий Гаврилечко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.golosua.com/main/article/ekonomika/20101127_что-лучше-боротся-с-бедно-стью-или-повышат-бла.

4. Corruption Perceptions Index 2013. Corruption remains a global threat. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>.

5. Вікіпедія – вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Бідність>.

6. Распределение доходов семьи (индекс Джини) в странах мира. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.yestravel.ru/world/rating/economy/distribution_of_family_income_gini_index/.

7. Ринок праці України у 2011 році: аналітично-статистичний збірник. – Київ. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list1>.

8. Економічна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua/38/53393/377625.html>.

М. З. Вовк,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МАЛОЛІТНІЙ ВІК ОСОБИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ОБУМОВЛЮЄ БЕЗПОРАДНИЙ СТАН ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

В якості видів безпорадного стану у ч. 1 ст. 135 Кримінального кодексу України (далі – КК України) названо малолітство, старість та хворобу. Пленум Верховного Суду України у п. 5 Постанови «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» [1] та у п. 13 Постанови «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [2] до обставин, що можуть викликати безпорадний стан потерпілого також відніс малолітній вік особи.

У науці кримінального права розрізняють такі два види безпорадного стану: психічну безпорадність і фізичну безпорадність. У разі психічної безпорадності потерпіла особа не може розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій. При фізичній безпорадності у потерпілої особи відсутня можливість чинити опір злочинцеві [3, с. 164]. Малолітній вік потерпілої особи може бути причиною і психічної, і фізичної безпорадності.

У кримінально-правовій літературі дискутується питання щодо того, чи завжди взятий сам по собі малолітній вік особи може бути причиною безпорадного стану потерпілого. Наведені точки зору можна звести до трьох підходів.

Представники першого підходу вважають, що малолітній вік особи завжди викликає безпорадний стан потерпілої особи. Так, Л. В. Дорош пропонує доповнити статтю 152 КК України приміткою такого змісту: «Малолітньою визнається дитина віком до чотирнадцяти років. У статтях 152 і 153 цього Кодексу малолітній вік дитини є безумовним критерієм її безпорадного стану» [4, с. 156]. Тобто цей вчений по-суті ототожнює малоліт-

ній вік особи та безпорадний стан потерпілої особи. Проте така позиція суперечить чинному законодавству. У ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153 КК України міститься вказівка на безпорадний стан потерпілої особи, а відповідно у ч. 4 та ч. 3 цих статей – на малолітню особу. Це дає підстави для висновку, що поняття «безпорадний стан особи» та «малолітній вік особи» не є тотожними.

Прихильники другого підходу зазначають, що малолітній вік особи є альтернативним критерієм безпорадного стану потерпілого. Однак вони пропонують встановити конкретний вік, досягнення якого дозволить констатувати безпорадний стан малолітньої особи. Так, на думку А. А. Байбаріна, ознакою, що обов'язково визначає безпорадний стан під час вчинення злочину, є вік новонародженості. У всіх інших випадках в межах безпорадного стану розглядати вік можна лише умовно [5, с. 165].

Є. Б. Дороніна вважає, що дитина з моменту свого народження до певного віку (до 3-х років) залишається в стані комплексної безпорадності, оскільки через свій фізичний розвиток, психічні характеристики і розумовий потенціал не може адекватно оцінювати вчинюване злочинне посягання на її життя і тому, природно, не може прийняти міри (фізично протистояти злочинцеві) до самозбереження у момент її вбивства. Іншими словами, вбивство малолітнього у віці до 3-х років повинно, на думку цього вченого, беззастережно визнаватися вбивством особи, що знаходиться в стані психофізіологічної безпорадності [6, с. 56].

В. Б. Хатуєв зазначає, що малолітніх у віці до 7 років слід вважати, беззаперечно, безпорадними в силу віку, у всіх же інших випадках малолітство з поняттям безпорадності саме по собі, як правило, не співпадає. Аргументує він це тим, що «до 7 років у дитини дуже слабо розвинута самосвідомість. Лише у віці 6–7 років вона сама вже починає загальмовувати деякі свої реакції, навчається стримуватись. У цьому віці в неї вже настільки розвинута самосвідомість, що вона в змозі виділити себе з того, що оточує, і протиставити себе тим, що оточують. Діяльність стає все більш усвідомленою. Діти до 7 років при сприйнятті дійсності погано знаються на причинних

зв'язках, складну подію сприймають не цілком, а фрагментарно» [7, с. 42]. Враховуючи акселерацію, інформаційний бум та історичний досвід (у вигляді касаційної практики Сенату Російської імперії) Ю. Є. Пудовочкін вважає, що ознакою безумовного знаходження потерпілого від зґвалтування і насильницьких дій сексуального характеру в безпорадному стані є недосягнення ним 7-річного віку [8, с. 88].

Дещо іншу точку зору висловлює О. Д. Сітковська. Вона зазначає, що здатність правильно розуміти дії того хто посягає не завжди можуть бути однозначні і прямо співвіднесені з віком потерпілої. Нездатність дівчаток у віці до 10 років розуміти характер і значення вчинюваних з ними дій на практиці майже ніколи не викликає сумнівів. Стосовно ж дівчаток у віці 10–12 років, як і дівчаток у віці понад 12 років, це питання потрібно з'ясовувати спеціально [9, с. 155].

С. В. Чмут прийшов до висновку, що «малолітні особи, які не досягли одинадцятирічного віку, здебільшого мають комплексний безпорадний стан, зумовлений як фізичною так і психічною безпорадністю. Жодних шансів перемогти у фізичному протистоянні повнолітній особі вони не мають. З іншого боку, малолітні особи психічно нерозвинуті, мають недостатньо знань та життєвого досвіду, щоб правильно об'єктивно сприйняти ситуацію, знайти адекватне рішення» [10, с. 11].

Є. М. Лунічева вважає, що ознакою, що обов'язково визначає безпорадний стан під час вчинення злочину, є 12-річний вік особи [11, с. 134].

На думку прихильники третьої позиції, в кожному конкретному випадку потрібно з'ясовувати факт безпорадного стану малолітньої потерпілої особи. Вони вважають недоцільним закріплення у законодавстві віку, недосягнення якого дозволяє констатувати безпорадний стан малолітньої особи. Так, Л. П. Брич зазначає, що «до з'ясування факту безпорадного стану потерпілої особи потрібно підходити виходячи із змісту поняття безпорадного стану. Сам по собі вік, виходячи з принципу формально-догматичного тлумачення закону, та й з огляду на сучасну акселерацію, не може автоматично свідчити про наявність безпорадного стану потерпілої особи» [12, с. 67].

О. О. Дудоров пише: «вік, із досягненням якого особа починає розуміти справжнє значення вчинюваних з нею сексуальних дій, – вельми індивідуальна матерія. Сказане дозволяє поставити під серйозний сумнів слушність ідеї законодавчої конкретизації віку, недосягнення якого зобов'язуватиме суд розцінювати статеві зносини з відповідною особою як згвалтування» [13, с. 117].

Слід зазначити, що вік, із досягненням якого особа починає розуміти справжнє значення не лише вчинюваних з нею сексуальних дій, а й інших злочинних дій – вельми індивідуальна матерія. Безпорадний стан є не лише обов'язковою ознакою складу злочину, а й обставиною, що обтяжує покарання. Тому, щоб не визначати вікову безпорадність щодо практично кожного складу злочину є вказівка на малолітній вік особи. У зв'язку із цим потрібно погодитись із прихильниками третього підходу.

---

1. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. №5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

2. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: ПП ВСУ від 26 квітня 2002 р. №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

3. Долгокерова О. Безпорадний стан потерпілої особи: поняття та ознаки / О. Долгокерова // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23 квітня 2010 року). – К., 2010. – Ч. II. – С. 164–165.

4. Дорош Л. В. Актуальні проблеми вдосконалення законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Л. В. Дорош // Проблеми законності. – 2012. – Вип. 118. – С. 149–159.

5. Байбарин А. А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А. А. Байбарин. – М.: Высшая школа, 2009. – 252с.

6. Доронина Е. Б. Беспомощное состояние потерпевшего в структуре состава убийства: теория, закон, практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е. Б. Доронина. – Екатеринбург, 2004. – 177 с.

7. Хатуев В. Б. Уголовно-правовая охрана беременных женщин, малолетних, беззащитных и беспомощных лиц и лиц, находящихся в зависимости от виновного: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. Б. Хатуев. – М., 2004. – 189 с.

8. Пудовочкин Ю. Е. Уголовно-правовые и криминологические проблемы предупреждения преступлений против несовершеннолетних: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / Ю. Е. Пудовочкин. – М., 2005. – 364 с.

9. Ситковская О. Д. Уголовный кодекс Российской Федерации: психологический комментарий / О. Д. Ситковская. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 192 с.

10. Чмут С. В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / С. В. Чмут. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

11. Луничев Е. М. Статус несовершеннолетнего в уголовном праве России: монография / Е. М. Луничев. – М.: Проспект, 2012. – 144 с.

12. Брич Л. П. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством України / Л. П. Брич. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 84 с.

13. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: наук.-практ. посібник / О. О. Дудоров. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 352 с.

Н. П. Войтович,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

БОГДАН КІСТЯКІВСЬКИЙ ПРО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 1789 р.

Визначний український правознавець Богдан Олександрович Кістяківський (1868–1920 рр.) здійснив вагомий вклад у розвиток як вітчизняної, так і світової юридичної науки. У його працях провідне місце займали ідеї правової держави, правової особистості, непорушності прав і свобод людини та громадянина. Він висловив підтримку тій позиції, що держава не має права обмежувати чи порушувати суб'єктивні права своїх

громадян. Так звані громадянські права та свободи особистості й усі засновані на них можливості повинні бути непорушними для держави та невід'ємними від окремих громадян інакше як за рішенням суду. Цей недоторканий характер суб'єктивних визначається і в законодавстві чи шляхом їх урочистого проголошення або деклараціях прав людини та громадянина, або шляхом особливої систематизації у конституціях [1, с. 485]. У цьому контексті варто згадати, що основні права та свободи людини і громадянина систематизовані у другому розділі чинної Конституції України.

Визначальним моментом в історії розвитку концепції прав людини стало 26 серпня 1789 р., коли в ході Великої французької революції Установчі збори прийняли Декларацію прав людини і громадянина. Провідні ідейні засади Декларації 1789 р. було запозичено з праць французьких просвітителів XVIII ст. (Вольтера, Ш. Л. Монтеск'є, Ж. -Ж. Руссо, Д. Дідро та ін.), а також використано текст американської Декларації незалежності 1776 р. Вплив школи природного права на згаданий документ виявився у тому, що людина як істота від природи наділена невід'ємними та незалежними від будь-якої влади правами. Вона складалася зі вступу та 17 статей [2, с. 254–255]. У ст. 1 Декларації прав людини і громадянина 1789 р. було проголошено, що «люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності і правах». Ст. 2 цього документу гарантувала кожній людині «право на свободу, власність, безпеку та свободу від пригнічення» [3, с. 43-44]. Інші статті також вперше офіційно визнавали фундаментальні права та свободи, без яких сучасне правове життя є немислимим.

Б. Кістяківський у своїй науковій творчості надавав чималого значення аналізу французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р. На його переконання, вона стала «політичним одкровенням», що викликало всезагальне захоплення і спонукала людей до боротьби за новий державний устрій і новий правовий порядок. Більшість її сучасників думали, наче держава, яка мала подібний документ, приречена на успіх і процвітання. Згодом захоплення від Декларації прав людини і громадянина 1789 р. стихло, її норми сприймалися більш

холодно, а суспільне життя, здавалося, не сприйняло усього комплексу передбачених нею прав. Натомість її принципи щільно вкоренилися в суспільстві, і цивілізований світ уже не бачив можливості існування нормальної держави без свободи особистості, свободи пересування, свободи професії, свободи совісті, свободи слова, а також без політичних прав народного представництва і виборчого права [1, с. 485–486].

Декларація прав людини і громадянина 1789 р. зазнала чимало критики від часу її прийняття. Майже одразу її почали називати «Євангелієм буржуазії», засобом боротьби за владу в державі цієї суспільної групи [4, с. 217]. Соціалісти вважали, що подібні права можуть мати не всі, а лише трудящі, а прихильники інших ідеологій вважали її чимось тимчасовим, продуктом перехідного періоду історії. Натомість Б. Кістяківський не погоджувався з такими поглядами, звертаючи увагу на те, що «принципи декларації прав повинні розглядатися як дещо незалежне від того чи іншого законодавчого акту, в якому вони були виражені». Тому український філософ права став на захист Декларації прав людини і громадянина 1789 р., відзначаючи її епохальну важливість для світового розвитку права та правової держави [1, с. 487].

На думку Б. Кістяківського, проникнення у внутрішній зміст принципів, закладених у Декларації прав людини і громадянина 1789 р., приводить до переконання у тому, що поряд із свободою від втручання держави у сферу особистого чи суспільного життя, і з правом на участь в організації та направленні державної діяльності повинно бути поставлено право кожного громадянина вимагати від держави забезпечення йому нормальних умов економічного та духовного існування. Більш поглиблене і вдумливе ставлення до прав людини та громадянина повинно привести до розуміння того, що вимога реалізації прав людини та громадянина витікає із самої природи взаємовідносин між державою й особистістю та являється неодмінною умовою будь-якого політичного, правового та соціального прогресу.

Повне введення в життя принципів Декларації прав людини і громадянина 1789 р., як стверджував Б. Кістяківський,

є тотожним утворенню вільного державного устрою і з втіленням соціально справедливих відносин [1, с. 490].

У XVIII ст. за умов панування індивідуалізму людина вважалася вихідною точкою будь-якого правовідношення, а суспільство – групою індивідів. Тому суб'єктивні права часто сприймалися як вроджені, надані природою та невід'ємні від людини. Водночас окремі права є немислимими без суспільного життя, гарантій держави, в якій у свою чергу також є права [1, с. 493]. Після невдачі Декларації прав людини і громадянина 1789 р. школа природного права вже не мала того безспірного авторитету, що був у неї раніше. Тому вихідною точкою всіх філософсько-правових конструкцій XIX ст. стало суспільство. У таких умовах суспільство уже не вважалось сумою індивідів, а особистість почала визнаватися результатом суспільного середовища. Відтак домінуючою стала думка, що особа отримувала свої права саме від суспільства. Права людини в такому варіанті вже не були невідчужуваними та непорушними, адже суспільство та держава, що їх надали, мали право обмежити чи відібрати ці права [1, с. 495–497].

Таким чином, Б. Кістяківський високо оцінив історичне значення французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р. для визнання та забезпечення основних прав і свобод особи, а відтак – для формування підвалин правової держави. Усвідомлюючи недоліки як тексту, так і практики реалізації Декларації 1789 р., він наголошував на фундаментальному значенні тих принципів, які були закладені у згаданий документ. Саме в них український мислитель вбачав поворотний момент у світовій історії права, який кардинально змінив правову свідомість усіх цивілізованих народів, зробивши немислимим існування суспільства без свободи пересування, совісті, слова, професії та політичних прав.

---

1. Кістяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наукъ и общей теории права / Б. А. Кістяковский. – М.: Изд. М. и С. Сабашниковыхъ, 1916. – 704 с.

2. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) / Б. Й. Тищик. – Львів: Світ, 2013. – 752 с.

3. Введение в права человека / ред. кол. Кнут В. Бернгом, Гуннар М. Карлсен, Беата Слюдал; пер. с норв. Нина Искандариан. – Осло: Норвежский Хельсинский комитет по правам человека, 2003. – 121 с.

4. Альчук М.П. Філософія права Богдана Кістяківського / М. П. Альчук. – Львів, 2010. – 300 с.

В. В. Волянюк,

здобувач кафедри економіки та економічної безпеки
економічного факультету

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БУДІВЕЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ГІПЕРМАРКЕТІВ

Незважаючи на відсутність єдиної класифікації у сфері роздрібної торгівлі в Україні, існує велика кількість форматів магазинів самообслуговування, кожен з яких має свої ознаки, а саме: формат підприємства, загальна площа магазину, відсоток торговельної площі до складських приміщень, місце розташування з урахуванням досяжності, пропускна здатність магазину, асортимент товару, цінова політика, кількість працівників та організація обслуговування покупців тощо. На сьогодні виокремлюють чотири основних формати підприємств роздрібної торгівлі (рітейлу): DIY, дискаунтер, супермаркет, гіпермаркет.

Гіпермаркет – це тип магазину самообслуговування, що за розмірами торгової площі перевищує понад 4 тис. кв. м, містить понад 5 тис. асортиментних позицій різноманітної продукції та характерними особливостями якого є: широка зона обслуговування, надання додаткових послуг торгівлі, наявність закладів громадського харчування, наявність цехів з виробництва продукції громадського харчування, організована стоянка для паркування автотранспорту, можлива реалізація товарів дистанційним способом [3, с. 108].

Як відомо, підприємства роздрібної торгівлі, а саме будівельно-господарські гіпермаркети, мають ряд завдань спрямованих на захист підприємства від зовнішніх та внутрішніх

загроз, які негативно впливають на його середовище. Усе різноманіття факторів, які створюють зовнішнє середовище діяльності підприємства, можна поєднати у дві групи: фактори макросередовища та фактори мікросередовища.

Макросередовище характеризується наступними групами факторів у державі та в регіоні: економічні, політичні, правові, демографічні, природні, науково-технічні, соціально-культурні. Ця група факторів проявляється в масштабах держави та в межах регіону і не завжди прямо та за часом швидко впливає на підприємство.

Мікросередовище включає наступні групи факторів: споживачі (стан та розвиток потреб, попиту на товари, розвиток ринку), постачальники (привабливість постачальників, доцільність договірної політики), конкуренти (число активних конкурентів, стан конкуренції та ін.).

Ця група проявляються в результаті взаємодії підприємства із суб'єктами ринкових взаємовідносин. Тому дослідження та оцінка можливих змін у зовнішньому середовищі є необхідною умовою успішної діяльності підприємства.

До факторів, які створюють негативне внутрішнє середовище підприємства можна віднести: неефективний маркетинг (якість товарів та надання послуг), некомпетентний менеджмент (відношення керівництва до персоналу, відношення персоналу до клієнтів).

На думку І. М. Горбан [2, с. 39–41], найбільш небезпечним для будівельно-господарських гіпермаркетів є руйнування його кадрового, фінансового, інтелектуального, інформаційного, техніко-технологічного, екологічного, політико-правового та силового потенціалу, як головних складових економічної безпеки

У своїх дослідженнях О. Р. Бойкевич [1, с. 177], крім зазначених складових, виділяє продуктову складову, з чим варто погодитися. У цьому контексті вважаємо, за доцільне зупинитися на аналізі складових економічної безпеки будівельно-господарських гіпермаркетів.

Кадрова складова. Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві. Негативні

впливи: відтік кадрів, плинність кадрів, старіння кадрів, низька кваліфікація працівників, а також робота за сумісництвом. Правова складова полягає у постійному дотриманні чинного законодавства. Негативні впливи: низька кваліфікація працівників юридичної служби, порушення юридичних прав підприємства та його працівників, недосконалість правових документів щодо організації роботи і взаємовідношень.

Фінансова складова є провідною та вирішальною ланкою серед складових економічної безпеки, оскільки за ринкових умов господарювання «фінанси» є двигуном будь-якої економічної системи; про зниження цієї складової свідчить зниження ліквідності підприємства; збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості та ін.

Інтелектуальна складова. Належний рівень економічної безпеки значною мірою залежить від інтелекту та професіоналізму працюючих на підприємстві осіб. Негативні впливи: звільнення провідних висококваліфікованих працівників, зниження освітнього рівня і ін.

Інформаційна складова полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства. До неї належать збирання всіх видів інформації, аналіз одержуваної інформації з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів і методів та ін.

Техніко-технологічна складова полягає у ступені відповідності застосованих на підприємстві технологій з найкращими світовими аналогами із оптимізації ресурсів. До негативних впливів на цю складову відносять: моральне старіння використовуваних технологічних рішень, порушення технологічної дисципліни та ін.

Екологічна складова полягає у дотриманні чинних екологічних норм, а також дотриманні втрат від забруднення навколишнього середовища.

Політико-правова складова полягає у всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства та дотриманні чинного законодавства.

До неї відносять: низьку кваліфікацію працівників юридичної служби, порушення юридичних прав підприємства

і його працівників; недосконалість правових документів щодо організації роботи на підприємстві.

Силова складова економічної безпеки полягає у забезпеченні підприємства службою безпеки, яка відповідає за охорону фізичних об'єктів та особистою охороною керівництва, протидією криміналу, а також взаємодії з правоохоронними органами.

Економічна безпека гіпермаркету передбачає виділення, аналіз та оцінку існуючих загроз з кожної функціональної складової та розроблення на їх основі системи протидіючих і застережних заходів. Внутрішні та зовнішні загрози впливають як на безпеку будівельно-господарський гіпермаркетів в цілому, так і на кожну з її функціональних складових окремо (таблиця).

Таблиця

Вплив внутрішніх та зовнішніх загроз на головні складові економічної безпеки гіпермаркету

Внутрішні загрози	Зовнішні загрози
1	2
Фінансова складова	
<ul style="list-style-type: none"> - нестача та недостатня ефективне управління фінансовими ресурсами - прорахунки в інвестиційній політиці; - використання неефективних інструментів правління ризиком в контрактах; 	<ul style="list-style-type: none"> - надмірність податкового навантаження - складність доступу та висока вартість фінансових ресурсів - зростання інфляції - висока конкуренція - штрафи, санкції
Інтелектуальна та кадрова складова	
<ul style="list-style-type: none"> - недостатня ефективність системи управління персоналом; - висока плинність кадрів; - відтік кадрів, старіння кадрів; - низька продуктивність праці; - відсутність мотивації; - зниження освітнього рівня працівників 	<ul style="list-style-type: none"> - стрімке зростання заробітної плати - нестача висококваліфікованих працівників - низький рівень освіченості з питань безпеки

<i>Продовження таблиці</i>	
1	2
Техніко-технологічна складова	
<ul style="list-style-type: none"> - висока зношеність матеріально-технічної бази - низький рівень фондівдачі - неефективне використання торговельної площі, обладнання 	<ul style="list-style-type: none"> - висока вартість обладнання та технологій
Продуктова складова	
<ul style="list-style-type: none"> - низька конкурентоспроможність продукції - відсутність ефективної системи управління якістю продукції - ризик псування продукції - негнучка асортиментна політика - відсутність сервісного обслуговування 	<ul style="list-style-type: none"> - дії контрагентів (постачальників, посередників) - зміна кон'юнктури ринку - недобросовісна конкуренція - сезонність реалізації продукції
Політико-правова складова	
<ul style="list-style-type: none"> - досконалість внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства - неефективна організаційна структура 	<ul style="list-style-type: none"> - недосконалість державного нормативно-правового регулюванні, часті його зміни - дії державних органів влади
Інформаційна складова	
<ul style="list-style-type: none"> - застарілі технології захисту інформації - ризик достовірності та доступності інформації 	<ul style="list-style-type: none"> - висока вартість та недосконалість програмного забезпечення
Силова складова	
<ul style="list-style-type: none"> - відсутність на підприємстві служби безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень корупції - дії кримінальних угруповань

Джерело: [1, с. 177].

Таким чином, економічна безпека будівельно-господарського гіпермаркету залежить від рівня конкурентоспроможності, фінансової стійкості, платоспроможності, від обсягів реалізації продукції та її якості, від забезпечення споживачів наданням послуг на вищому рівні, а також від ефективності використання власних ресурсів.

Отже, економічна безпека будівельно-господарських гіпермаркетів потребує створення системи спостереження та відповідних реакцій на дію внутрішніх чи зовнішніх загроз у будь-якій із складових економічної безпеки будівельно-господарського гіпермаркету, своєчасне їх виявлення, забезпечення стабільного функціонування та економічне зростання в майбутньому.

-
1. Бойкевич О. Р. Передумови та фактори економічної безпеки торговельного підприємства / О. Р. Бойкевич // Вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. 10. – С. 175–180.
  2. Горбан І. М. Системне управління економічною безпекою торговельного підприємства: монографія. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 240 с.
  3. Штапаук С. С. Класифікація та типологія об'єктів роздрібної торгівлі / С. С. Штапаук // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24 (II). – С. 106–112.

О. О. Вольський,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Якісно організована взаємодія слідчого та оперативних підрозділів сприяє прийняттю обґрунтованих рішень, зокрема внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР; створенню передумов для використання фактичних даних, одержаних під час проведення оперативно-розшукових заходів, як доказів; ефективному викриттю та подоланню

протидію розслідуванню з боку заінтересованих осіб; забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

У криміналістиці взаємодія розглядається з погляду виявлення, фіксації, дослідження слідів злочину, використання їх у процесі доведення у кримінальних справах [1, с. 225]. Р. С. Белкін визначає взаємодію як узгоджену за цілями і задачами, силами, засобами, в місці і часі діяльність у процесі встановлення істини у кримінальній справі [1, с. 491]. На думку В. О. Михайлова, під взаємодією варто розуміти одноразове (разове) чи досить тривале (тривале за часом) об'єднання сил, засобів і методів органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів для виявлення, швидкого і повного розкриття, розслідування і профілактики злочинів [2, с. 288]. В. Ю. Шепітько стверджує, що її можна розглядати як узгоджену діяльність правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, спрямовану на досягнення загальної мети мінімальною витратою сил, засобів і часу [1, с. 226–227].

Колектив авторів на чолі А. Я. Хитри визначили метою взаємодії максимальне об'єднання сил та засобів органів досудового розслідування й оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю при правильному використанні в ході розслідування кримінальних правопорушень процесуальних та оперативно-розшукових функцій, одержання таким шляхом найефективніших результатів у здійсненні завдань кримінального судочинства [3, с. 6].

Сутність взаємодії слідчого та оперативного підрозділу полягає в тому, що: це передусім, активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих та працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися негласні співробітники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо; кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів у межах, встановлених законом повноважень; узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямованих на впровадження одержаних результатів оперативно-розшукових заходів у кримінальне судочинство; підготовці спільних планів (реалізація оперативно-розшукової

інформації, провадження досудового слідства за конкретним фактом вчинення кримінального правопорушення тощо) де необхідно передбачати комплекс оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих (розшукових) дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподівано для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало як найбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України; суворого дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів оперативно-розшукового законодавства, та кримінального судочинства; дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне судочинство з допомогою процесуальних засобів – шляхом провадження відповідних слідчих дій та процесуальних рішень [4, с. 127].

Центральним суб'єктом у процесуальних формах взаємодії є слідчий, що не виключає співпраці працівників на рівні окремих оперативних служб і підрозділів. Використання форми внутрішньої взаємодії визначається специфікою ситуації, що склалась у кримінальному провадженні, особливостями джерел інформації про кримінальне правопорушення. Правовою основою взаємодії слідчих та оперативних підрозділів є положення кримінального процесуального законодавства (ст.ст. 40, 41 КПК України), Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 5 ст. 7), «Про міліцію» (п. 11 ст. 10), а також низки відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів.

Як видається, взаємодія при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених досліджуваної нами категорії у більшості здійснюється шляхом: обміну інформацією якою володіє слідчий та працівники оперативних підрозділів; узгодження оперативних заходів, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; визначення тактики спланованих дій з урахуванням даних, зібраних слідчим і оперативно-розшуковим шляхом; забезпечення оперативного супроводу кримінального провадження і надання слідчому допомоги співробітниками оперативних підрозділів при виконанні складних, трудомістких і небезпечних дій; дачі оперативним

працівникам письмових доручень слідчого про виконання слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

На етапі виявлення фактів заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою своїм службовим становищем взаємодія слідчого та оперативних підрозділів відбувається у процесуальних і непроцесуальних формах. До процесуальних форм взаємодії слід віднести: 1) спільну діяльність слідчого та оперативного підрозділу щодо перевірки заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення до внесення відомостей про нього до ЄРДР; 2) проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальних провадженнях, де забезпечується безпека учасників провадження та заходів по розшуку підозрюваного, що ухиляється від досудового слідства; 3) виконання письмових доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

До непроцесуальних форм взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206 КК України, належать: 1) спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи); 2) спільне планування заходів з виявлення кримінальних правопорушень, висунення пошукових версій, визначення способів їх перевірки процесуальним й оперативно-розшуковим шляхом; 3) взаємний обмін інформацією, отриманою за результатами проведення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів; 4) спільні виїзди слідчого та оперативних працівників в інші регіони з метою проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів 5) консультування слідчого з боку оперативних працівників щодо планування, підготовки НСРД, залучення до їх проведення інших уповноважених оперативних підрозділів; 6) застосування використання конфіденційного співробітництва.

---

1. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / под ред. проф. В. Ю. Шепитько. – Х.: Одиссей, 2001. – 528 с.

2. Михайлов А. И., Соя-Серко Л. А., Соловьев А. Б. Научная организация труда следователя / А. И. Михайлов, Л. А. Соя-Серко, А. Б. Соловьев. – М.: Юрид. лит.-ра, 1974. – 168 с.

3. Хитра А. Я. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування за фактом виявлення трупа: методичні рекомендації / А. Я. Хитра, Ю. В. Гуцуляк, В. І. Оперук, І. С. Кіп-рарч, О. В. Сорокач. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 72 с.

4. Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. / А. О. Ляш // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: матеріали наук.-практ. конф. – К.: НАВСУ, 2000. – С. 126–131.

О. З. Галамай,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівського державного університету
внутрішніх справ)*

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИРОДНО-ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Чітке уявлення про утворення звичаю в праві, про його розвиток, про ґрунтовну сутність цього явища, про його функціонування має важливе значення в процесі формування правової системи держави та правозастосовної діяльності зокрема.

Здійснюючи аналіз підстав застосування природно-правового звичаю в правовій системі хотілося б помітити, що сутність вказаного явища може бути досліджена лише під час історичних основ утворення держави, а також генезису самого поняття.

Провівши певний ряд досліджень (історичних, природно-правових, теоретичних) можна зазначити наступні підстави застосування звичаю в праві:

– філософсько-суспільна необхідність у регулювання суспільних відносин, яка виникає із самого суспільства чи із певного процесу утворення держави;

– індивідуально-природна особливість індивіда в процесі застосування оціночних понять чи життєвої необхідності в процесі свого існування та взаємодії з іншими явищами в державі;

– порівняльно-правові властивості та зіставлення природного права із позитивним, що ефективно впливає на правосвідомість особи.

Звичай в праві повинен обов'язково містити внутрішній природній стержень духу життя людини. Без такого духовно-емоційного «стержня» звичай в праві втрачає свою значимість та з часом відмирає, оскільки вже не в змозі врегулювати суспільні, правові чи будь-які інші відносини. В кращому випадку існування звичаю в праві та наявності в ньому внутрішньо-природного потенціалу дозволяє суспільству переродити його в більш сталу чи навіть правову форму, що в подальшому втілюється й реалізовується в правовій системі держави.

В більшості випадків звичай в праві формує загальний погляд на регулювання певних відносин при цьому дає можливість користуватися не лише ним. В зв'язку з цим звичай в праві потрібно розглядати як природний фактор правового угляду.

До підстав застосування звичаю в праві можна також віднести принципи верховенства права, справедливості, розмежування добра і зла тощо. Які в свою чергу забезпечують здійснення та регулювання правових відносин в усіх сферах суспільних інтересів людини. Іноді такий головний звичаєвий принцип, як верховенства права по відношенню до звичаю та його застосуванню полягає в тому, що у більшості суб'єктів права, які використовують природний звичай не має нічого іншого аніж те, що дає їх останній.

Уявлення про природно-правові підстави звичаю в правовій системі держави можуть мати право на існування лише тоді, коли це дозволено та усвідомлено самим правом. Безперечно, підвалини права континентальної правової системи були закладені із правових звичаїв, проте є певні національно-духовні особливості застосування таких звичаєвих явищ в праві України. Маючи такий особливий статус звичай в праві завжди повинен опиратися на норми природного права, що дає

можливість удосконалювати та своєчасно урегульовувати правові основи життєдіяльності суспільства, оскільки сам звичай виступає джерелом природного права.

Спостерігаючи виникнення джерел права в державі, звичайно науковці використовують історичний підхід, який і зазначає хронологію їхнього утворення. Домінуюча роль в утворенні з історичної точки зору джерел права належить звичаям. Однак, хронологічно першим та важливим лишається, той звичай в праві, який не дивлячись на зміни в суспільстві, політиці, економіці зостається потрібним та ефективним.

Для юристів звичай в праві є також природною нормою, яка виникає, спонтанно чи зненацька всередині різних соціальних груп або витікає із суспільної свідомості, а також внаслідок довготривалого та явного її використання набуває навіть обов'язкового характеру й визнається публічною владою, що в свою чергу є природною особливістю будь-якої вже юридичної норми. Безперечно підстави застосування природно-правового звичаю в правовій системі залежатимуть в першу чергу від концепції людського суспільства та етапів формування держави.

---

1. Бедрій М. М. Генеза правових звичаїв народу / М. М. Бедрій // Актуальні питання матеріального та процесуального права: історія, сучасність, майбутнє: матеріали науково-практичної конференції. – Одеса, 2012. – С. 8–12.

2. Сандевуар П. Введение в право / П. Сандевуар. – М.: ИнтраТэк-Р, 1994. – 324 с.

3. Сироткін В. М. Прислів'я та приказки як джерело вивчення етико-правових звичаїв і уявлень українського народу / В. М. Сироткін // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 1. – С. 39–42.

4. Скрипник Г. Українська минувшина. Народні знання: ілюстрований етнографічний довідник / Г. Скрипник. – К., 2000. – 351 с.

5. Трачук О. В. Конспект старійшини Олекси Трачука. Звичаєве право / О. В. Трачук. – Львів, 2010. – 171 с.

6. Ткаченко О. Б. Мовні критерії національної ментальності / О. Б. Ткаченко // Нова філологія. – 2001. – № 1 (10). – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – С. 30–38.

7. Юрій М. Ф. Етногенез та ментальність українського народу / М. Ф. Юрій – К.: Таксон, 1997. – 168 с.

М. Б. Галківська,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОФЕСІЙНА (ДЕОНТОЛОГІЧНА) ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИ-ЮРИСТА

Згідно з принципом формування свідомості, обґрунтованим О. Леонтьєвим у процесі соціалізації людина засвоює ряд значень, які є ідеальними, духовною формою кристалізації суспільного досвіду попередніх поколінь та є зафіксованими в формі понять, знань, чи навіть у формі вмінь як узагальнені образи дій [1, с. 134].

Таким чином, значення, що першочергово є відображенням дійсності незалежно від індивідуального, особистісного ставлення до неї людини виступає семантичним Всесвітом, яке набуваючи змісту суб'єктності значимості, особистісних відношень, перетворюється в особистісний смисл.

Смислові утворення особистості є динамічними смисловими системами, вони несуть в собі об'єктивне відображення дійсності та емоційно-особистісне афективне ставлення до неї, той сплав афекту та інтелекту, який є особистісним суб'єктивним смислом.

В умовах професійного становлення особистості відбувається внутрішня реконструкція особистісних смислів, шляхом актуалізації апріорних значень присутніх в сутнісному «Я», формування нових смислів професійного спрямування [2, с. 155].

Процес становлення особистості професіонала, справжнього митця своєї справи, є вельми складним процесом, успішність якого залежатиме передусім від відповідності обраної професії сутнісними особливостями конкретної особистості та її готовності і спроможності в повній мірі реалізувати їх дієвий спосіб – у готовності відповісти на внутрішнє покликання шляхом самопізнання, саморозвитку та самовдосконалення в професійній сфері життєдіяльності.

Варто зазначити, що важливим елементом розбудови правової держави, правової культури юриста є саме професійна правосвідомість, яка становить собою сукупність поглядів, ідей, уявлень, впевненості, почуттів, які виражають відношення юриста до власного народу, його соціальних груп, до права, законності, правосуддя, його уявлення про те, що є правомірним, а що неправомірним.

Як зазначає В. Криволапчук професійна правосвідомість юриста – це сукупність правових поглядів юриста, які відображають власну оцінку права, існуючого суспільного й державного ладу, а також відповідність своїх дій та вчинків нормам права [3, с. 133].

До структури професійної правосвідомості юриста можна віднести чотири основні типи оцінювальних відношень:

- ставлення до права, тобто до його системи – норм, інститутів, галузей;
- ставлення до правової поведінки людей, як правомірної, так і протиправної;
- ставлення до правохоронної, правозахисної діяльності, судочинства;
- ставлення до власної правової поведінки, що є правовою самооцінкою [4, с. 43].

Ставлення юриста до правових цінностей виражаються в оцінювальних судженнях, які можуть бути виявлені емпіричним дослідженням з більшим або меншим ступенем відповідності справжнім оцінкам обстежуваних осіб. Однак самі по собі ціннісні відносини як інтелектуально-емоційне утворення без чинностей, що відіграють роль пускових механізмів діяльності, ще не мають здатність практичної реалізації. Таку роль виконує вольовий компонент, що формує готовність діяти в певному напрямку. Включення цього компонента приводить до нових, тепер уже інтелектуально-емоційно-вольовим утворенням, соціальним установкам.

В останній роки у вітчизняній загальноправовій науці дослідженню даної категорії відводиться не надто багато місця, що на нашу думку, є не виправданим, адже працівнику практичної юридичної сфери щодня доводиться вирішувати низку

проблемних ситуацій, іноді у загрозованих умовах. Все постає як необхідність кваліфікованого вирішення правотворчих та правозастосовних завдань особою-юристом саме за допомогою категорії професійного правового мислення.

Такий стан речей власне і формує потребу шліфування конкретних характеристик мислення людини, серед яких різні вчені вбачають різні компоненти, зокрема: а) вміння правильно оцінювати ситуацію та ухвалювати відповідне рішення; б) конкретність мислення особи-юриста; в) здатність перетворювати інформацію; г) здібність до ризику; д) ініціативність та здатність підпорядковувати собі волю супротивника; е) передбачення, інтуїція [5, с. 23].

Без сумніву, що не лише загальноморальна конструкція утворює фундамент професійної правосвідомості юриста. Сюди також слід віднести важливість правового виховання юриста, тобто як стихійною так і плановою діяльністю учасників соціального та правового життя, внаслідок якого особа-юрист завоює ті, чи інші постулати юридичного життя.

Іншим засобом, що подібний до правового виховання можна назвати правову соціалізацію, яка полягає у впливі на свідомість особи-юриста агентів юридичного характеру декількох рівнів, наприклад таких як: правове середовище, факультет навчання, робочий колектив, стажування, наукові та науково-практичні заходи, урочистості та святкування тощо [7, с. 23].

Важливими і так би ми мовити галузевим аспектом професійної правосвідомості юриста є постійний аналіз правових ситуацій.

Таким чином юрист повинен вдаватися до аналізу прийнятих рішень загальнодержавного, чи локального характеру, а також аналізувати власне правозастосовну діяльність на предмет справедливості.

Як відомо професійна, або як її іще називають деонтологічна правосвідомість юриста формується на основі так званого внутрішнього імперативу службового обов'язку. Він є інструментальним терміном і наріжним каменем будь-якого виду досліджень зі сфери професійної правосвідомості.

Тому, як слушно зазначає С. Сливка деонтологічна правосвідомість особи-юриста – це неповторний результат його правосвідомості, одержаної під впливом раніше сформованої правової інформаційної культури у момент виконання службового обов'язку і [6, с. 46].

Таким чином вимальовується триєдина структура професійної правової свідомості:

- а) загальна правосвідомість;
- б) правова інформаційна культура;
- в) внутрішній імператив права.

Останній є своєрідним першоджерелом, джерелом деонтологічної правосвідомості, тобто, це внутрішній ціннісний зміст того чи іншого закону. Врешті, професійна правосвідомість юриста різниться за суттю та особливостями у залежності від конкретної спеціальності, чи освітньо-кваліфікаційного рівня, що спричиняє відмінності як у осмисленні мікрофеномена правосвідомості, так і у практичних аспектах даної проблеми.

---

1. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политздат, 1975. – 202 с.

2. Ірхіна С. Актуальні проблеми професійного навчання працівників ОВС України / С. Ірхіна // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. – Одеса: ОДУВС, 2009. – С. 152–156.

3. Криволапчук В. Правосвідомленість працівників ОВС – структурний компонент професійної майстерності / В. Криволапчук // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Одеса: ОДУВС, 2009. – С. 130–135.

4. Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: монографія / М. М. Цимбалюк. – К.: Атіка, 2008. – 285 с.

5. Личность и мировоззрение: сборник научных трудов Ташкентского государственного педагогического университета / за ред. Ж. Туленова. – Ташкент: ТГПУ, 1985. – 118 с.

6. Сливка С. С. Філософія права: навчальний посібник / С. С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.

7. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід / В. Т. Циба. – К.: МАУП, 2000. – 145 с.

Я. В. Гасяк,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОЦІНКА СТАНУ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Основний закон нашої держави у ст. 54 вказує, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

На жаль, протягом останніх десяти років рівень захисту інтелектуальної власності в Україні не є на високому рівні. В той же час у Республіці Польща ситуація є протилежною, незважаючи на те, що ще декілька років тому економічні і геополітичні перспективи обох держав були приблизно рівними.

Мета цього дослідження полягає в аналізі міжнародно-правової оцінки стану охорони інтелектуальної власності в Україні та Республіці Польща.

Про загальний стан захисту інтелектуальної власності в конкретній державі, з поміж іншого, вказує «Міжнародний індекс права власності» («International Property Rights Index»). Цей документ є міжнародним порівняльним дослідженням, який вказує на значимість і обсяг правової охорони, зокрема, права інтелектуальної власності.

Відповідно до даних цього дослідження, загальний показник індексу права власності визначається з трьох складових: 1) правове і політичне середовище; 2) захист права власності (матеріальна власність); 3) захист права інтелектуальної власності.

У 2011 та у 2012 році індекс захисту інтелектуальної власності із десяти можливих балів становив: в Україні – 4,2; в Республіці Польща – 6,6. У минулому 2013 році цей індекс

становив в Україні – 4,3; в Республіці Польща – 6,1. Слід зазначити, що найвищі показники захисту інтелектуальної власності у 2013 році отримали: Фінляндія – 8,6; Нова Зеландія та Швеція – 8,4; Норвегія – 8,3 [1; 2; 3].

Як свідчать вказані дані, протягом останніх двох років стан захисту інтелектуальної власності в Республіці Польща є все одно набагато вищим в порівнянні з Україною, незважаючи на падіння цього індексу в сусідній державі.

Ще одним вагомим показником рівня захисту інтелектуальної власності є щорічний звіт Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) – неурядової організації, яка щорічно проводить свої форуми в м. Давос, Швейцарія.

Відповідно до результатів досліджень Всесвітнього економічного форуму, які щорічно оприлюднюються в звіті «Глобальний Індекс Конкурентоспроможності» («The Global Competitiveness Index»), за ступенем захисту інтелектуальної власності в 2010-2011 роках Україна посіла 113 місце з 139 держав (Республіка Польща – 60); в 2011-2012 роках із 142 держав Україна займала 117 місце (Республіка Польща – 61); у 2012-2013 році серед 144 держав Україна була 120 (Республіка Польща – 67); у 2013-2014 році з 148 держав Україна займала 133 місце, а Республіка Польща – 72. Найвищий рівень захисту інтелектуальної власності протягом останніх п'яти років зафіксований у Фінляндії, Сингапурі, Швеції, Новій Зеландії та Швейцарії [4; 5; 6].

Аналіз цих показників вкотре підтверджує, що рівень захисту інтелектуальної власності в сусідній з Україною державі є значно вищий.

Варто також відмітити, що у 2013 році в «Спеціальному звіті 301» («The Special 301 Report»), який був підготовлений Офісом Торгового Представника США (United States Trade Representative) Україна очолила Список Особливого Спостереження (Priority Watch List) [7].

Вказаний «Спеціальний звіт 301» є щорічним оглядом глобального стану охорони та захисту інтелектуальної власності у близько ста державах-партнерах США. Кожен із таких «Спеціальних звітів 301» включає в себе три списки: список

особливого спостереження, список загального спостереження, і список моніторингу за державами, де наявні порушення в сфері інтелектуальної власності.

На підставі цього звіту у 2013 році Торговий представник США прийняв рішення щодо України про проведення додаткової перевірки для ухвалення подальшого рішення. Потенційно, таке рішення могло б стосуватись обмежень торгових і митних привілеїв (Generalized System of Preferences), які уряд США впровадив для країн, що розвиваються, зокрема, і щодо України. Варто зазначити, що в 2012 році українські товари на суму 70 млн. доларів США були ввезені на територію США без будь-яких мит та зборів.

Торговий представник США у «Спеціальному звіті 301» за 2014 рік вказав, що *«дії, політика і практика, які здійснюються Україною, є необґрунтованими і такими, що обмежують чи обтяжують торгівлю США, але враховуючи теперішню політичну ситуацію в Україні, жодних дій не буде прийнято протягом цього часу»* [8].

І якщо протягом останніх п'яти років Україна завжди була в Списку особливого спостереження (а у 2013 році навіть очолювала його), то Республіка Польща у вказаних «Спеціальних звітах 301» не згадується взагалі.

Про стан захисту авторських і суміжних прав на комп'ютерні програми може свідчити звіт Всесвітньої торгової асоціації «Бізнес альянс програмного забезпечення», членами якого є такі світові виробники як Adobe Systems, Apple Inc., McAfee, Microsoft, Symantec та багато інших компаній у цій сфері.

Відповідно до даних цієї організації, рівень піратства у сфері програмного забезпечення в Україні (тобто використання неліцензійних комп'ютерних програм) був наступним: у 2007 році – 83%, у 2008 році – 84%, у 2009 році – 85%, у 2010 році – 86%, у 2011 році – 84%. В Республіці Польща стан захисту авторських і суміжних прав на комп'ютерні програми виглядав наступним чином: у 2007 році – 57%, у 2008 році – 56%, у 2009 році – 54%, у 2010 році – 54%, у 2011 році – 53% [9].

Як бачимо, права авторів (виробників) комп'ютерних програм значно краще підлягають захисту у Республіці Польща, ніж в нашій державі.

На підставі аналізу вищевказаних міжнародних звітів та досліджень, цілком погоджуюсь з позиціями їх авторів, що адекватні заходи щодо захисту інтелектуальної власності позитивно впливають на рівень ВВП на душу населення.

Позаяк, у нашій державі не відбуваються зміни у сфері захисту інтелектуальної власності: правова культура залишається на низькому рівні, не достатньо ефективно працюють інститути громадянського суспільства. Крім цього, протягом останніх десяти років ні в законодавстві, ні в слідчо-судовій практиці не було вироблено за ці роки ефективних механізмів захисту інтелектуальної власності.

Вважаю, що найбільш дієвим впливом на існуючу ситуацію є реформування системи кримінальної та адміністративної відповідальності за посягання на об'єкти інтелектуальної власності. Адже, кількість правопорушень у сфері інтелектуальної власності в нашій державі вкотре підтверджує, що Україна – перша серед порушників у цій сфері. Натомість, у Республіці Польща інтелектуальна власність охороняється значно ефективніше, що підтверджується вищенаведеними звітами міжнародних організацій з питань охорони інтелектуальної власності.

Проведене дослідження підтверджує актуальність обраної теми і є основою для подальшого проведення порівняльного аналізу кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за посягання на об'єкти інтелектуальну власність в Республіці Польща і Україні. При цьому, виявлений позитивний досвід кримінально-правової охорони інтелектуальної власності у Республіці Польща буде використаний для вироблення пропозицій щодо внесення змін до національного кримінального законодавства у цій сфері.

---

1. International property rights index 2013 Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propertyrightsalliance.org/>

2. International property rights index 2012 Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propertyrightsalliance.org/>
3. International property rights index 2011 Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propertyrightsalliance.org/>
4. The Global Competitiveness Report 2010–2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/>
5. The Global Competitiveness Report 2011–2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/>
6. The Global Competitiveness Report 2012–2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/>
7. United States Trade Representative 2013 Special 301 Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ustr.gov/>
8. United States Trade Representative 2014 Special 301 Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ustr.gov/>
9. Shadow market 2011 BSA global software piracy study ninth edition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalstudy.bsa.org/>

І. М. Гирила,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ

Б. М. ЧИЧЕРІНА

Відомий вітчизняний науковець Борис Миколайович Чичерін був послідовником природно-правових бачень у галузі права. Здійснюючи аналіз філософських, політичних, теоретико-правових поглядів Б. М. Чичеріна потрібно відмітити, що головним пріоритетом вченого було удосконалення правової матерії на благо суспільства, про що свідчать численні його авторські доробки. Погляди вченого становлять предмет досліджень багатьох інших науковців та філософів права. Засновник державної школи історіографії, оригінальний представник неогегельянства в філософських поглядах, відомий своїми ліберальними поглядами на правові питання – це лише частина важливих рис та оцінка вченого, який занесений до скарбниці філософії права. І це не дивно, бо вступивши до юридичного факультету державного університету Б. М. Чичерін навчається

в таких славетних викладачів, як Т. М. Грановський, С. М. Соловйов, К. Д. Кавелін, що в подальшому ефективно та раціонально вплинуло на формування філософсько-правові погляди вченого.

Безперечно, філософія права є складною для осягнення, багатогранною наукою, яка знаходиться на межі між філософією та правознавством. Через те вона пропонує не лише глибокі знання із вказаних наук, а й також творчий індивідуальний підхід їхнього пізнання з метою найбільш повного та усвідомленого потіння феномену права. Потрібно помітити, що праці Б. М. Чичеріна, особлива ґрунтовна філософсько-правова праця «Філософія права» не втратила своєї актуальності в теперішній час та внесла значний вклад в розвиток філософії права.

Звертаючись до філософського доробку вченого відмічаємо його особливе ставлення та розуміння до поняття права, яке він розглядає в якості норми волі, що в свою чергу є підставою для розвитку демократичної та соціально-правової держави. В більшості своїх філософсько-правових праць науковець здійснює дослідження норми волі, її усвідомлення в процесі співіснування осіб, суспільства та держави через регулювання їх нормою волі, але обов'язково розглядає з позиції забезпечення прав та свобод людини.

Розмірковуючи на поняттях та сутності права Борис Миколайович Чичерін приходять до висновку, що саме право – це все ж таки зовнішня воля людини, яка визначається загальним законом, нормативно правовим актом чи звичаями місцевості, а також духовними нормами суспільства. Але при цьому вчений зазначає, що в праві міститься суб'єктивна особливість, яка проявляється через моральні можливості особи. Це ж та сама законодавча воля в діях особистості. Ще одна значуща властивість права за думкою Б. М. Чичеріна полягає в його об'єктивності, яка й визначає таку волю.

Виходячи із такого розуміння діалектики об'єктивного та суб'єктивного права доходимо до висновку, що науковець, відсторонюючись від позитивного права, все ж таки не бачив його існування поза межами держави та поза межами природного права – це і є головною філософсько-правовою основою його

концепції. Виходячи із філософсько-правових поглядів Б. М. Чичеріна завданням права якраз і виступає встановлення кордонів чи меж застосування внутрішньої та зовнішньої волі, яка притаманна кожній особі зокрема.

Проте, розмірковуючи над сутністю зазначених меж висловлював погляди щодо обмеження волі на підвалинах загального закону держави, оскільки кожна особистість по своїй внутрішній природі намагається розширювати межі своєї власної свободи, що може негативно впливати на свободну волю інших осіб соціуму. Безперечно, свої філософсько-правові погляди вчений починає будувати із досліджень людської особистості, тому що «не знаючи природи людської особистості, ми нічого не зможемо зрозуміти в суспільних відносинах».

В концептуальному вимірі філософсько-правові ідеї Б. М. Чичеріна щодо розвитку та шляхів вдосконалення державного регулювання суспільних відносин, моральності, свободи та права, формування громадянського суспільства набувають в той історичний період часу евристичного значення, але також можуть стати чи взятися за основу в процесі побудови та вдосконалення правової держави з урахуванням сучасної української специфіки.

---

1. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки. Тома I–III. – М.: Типография товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1894 г. Трубецкой Е. Н. Учение Б. Н. Чичерина о сущности и смысле права // Вопросы философии и психологии. – 1905. – Кн. 80.

2. Чичерин Б. Н. Философия права / Б. Н. Чичерин. – М., 2000. – 312 с.

3. Богданова Н. А. Наука государственного права и ее преподавание на юридическом факультете Императорского Московского университета (к 250-летию Московского университета) / Н. А. Богданова, С. Н. Швердяев // История, теория, практика права: сб. науч. раб. – Вып. 1; отв. ред. В. В. Захаров. – Курск, 2005.

4. Гнатюк О. Л. Охранительный либерализм Б. Н. Чичерина и либеральный консерватизм П. Б. Струве: сравнительный анализ / О. Л. Гнатюк // Вопросы философии. – 2006. – № 1. – С. 86–94.

5. Мошляков Е. Н. Чичерин один из основоположников политической науки в России / Е. Н. Мошляков // Вестник московского университета. – 2004. – № 2. – С. 12–24.

6. Погодин С. Н. К истории философии права / С. Н. Погодин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – № 1. – С. 36–42.
7. Поляков А. В. Либеральный консерватизм Б. Н. Чичерина / А. В. Поляков // Правоведение. – 1993. – № 5. – С. 52–67.
8. Поляков А. В. Политико-правовое учение Чичерина / А. В. Поляков // Чичерин Б. Н. Избранные труды. – СПб., 2004. – 382 с.

О. Я. Гладенький,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗІТКНЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Дедалі частіше в умовах сьогодення із різних джерел, засобів масової інформації ми можемо дізнатися інформацію про аварії чи катастрофи, які пов'язані із залізничним транспортом та мали місце з тих чи інших причин на території України.

На сьогодні в монографічних дослідженнях, наукових публікаціях, підручниках та посібниках провідних науковців-криміналістів сформовано найбільш типові методи та методики розкриття злочинів проти безпеки руху та експлуатації залізничного транспорту.

Провівши узагальнення інформацій про причини аварії та катастроф, котрі мали місце на залізниці, останнім часом ми погоджуємося з дослідженнями, які стверджують, що до них у переважній більшості належать: схід рухомого складу з рейок, різного роду зіткнення поїздів, наїзд на автотранспортні засоби й сторонні предмети, а також пошкодження пристроїв енергопостачання залізниці (контактної мережі, живильних ліній, постів секціонування і тягових підстанцій), накладення на шлях сторонніх предметів чи навмисне руйнування рейкового шляху і колійних споруд [2, с. 23].

Ми також в повній мірі погоджуємося із тими дослідженнями, які стверджують, що важливу роль при розслідуванні

зіткнень поїздів відіграє якісне проведення огляду місця події, а вже за його результатами можна висунути найбільш ймовірні версії щодо встановлення винних осіб у настанні катастрофи або аварії. В першу чергу потрібно розглянути найбільш поширені версії причин та умов, які призводять до аварій. До них слід віднести такі ситуації: прийом поїзда на зайнятий шлях або відправлення на зайнятий перегін, проїзд заборонного сигналу, несправності пристроїв СЦБ (комплекс технічних засобів, за допомогою яких забезпечується необхідна пропускна спроможність ділянок залізниць та безпечний рух поїздів), зв'язку (наприклад, відмова в роботі автоматичного блокування, централізації стрілок і сигналів), саморозчеплення автозчепу, непогодженість схем електроживлення контактної мережі й ліній СЦБ, а також раптове припинення подачі електроенергії й незабезпеченість ліній резервним електропостачанням [3].

Про винуватців зіткнення можуть бути висунуті різні версії. Це залежить від умов та наслідків в результаті яких настигла конкретна подія. Приміром, якщо зіткнення відбулося в результаті проїзду заборонного сигналу чи прийому поїзда на зайнятий шлях або відправлення на зайнятий перегін, тож винуватцем події може бути працівник служби руху (машиніст поїзда, його помічник, черговий диспетчер, черговий по станції, головний кондуктор або черговий по посту). В таких випадках подальший хід досудового розслідування ймовірно буде залежати від черговості версій, які слід відпрацьовувати в залежності від отриманих результатів [4].

Щодо слідчих версії про винуватця у випадку зіткнення поїзда з вагонами, збіглими на перегін або на маршрут прийому й відправлення поїзда, то вони охоплюють коло осіб. Вони мають відношення до маневреної роботи (керівник маневрів, черговий оператор по механізованій сортувальній гірці, працівники складальних бригад, кондуктори, члени локомотивних бригад, черговий по шляхам, черговий по станції, начальник станції, працівники локомотивного й вагонного депо й інші особи, котрі мали в цьому випадку відношення до складання поїздів). Відповідно, якщо зіткнення відбулося в результаті саморозчеплення автозчепу, то винуватцями події можуть бути

зчіплювачі вагонів або працівники вагоноремонтного заводу, які випустили вагон з ремонту з дефектами автозчеплення [1].

Невідкладними слідчими (розшуковими) діями у випадку зіткнення поїздів залишається огляд місця зіткнення. Проводиться перевірка ушкоджених локомотивів, одиниць рухомого складу, устроїв СЦБ і зв'язку, енергопостачання, огороження, що зупинено на перегоні поїзда, устроїв автозчеплення та об'єктів залежно від конкретних обставин зіткнення. Проводиться допит свідків із числа транспортних працівників відповідних служб, пасажирів та інших свідків зіткнення. Також проводиться огляд членів локомотивної бригади, чергового поїзного диспетчера та інших працівників при наявності підозр на сп'яніння.

Слідчі експерименти проводяться з метою перевірки видимості й чутності шляхових і поїзних сигналів, технічна експертиза – з метою дослідження СЦБ і зв'язку, автозчеплення й устроїв енергопостачання. Проводиться допит фігурантів у межах розслідування кримінального провадження [5, с. 217].

Якщо звернутися до узагальненої статистики і результатів наукових досліджень, то з них слідує, що найбільш типові причини залізничних транспортних подій поділяються на технічні, організаційні, психофізіологічні та акти незаконного втручання. Якщо названі перші причини можна проаналізувати за стандартних умов, тож при проведенні досудового розслідування, в якому знаходять своє підтвердження версія вчинення акта незаконного втручання, до прикладу: навмисні чи ненавмисні дії осіб, не пов'язаних із діяльністю залізничного транспорту, які спричинили (можуть спричинити) перешкоди для його нормального функціонування, у тому числі повідомлення про встановлення вибухових пристроїв на вокзалах, у рухомому складі залізничного транспорту та на інших об'єктах інфраструктури; насильство щодо персоналу залізничного транспорту чи учасників залізничного руху; кидання предметів у поїзд під час руху або в інший рухомий склад залізничного транспорту; крадіжки чи пошкодження елементів рухомого складу та інфраструктури; накладення сторонніх предметів на колію; перекриття руху поїздів сторонніми особами; розкрадання вантажів із вагонів потребує вивчення [3].

Отже, в процесі розслідування аварій та катастроф на залізничному транспорті у звичайних та в особливих умовах у практичних працівників немає достатньо наукового арсеналу для підвищення його ефективності та результативності. І можна стверджувати, що нагальною є спільна діяльність науковців та практиків, яка своїми результатами, у вигляді методики розслідування кримінальних правопорушень, створить належне підґрунтя для реалізації завдань кримінального провадження визначеного в ст. 2 чинного КПК.

---

1. Особливості розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/kriminalistika/150.php>.

2. Дегтярьова Л. М. Підвищення безпеки руху поїздів шляхом протидії сходу вагонів з рейок / Л. М. Дегтярьова, С. В. Мямлин // Проблемы и перспективы развития железнодорожного транспорта: тезисы 69 Международной научно-практической конференции (Днепропетровск, 21–22 мая 2009 г.). – Дніпропетровськ, 2009. – 330 с.

3. Положення про класифікацію транспортних подій на залізницях України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0117-12>

4. Про затвердження нормативних документів щодо класифікації, обліку та порядку розслідування транспортних подій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0544-10>.

5. Шепітько В. Ю. Криміналістика / В. Ю. Шепітько [кол. авторів В. Ю. Глібо, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель]. – К., 2001. – С. 384.

Л. А. Горбенко,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА

Людина – це розумна істота, що має волю, мислення, здатна виробляти знаряддя праці і може свідомо користуватися ними. У людини, як індивідуума розрізняють біологічні і соціальні якості. Біологічне в людині складається з її природної основи, що характеризується наявністю тіла, органів чуття природної фізичної сили та інших біологічних якостей.

Зовнішній вигляд людини, її образ (непримітний або яскравий) відомі всім: але щоб побачити справжню творчу сутність у кожній людині, треба бути готовим до цього; треба не лише бажати, а й бути здатним робити справу. Щоб побачити у звичайному неймовірне, потрібна величезна попередня робота: 1) слід усвідомити задачу і правильно її формулювати; 2) треба уявити собі дійсний предмет – механізм творчості; 3) нагромадити в собі достатню енергію, щоб подолати пасивність свого сприймання (шаблони і стереотипи мислення), утримати його на одній точці і, нарешті, виявити в собі приховане дотепер, не видиме нікому [1, с. 42].

Тут треба говорити про людину як про особистість, носія здобутків ноосфери – сфери розуму, створеної свідомими та інтуїтивними відкриттями законів природи, винаходами і хudoжніми образами – про творця свого власного життя.

У ставленні до праці, виробництва, до продуктів праці, до самої себе і природи коріниться сутність особистості, її цінність визначається кількістю і якістю відносин з оточенням, які вона створює за власним бажанням або внаслідок об'єктивних тенденцій власного розвитку. Серед людських ознак, які відрізняють її від братів наших менших – тварин, головною є здатність до творчості [2, с. 135].

Людина, спираючись на образи, думки, почуття та створені знакові системи, може матеріалізувати їх практичними діями – психомоторикою. Спочатку створюються моделі можливих ситуацій – образи майбутнього, а потім вони матеріалізуються в форму речовини або знакових систем. Роль організатора дії відіграє поняттєва форма мислення; але процес свідомості не зводиться повністю до мислення і понять, знань і навичок. Свідомість охоплює собою продукти мислення, почуттів та уяви, психомоторні надбання і енергопотенціал, напрацьовані людиною [3, с. 278].

Доцільно, досліджуючи правову особистість, використати аксіологічний підхід. Правова істота, з позицій цього підходу, мислиться як носій, стверджувач, захисник, оборонець права як форми вираження вищих духовних цінностей. Правова особистість – це виразник ідеї права як принципу правової рівності.

Такою її робить культура, що втілює та виражає ціннісно-духовний вимір людського буття. Культура зберігає, транслює та породжує надбіологічні програми як результати людської творчості. Саме в культурі містяться передумови й необхідні засоби по-справжньому людського існування [4, с. 47]. Право можливе лише в середовищі духовних, тобто культурних людей. Право – це втілення волі, що є духовною силою. Правові цінності специфічні, є порівняно автономними цінностями. Завдяки цінностям право отримує свій зміст, тому що «свідомість суб'єкта спрямована на цінності як на свій об'єкт, унаслідок чого не постає проблема байдужості в поведінці правового суб'єкта...» [5, с. 109].

«Визнаючи первинність людини як суб'єкта права, слід визнати, що політичному праву єдина правова особистість не потрібна, більше того, вона для нього небезпечна; політичне право готове співіснувати з фізичною особою, юридичною, але воно не стерпить такого становища, коли в центрі правової системи виникає «суверенна», незалежна й цілісна правова особистість людини», – слушно зауважує сучасний російський правник С. І. Архипов [6, с. 291]. Політичне право цей дослідник розуміє як державне (позитивне) право.

Людина – істота автономна й духовна – такою вона має бути у праві. Свобода як смислова характеристика права – це не просто простір для переміщення. У неї зміст глибинніший, це філософська категорія, що відображає процес самовизначення людської особистості, а не лише самореалізацію. Свобода – це і внутрішня свобода, і вільний вибір, і реалізація його у процесі розгортання людської активності, творчості, феномена людини. Люди мають бути рівними в межах свободи як самовизначення та самоздійснення. І якщо люди рівні формально, то вони вільні. Там, де заперечується свобода як вільний вибір, не може бути права як утілення принципу загальнозначущої справедливості [5, с. 111]. Нинішнє право має бути орієнтоване на людину ринкових відносин, інформаційного суспільства, постмодерної культури; людину творчу, непередбачливу, ризикову, розумну, здатну до самообмеження, сповнену почуттям людської, громадянської, національної гідності, людину авто-

номну й чутливу до будь-якого порушення її прав, образ, пониження гідності, несправедливості тощо [2, с. 143].

Коли йдеться про свободу творчості, свободу дій, свободу поведінки, свободу діяльності, то треба мати на увазі те, що природа свободи не має нічого спільного зі сваволею, необґрунтованістю, безпідставністю. Навпаки, свобода – здатність людини діяти відповідно до усвідомленої необхідності, згідно із законами життєдіяльності свого тіла, психіки, свідомості – законами природи, у рамках яких відбувається діяльність.

Звідси і випливає мета життя людини – пізнати природні закони (свої сутності і матеріального світу), співвідносячи їх з певними цілями, навчитися передбачати наслідки праці, приймати правильні рішення, розуміти, що праця – джерело найвищої насолоди.

---

1. Бірюков І. До питання визначення термінів «громадянин» і «фізична особа» / І. Бірюков // Підприємство, господарство і право. – 2001. – № 7. – С. 42–43.

2. Рабінович П. Права людини і громадянина: навч. посібник / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк, – К., 2004. – 264 с.

3. Цвік М. Загальна теорія держави і права / М. Цвік, О. Петришин. – Х., 2009. – 572 с.

4. Бытие человека в культуре. – К.: Наукова думка, 1992.

5. Нерсесянц В. С. Юриспунденция / В. С. Нерсесянц. – М., 1998.

6. Архипов С. И. Субъект права. Теоретическое исследование / С. И. Архипов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 466 с.

М. М. Городній,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕТОДОЛОГІЯ АКУЛЬТУРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Термін «методологія» у буквальному сенсі означає вчення про методи пізнання (лат. *logos* – наука, знання, метод). У літературних джерелах зустрічаються різноманітні тлумачення поняття «методологія»: найбільший філософський метод

пізнання; система методів, що застосовуються тією чи іншою наукою; особлива галузь знань, що слугує своєрідним джерелом забезпечення методами дослідження інші конкретні науки; філософське вчення про методи пізнання і практики [1, с. 64].

У словниках термін «методологія» тлумачать як: 1) сукупність прийомів, що застосовуються у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання; 2) вчення про науковий метод пізнання і перетворення світу [2, с. 553].

Звернення до методології зумовлюється прогресивним розвитком науки, а також необхідністю вирішення раніше не вирішених проблем, пов'язаних із більш глибоким пізнанням складних процесів суспільного буття і перспектив його перетворення. З цього випливає, що наука повинна пізнавати саму себе, і це характерна тенденція сучасного поступового розвитку. Для аналізу акультураційних процесів методологію слід розуміти як сукупність знань про методи та їх взаємодію з порівняльно-правовим методом, оскільки вивчення процесів взаємодії, діалоговості правових систем потребує повного спектру методологічного інструментарію для дослідження даного явища [3, с. 60–61].

Методологію розглядається як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування світоглядних принципів до процесу пізнання, духовної творчості і практики.

Проблеми методології порівняльного правознавства, зокрема досягнення акультураційних процесів, аналізу їх окремих елементів та моделювання цілісної системи відображаються у працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких, як: О. Д. Тихомиров, М. І. Козюбра, О. М. Лисенко, О. В. Кресін, М. С. Кельман, Л. А. Луць, П. М. Рабінович, О. З. Панкевич, М. Дамірлі, Р. Давид, Х. Цвайгерт, Кьотц, Ю. О. Тихомиров, М. В. Захарова, А. В. Поляков, І. Честнов, які розробили концептуальні засади методології вивчення акультураційних процесів.

Методологія порівняльного правознавства як явище інтегральне, в процесі дослідження послуговується низкою методів, підходів, принципів і засобів, якими визнається стратегія

наукового пізнання правових систем світу. Результати наукової і практичної діяльності людей залежать не тільки від того, хто діє (суб'єкт), чи на що спрямована пізнавальна діяльність (об'єкт), але і від того, яким методологічним інструментарієм здійснюється сам пізнавальний процес [4, с. 3].

М. С. Кельман зазначає, що у процесі дослідження слід звертати увагу на особу дослідника, рівень його професійності, на те, як він ставиться до того чи іншого явища. таке положення є основою «вітакультурної методології», яка являє собою «методологічні знання, що за логікою дедуктивного підходу презентують загальну схему методології від її найвищого рівня філософської методології до окремо – наукового» [5, с. 438–439].

Сучасні дослідники-компаративісти зазначають, що будь-яка наукова діяльність немислима без філософського підходу до пояснення явищ, які становлять об'єкт дослідження тієї чи іншої науки. Незалежно від того, усвідомлюють це вчені чи ні, вони використовують ті філософські концепції, теорії, доктрини, які відповідають їх світогляду і певною мірою визначаються ідеологічними поглядами, практичним досвідом та іншими чинниками. Філософська методологія є методологією найвищого рівня узагальнення. Жодні спеціально-наукові рівні методологічного аналізу (хоча вони можуть мати світоглядне значення) не можуть надати світогляду філософськи обґрунтованого характеру [6, с. 183].

Мета застосування методологічних засобів системного підходу полягає в тому, щоб дати адекватну картину взаємозв'язків всіх елементів, що утворюють порівнювані правові системи, проаналізувати їх взаємодію, а також взаємозв'язки правової системи та її елементів із зовнішнім середовищем, іншими соціальними системами: політичною, економічною, моральною, релігійною і т. д.

Загальні методи пізнання властиві кожній людині як розумній істоті і використовуються не лише в науці, а й у повсякденному житті (спостереження, порівняння, рахування, узагальнення, дескрипція, опис). Загальнонаукові методи – це вищий філософський рівень, який дає можливість здійснити

логічну та моральну оцінку явищ і на макро-, і на мікрорівні, з'ясувати акультурацію в праві через призму синергетичного підходу.

До загальнонаукових методів слід віднести: діалектику, формальну логіку, гносеологічний системний аналіз, що застосовується не тільки у науковому пізнанні, а й у практичній діяльності.

Доцільно згадати й про методи «спеціальні». Це методи, під якими розуміють сукупність принципів, прийомів, правил, способів і засобів дослідження конкретних об'єктів (явищ, предметів, фактів). До них належать: спеціально-юридичний, теоретико-юридичний, конкретно-соціологічний, юридико-технічний, герменевтично-правовий, інструментально-правовий, метод теоретико-правового моделювання, теоретико-правового прогнозування, юридичної психології, а також ряд методів суспільних і природничих наук.

Методологія дослідження акультураційних процесів повинна базуватися на використанні всього методологічного інструментарію: філософських підходів, суспільно-правових, загальних, міждисциплінарних, а також спеціальних (конкретно-наукових чи приватно-наукових та спеціально-наукових) методів.

У методології науки вирізняють метафізичну інтуїцію, філософський розум, теоретичне мислення [7].

До основних методологічних підходів належать: історичний, логічний, герменевтичний, аксіологічний, синергетичний, системний, біхевіористичний, гуманістичний, кібернетичний, інституціональний, структурний, функціональний, антропологічний та цивілізаційний підходи. Деякі з них обмежуються рамками певної науки (або стосуються структури, функціональності, системності), а інші є міждисциплінарними, які охоплюють вивчення різних наук та галузей права.

У порівняльному правознавстві дослідження акультурації вимагає застосування всього методологічного інструментарію, починаючи від загальнофілософських і закінчуючи спеціально-науковими методами. Особливу увагу слід звернути на міждисциплінарні підходи, які дають можливість розкрити

нові закономірності при дослідженні акультурованих державно-правових явищ.

-
1. Попковская П. Я. Методология научных исследований: курс лекций / П. Я. Попковская. – 2-е изд. – М.: Информпресс, 2006. – 184 с.
  2. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – 634 с.
  3. Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 4-е изд. – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 521 с.
  4. Скакун О. Ф. Принцип единства логического и исторического методов в сравнительном правоведении: открытая лекция / О. Ф. Скакун; за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Креси́на. – К.; Симферополь: Ин-т государства и права им. В. М. Корещкого НАН Украины; Изд-во Логос, 2007. – Вып. 5. – 31 с.
  5. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія / М. С. Кельман. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2011. – 492 с.
  6. Лисенко О. Методи порівняльного правознавства / О. Лисенко // Порівняльне правознавство. – 2023. – № 1–2. – С. 182–189.
  7. Сливка С. С. Філософія права: навч. посібник / С. С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.

О. Я. Гребенюк,

здобувач кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 321² КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

1. Зважаючи на те, що норма, передбачена ст. 321-2 Кримінального кодексу України має бланкетну диспозицію та потребує звернення до інших законодавчих, нормативно – правових актів для встановлення факту злочинного порушення, виявилась достатньо складною для її застосування у слідчосудовій практиці. Чимало труднощів виникає і під час встановлення суб'єктивних ознак цього злочину.

2. Законодавець при формулюванні диспозиції ст. 321-2 КК України, прямо не передбачив будь – якої вказівки щодо суб'єкта цього злочину, але вказав на наявність нормативно – правових актів, що встановлюють спеціальний правовий обов'язок вчинити певні дії, окреслив правовий статус зобов'язаної особи. Спеціальний правовий обов'язок виконувати нормативний припис щодо проведення доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів, об'єктивно виникає з моменту набрання юридичної сили джерелом права, в якому передбачена встановлена зобов'язальна норма, зокрема Основи законодавства України про охорону здоров'я, Про лікарські засоби, Порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів, Порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань, Порядок державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів і розмірів збору за їх державну реєстрацію (перереєстрацію). Суб'єктивною ж підставою є правозастосовний акт індивідуального характеру (трудовий договір, контракт, наказ), в наслідок якого особа набуває особливого становища в системі суспільних відносин, які забезпечують здоров'я населення у сфері проведення доклінічного вивчення лікарських засобів, клінічних випробувань лікарських засобів, державної реєстрації лікарських засобів. Очевидно, що відповідати за порушення правил проведення доклінічного вивчення, клінічних випробувань, державної реєстрації лікарських засобів можуть лише особи, які в силу свого правового статусу та набутих суб'єктивних обов'язків були зобов'язані їх дотримуватися.

3. Зважаючи на існування конкретного адресата, для якого законодавець встановив детальний порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів, клінічних випробувань лікарських засобів, державної реєстрації лікарських засобів окреслимо їх.

В контексті зазначеного слід звернутись до положень «Порядку проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських

засобів», де визначається, що доклінічне вивчення лікарських засобів є комплексом хімічних, фізичних, біологічних, мікробіологічних, фармакологічних, токсикологічних та інших наукових досліджень, що проводиться дослідницькими установами (юридичними особами) незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування, в тому числі, їх структурними підрозділами, які забезпечені науковими працівниками, що працюють у різних галузях та мають відповідні знання, кваліфікацію, досвід роботи і здатні забезпечити відповідний науково-методичний рівень доклінічного вивчення безпеки і ефективності лікарських засобів та на яких покладено організацію його процесу, проведення, моніторингу, реєстрації даних, надання результатів та зберігання матеріалів доклінічних досліджень.

З огляду на це, суб'єктом порушення порядку доклінічного вивчення лікарських засобів може бути особа, яка є співробітником дослідницької установи та, в силу свого правового статусу і набутих суб'єктивних обов'язків, залучена до етапу створення лікарського засобу, що включає комплекс дослідницьких процедур та операцій з визначення нешкідливості та специфічної активності з метою одержання дозволу на їх клінічні випробування з подальшим упровадженням лікарського препарату в промислове виробництво та медичну практику.

Клінічне випробування лікарського засобу це науково-дослідницька робота, що призначена для виявлення або підтвердження клінічних, фармакокінетичних, фармакодинамічних та інших ефектів одного або кількох лікарських засобів та виявлення побічних реакцій на досліджуваний лікарський засіб з метою оцінки його безпечності та ефективності для людини. Для реалізації вищезазначених функцій держава встановлює нормативний порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та визначає коло суб'єктів включених у дану сферу діяльності покладаючи на них обов'язок дотримуватися відповідних приписів законодавства. Клінічне випробування може розпочинатися в кожному конкретному місці проведення випробування за наявності позитивного Висновку державного підприємства «Державний експертний центр

Міністерства охорони здоров'я України», протоколу комісії з питань етики при клінічному лікувально-профілактичному закладі щодо погодження клінічного випробування і за умови оформлення договірних відносин між усіма юридичними та фізичними особами, які залучені до проведення клінічного випробування та мають належну освіту, професійну підготовку й досвід для виконання функцій та обов'язків, пов'язаних з клінічним випробуванням.

Згідно статті 9 Закону України «Про лікарські засоби» лікарські засоби допускаються до застосування в Україні після їх державної реєстрації. Механізм її проведення встановлюється Порядком державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів та проводиться працівниками Міністерства охорони здоров'я України на підставі заяви юридичної або фізичної особи, що несе відповідальність за якість, безпечність та ефективність лікарського засобу.

Суб'єктом злочину у розглядуваній його формі можуть бути працівники (як службові, так і неслужбові особи) закладів міністерства охорони здоров'я, які у зв'язку з виконанням своїх службових або професійних обов'язків повинні дотримуватися встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів та інші особи, на яких покладається правовий обов'язок дотримуватися відповідних приписів законодавства.

4. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 321-2 КК України, у будь-якій з альтернативних форм (порушення порядку доклінічного вивчення лікарських засобів; порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів; фальсифікація результатів доклінічного вивчення та (або) клінічних випробувань лікарських засобів; порушення порядку державної реєстрації лікарських засобів) є спеціальним. Ним слід визнавати фізичну осудну особу, яка досягла віку кримінальної відповідальності та на яку покладено правовий обов'язок дотримуватися відповідних приписів законодавства щодо порядку доклінічного вивчення лікарських засобів; порядку клінічних випробувань лікарських засобів; порядку державної реєстрації лікарських засобів.

А. Б. Грищук,
здобувач кафедри адміністративного права і процесу,
фінансового та інформаційного права ПВНЗ
(Львівський університет бізнесу і права)

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

У процесі розвитку України як незалежної держави в сучасних умовах демократії та європейської інтеграції важливим питанням є формування стабільного і професійного корпусу державних службовців, здатних результативно та якісно виконувати завдання і функції держави. Державна служба як інститут державного управління на сучасному етапі розвитку держави необхідна для забезпечення надання управлінських послуг населенню, які відповідають стандартам європейського рівня.

Отже, професійний розвиток державних службовців є одним із пріоритетних напрямів у системі державного управління та кадрової політики держави.

На сьогоднішній день у зв'язку з проведенням адміністративної реформи та реформування самої системи державного управління проблема недостатності професіоналізму та компетентності державних службовців системи державного управління є вкрай актуальною.

«Професіоналізм державних службовців» є якісно-ціннісним комплексом поєднання глибоких різносторонніх знань, умінь, професійних управлінських навиків, практичного досвіду, загальнолюдської культури, що відображає ступінь самоорганізації особи, рівень її професійної діяльності, забезпечує ефективність державної служби та сприяє зростанню її авторитету [1].

Як зазначає Е. В. Охотський, «професіоналізм» – це сукупність знань, умінь і навичок (компетенції), поведінки та дій, які свідчать про високий рівень професійної підготовки. Це здібності працівника знаходити оптимальні шляхи

та способи реалізації поставлених завдань та посадових обов'язків [2].

Професіоналізм здійснення державної служби полягає, насамперед, у тому, що управління повинно здійснюватись службовцями, які мають вищу освіту (кваліфікації магістра чи спеціаліста), спеціально підготовленими для цього кадрами у галузі державного управління, які можуть виконувати свою роботу високого рівня ефективності.

О. Оболенський, В. Сороко визначають професіоналізацію державної служби як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених соціальних інститутів, які забезпечують формування, виявлення та розвиток особистості, надання їй допомоги у професійному самовизначенні та професійній самоідентифікації, у застосуванні та формуванні професійного досвіду.

Під професійним самовизначенням розуміється вибір особою сфери діяльності, професії; під професійною самоідентифікацією – самооцінка відповідності своїх здібностей, потенційних можливостей, рис характеру вимогам певної сфери діяльності, професії, посади [3, с. 21].

А. Т. Растунов розглядає чотири функціональні блоки формування професійної відповідності:

1) професійна орієнтація (підготовка молоді до вибору професії і початкове професійне навчання);

2) професійний відбір (виявлення найбільшої відповідності між індивідуальними особливостями абітурієнта і специфікою майбутньої професійної діяльності);

3) профпідготовка (розкриття сутності діяльності і розробка моделі підготовки фахівця);

4) профадаптація (передбачає ознайомлення з професією, перехід до самостійної діяльності, повну професійну самостійність, майстерність) [4].

Метою професіоналізації державної служби є підвищення якості надання управлінських послуг, упровадження серед державних службовців основних принципів управління, кодексу етики та професіоналізму. Результат професіоналізації буде найбільш ефективним, якщо вона охоплює верхні позиції, тобто

керівництво органу влади, і далі впроваджується вниз ієрархічними сходами [5].

З метою визначення шляхів удосконалення державної служби в Україні, відповідно до загальних засад її функціонування у державах Європейського Союзу, підписано, зокрема: Указ Президента України від 05.03.2004 № 278/2004 «Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу». Одним з пріоритетних напрямів Концепції визначено професіоналізацію державної служби і зазначено, що суттєвою умовою для забезпечення високої професійності має стати розширення можливостей для навчання державних службовців, зокрема, на основі застосування дистанційного навчання, проведення регулярних обмінів досвідом між державними службовцями та обговорення актуальних проблем державного управління, застосування новітніх технологій у цій сфері [6].

У затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.2004 № 746 Програмі розвитку державної служби на 2005–2010 роки передбачено активізацію зусиль державних органів на розвиток професійної, ефективної та прозорої державної служби в Україні, поступову і планомірну зміну пропорцій у кадровому складі державних службовців з метою досягнення в перспективі стану, коли переважна більшість державних службовців буде мати професійну освіту у галузі державного управління тощо [7].

Нині державна служба потребує нестачу спеціально підготовлених керівників, які здатні працювати у сучасних умовах. Практичний контекст професіоналізації полягає у набутті, засвоєнні та вдосконаленні державними службовцями необхідних для професії знань, умінь та навичок, а також застосуванні їх у професійній діяльності. Цьому суттєво сприяє підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації, яка здійснюється на базі Національної Академії державного управління при Президенті України (НАДУ) до структури якого входить Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів, чотири регіональних інститути державного управління НАДУ в містах Львові, Дніпропетровську, Одесі та Харкові; 27 місь-

ких, обласні центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій і заклади післядипломної освіти; 11 ВУЗів України та 58 галузевих навчальних закладів, а також державні службовці можуть здійснювати навчання у вільний від роботи час, шляхом самоосвіти

Враховуючи вище викладене можемо констатувати, що професіоналізація державних службовців полягає у безперервному постійному, динамічному процесі освітянської діяльності, спрямований та вдосконалення фахових і професійних здібностей державних службовців. Підвищуючи свій професійний рівень, здобуваючи нові знання державні службовці стають більш конкурентоспроможними на ринку праці та отримують можливість професійного зростання як усередині організації, так і за її межами.

---

1. Яримистий М. В. Актуальні питання професійної компетентності службовців місцевих державних адміністрацій / М. В. Яримистий // Вісн. держ. служби України. – 2003. – № 4. – С. 28–32.

2. Охотський Е. В. Государственный служащий: статус, професия, призвание: учебно-методический комплекс / Е. В. Охотський. – М.: Экономика, 2011. – 702 с.

3. Ростунов А. Т. Формирование профессиональной пригодности / А. Т. Ростунов. – Мн.: Вышэйш. шк., 1984. – 176 с.

4. Оболенський О. Ю. Професіоналізація державної служби та служби в органах місцевого самоврядування / О. Ю. Оболенський, В. М. Сороко // Вісник державної служби України. – 2005. – № 1. – С. 20–27.

5. Кікіньова К. О. Професіоналізація як процес підвищення ефективності державної служби в контексті європейських стандартів. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/3/09.pdf>

6. Про концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 № 278/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

7. Про затвердження Програми розвитку державної служби на 2005–2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2004 № 746. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Н. Л. Гула,
здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки ФПФПКМ
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЦІЛЬОВІ СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ДЕРЖАВНІ ФОНДИ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Серед найважливіших проблем сучасного економічного розвитку України є вирішення проблем підвищення ефективності використання державних фінансових ресурсів для забезпечення сталого економічного зростання національної економіки та соціального забезпечення населення. Одним із засобів державного регулювання соціальної політики є функціонування цільових спеціалізованих державних фондів, які складають особливу ланку фінансової системи держави, яка має конкретне цільове призначення та визначену законодавством самостійність.

Характерною ознакою централізованих фондів є чітко визначені джерела формування і напрями використання коштів і, відповідно, створення таких фондів визначається конкретними потребами держави, тому їх склад та включення до бюджетів визначається законодавством. Кошти, що надходять до цільових фондів, переважно спрямовуються на проведення соціальної політики держави: фінансування забезпечення зайнятості населення; державного страхування на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; виплату державних пенсій; соціальної захищеності інвалідів в Україні; забезпечення розвитку економічної інфраструктури тощо.

Аналіз значного об'єму економічної і юридичної літератури показує, що серед учених не вироблено єдиної думки про поняття, зміст і структуру названих фондів. Так, при характеристиці сфері цільових спеціалізованих державних фондів використовується безліч понять, що, безумовно, створює деякі

труднощі при визначенні їх суті і змісту. Формування понятійного апарату для пояснення процесів, що відбуваються у сфері цільових спеціалізованих державних фондів, в умовах ринкової економіки, виявлення тенденцій і закономірностей розвитку системи соціального захисту є одному з основних завдань, що стоїть перед претендентом в рамках справжньої дисертації. Враховуючи дану обставину, автор поставив перед собою завдання висловити на основі проведеного ним дослідження свою точку зору.

В даний час економісти і юристи часто вживають такі поняття, як «фонд», «державні позабюджетні фонди», «соціальні позабюджетні фонди», «пенсійне забезпечення», «пенсійний фонд», «страхування», «обов'язкове соціальне страхування», «фонд обов'язкового страхування», «цільові спеціалізовані державні фонди».

Таке різноманіття що вживаються в науковій і іншій літературі понять багато в чому свідчить про соціально-економічну значущість даних фондів, недостатню наукову їх розробленість з урахуванням змін, що відбуваються в державі.

А. Г. Загородній та Г. Л. Вознюк визначають дану сферу, як соціальне страхування – гарантована система державного забезпечення громадян у старості, у разі хвороби, безробіття, втрати працездатності чи годувальника, а також інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурно-побутове та оздоровче-профілактичне обслуговування [1, с. 722].

Н. Б. Болотіна визначає дану сферу, як систему соціальних, юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів держави щодо захисту населення від соціальних ризиків. Дослідниця до соціальних ризиків відносить безробіття, старість, інвалідність, втрата годувальника та ін. Право на соціальний захист включає такі основні правомочності громадян: право на пенсійне забезпечення, на соціальну та медичну допомогу, на соціальні послуги [2, с. 235–236].

Е. С. Дмитренко підкреслює, що вказані фонди створюють з метою акумуляції та використання коштів на строго визначені публічні цілі. Що мають значення для усієї держави,

зокрема, на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3, с. 79].

У даному визначенні підкреслюються три найбільш істотних положення, а саме: 1) фонд утворюється з зазначених законом джерел затверджених бюджетом на поточний рік; 2) його засоби знаходяться у державній власності і тому управління фондами здійснюється органами державної влади України; 3) завдяки цим фондам безпосередньо реалізуються важливі конституційні права громадян.

Розглядаючи сферу цільових спеціалізованих державних фондів, на нашу думку, це процес який складається з наступних чинників:

- сукупність суспільних відносин, що виникають між центральними державними органами виконавчої влади, органами місцевої виконавчої влади в регіонах фондів як суб'єктів управління (структурними підрозділами фондів), юридичними особами і індивідуальними підприємцями у зв'язку з соціальним забезпеченням відповідно до чинного законодавства конституційних прав громадян;

- практична діяльність самих фондів, склад яких визначений ст. 30 БК України (Пенсійний фонд; Фонд соціального страхування; Державний фонд зайнятості населення України та ін.);

- процедура створення, формування цільових спеціалізованих державних фондів;

- діяльність щодо витрачання ними засобів;

- систему контролю за виконання бюджетів даних фондів щодо цільового витрачання грошових засобів.

Таким чином, дисертант під сферою цільових спеціалізованих державних фондів розуміє засновану на законодавчих і інших нормативних правових актах систему економічних відносин (включаючи бюджетні правовідносини), що виникають в процесі складання, розгляду проектів бюджетів цільових спеціалізованих державних фондів, їх затвердження, формування доходів і здійснення витрат, а також контролю за виконання бюджетів вказаних фондів. Як бачимо, структура бюджетних правовідносин включає безліч видів відносин, які багато

в чому пов'язані з етапами ухвалення і виконання бюджетів цільових спеціалізованих державних фондів.

---

1. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – 3-тє вид., доп. та перероб. – Львів: Вид-во Львівська політехніка, 2011. – 844 с.

2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посібник / Н. Б. Болотіна. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 840 с.

3. Дмитренко Е. С. Фінансове право. Особлива частина: навчальний посібник. – К.: Алерта; КНТ, 2007. – 613 с.

Ю. І. Гуменюк,

здобувач кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАВІДОМО НЕЗАКОННІ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВІД, ДОМАШНІЙ АРЕШТ АБО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1, с. 9].

На сьогоднішній день спостерігаємо підвищення інтересу суспільства та міжнародної спільноти у питаннях дотримання в Україні прав та свобод, а також інших законних інтересів людини і громадянина. І ця зацікавленість суспільства підтверджує дійсний рівень розвитку правової держави, оскільки людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України).

Важлива роль у забезпеченні охорони зазначених цінностей належить державним органам, що здійснюють діяльність

у сфері правосуддя. Однак незважаючи на високі вимоги, які встановлені законодавством України, щодо діяльності державних органів, ситуація у цій сфері є вкрай негативною. Спостерігається значна кількість правопорушень під час досудового провадження в кримінальних справах.

Одним із найбільш небезпечних порушень у цій сфері є завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

Основним безпосереднім об'єктом розглядуваного злочину виступають суспільні відносини у сфері правосуддя, з приводу забезпечення реалізації правоохоронними органами та судом своїх повноважень при застосуванні таких заходів забезпечення кримінального провадження, як затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

Додатковим безпосереднім об'єктом даного злочину виступають суспільні відносини у сфері охорони волі особи, її життя та здоров'я, особистої недоторканності, авторитет правоохоронних органів та суду тощо. Потерпілим від злочину може бути особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, а також свідка чи потерпілого, права та обов'язки яких передбачено кримінальним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами України [3, с. 672].

Об'єктивна сторона злочину може полягати у незаконному: 1) затриманні; 2) приводі; 3) домашньому арешті; 4) триманні під вартою.

Затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який може бути застосований слідчим, прокурором за ухвалою слідчого судді, до громадянина України, іноземця або особи без громадянства [4, с. 514].

Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому, залишати житло цілодобово або у певний період доби [4, с. 462].

Привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику у зазначений в ухвалі час [4, с. 384].

Тримання під вартою – запобіжний захід, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого, від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах [4, с. 470].

Незаконним вважається здійснення домашнього арешту, затримання, приводу чи тримання під вартою не на підставах чи не в порядку, який врегульовано законом. Тобто відповідальність за ст. 371 ККУ настає лише за умови, якщо передбачені в ній діяння реалізуються із порушенням норм закону.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, бо винний діє завідомо, тобто усвідомлює незаконність затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою і бажає їх вчинити. Психічне ставлення винного до тяжких наслідків може полягати, як в умисній так і в необережній формі вини. У цілому злочин є умисним.

Загальна небезпека цих злочинів насамперед полягає в тому, що ці злочини посягають на інтереси правосуддя, у сфері здійснення та забезпечення нормальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду, особа позбавляється волі на підставі незаконного рішення правоохоронних органів (дїзнання, прокуратури, суду). Таким чином особа позбавляється волі на основі незаконних рішень правоохоронних органів, які посягають на найважливіші конституційні права і свободи людини і здатні нанести суспільну шкоду.

Суб'єкт розглядуваного злочину – спеціальний: слідчий, слідчий суддя, прокурор, а у випадку незаконного тримання під вартою – працівник установи, де тримається під вартою потерпілий. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку встановлених законом. Позбавлення особи волі на будь-який термін за відсутності законних підстав або з порушенням встановленого порядку, у процесі здійснення правосуддя, не тільки завдають істотної шкоди інтересам правосуддя, а й посягають на гарантовану Конституцією України свободу і недоторканність особи [2, с. 1004].

Протидія злочинам, які вчиняють службові особи у сфері правосуддя є важливим завданням для становлення України,

як демократичної та правової держави. Шкода, якої завдають такими діями полягає у порушенні не лише законних прав та інтересів людей, а й у їх зневірі до діяльності судових, правоохоронних органів та у підриві авторитету цих структур.

Так, Україна переживає важкі часи. Порушення прав людини тривають. Але водночас, без забезпечення фундаментальних прав, зокрема, таких як право на свободу та особисту недоторканність, неможливо сподіватися на збереження стабільності у суспільстві та забезпечити гармонійний розвиток особистості.

---

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 13 черв. 2014 р. (офіц. текст). – К.: Паливода А. В., 2014. – 64 с. – (Закони України).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те видання, переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.

3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – 2-ге вид. – К.: Дакор, 2013. – 786 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

Б. Є. Драп'ятий,

здобувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ У СТ. 359 КК УКРАЇНИ

Розбудова громадянського суспільства та становлення України як демократичної, соціальної, правової держави є неможливими без проведення відповідних реформ, зокрема у правовій сфері.

Необхідність проведення правової реформи в Україні виникла з моменту проголошення нашою державою своєї незалежності та сягає сьогодення. За 23 роки незалежності України можемо констатувати про певні позитивні зрушення у цій сфері, які передусім пов'язані із виконанням Україною взятих на себе зобов'язань при вступі до Ради Європи у 1995 році та зобов'язань, необхідних для підписання та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським співтовариством.

Серед основних зобов'язань України перед Радою Європи були прийняття Україною нової Конституції, рамкових документів про правову політику України щодо захисту прав людини, нових Кримінального, Кримінального процесуального кодексів та інші [1].

У 2001 році Україна прийняла новий Кримінальний кодекс України, який незважаючи на всю його прогресивність, системність та послідовність, все ще містить низку недоліків. Безумовно, одним із факторів цього можуть бути постійні зміни в суспільному житті, переоцінка ступеня суспільної небезпеки злочинних діянь, та інші чинники, які призводять до необхідності перегляду (вдосконалення) кримінального законодавства. Слід зазначити, що лише за період з 01 вересня 2001 року і до тепер, до Кримінального кодексу України внесено 126 змін та доповнень. Зміни торкнулися також статті 359 КК України, яка була введена в кримінальний закон з прийняттям цього Кодексу та змінена у 2010 році [2]. Зокрема, її було викладено в новій редакції. Поряд з уже існуючою на той час кримінальною відповідальністю за незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (далі – СТЗНОІ), було доповнено об'єктивну сторону зазначеного складу злочину такими діяннями як незаконні придбання та збут таких засобів.

Після цього, у зв'язку із збільшенням випадків несправедливого притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 359 КК України, суб'єкти права законодавчої ініціативи неодноразово виступали з ініціативами щодо її вдосконалення. Тільки на розгляді Верховної Ради України сьомого скликання перебуває чотири

законопроекти, які спрямовані на вдосконалення зазначеної статті (реєстраційні номери законопроектів 1196, 3098, 3098-1, 4607).

Основні проблеми статті 359 полягають в наступному:

- відсутність законодавчого визначення предмету зазначеного злочину, яким є СТЗНОІ, їх чітких ознак та критеріїв;

- наявність великої кількості нормативно-правових актів, що регулюють правові відносини у сфері СТЗНОІ, у тому числі підзаконних, які ускладнюють їх правозастосування. Нормативно-правові акти у цій сфері не складають єдину систему, містять колізії та прогалини, що у свою чергу викликає безліч спірних питань, які стосуються кваліфікацій діянь із СТЗНОІ;

- перелік кримінально-караних діянь потребує уточнення з огляду на суспільну небезпечність, а також їх відповідність документам у сфері ліцензування;

- інші недоліки.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день між науковцями немає єдності щодо визначення місця зазначеної статті в КК України. Одні вважають, що дії передбачені статтею 359 КК України необхідно регламентувати як кваліфікуючу ознаку окремих злочинів передбачених статтями 111, 114, 163, 182, 231 КК України та іншими статтями, інші стверджують, що зазначена стаття все ж таки має мати самостійний характер.

З огляду на зазначене, з метою пошуку найбільш оптимальних і ефективних шляхів вдосконалення кримінальної відповідальності за незаконні придбання, збут або використання СТЗНОІ є необхідність в проведенні комплексного порівняльно-правового дослідження цього злочину, що дасть можливість ефективно використовувати досвід інших держав та запозичувати найбільш вдалі та цікаві рішення. Як зазначає Хавронюк М. І., кримінальне право України з метою досягнення найвищої ефективності його норм повинно враховувати всі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства. Для цього важливо здійснювати порівняльні дослідження і вміло розпо-

ряджатися їх результатами в законотворчій діяльності, а також під час інтерпретації і застосування положень кримінального законодавства [3, с. 299].

У свою чергу, Лихова С. Я. зазначає, що насамперед слід аналізувати кримінальне законодавство держав – учасниць ЄС, тому що ця міжнародна організація здійснює істотний вплив на законодавство не лише держав-учасниць, а й інших, зокрема України [4, с. 490].

Ця думка набуває все більшої вагомості в світлі нещодавньої ратифікації Україною Угоди про асоціацію.

До того ж, варто не забувати й про досвід зарубіжних країн, адже згідно думки Познишева С. В., основні проблеми кримінального права незалежно від існування відмінностей у кримінальному законодавстві різних держав є однаковиими [5, с. 213].

Таким чином, проведення комплексного порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів інформації в Україні та зарубіжних країнах, виявлення у них спільного та відмінного, а також вироблення на цій основі відповідних рекомендацій та пропозицій спрямованих на вдосконалення кримінально-правових норм, які забезпечують охорону встановленого порядку обігу спеціальних технічних засобів, недоторканості приватного життя та інших об'єктів, яким може бути завдана шкода цим діянням (права, свободи чи інтереси окремих громадян, держави, громадські інтересам або інтереси окремих юридичних осіб) є вкрай актуальним та необхідним.

---

1. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995 року № 190 (1995). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації: Закон України від 15.06.2010 року № 2338-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2338-17>.

3. Хавронюк М.І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінальне законодавство зарубіжних країн / М.І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 298–347.

4. Лихова С. Я. Порівняльне кримінальне право: методика викладання та застосування в наукових дослідженнях / С. Я. Лихова // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2. – С. 486–494.

5. Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. – Вып. второй / С. В. Познышев. – М. – 1909. – С. 412.

Т. В. Дубно,

ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ПРИ ЗЛОЧИННІЙ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ

Спірним у теорії кримінального права дотепер залишається питання про те, чи притаманний спосіб злочинам, які вчинені шляхом бездіяльності. Вказану проблему досліджували такі вітчизняні науковці як В. О. Навроцький, В. В. Сташис, В. Я. Тацій тощо. Серед російських учених слід назвати М. А. Атальянца, Н. Ф. Кузнецову, В. Б. Малініна, М. Ф. Михайлова, А. Ф. Парфенова, А. А. Піонтковського, М. В. Шкеле та ін. Думки вказаних дослідників з приводу наявності чи відсутності способу вчинення злочину при злочинній бездіяльності не збігаються.

Для вирішення вказаної дискусії насамперед необхідно визначити етимологію та семантику поняття «бездіяльність».

Етимологічний словник української мови не роз'яснює власне бездіяльність, однак, за визначенням його авторів, префікс «без» у слові означає «при відсутності, крім» [1; т. 1, с. 161]. Тобто, бездіяльність буквально може означати відсутність діяльності.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови бездіяльність тлумачиться як стан, коли хто-небудь не зайнятий роботою, не діє [2, с. 67].

Злочинну бездіяльність від злочинної дії у кримінальному праві відокремив вперше Ансельм Фейєрбах, який писав: «можуть бути злочини, які належать до невиконання, не вчинення, упущення (*delikta omissionis*) на противагу злочинам протизаконного діяння (*delikta commissionis*)» [3, с. 24].

Сучасні науковці визначають бездіяльність по-різному. Так, А. А. Піонтковський трактує злочинну бездіяльність як пасивну поведінку, яка полягає в утриманні від вчинення тих або інших дій, які суб'єкт зобов'язаний був учинити [4, с. 173]. Однак, автор не вказує, що вчиняти вказані дії особа повинна не постійно, а лише при виникненні певних обставин.

В. В. Сташис і В. Я. Тацій доповнюють попереднє визначення і під бездіяльністю розуміють пасивну форму поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретних дій(дій), які вона повинна була і могла вчинити в даних конкретних умовах [5, с. 118].

На думку Н. Ф. Кузнецової, «нести кримінальну відповідальність за бездіяльність може лише визначене коло осіб, на яких законом (а не лише морально!) покладений обов'язок вчиняти певні дії» [6, с. 224].

Як впливає з вищевикладеного, критерієм розмежування пасивної поведінки будь-якої людини від злочинної бездіяльності є покладений на особу обов'язок вчиняти певні дії за визначених обставин. Вважаємо, що можна говорити про покладення на особу вищезазначеного обов'язку як законодавчими, так і підзаконними нормативно-правовими актами.

Найбільш обґрунтованою видається позиція В. О. Навроцького, який під бездіяльністю у кримінальному праві розуміє суспільно небезпечну вольову поведінку особи, що полягає у невиконанні належного – того обов'язку, який особа повинна була і могла виконати [7, с. 188].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо сформулювати *злочинну бездіяльність* як поведінку суб'єкта злочину, що проявляється в утриманні від вчинення активних дій, які за

визначених законом або іншими нормативно-правовими актами умов, він мав можливість і зобов'язаний був вчинити.

Якщо розглядати злочини, вчинені шляхом бездіяльності, то на проблему наявності чи відсутності у них способу вчинення злочину існує три протилежних точки зору: одні науковці (М. А. Атальянц, Н. Ф. Кузнєцова, М. В. Шкеле) відстоюють позицію наявності способу вчинення злочину в указаних злочинах, інші (М. Ф. Михайлов), навпаки, повністю заперечують спосіб у злочинах, вчинених шляхом бездіяльності. Третя група науковців, до яких належать А. Ф. Парфенов, В. Б. Малінін і В. О. Навроцький пропонують вирізняти поняття «змішаної бездіяльності» та «бездіяльності шляхом дії». Розглянемо детальніше обґрунтування науковцями вищенаведених позицій.

З урахуванням того, що бездіяльність – негативна форма поведінки, зазначає Н. Ф. Кузнєцова, яка полягає у тому, що особа не вчиняє дій, які повинна була та могла виконати, спосіб вчинення злочину вказує, які конкретні дії не вчинені та які при цьому використовувалися сили та закономірності [8, с. 249]. Нам видається, що сили і закономірності природи, дія механізмів, поведінка тварин та сторонніх осіб при бездіяльності не використовуються суб'єктом – він не втручається у розвиток подій, який незалежно від його поведінки очевидний.

На думку М. А. Атальянца, при бездіяльності спосіб вчинення злочину має свою специфіку, пов'язану з тим, що при цьому особа не вчиняє дію, яку вона повинна була та могла виконати [9, с. 8].

М. В. Шкеле займає схожу з попереднім автором позицію і стверджує, що при «дійсній бездіяльності спосіб вчинення злочину характеризується «негативними поняттями». Вони конкретизують, які саме дії із тих, що суб'єкт міг і повинен був вчинити, не вчинені «[10, с. 65]. Незрозумілими для нас є точки зору вказаних авторів, які намагаються визначити спосіб вчинення злочину через відсутність дій або через «негативні поняття».

Відмінну від попередніх науковців точку зору висловлює М. Ф. Михайлов, який переконаний, що спосіб вчинення злочину невіддільний від суспільно небезпечної дії, а його межі визначаються межами цієї дії. Відтак, не може існувати способу

«із специфічним змістом» при бездіяльності, так як остання не передбачає вчинення будь-яких конкретних дій взагалі [11, с. 8]. З останнім автором неможливо погодитися повністю, так як у КК України передбачені злочини у формі бездіяльності, задля вчинення яких винному доводиться виконувати активні дії.

В. О. Навроцький виокремлює «змішану бездіяльність» – бездіяльність, поєднана з дією, однак остання самостійного кримінально-правового значення не має [12, с. 190]. Тому в таких випадках ми не можемо говорити про спосіб вчинення злочину, а лише про спосіб вчинення вказаної дії.

В. Б. Малінін та А. Ф. Парфенов виділяють «бездіяльність шляхом дії», при якій дія виступає способом реалізації бездіяльності та не має кримінально-правового значення [13, с. 67]. Проте, на думку вказаних авторів, «змішана бездіяльність», коли винний, створивши своєю дією небезпеку настання злочинного наслідку, не відвертає її, не тотожна «бездіяльності шляхом дії». Виокремлення двох різних видів бездіяльності, при якій наявні активні дії(дія) є схвальним, однак не зовсім логічним видається формулювання термінів через протилежні поняття(дія не може дорівнювати бездіяльності).

Вважаємо за доцільне виділення «чистої (класичної)» та «змішаної» бездіяльності, адже таке розмежування випливає із норм кримінального закону. Проаналізувавши положення КК України, вважаємо логічним поділ норм Особливої частини, де присутня бездіяльність на дві групи: *класична бездіяльність* – статті 135, 136, 139, 166, 175, ч. 3 ст. 243, 264, 284, 285, 351, 374, 380, 381-1, 382, 389-1, 391, 426, 427 КК України та *змішана бездіяльність* – у статтях 164, 165, 212, 212-1, 335-337, 389, 390, 402, 403, 409, 428 КК України. Пропонуємо до останньої групи відносити й статті 131, 137, 140, 223-2, 232-2, 237, 367, 425 КК України, де має місце як невиконання(бездіяльність), так і неналежне виконання (недосконала дія).

---

1. Етимологічний словник української мови у 6 томах. – К.: Наукова думка. – Т. 1, 1982. – 631 с.; Т. 2, 1985 р. – 560 с.; Т. 3, 1989 р. – 549 с.; Т. 4, 2003 р. – 653 с.; Т. 5, 2005 р. – 703 с.; Т. 6, 2012 р. – 566 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1735 с.
3. Фейербах А. Уголовное право / А. Фейербах. – СПб.: Медицинская Типография, 1810. – 142 с.
4. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
6. Кузнецова Н. Ф. Объективная сторона преступления // Курс уголовного права: Общая часть / под ред. Н. Ф. Кузнецовой. И. М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 2002. – Т. 1. – 624 с.
7. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник за ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
8. Кузнецова Н. Ф. – вказана праця.
9. Атальянц М. А. Значение факультативных признаков состава преступления // Российский следователь. – 2009. – №18. – С. 7–9.
10. Шкеле М. В. Способ совершения преступления при бездействии // Проблемы развития современного общества и правоохранительные органы: сборник трудов докторантов, адвокатов и соискателей Санкт-Петербургского ун-та МВД России. – Вып. 12. СПб., 2000.
11. Михайлов Н. Ф. Способ совершения преступления уголовно-правовое значение: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Н. Ф. Михайлов. – М., 2007. – 30 с.
12. Навроцький В. О. – вказана праця.
13. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб.: Изд-во Юридического института (Санкт-Петербург), 2004. – 301 с.

С. М. Дуда,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОГО ПРАВА

Право є основними фактором розвитку історико-правового процесу, оскільки важливе значення мають перетворення у правовому житті суспільства, фундаментальні правові реформи, важливі правові пам'ятки. При цьому невід'ємним є визначення взаємозв'язку з іншими факторами,

під впливом яких розвивається право в суспільстві. Це зокрема: умови історичного розвитку, географічне розташування держави, торгово-економічні та міжнародні відносини, система цінностей, національні традиції, релігійні, культурні, політичні та інші фактори. Врахування цих чинників і встановлення між ними системних взаємозв'язків, дозволяє розглянути історико-правові особливості формування правової системи та окреслити тенденції її трансформації в сучасних умовах.

Без знання історії становлення правової системи, особливостей права, усвідомлення впливу на нього і соціально-культурних традицій життєдіяльності та правового менталітету, і сприйняття іноземного елемента в різні періоди розвитку неможливо зробити правильний вибір у орієнтації самоідентифікації [1].

У теорії порівняльного правознавства є те, що правові системи країн не існують ізольовано, вони взаємодіють одна з одною. Питання полягає у тому, що запозичує держава чи суспільство: окремі правові інститути, елементи юридичної техніки, практики правозастосовної діяльності і т. д.

На розвиток різноджерельного права мала значний вплив рецепція візантійського права. Право, що породжувалося християнством, призвело до появи ряду правових явищ та інститутів, які в подальшу органічно увійшли до світського права й відображенням загальноєвропейського розвитку права Русі [2].

О. Д. Сокурєнко наголошує, що з погляду норм сучасного міжнародного права, завдяки суб'єктивним та об'єктивним чинникам Київська Русь позиціонувала себе не як азіатська, а як європейська країна, постійно демонструвала тенденції та зацікавленість у своєму розвитку в європейському напрямку [3].

Рецепція римського права опосередковано впливала на формування правової системи Великого князівства Литовського. Період XV ст. для більшості східноєвропейських країн, зокрема і Великого князівства литовського, характеризувався загальною кодифікаційною тенденцією.

Запровадження магдебурзького права в українських містах, стало одним із ключових чинників культурологічного та формально-юридичного наближення правової системи України

до романо-германської правової сім'ї. Це проявилось у врегулюванні питання міського самоврядування й правовідносин між міським населенням, королівськими намісниками та великими землевласниками, що сприяло розвитку виробництва, ремесел і торгівлі; дало можливість підпорядкувати міське життя та ввести його у чіткі правові межі. Магдебурзьке право встановлювало виборність органів місцевого самоврядування, повноваження судових органів, регламентувало діяльність купецьких об'єднань та цехів, врегульовувало торгової діяльності, а також визначало інші правовідносин середньовічних міст.

В середині XVIII ст. розвиток правової системи України здійснюється під впливом ідей Просвітництва, а саме ідеї соціального перетворення суспільства, боротьба за демократію, політичні та економічні права. Саме вплив європейської політико-правової думки сприяв розробці конституційних проєктів: Георгія Андрузького «Начерк Конституції Республіки» (1848-1850 рр.); Михайла Драгоманова «Проект оснований Устава українского общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884 р.); Миколи Міхновського «Основний Закон Самостійної України» (1905 р.); М. С. Грушевський сформував ідеї у статті «Конституційне питання і українство в Росії» (1905 р.) тощо. Про ідею побудови демократичної та правової держави, розвитку місцевого самоврядування, захист прав та інтересів людини і громадянина висловив М. Драгоманов у праці «Вольний Союз».

Період перебування України в складі СРСР дає підстави для віднесення її правової системи соціалістичного типу права, яку західні компаративісти починаючи з 60–70-ті рр. XX ст. називали заідеологізованою і тоталітарною. Однак, як зазначає Р. Давид, радянське право виявляло схожість з романо-германським правом. Це зумовлено тим, що воно зберегло його термінологію та структуру. Для радянського права була характерна концепція правової норми, яка мало чим відрізнялася від французької чи німецької концепції. На думку західного компаративіста, радянське право не було оригінальною системою, що слугувало для його приналежності до системи континентального права [4].

Врахування кращих європейських цінностей, традицій та ідей у процесі формування вітчизняної правової системи сприяло прийняттю 28 червня 1996 року Конституції України та виробленню основних правових засад державотворчих та правотворчих процесів в Україні. Конституція мала на той час яскраво виражений програмний характер, із багатьох проблемних принципових питань випереджувала стан розвитку як вітчизняного законодавства, так і правової науки, окремих її галузей.

---

1. Скакун О. Ф. Правова система України на правовій карті світу / О. Ф. Скакун. – Доповідь № 1. – Х.: Еспада, 2004. – 96 с. (С. 5).

2. Федоренко Т. М. Вплив християнства на формування правової системи Київської Русі з кінця X по 40-ві роки XIII століття: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Т. М. Федоренко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 18 с.

3. Сокурєнко О. Д. Правосуб'єктність України: історико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О. Д. Сокурєнко; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2009. – 18 с.

4. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 399 с.

А. М. Дудидра,

аспірант кафедри економічної безпеки ФПФПКМ
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ДЕРЖАВНИЙ БОРГ» І «ДЕРЖАВНА ПОЗИКА»

В умовах глобалізації та розширення інтеграційних процесів економічна безпека держави виступає першочерговим завданням забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення. Однак сучасною ознакою економічного життя є зростання масштабів впливу ризиків на фінансово-економічні процеси, зокрема, на сферу боргових запозичень

держави. Ринкові відносини нерідко створюють для економіки держави бар'єри в досягненні фінансової незалежності, що потребує більш ефективного управління процесом залучення позикових фінансових ресурсів. Тож, першочерговим завданням є пошук оптимального співвідношення між дохідною й видатковою частинами державного бюджету та забезпечення фінансування його дефіциту на раціональній основі, найвигідніших для бюджетної системи умовах.

Проблеми кредиту та боргу цікавлять фінансову науку з того часу, коли особливо гостро постали питання забезпечення держави необхідними коштами та визначення місця і ролі держави у перерозподільчих процесах. У країнах з розвинутою економікою, де місцеві запозичення у вигляді муніципальних облігаційних позик є традиційним способом задоволення фінансових потреб місцевої влади, накопичено великий досвід здійснення таких позик.

Такі поняття як «державний борг» та «державна позика» є предметом досліджень багатьох науковців. Ось до прикладу, на думку А. Г. Загороднього та Г. Л. Вознюка, державний борг – це загальна сума заборгованості держави внаслідок непогашення позик і невиплати за ними процентів, він є способом тимчасового залучення державою додаткових коштів для покриття своїх витрат та має економічно обґрунтовані межі. Державний борг поділяється на капітальний і поточний, а залежно від сфери розміщення позик – на внутрішній та зовнішній. А що ж стосується державної позики, то на думку науковців, – це форма державного кредиту, коли держава виступає переважно як боржник (позичальник), а населення та юридичні особи – кредиторами. Заборгованість за позикою державною зараховують до суми державного боргу країни.

Якщо ж брати до уваги дослідження теми боргової системи держави Т. Г. Бондарук, то державний борг розглядається автором як важливий елемент ринкової економіки. Державний борг – сума заборгованості держави по випущених і не погашених державних внутрішніх позиках, а також сума фінансових зобов'язань держави по відношенню до зовнішніх кредиторів. Залежно від того, з внутрішніх чи зовнішніх джерел здійсню-

ються запозичення, державний борг визначається як внутрішній або зовнішній борг. Зовнішній державний борг виникає у зв'язку із залученням державою зовнішніх позик, державний внутрішній борг відображає підсистему економічних відносин між державою (включаючи місцеві органи влади) та кредиторами з числа юридичних та фізичних осіб. Класичною формою державного внутрішнього боргу є борг центрального уряду та місцевих органів влади. Класифікація державного боргу та державних позик подані на рис. 1 та 2, тлумачення понять «державний борг» та «державна позика» представлені у табл.

Рис. 1. Класифікація державного боргу

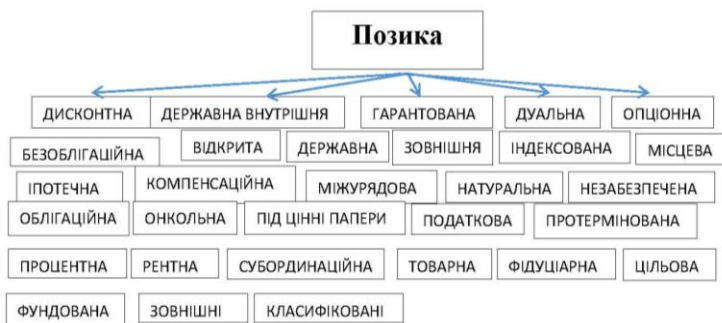

Рис. 2. Класифікація державних позик

Тлумачення понять «державний борг» та «державна позика»

ТЕРМІНИ	ТЛУМАЧЕННЯ	АВТОРИ
Борг державний	Мобілізація засобів державою за допомогою випуску державних цінних паперів і урядових позик. Відсотки по державному боргу у вигляді цінних паперів встановлюються на базі рівня відсоткових ставок державних і комерційних банків. Відсотки по державних позиках узгоджуються з кредиторами внутрішніми і зарубіжними. Позика у вигляді цінних паперів частіше за все має вид облігацій державного банку, які бувають ринковими і неринковими, тобто що не продаються вільно на ринку позикового капіталу, а безпосередньо пред'являються до оплати. Урядові облігації бувають короткостроковими (термін погашення до 1 року), середньостроковими (до 5 років) і довгостроковими (понад 5 років). Зовнішній борг країни також буває короткостроковим і довгостроковим	Канопліцький В. А., Філіна Г. І. [2]
Позика	передавання грошей чи матеріальних цінностей за договором позики юридичній або фізичній особі на умовах повернення. Буває безпроцентною (пільгова позика) або зі сплатою процентів. Її надають фінансові установи та інші юридичні особи. Порядок повернення позики регулюється договором позики. Повернення може бути разовим або з певною періодичністю сплати позики	Загородний А. Г., Вознюк Г. Л. [5]
Державний борг	загальний розмір накопиченої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вилученням бюджетних надлишків. Державний борг складається із внутрішнього та зовнішнього боргу держави	Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І., Пахомова Т., Романюк О., Сніжко А., Сніжко О. [3]

<i>Продовження таблиці</i>		
ТЕРМІНИ	ТЛУМАЧЕННЯ	АВТОРИ
Державний кредит	заснована на довір'ї, взаємних інтересах і зобов'язаннях боржників та кредиторів сукупність фінансових угод по наданню державою або державі коштів у тимчасове, платне й відшкодовуване користування, (а також матеріальних цінностей з відстрочкою платежу).	Новосад Л. Я [4]
Державні позики	Цекредитнівідносиниміж державою та фізичними і юридичними особами, в результатіяких держава одержуєобумовлену суму грошовихкоштів на визначенийтермін за встановлену плату, вони є розповсюдженою формою мобілізаціїфінансовихресурсів	Бондарук Т. Г. [1]

Отже, необхідність державного кредиту зумовлена тим, що держава в своїй діяльності здебільшого виходить з меж фіскальних можливостей, забезпечуваних податками. Подолати бар'єр між наявними коштами і додатково необхідною потребою в них дає можливість державний кредит, за допомогою якого грошові кошти, запозичені на ринку позичкових капіталів, задіюються державою, розширюючи тим самим її фінансові ресурси.

---

1. Бондарук Т. Г. Державний борг України: механізм управління та обслуговування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Т. Г. Бондарук; Наук.-дослід. фінанс. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2001. – 19 с.

2. Економічний словник. Фінансово-термінологічний / В. А. Кано-пліцький, Г. І. Філіна. – К.: КНТ, 2007.

3. Макроекономіка / [Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І., Пахомова Т., Романюк О., Сніжко А., Сніжко О.]. – К.: Вид-во «Основи», 1998.

4. Новосад Л. Я. Внутрішні позики як фінансовий ресурс державного бюджету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Л. Я. Новосад; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 1999. – 18 с.

5. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородний, Г. Л. Вознюк. – Львів: Львівське вид-во Львівської Політехніки, 2011.

Н. М. Душек,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОЦЕСУАЛЬНА СТОРОНА ПРАВОУТВОРЕННЯ

В юридичній літературі проблематика процесуальності правоутворення як окремого самостійного аспекту досліджуваного явища розкривається доволі епізодично. На переконання Л. Шестопалової, в основу розуміння правоутворення, в тому числі і як процесуального явища, вкладається відповідна «основа (підґрунтя)», до якої відноситься:

– концепція спільності та відмінності права і закону, при чому право може існувати і поза своєю інституційною формою (законодавством) як справедливий масштаб (міра) свободи (рівності та справедливості), що відображується в правових принципах, суб'єктивних правах, конкретних правовідносинах тощо);

– теорії правової держави і громадянського суспільства, де громадянське суспільство має домінантне значення – спільність рівних, вільних і незалежних осіб, які є громадянами держави;

– принцип поділу влади (розподіл правових форм діяльності держави або форм здійснення державної влади стосовно формування і забезпечення реалізації права між органами держави та за участю громадянського суспільства).

В результаті вчена приходить до висновку, що правоутворення виявляється в діяльності відповідних інституцій (тобто має процесуальний характер утворення), шляхом виокремлення структури і змісту державного правоутворення, до яких відносяться:

– представницькі органи, які формують за своїм розсудом правила поведінки у формі законів, що регламентують найважливіші аспекти всіх видів суспільних відносин;

– виконавчі органи, які самостійно утворюють норми права в основному у сфері відомчої діяльності;

– судова влада, яка забезпечує утворення права шляхом переходу від конкретних актів до загальних настанов (розв’язання конкретних правових ситуацій на основі відповідної норми права, а якщо такої немає, – в порядку судового прецеденту).

Враховуючи особливості діяльності вказаних інституцій щодо утворення права, вчена наголошує на можливості виокремлення етапів правоутворення, що відображає її процесуальний характер. До таких етапів вчена відносить:

1) формування нових суспільних відносин та їх стихійне саморегулювання на основі існуючих соціальних норм і правосвідомості учасників цих відносин на підставі:

– соціальної норми (звичаї, мораль, корпоративні норми), що, з точки зору їх учасників, найефективніше врегульовують ці відносини;

– уявлення учасників відносин про доцільне і справедливе їх врегулювання;

2) узагальнення державою існуючої практики саморегулювання цих відносин, їх коригування і доповнення або формулювання нових правил поведінки та їх відображення у нормативно-правових актах (законах, постановах тощо);

3) втілення закріплених у нормативно-правових актах упорядкованих, стабільних і захищених державою правил поведінки в конкретні суспільні відносини.

В результаті такої процесуальної діяльності щодо утворення права, вчена виокремлює додатково і рівні правоутворення, закладаючи в основу такого виокремлення ідею змісту вираження утворюваного права, серед яких виокремлює:

а) гносеологічний (пізнавальний) рівень, що відображає процес виникнення і становлення права у формі правосвідомості;

б) матеріальний, відповідно до якого право формується у вигляді конкретних правовідносин (правового зв’язку суб’єктивних прав і обов’язків), що зі сфери можливого перетворюються на реальність шляхом правомірної поведінки;

в) інституціональний рівень, згідно з яким право існує як система правових норм [1, с. 118–120].

В. С. Нерсисянц акцентує увагу на проблематиці формування права та пов'язує його із особливою процедурою формалізації права. Вчений наголошує на тому, що «правоутворення являє собою процедуру фактичного (об'єктивного та реально-го) складання та визнання тих або інших суспільних відносин та взаємозв'язків людей і їх об'єднань в якості «нормальних» та «правильних» (з точки зору пануючих в цьому суспільстві матеріальних життєвих відносин та відповідних їм ідей, цінностей тощо).

В той же час це є і особливим процесом соціально-історичного формування загальних критеріїв, правил, масштабів, моделей, зразків та стандартів цієї «нормальності» та «правильності», в кінцевому рахунку їх кристалізація у відповідні норми поведінки, дії та взаємовідносини людей» [2, с. 528].

Проблема розуміння правоутворення не є новою. В радянській юридичній науці вчені вже піднімали питання процесуальності правоутворення.

Р. О. Халфіна, аналізуючи погляди вчених, в яких обґрунтовані ідеї доцільності широкого розуміння правотворчості, що ототожнюють правотворчість та правоутворення, вважають, що вказане поняття має охопити більш ширше коло процесів, котрі передують прийняттю рішення про підготовку проекту нормативного акта.

Саме ці процеси мають відобразити об'єктивні потреби у правовому регулюванні тих або інших суспільних відносин, визначити характер та націленість відповідного правового регулювання [3, с. 7].

Правоутворення як особливе процесуальне явище в юридичній літературі вченими характеризується в контексті його розуміння як особливого процесу, через який здійснюється трансформація соціальних факторів у юридичні норми [4, с. 3]; як специфічної технології, змістом якої є сукупність суспільних відносин, що націлена на вирішення певних завдань щодо забезпечення правотворчості, вивчення суспільних відносин, прийняття рішення про розробку проекту нормативно-правового акту, проведення його розгляду, затвердження і введення в дію тощо [5, с. 73]; як форми взаємодії об'єктивних

і суб'єктивних факторів суспільного розвитку, які обумовлені загальнокласовими (загальнонародними) інтересами, в процесі якої відбувається формування правосвідомості і волі пануючого класу через правотворче волевиявлення уповноважених державою суб'єктів та подальша об'єктивація вказаного правотворчого волевиявлення у вигляді нормативно-правового акту [6, с. 28–29]; як процес формування державного волевиявлення [7, с. 309] тощо.

Досліджуючи процесуальність правотворчості, що є окремим складовим елементом правоутворення, вченими зазначається, що воно являє собою систему взаємозалежних процедур (стадій) при ухваленні, зміні як законів, так і підзаконних актів.

Стадії правотворчого процесу, у свою чергу, можуть бути розбиті на ряд етапів.

Правотворча діяльність – форма діяльності компетентних органів держави зі встановлення, зміни або скасування правових норм. Ця діяльність охоплює підготовку проектів нормативних юридичних актів, їх прийняття та видання [8, с. 444].

К. В. Николина, визначає процесуальність правотворчості через розуміння поняття «процедура правотворчості», яке можливо визначити як особливу послідовність юридично значимих дій суб'єктів правотворчості, що націлені на розробку, обговорення, прийняття та введення в дію форм (джерел) права [9, с. 146].

Отже, зазначена проблематика є досить актуальною для України на сьогодні, оскільки модернізація вітчизняних державно-правових інституцій потребує адекватного (сучасного) та ефективного правового регулювання, що забезпечується, перш за все, за допомогою досконалого механізму правоутворення.

---

1. Шестопалова Л. М. Теорія держави і права: навч. посібник / Л. М. Шестопалова. – К., 2012. – С. 118–120.

2. Нерсесянц В. С. Право и закон / В. С. Нерсесянц // Проблемы теории государства и права: учебник / В. М. Сырых. – М.: Эксмо, 2008. – С. 528.

3. Научные основы советского правотворчества / О. А. Гаврилов, Н. П. Колдаева, А. С. Пиголкин, С. В. Поленина, и др.; отв. ред.: Р. О. Халфина. – М.: Наука, 1981. – С. 7.
4. Мухтарова А. К. Правотворчество в социалистическом обществе. Содержание и оформление: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / А. К. Мухтарова // Ин-т философии и права АН КазССР. – Алма-Ата, 1978. – С. 3.
5. Дрейшев Б. В. Правотворческие отношения в советском государственном управлении / Б. В. Дрейшев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – С. 73.
6. Степанян В. В. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе / В. В. Степанян. – Ереван: Изд-во Армянской АН, 1986. – С. 28–29.
7. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / под общ. ред. д. ю. н., проф. В. С. Нерсесянца. – М., 1999. – С. 309.
8. Лихолат І. П. Раціональні та позараціональні в праві (на матеріалах законотворчості): дис. канд. юрид. наук: 12.00.12 / І. П. Лихолат. – К., 2001. – С. 444.
9. Николина К. В. Юридична процедура: поняття, ознаки, види, місце в системі правових категорій: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / К. В. Николина. – К., 2011. – С. 146.

Х. І. Кайдрович,

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки
економічного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВОЇ РІВНОВАГИ: ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ

Фінансова рівновага підприємства є основою його успішного функціонування. Фінансові відносини, фінансові ресурси, їх достатність та структура визначають можливість досягнення як стратегічних, так і функціональних цілей діяльності підприємства.

Належить відмітити, що поняття «рівновага» використовується відносно різних економічних структур, тобто її можна розглядати як мікроекономічну категорію і як макроекономічну категорію.

Рівновага в економіці – об'єкт дослідження багатьох науковців, консенсусу стосовно суті якого не досягнуто і до сьогодні.

Так, професор Ю. М. Осіпов вважає, що «статика, рівняння, рівновага протипоказані економіці, ринку, але настільки, наскільки вони мішають ефективній організації економіки і ринку, їх розвитку.

Тяжіння ж до рівноваги, рівності і статичності не тільки не виключається, а, навпаки, передбачається економічним відтворенням, функціонуванням ринку, оскільки за цим тяжінням знаходиться сама можливість відтворення економічних суб'єктів і всієї економічної системи» [1, с. 381].

Історія економічної думки та економічної теорії надають нам не одну теорію рівноваги, починаючи від фундаментальної теорії загальної рівноваги Л. Вальраса, продовжуючи працями В. В. Леонтьєва, Р. Солоу, Дж. Хікса, Р. Лукаса, Н. Д. Кондратьєва, Б. Г. Серебрякова, И. В. Мовчана, Н. Н. Стародубова, В. Г. Белолипецького [2–10].

Комплексному вивченню теорій економічної рівноваги для визначення внутрішньої логіки їх генезису, що дозволяє поглибити розуміння сутності рівноважних станів в економіці, присвячені праці Т. Г. Савченко [9]. Для систематизації теорій економічної рівноваги науковцем застосовувались три основні класифікаційні ознаки: хронологія виникнення наукових концепцій; рівень врахування суб'єктивної природи індивідуумів; можливість віднесення наукових концепцій до певної школи або течії.

Проблема економічної рівноваги не лише теоретична проблема, а надзвичайно важлива проблема практичної діяльності суб'єктів підприємництва. Практична діяльність орієнтована на досягнення рівноваги, суть якої проявляється у відповідних балансах.

Види цих балансів залежать від рівня економічної системи: державний бюджет, платіжний баланс країни, торговий баланс, баланс підприємства. Оскільки баланс характеризує рівноважний стан на певний момент часу, то можна погодитись з думкою Белолипецького В. Г., що функціонування суб'єктів

господарювання – це перехід від одного балансу (рівноважного стану) до іншого [10].

Ці рівноважні стани відрізняються між собою. Якісна характеристика рівноважного стану характеризує конкретні аспекти діяльності підприємства, одним з яких є рівень економічної безпеки.

Якісні зміни в середовищі функціонування бізнесу, суть яких полягає в розвитку фінансової складової діяльності суб'єктів підприємництва, а також у всеохопленні фінансовою сферою всіх складових їх діяльності, є причиною того, що на дослідження поставлена не загальна економічна рівновага, а її фінансова складова.

Для подальших досліджень необхідним є визначення сутності поняття «фінансова рівновага». Це дасть можливість визначити інструменти управління нею, а також прослідкувати її вплив на рівень економічної безпеки суб'єкту господарювання.

Для власного визначення сутності предмету дослідження виконаємо аналіз підходів до цієї проблеми науковців, які проводять дослідження в цій галузі.

Базовим положенням, яке покладено в основу дослідження сутності та значення фінансової рівноваги підприємства, є: підприємство, як економічна система, характеризується об'єктом і суб'єктом управління. Їх взаємодія повинна забезпечити фінансову рівновагу як основу досягнення оптимальних показників діяльності підприємства. Таким чином, аналізу підлягають множини показників, які, з точки зору окремих науковців, і визначають цей стан.

Основними елементами, як досліджуються в процесі вивчення фінансової рівноваги підприємства, науковцями виділяються: необхідні обсяги активів підприємства; джерела формування активів підприємства (власні і залучені); джерела формування та напрями використання власних фінансових ресурсів; вхідні та вихідні грошові потоки.

Належить також відмітити, що рівноважний стан підприємства повинен забезпечувати його стабільний; стійкий розвиток.

Узагальнення підходів до трактування сутності поняття «фінансова рівновага» подано в таблиці.

Таблиця

Характеристика підходів до трактування поняття «фінансова рівновага»

№ з/п	Напрямок дослідження	Сутність поняття «фінансова рівновага»	Способи досягнення
1	Формування фінансових ресурсів підприємства (майновий)	<p>Фінансова рівновага підприємства – це відповідність обсягів формування та використання (споживання) власних фінансових ресурсів</p> <p>Фінансова рівновага – характеристика стану фінансової діяльності підприємства, за якого потреба в збільшенні основного обсягу активів підприємства балансується з можливостями підприємства щодо формування його фінансових ресурсів за рахунок власних джерел</p>	<p>Оптимізація співвідношення між часткою коштів, що капіталізуються, і тією їх часткою, що спрямовується на споживання</p> <p>Встановлення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми джерелами формування фінансових ресурсів</p>
2	Платоспроможність підприємства	Грошові надходження підприємства дорівнюють або перевищують потребу в капіталі для виконання поточних платіжних зобов'язань.	Координація вхідних та вихідних грошових потоків для забезпечення можливості підприємству виконати свої поточні платіжні зобов'язання.
3	Фінансові результати діяльності підприємства	Фінансова рівновага є важливим індикатором потенціалу фінансової стійкості підприємства.	Збалансованості активів і зобов'язань за термінами, наявність чистого оборотного капіталу і відсутність протиріч між ліквідністю – рентабельністю і фінансовою стабільністю – ліквідністю

Отже, на наш погляд, найбільш узагальнююче поняття фінансової рівноваги повинно включати такі основні її характеристики:

- спроможність підприємства забезпечувати виконання власних фінансово-майнових зобов'язань;
- оптимальна структура активів та пасивів підприємства;
- ефективне використання фінансових ресурсів підприємства.

---

1. Осипов Ю. М. Теория хазайства: ученик: в 3-х т. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. – Т. 1. – 470 с.

2. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии, 1874 / Л. Вальрас // 25 ключевых книг по экономике. – Изд-во «Урал-LTD», 1999.

3. Леонтьев В. В. Современное значение экономической теории Маркса / В. В. Леонтьев // Экономическое эссе. Теории, исследования, факты и политика. – М.: Политиздат, 1990.

4. Хікс. Дж. Р. Стоимость и капитал / Хікс. Дж. Р. – М.: Прогресс, 1988. – 488 с.

5. Lucas R. Jr. On the Mechanics of Economic Development // Journal of Monetary Economics 22, (1988), pp. 3–42.

6. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: избранные труды / Н. Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 2002.

7. Серебряков Б. Г. Теории экономического равновесия: практическое пособие / Б. Г. Серебряков. – М.: Изд-во: «Мысль», 1973. – С. 222.

8. Мовчан И. В. Макрорыночное равновесие как системо образующий элемент экономики смешанного типа: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Ирина Викторовна Мовчан. – Ростов-на-Дону, 2000. – 138 с.

9. Савченко Т. Г. Генезис теорій економічної рівноваги / Т. Г. Савченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dspace.uabs.edu.ua/Genesis%20of%20economic%20equilibrium%20theories.pdf

10. Финансовое равновесие в условиях рыночной трансформации экономики России тема диссертации и автореферата по ВАК 08.00.10, 08.00.05, доктор экономических наук Белолипецкий, Василий Георгиевич. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/finansovoe-ravnovesie-v-usloviyakh-rynochnoi-transformatsii-ekonomiki-rossii>

М. В. Калінін,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

**ТЕОРІЯ «КОНФЛІКТНОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬСТВА»
Р. ДАРЕНДОРФА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО РОЗУМІННЯ
ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ**

Важливі проблеми становлення, функціонування та вирішення конфлікту як такого явища, що презентує наявність протиборства та протистояння елементів суспільства, розуміння діяльної сторони та практичної значимості цих процесів протягом тривала часу були та залишаються предметом наукових досліджень у галузі філософії, соціології та психології. Представники різноманітних напрямків та шкіл сучасної суспільно-правової думки зуміли сформуванати теоретичні принципи, що не тільки виявили плюралізм думок, але й дали можливість виробити стратегію та тактику подолання конфліктних відносин.

Методологічні проблеми аналізу конфліктних суспільств та теорію конфлікту групових інтересів у другій половині ХХ ст. розробляв відомий англо-німецький соціальний філософ та соціолог Р. Дарендорф, котрий очолював Лондонську школу економіки і політичних наук (1974–1984 рр.).

Запропонована Р. Дарендорфом теорія конфлікту виходила із принципів існування «імперативно-координованої асоціації», поняття якої використовується у вченні про суспільство для ідентифікації соціальних груп, які володіють структурою авторитету. За цих умов, на думку німецького соціального філософа, формується така структура суспільства, в якій встановлюються специфічні відносини управління, що пов'язують собою протилежні групи людей (тих, що володіють владою, і тих, хто підкорюється цій владі). За Р. Дарендорфом панування індивіда, який є носієм певних ролей, в рамках однієї асоціації не означає та не обов'язково передбачає панування в інших

асоціаціях, до яких він належить. І, навпаки, підпорядкування у даній асоціації не означає підпорядкування в інших. Ця концепція використовується для обґрунтування соціальної стратифікації, соціальної структури суспільства в цілому, виступає одним із обґрунтувань наявності конфліктів у суспільстві, оскільки «імперативно координовані асоціації» як організації побудови суспільства на засадах «панування» неминуче породжують умови для конфліктів.

Р. Дарендорф звертався до ідей ролєвої теорії особистості, стверджував, що в будь-якій організації наявні два типи ролей – правлячі, котрі прагнуть зберегти свій пріоритетний статус, та керівники, які спрямовують свою діяльність на перерозподіл влади або авторитету. На його думку, за наявності певних обставин усвідомлення даної непоборної протилежності зростає, що спричиняє до структурних змін в самій організації, і в результаті цього відбувається поділ на дві конфліктуючі групи. Так фактично з'являються агенти майбутнього конфлікту, суб'єкти виникнення конфліктних відносин. Реалізація цих конфліктних відносин призводить за Р. Дарендорфом до перерозподілу влади, який унормовує зміни у структурі організації, спричиняючи появу нових груп правлячих і керованих ролей, що вступають між собою у конкурентні зв'язки. Отже, розвиток організації в такому випадку фактично являється безперервним ланцюгом конфліктів, що повторюються, з приводу питань та відносин влади. Таким чином, він формулював основні концептуальні підстави своєї теорії «конфліктної моделі суспільства», котра у другій половині ХХ ст. стала теоретичною базою формування нових засад західноєвропейського лібералізму.

Р. Дарендорф вважав, що конфлікт слід розуміти як реалізацію взаємодії об'єктивних (латентних, прихованих) та суб'єктивних (явних) протилежностей. Причому свої конфліктологічні погляди він розкриває виключно у соціальній площині, формуючи концепцію «конфліктної моделі суспільства». У своїй роботі «Елементи теорії соціального конфлікту» (1965) він прагне дати власну інтерпретацію поняття конфлікту, зводячи його до соціального прояву. «Форма зіткнення, яка у повсякденній мові називається «конфліктом», – зазначав

Р. Дарендорф, – виявляється ... лише формою більш широкого феномену конфлікту, а саме формою крайньої або значної насильственності (і, можливо, також інтенсивності)». [2, с. 144]. Як бачимо, у цьому випадку акцентується увага на агресивній складовій самого процесу реалізації взаємодії сторін у ході функціонування конфлікту.

Пріоритет у конфліктологічній концепції Р. Дарендорфа, як зазначалось вище, надається проблемам соціального, зіткнень між організованими сторонами суспільств соціальних груп та елементів соціальної структури. «Соціальні конфлікти виростають із структури, які є союзами панування та мають тенденцію до постійно кристалізованих зіткнень між організованими сторонами» [2, с. 143]. Автор такої концепції акцентує увагу на мінливості соціальних конфліктів, і цю мінливість вбачає у їх інтенсивності та властивих їм насильницьких ставленнях, вводячи в конфліктах, визначається конфліктологічної науки поняття «перемінної інтенсивності» та «перемінної насильницьких ставлень». «Перемінна інтенсивності» у Р. Дарендорфа фіксує ступінь участі сторін у конфлікті, визначається значимістю предмета їх зіткнення. «Перемінна насильницьких ставлень» ж стосується засобів, які вибирають сторони конфлікту з метою реалізації своїх інтересів.

У теорії конфлікту з Р. Дарендорфа зроблено два важливі висновки, що визначають методологічне значення цього вчення для в'яснення сутності конфліктних відносин у сучасному світі і у тому числі в сфері розуміння праксеології конфлікту у формуванні правової культури особи. По-перше, підкреслюється теза про те, що для характеристики конфліктних відносин ступінь не важлива ступінь усвідомлення суперечності. По-друге, наявність відкритого жорсткого протистояння не виступає обов'язковою умовою існування конфлікту.

Р. Дарендорф виділив два методологічні підходи до питань суспільного устрою – рівноважний (консенсусний) та конфліктний. Саме тут можемо знайти суто методологічні поради для тих дослідників правової конфліктології, котрі розглядають консенсус та компроміс як специфічні способи вирішення та регулювання конфліктних відносин у праві. Відзна-

чимо, що вчений відкидає характерний для структурно-функціонального підходу до аналізу суспільних явищ консенсусний підхід як такий, що викликає найбільшу кількість нарікань та критики. Він вважає, що для пояснення соціологічних проблем «необхідна як рівноважна, так і конфліктна модель суспільства; і можливо за умов філософського аналізу у людського суспільства є всього два обличчя, наділених конфлікту та примусу» [1, с. 370].

І тут же вчений додає, що «з філософської точки зору важко розгледіти які можуть бути моделі суспільства, що не відносяться ні до рівноважного, ні до конфліктного типу» [1, с. 358]. Під конфліктною моделлю Р. Дарендорф фактично розуміє «модель відкритого суспільства», цінності якого він і відстоює у своїх теоретичних роботах.

Наведемо також і іншу аргументацію Р. Дарендорфа, спрямовану проти структурно-функціональної моделі суспільства, що може бути використана при аналізі конфлікту як суспільного явища та стати прикладом методологічних рекомендацій для дослідження проблем встановлення конфлікту у праві в рамках розуміння ролі конфлікту у формування правової культури особистості. «Якщо ми будемо розуміти структурно-функціональну модель суспільства як нормативну, ...то в цій моделі виявляється її найгірша сторона. – читаємо у Р. Дарендорфа. – Рівноважна функціональна система як ідеальне уявлення – жажлива думка. Це буде суспільство, де кожен і всі матимуть закріплене за собою місце, грає власну роль, виконує власну функцію; суспільство, де все йде як по маслу, і тому ніщо і ніколи не потребує змін; раз і назавжди правильно упорядковане суспільство. Оскільки структурно-функціональне суспільство таке, воно зовсім не потребує конфліктів; з іншої сторони, оскільки йому не відомі конфлікти, воно нагадує жажливу картину досконалого суспільства» [3, с. 535].

Таким чином, на основі аналізу стану розвитку суспільства в умовах глобалізованого світу Р. Дарендорфу вдалось сформулювати таку концептуальну систему поглядів, яка виявилась здатною стати методологічною підставою розуміння системи конфліктів у сучасному світі. Теоретичні висновки вченого

продовжують визначати суть та ознаки різного типу конфліктів сьогодення, а їх перенесення у систему правової конфліктології дає можливість зрозуміти праксеологічне значення функціонування та вирішення юридично-правових конфліктів як елементу правової культури людської цивілізації.

---

1. Дарендорф Р. Тропы из утопии. Работы по теории и истории социологии / Р. Дарендорф; пер. с нем. Б. М. Скуратова, В. Л. Близнекова. – М.: Праксис, 2002. – 536 с.

2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. – 1994. – № 5. – С. 142–147.

3. Хрестоматия по конфликтологии: в 3-х т. / [сост.: В. Н. Николаевский, И. Ю. Косуля, О. А. Гужва]; Министерство образования и науки Украины, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. – Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – 1 т. – 552 с.

В. С. Кахнич,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Методологія порівняльного правознавства в процесі дослідження використовує ряд методів, підходів, принципів і засобів, якими визнається стратегія наукового пізнання правових систем світу.

Результати наукової і практичної діяльності людей залежить не тільки від того, хто діє (суб'єкт), чи на що спрямована пізнавальна діяльність (об'єкт), але і від того, яким методологічним інструментарієм здійснюється сам пізнавальний процес [4, с. 3].

М. С. Кельман зазначає, що дану процедуру слід назвати «вітакультурна методологія». Це певні методологічні знання,

що за логікою дедуктивного підходу, презентують загальну схему методології від її найвищого рівня філософської методології до окремо наукового [2, с. 438–439].

Слід погодитися з професором С. С. Сливкою, що під методологією науки слід розуміти процес, що ґрунтується на антропних пізнавальних можливостях людини, її філософському мисленні, світоглядній інтерпретації підходів інших дослідників. Ідеться не лише про знання, а й про індивідуальні рефлексивні поректи, плани, моделі, певні принципи, установки, сформовані в процесі життя, інтегративний досвід. У методології науки вирізняють метофізичну інтуїцію, філософський розум, теоретичне мислення [3, с. 12].

Юридична наука та порівняльне правознавство зокрема, їхня, власне, методологія, повинна базуватися на використанні методології інших наук, використовувати методологічний плюралізм, позбуватися від методологічного монізму. І чим ширша система методів юридизованих, тим ефективніше наукове дослідження в галузі права.

На сучасному етапі проникнення у юридичну науку загалом і порівняльне правознавство зокрема способів прийомів і процедур дослідження притаманним іншим наукам, не є механічним процесом, а супроводжується відповідною їх перебудовою, трансформацією, пристосування до специфіки об'єктів правової дійсності [4, с. 90–91].

Інтеграційні процеси – це взаємодія, в першу чергу, між культурними феноменами, між правом різних народів, загалом утворює акультурацію в праві. Також слід зазначити, що європейський правовий простір в першу чергу утворювався з єдиного права, економіки формування єдиного правового світогляду.

Методологія – явище, яке об'єднує низку компонентів: світогляд та фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони та категорії, загальні та спеціальні наукові методи [5, с. 46].

Отже, слід зазначити, що під методологією розуміється весь стратегічний комплекс, що використовується для пізнання юридичної дійсності.

Актуальним буде застосування системного підходу при дослідженні структури правової системи, а саме нормативної, ідеологічної, функціональної її характеристик. Фактично функції та мета розширюють предмет дослідження порівняльного правознавства.

За допомогою функцій і цілей глибше пізнаються процеси і явища в правовій сфері, вдається краще зрозуміти об'єм і характер «зовнішнього» правового впливу, масштаби і форми використання зарубіжного правового досвіду [6, с. 35–36]. І навпаки, ігнорування і недооцінка великого потенціалу порівняльного правознавства в сучасних умовах недопустима.

Розглядаючи питання про основні цілі порівняльного правознавства, наголошується, що вони повинні полягати передусім у встановленні того, чому і якій мірі існуюче різноманіття правових систем має причинно-наслідковий, постійний, а коли – випадковий характер; в другу чергу науковців цікавить визначення причин, які лежать в основі існуючих розбіжностей, а також їх співвідношення із загальною структурою систем, в яких вони проявляються; і по-третє, коли мова йде про норми та інститути права, – формування думки про їх позитивні і негативні сторони з врахуванням специфічних умов їх існування та застосування.

---

1. Скакун О. Ф. Принцип единства логического и исторического методов в сравнительном правоведении: открытая лекция / О. Ф. Скакун; за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна. – К.; Симферополь: Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины; Изд-во Логос, 2007. – Вып. 5. – 31 с.

2. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія / М. С. Кельман. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2011. – 492 с.

3. Сливка С. С. Філософія права: навч. посібник / С. С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.

4. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функция, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М., 2001.

5. Лесикевич Т. Г. Философия науки: традиции и новации: учеб. пособие для вузов / Т. Г. Лесикевич. – М., 2001.

6. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – М.: Норма, 1996. – 432 с.

Ю. П. Качмар,
здобувач кафедри економіки та економічної безпеки
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛADOVA НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека країни передбачає реалізацію стратегії сталого розвитку, яка виходить з необхідності встановлення балансу між задоволенням потреб людства та здоровому і безпечному довкіллі для захисту інтересів майбутніх поколінь. Взаємопов'язаними та взаємозалежними складовими національної безпеки є екологічна та економічна безпека, без яких унеможлиблюється забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Попри існування значної кількості наукових робіт з питань національної безпеки та її складових, відсутня єдина концепція до визначення еколого-економічної безпеки. Окремо існують концепції екологічної, соціальної, екологічної безпеки тощо. Переважна більшість авторів приділяє увагу саме економічній складовій, розглядаючи соціальну безпеку як залежну від економічної, а екологічну – з точки зору природокористування.

Так, О. І. Дічек зазначає, що економічна безпека – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів, яка формується на таких засадах [1]:

– економічна незалежність (можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі);

– стійкість і стабільність національної економіки (захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної

підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів);

– здатність національної економіки до саморозвитку і прогресу (спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни).

Водночас, наприкінці ХХ ст. загострилася проблема забезпечення світової економіки природними ресурсами. Більшість розвинених країн світу сприйняли нові загрози, як глобальні загрози для існування людства взагалі та перейшли на еколого-економічну модель розвитку соціально-економічних систем.

На думку Л. Г. Мельника та Л. Хенса, екологічна безпека передбачає утримання природно-ресурсного потенціалу країни у такому стані, який забезпечував би виконання природним середовищем трьох груп функцій:

1) соціальних (забезпечення фізичного та морального здоров'я людини і її соціального розвитку);

2) екологічних (підтримка стійкого стану екосистем);

3) економічних (темпи використання відновлюваних природних ресурсів не повинні перевищувати темпи їх самовідтворення, а темпи використання не відновлюваних ресурсів повинні бути на рівні швидкості їх заміщення відновлюваними) [4].

Цю думку підтримує В. Дубель, який до структури еколого-економічної безпеки включив екологічну, економічну та соціальну компоненту. «Отже, можна визначити еколого-економічну безпеку як стан, при якому навколишнє природне середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб у доволі тривалій перспективі. Це, свого роду, стратегія виживання людства, вектор розвитку, спільна головна мета соціально-економічного розвитку. Теоретичні основи еколого-економічної безпеки повинні стати фундаментом для розбудови оптимальної моделі розвитку, яка б максимально задовольняла всім потребам суспільства та гарантува-

ла б збереження навколишнього природного середовища для існування людства в майбутньому» [3, с. 226].

Більш обґрунтованим є визначення В. Дубеля в іншій праці: «Міжнародне регулювання еколого-економічної безпеки має на меті збалансування та оптимізацію взаємовідносин між суспільством та природою в рамках сталого розвитку. При цьому екологічна компонента має виступати повноцінною складовою розробки глобальних стратегій соціально-економічного розвитку світової цивілізації. Еколого-економічну безпеку слід розуміти як стан, при якому навколишнє середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб в доволі тривалій перспективі» [2, с. 63].

Виходячи із наведених різними авторами визначень та міркувань, підсумовуючи характеристики економічної та екологічної безпеки, ми пропонуємо під еколого-економічною безпекою розуміти забезпечення розвитку економіки з урахуванням життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, за якої забезпечується своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація потенційних екологічних загроз.

Основним шляхами забезпечення сталого еколого-економічного розвитку є збалансований розвиток всіх регіонів держави, розвиток високотехнологічних виробництв, удосконалення екологічного законодавства України, застосування природоохоронних технологій.

---

1. Дічек О. І. Економічна безпека регіонів – складова національної системи безпеки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vidkrytiochi.org.ua/2013/05/blog-post.html>

2. Дубель В. Міжнародне регулювання еколого-економічної безпеки / В. Дубель // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 63–69.

3. Дубель В. М. Теоретичні основи проблеми еколого-економічної безпеки / В. М. Дубель // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. – 2010. – Ч. 1. – С. 223–226.

4. Екосередовище і сучасність: у 8 т. / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач та ін. Т. 8. Природно-техногенна безпека: монографія. – К.: Кондор, 2008. – 576 с.

О. Я. Коваль,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВИХ І МОРАЛЬНИХ ФАКТОРІВ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ЛЕГІТИМНОСТІ Й ЛЕГАЛЬНОСТІ

Легітимність влади є своєрідним засобом впорядкування взаємозв'язків між владою і громадянами, що визначає історично і соціально змінюваний порядок функціонування суспільства, що базується на визнанні громадянами самого існування та функціонування влади як таких, що є справедливими, доречними для розв'язання поточних потреб соціуму.

Для утвердження легітимності влади обов'язково потрібен якийсь хоча б мінімальний консенсус між державою і суспільством. Останнє в таких ситуаціях, коли діалог справедливий, може бути визначене в якості громадянського суспільства. В такому разі діалог між цими сторонами є паритетним, заснованим на взаємному визнанні прав протилежної сторони. Базис такого діалогу знаходимо ще у класичних працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є.

В основу згаданого щойно консенсусу покладається згода щодо визнання ключових політичних засад буття, врівноваження інтересів сторін.

Це дозволяє громадянам вважати відповідність наявні політичні інститути такими, що відповідають основоположним уявленням про ці інституції. Тоді як легальність цілком може функціонувати і поза згаданим консенсусом, будучи заснованою майже повністю на інтересах держави, яка сама встановлює певні закони, в односторонньому порядку формуючи правове поле відносин держави й суспільства. Відповідно може бути легальна влада, яка водночас не має легітимності всередині держави, а часто її межами також. Тому легальність та легітимність, хоч і не є взаємовиключними поняттями, але й не завжди перетинаються між собою.

Виконання владою своїх функцій у суспільстві повинне супроводжуватися її легітимністю й авторитетністю. На важливість легітимності влади звертав увагу німецький соціолог Макс Вебер. Відома його класифікація види легітимності. Він виокремлює три види легітимності влади. Традиційна базується на звичних і прийнятих в суспільстві форм управління, власне ця назва вказує на відповідність такої влади традиційним суспільствам. Харизматична засновується на авторитеті й надзвичайному впливі окремих особистостей таланту). Оптимальним варіантом очевидно видається йому раціональна форма легітимності влади, що здійснюється на основі легальності, ділової компетентності. Таким чином встановлюється відповідність дій окремого політичного режиму принципу, що покладений в його засадничі положення.

Крім того, М. Вебер розрізняв такі форми забезпечення соціального порядку як умовність і право. В першому випадку діє негласна згода щодо прийнятих правил, відступ від яких засуджується, тоді як порушення норм права карається окремими державними органами [див.: 1, с. 639].

Важливо, що при тому, що легітимність зумовлює законність влади, відповідність її дії чинного законодавства, то зворотнього впливу немає, тобто законність або легальність далеко не завжди тягнуть за собою легітимність влади.

Вимога легітимності державної влади є водночас необхідною умовою забезпечення політичної стабільності в суспільстві. Ця стабільність означає, що завжди в суспільстві повинні знаходитися засоби розв'язання конфліктів шляхом пошуку рішення, що було б не тільки легальним, але й також легітимним. Повинен відбуватися вихід із суто формально-правової площини в сферу суспільно-політичну, де діють і нерідко протидіють різні інтереси, які треба враховувати. До того ж, навіть в умовах складних політичних конфліктів, не ставиться під сумнів потреба в низці обов'язкових для демократичного суспільства і відповідної йому політико-правової системи інститутів. Йдеться зокрема про наявність незалежних ЗМІ, політичних партій, проведення виборів на рівних для їх учасників умовах.

Заснована на рівності прав та інтересів справедливість становить основоположний принцип суспільного життя, ключову умову здійснення суспільної сутності людини. Саме завдяки їй формуються й утверджуються основоположні права та свободи людини, що покладаються в основу правової реальності лише тоді, коли всі учасники політичної спільноти визнають взаємне право володіння ними. Тому справедливим цілком можна вважати те суспільство, яке беззастережно визнає права та свободи всіх громадян. Подібні принципи покладаються також в основу міжнародних відносин, де легітимність теж займає далеко не останнє значення [див.: 2].

Державна влада є тією мірою легітимною, якою відображає волю народу загалом і захищає інтереси народу. Правда це практично реалізується лише тоді, коли сповна проявляється громадянська позиція і відбувається безпосередня участь у політико-правових процесах якомога більшої кількості громадян. Можна прослідкувати таку закономірність – чим вищою є громадянська активність, задіяність громадян у політичному процесі, тим більшою є ймовірність врахування інтересів народу в законах, прийнятих і впроваджених в життя державною владою, а тому зростає і ймовірність легітимації влади [6, с. 21].

Легітимація державної влади визначається не тим, що написано або сказано представниками влади, а практичними діями цієї влади, способами розв'язання нею ключових питань життя суспільства та окремих громадян. Народ завжди розрізняє дії влади, спрямовані на задоволення окремих меркантильних інтересів представників цієї влади чи різних кланів, і ті дії, що спрямовані на врахування інтересів і потреб кожного громадянина та суспільства загалом. Розбіжності інтересів політичної еліти та більшості народу повсякчас містять в собі загрозу поступової делегітимації влади, істотно знижуючи довіру до вищих державних органів влади.

Можна приводити багато прикладів суперечки різних інтересів окремих груп населення, так само й неоднакового, часто цілковито протилежного ставлення до влади як такої та до її дій. Тому виходить, що легітимація не обов'язково пов'язана зі схваленням всього суспільства, що буває досить нечасто,

а з ухваленням більшістю рішень за умови дотримання процедури ухвалення цих рішень, реальної, а не фіктивної підтримки влади більшістю, звичайно за умови поваги до прав меншості. Тому не класова диктатура, а демократичні вибори роблять державну владу легітимною. Наприклад, Ж. -Л. Шабо дає таке підсумовуюче формальне визначення: «Легітимність – це адекватність реальних або уявних якостей правителів (а також тих, хто намагається ними стати) такої, що розуміється або явно вираженій згоді підлеглих» [7, с. 142].

Легітимація державної влади надає їй потрібного ступеню авторитету і сприйняття суспільством. Ще Т. Гоббс і Дж. Локк говорили про делегування населенням частини своїх прав в обмін на забезпечення захисту державою. Тому більшість населення свідомо і добровільно підкоряється влади, законним вимогам її представників і органів цієї влади, що додає останній стійкості, необхідного ступеню свободи в ухваленні рішень. Чим вищим є рівень легітимації державної влади, тим більш розширюються можливості управління суспільством без використання зайвих витрат, з більшою свободою для забезпечення управління суспільними процесами. Та легітимна влада також уповноважена й зобов'язана застосовувати заходи примусу, котрі йдуть на користь суспільства, будучи передбаченими законом, якщо не спрацьовують демократичніші за формою способи забезпечення і регулювання суспільного порядку.

При цьому проста більшість не завжди може служити основою справжній легітимації державної влади, про що вже було сказано вище. Це відбувається в умовах тоталітарних режимів, коли влада захоплюється вже після отримання мандату більшості на демократичних виборах. Тому зрозуміло, що не будь-які оцінки більшості роблять державну владу легітимною.

Легітимація державної влади може включати і часто включає легалізацію цієї влади. Але легітимація перебуває в конфліктному відношенні з формальною легалізацією, у випадку, якщо юридичні закони невідповідні нормам справедливості, настановам, що склалися у більшості населення країни. В цьому випадку легітимація або відсутня, тоді населення

доволі негативно ставиться до встановлених владою, авторитарних або тоталітарних порядків, або в процесі здійснення революційних змін, в результаті дії масових суспільних рухів відбувається легітимація вже антидержавницької влади, тобто такої, що суперечить в своїх основах попередній владі, поваленому державному устрою, вже потім стаючи державною владою. Так розвиваються події в досить різних країнах.

Слід розрізняти легітимність джерела влади і легітимність окремих органів державної влади, або й влади в цілому. Легітимність джерела влади або суверена влади, знаходить відображення і юридично закріплюється в конституції країни. Так, ст. 5 Конституції України гласить: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ». Фактично конституція легітимізує народ як джерело державної влади.

Важливим є також відношення держави й народу в процесі здійснення легітимності. А. Сидорчук навіть зазначає, що легітимність – це зв'язок між населенням і владою [6, с. 21]. Тому коли немає зацікавленості народу в справах політичних саме як громадських, тоді й легітимність втрачає своє значення.

Легітимними повинні бути також здійснювані державними органами повноваження, методи діяльності, особливо якщо йдеться про метод примусу з боку цих державних органів. Нелегітимна влада визнається і визначається як узурпаторська. У вузькому значенні слова узурпація – насильне протизаконне захоплення влади якою-небудь особою або групою осіб, а також привласнення собі чужих владних повноважень. Узурпацією вважається, наприклад, порушення правових процедур при проведенні виборів або фальсифікація цих виборів. Узурпувати можна і легітимно набуту владу, у випадку зловживань владними повноваженнями, перевищенням цих повноважень, тобто дій у протизаконних цілях проти інтересів суспільства і держави.

Юридичним вираженням легітимності влади слугує її легальність, тобто нормативність, закріплення у законодавстві, здатність впроваджуватися в нормах права, керуватися законодавством, функціонувати в межах законності [див.: 3]. В суспільстві можлива звичайно і нелегальна, злочинна влада,

влада кланово-мафіозних угруповань, що схильна до жорстких форм примусу й насильства. Легальна влада спирається на офіційно визнані, закріплені документально і відомі суспільству норми, нелегальна, навпаки, – на неписані, відомі лише окремії наближеній до влади групі правила поведінки, до того ж ці правила часто волонтаристськи змінюються. Легальна влада стабілізує суспільство, утверджуючи в ньому порядок, нелегальна ж роз'їдає й знищує здорову тканину соціуму.

-
1. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер // Избранные произведения. – М., 1990. – С. 602–643.
  2. Косолапов Н. Легитимность в международных отношениях: эволюция и современное состояние проблемы / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 2. – С. 3–14.
  3. Лившиц Р. З. О легитимности закона / Р. З. Лившиц // Теория права: новые идеи. – М., 1995.
  4. Лукашук И. И. Современное право международных договоров: в 2 т. / И. И. Лукашук – М., 2004. – Т. I: Заключение международных договоров.
  5. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. – Новосибирск, 1995. – 536 с.
  6. Сидорчук А. Легитимность власти в Украине: две тенденции современности / А. Сидорчук // Зеркало недели. – 2008. – № 41.
  7. Шабо Ж.-Л. Основные типы легитимности / Ж.-Л. Шабо // Полис. – 1993. – № 5. – С. 137–143.

В. Ю. Ковальська,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У ПОСЯГАННЯХ НА СТАТЕВУ СВОБОДУ ТА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ДІТЕЙ

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Ст. 29 Основного Закону країни проголошує, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. У комплексі цих прав важливе місце займає статевая свобода та статевая недоторканість людини.

Злочини, що посягають на статевую свободу та статевую недоторканість дітей належать до найбільш небезпечних злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Небезпечність їх визначається тим, що вони можуть потягнути за собою особливо тяжкі наслідки для дитини, а зокрема, шкідливо впливають на психіку і здоров'я потерпілої дитини, сприяють розповсюдженню розпусти, знижують культурний рівень суспільства.

При визначенні об'єкта злочинів, які посягають на статевую свободу та статевую недоторканість дітей перш за все необхідно визначитись із видами цих злочинів. На нашу думку до системи цих злочинів належать злочини, що передбачені:

- 1) ч. 3, 4 ст. 152 КК України «Згвалтування»;
- 2) ч. 2, 3 ст. 153 КК України «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом»;
- 3) ст. 155 КК України «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»;
- 4) ст. 156 КК України «Розбещення неповнолітніх».

Критерієм, який об'єднує перелічені склади злочинів у систему посягань проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини є наявність потерпілого – дитини. Хоча у самому тексті Розділу IV Особливої частини КК України вживаються терміни «неповнолітній» чи «малолітній», вважаємо, що ці терміни охоплюються категорією «дитина». Оскільки у ст. 1 Конвенції ООН про права дитини і у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» дитиною визнано будь-яку людську істоту до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до неї вона не досягає повноліття раніше.

Аналіз об'єкта злочину типово розпочинається із дослідження родового об'єкта злочину. Як відомо із теорії кримінального права під родовим об'єктом злочину розуміють групу однорідних або тотожних суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом кримінально-правових

норм [4, с. 200–201]. Тому родовим об'єктом перелічених нами злочинів згідно назви Розділу IV Особливої частини КК України виступають статева свобода та статева недоторканість.

Спірним питанням у науці кримінального права є визначення безпосереднього об'єкта перелічених злочинів. Під безпосереднім об'єктом злочину у науці кримінального права прийнято розуміти те охоронюване кримінальним законом суспільне відношення, якому злочином прямо та безпосередньо заподіюється істотна шкода. А правильне визначення безпосереднього об'єкта злочину має вирішальне значення для встановлення змісту та характеру суспільної небезпеки посягання, правильної кваліфікації вчиненого посягання та його відмежування від суміжних деліктів.

Окрім того, слід констатувати, що часто законодавець робить складною структуру безпосереднього об'єкта злочину, поміщуючи під охорону певної кримінально-правової норми не лише відносини, що охороняються цим Розділом Особливої частини КК України, а й іншими Розділами. Як відомо, безпосередній об'єкт злочину визначається способом тлумачення кримінально-правової норми та завдяки наступним критеріям [1, с. 118]: по-перше, виходячи із поняття самого злочину у співвідношенні з його родовим об'єктом; по-друге, з аналізу законодавчої характеристики досліджуваного складу злочину. Саме завдяки цим критеріям спробуємо визначити безпосередній об'єкт досліджуваних складів злочинів.

Безпосереднім об'єктом злочинів передбачених ч. 3 ст. 152 КК України «Зґвалтування» неповнолітнього чи неповнолітньої, а також ч. 2 ст. 153 КК України «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» щодо неповнолітнього чи неповнолітньої слід визнати статеву свободу за умови досягнення потерпілою особою статевої зрілості. У той же час як при вчиненні цих злочинів щодо малолітніх осіб, безпосереднім об'єктом злочину уже буде виступати на нашу думку статева недоторканість.

При цьому виходимо з положення, що під статевою свободою слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування

і не допускати у сфері сексуального спілкування будь-якого примусу. А під статевою недоторканістю розуміється охоронюваний кримінальним законом стан, за якого забороняється вступати у сексуальні контакти з особою, яка через недосягнення статевої зрілості не є носієм статевої свободи [2, с. 159–160].

При вчиненні зазначених вище посягань щодо неповнолітніх слід дати відповідь на питання чи наділені неповнолітні правом на статеву свободу, виходячи із положень ч. 2 ст. 23 СК України, згідно якого особі, якій виповнилось 14 років за рішенням суду може бути надано право на укладення шлюбу.

На нашу думку, наявність чи відсутність у неповнолітньої особи віком від 14 до 18 років статевої свободи необхідно прив'язувати до наявності у такої особи статевої зрілості, а відповідно до п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 року № 5 питання про досягнення статевої зрілості потерпілою особою у віці від 14 до 18 років вирішується на підставі висновку судово-медичної експертизи [3]. Тобто, якщо судово-медична експертиза встановить, що під час згвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом потерпіла особа у віці 14-18 років не була статево зрілою, то слід констатувати, що посягання здійснено не на статеву свободу, а на статеву недоторканість особи. Тому не у всіх випадках вчинення цих двох злочинів щодо неповнолітніх безпосереднім об'єктом буде виступати статева свобода, а лише у тих, коли буде відповідний висновок судово-медичної експертизи про досягнення потерпілою особою статевої зрілості.

У випадку вчинення цих двох злочинів щодо малолітніх осіб у віці до 14 років безпосереднім об'єктом посягання завжди виступатиме статева недоторканість особи, як пасивне право особи у вигляді заборони на вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру до досягнення нею статевої зрілості. Це положення підтверджено і п. 16 згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України, згідно якого особи до

14 років без проведення додаткових судово-медичних експертиз одразу визнаються статеві незрілими.

Питання про безпосередній об'єкт злочину у ст. 155 КК України вирішується виходячи із врахування виду потерпілого, а таким названо особу, яка не досягла статевої зрілості, а отже не наділена статевою свободою. А отже, безпосереднім об'єктом цього злочину виступає лише статеві недоторканість особи.

Безпосереднім об'єктом злочину передбаченого ст. 156 КК України теж виступає статеві недоторканість. Потерпілим від цього злочину законодавцем визначено неповнолітню особу, яка не досягнула 16-річного віку. Таким чином забезпечується підвищена кримінально-правова охорона нормального статевого розвитку неповнолітніх, навіть якщо вони й досягнуть статевої зрілості до досягнення 16-річного віку.

Очевидно, що поряд із посяганням на статеву свободу чи статеву недоторканість дитини може суміжно відбуватись посягання і на інші відносини, такі як життя та здоров'я, воля, моральність тощо.

Якщо такі відносини додатково не поставлено під кримінально-правову охорону норм Розділу IV Особливої частини КК України, то слід проводити кваліфікацію скоєного і за нормами інших Розділів Особливої частини КК України, які спеціально передбачають відповідальність за посягання на такі відносини.

---

1. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовно-праву. М., 1960р. – 217 с.

2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ: вид-во «Елтон-2», 2012. – 780 с.

3. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>

4. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник ученых трудов. – Вып. 10. – Свердловск, 1969. – С. 185–225.

В. Р. Коломієць,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МІСЦЕ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВOPУШЕННЯ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Предметом нашого наукового дослідження виступає кримінальне процесуальне правопорушення у механізмі правового регулювання. Вважаємо, що для успішного виконання поставлених завдань, доцільно дослідити не лише генезис і становлення поняття кримінального процесуального правопорушення. Також потреба в дослідженні поняття механізму правового регулювання в теорії права та, зокрема, в кримінальній процесуальній діяльності.

Правове регулювання кримінальної процесуальної діяльності здійснюється за допомогою специфічного метода і механізму правового регулювання. В теорії права під механізмом правового регулювання деякі дослідники розуміють систему правових засобів, за допомогою яких забезпечуються результативний правовий вплив на суспільні відносини¹, комплексний регуляторний вплив на поведінку людей і їх об'єднань з ціллю досягнення суспільно корисних цілей².

Розглядаючи механізм правового регулювання в площині інструментальної теорії права, А. В. Малько і К. В. Шунди́ков вказують, що головною відмінною рисою механізму правового регулювання являється його функціональна, регулятивна, динамічна сутності. Механізм правового регулювання представляє собою механізм поетапного «розгортання» об'єктивного

---

¹ Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М., 1966.

² Кулапов В. Л. Теория государства и права. – Саратов, 2005.

права назовні, в області реальних суспільних відносин. У правовій системі суспільства він грає роль своєрідного постійно діючого приводу, який зв'язує право (належне) і життя (суще), ідеальні моделі і реальні процеси і явища. З точки зору названих авторів структура механізму правового регулювання складається з чотирьох основних ланок: юридичних засобів нормативного характеру (юридичні норми), юридичних фактів, правових відносин і юридичних засобів правозастосовного характеру (акти реалізації прав і обов'язків)¹.

Механізм правового регулювання складається з наступних елементів: 1) принципи права, норми права (норма права – це споконвічний елемент і нормативна основа механізму правового регулювання), нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), об'єктивовані в нормативно-правових актах; 2) правовідносини (необхідний елемент механізму правового регулювання, важлива ступінь здійснення програм, закладених у нормах права), суб'єктивні юридичні права і обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації); 3) акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків; 4) акти застосування норм права².

Механізм правового регулювання складають елементи, обов'язкові на окремих його стадіях: 1) принципи права, норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), об'єктивовані в нормативно-правових актах; 2) правовідносини, суб'єктивні юридичні права і обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації); 3) акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків; 4) акти застосування норм права³.

Кожний основний елемент механізму правового регулювання передбачає відповідну стадію кримінального процесу. Більше того, саме у рамках тих або інших стадій вищезазначені елементи тільки і можуть бути реалізовані. Тому п'ять стадій механізму правового регулювання досить жорстко пов'язані з його елементами.

---

¹ Малько А. В., Шундиків К. В. Цели и средства в праве и правовой политике. – Саратов, 2006.

² Теорія держави і права / Скакун О. Ф. – Х.: Консум, 2001.

³ Там само.

До стадій механізму кримінального процесуального регулювання відносять: 1) стадію формування загального правила поведінки (модель), яке направлено на задоволення тих або інших інтересів, котрі знаходяться у сфері права і вимагають їхнього справедливого впорядкування (названа стадія відображається в такому елементі механізму правового регулювання, як норма права); 2) стадія визначення спеціальних умов переходу від загальних правил до більш детальних (елемент, який відображає дану стадію є юридичний факт). Але часто для цього необхідна ціла система юридичних фактів (юридичний склад), де один з них повинен бути обов'язково вирішальним – ним виступає правозастосувальний акт; 3) стадія встановлення конкретного юридичного зв'язку з розподілом суб'єктів на правомочних і зобов'язаних (елемент – правовідносини); 4) стадія реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, при котрій правове регулювання досягає своїх цілей – дозволяє інтересу суб'єкта задовільнитися; 5) правозастосувальна діяльність (виникнення правозастосування в такому випадку вже пов'язане із обставинами негативного характеру, які виражаються в наявності або реальній небезпеці правопорушення, або прямого правопорушення; факультативна стадія, яка відображена в охоронюваних правозастосувальних актах).

З цього можна дійти висновку, що процесуально-правовий механізм – це динамічна система правових засобів, за допомогою яких впорядковується охоронна діяльність вповноважених органів у області юрисдикційного правозастосування¹.

Кримінальне процесуальне регулювання визначається як здійснюваний за допомогою кримінально-процесуального права і усієї сукупності процесуальних засобів, що складають його механізм, юридичний вплив держави на суспільні відносини у сері кримінального судочинства².

Завдяки кримінальному процесуальному регулюванню здійснюється державне управління діяльністю компетентних

---

¹ Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. – М., 2003.

² Зусь Л. Б. Проблемы правового регулирования в сфере уголовного судопроизводства. – Владивосток, 1978.

органів і їхніх посадових осіб по порушенню кримінального переслідування, притягненню і звільненню від кримінальної відповідальності осіб, що скоїли заборонене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння.

Завдання правового регулювання у сфері кримінального судочинства витікають із положення ст. 3 Конституції України, яка проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні¹ і полягають у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура².

А отже, механізм кримінального процесуального регулювання являє собою систему закладених в нормах кримінального процесуального права правових засобів регулювання діяльності, які характеризуються своїми способами впливу на діяльність і суспільні відносини, що виникають при кримінальному провадженні.

У механізм кримінального процесуального регулювання входять наступні, визначені законом процесуальні засоби регулювання: завдання діяльності; повноваження, права і обов'язки учасників кримінального судочинства; юридичні факти; кримінальні процесуальні правовідносини; кримінально процесуальна норма; санкції і відповідальність.

Що стосується традиційно включених в механізм процесуального регулювання норм права, а також індивідуальних актів реалізації права у формі дотримання, виконання, викори-

---

¹ Конституція України.

² Кримінальний процесуальний кодекс України.

стання і правозастосування, то стає зрозумілим, що вони не являються самостійними елементами вказаного механізму. Оскільки мова йде про правове регулювання, то само собою зрозуміло, що система його створена правовими нормами і, отже, видається зайвим вказівкою на правові норми підкреслювати юридичні якості такого регулювання.

Для механізму правового регулювання характерний не факт існування норм права, а цей конкретний зміст правового впливу, який вкладається в кожний правовий припис, тобто закладений в норми права засоби регулювання. В механізмі кримінального процесуального регулювання також немає необхідності включати акти реалізації права, тобто дії і рішення посадових осіб органів досудового розслідування, прокуратури і суду, які виносяться на основі і на виконання правових норм.

Вказані акти – дії і рішення – у своїй сукупності утворюють процесуальну діяльність і в цьому відношенні виступають або у якості предмета правового регулювання, або у якості юридичних фактів.

В. Я. Кузь,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Відповідно до ст. 62 вказаного Закону, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком. Така позиція держави закріплена й у ст.ст. 12, 17 КПК України,

а ст. 55 Конституції України, закріплено право особи на судовий захист.

Принцип реалізації права особи на справедливий суд закріплено також в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В силу вимог статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до ст. 7 КПК України, зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження до яких зокрема відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; 6) недоторканість житла чи іншого володіння особи, права власності і т. дл.

Дотримання конституційних та процесуальних вимог в ході кримінального провадження є частиною правової практики протидії відповідних органів щодо вчинення нових злочинів, оскільки таке дотримання передбачає завершення розгляду справи за принципом невідворотності покарання за вчинення кримінального правопорушення та навпаки. Одним із шляхів правового аспекту протидії злочинам, є кримінологічне та криміналістичне дослідження.

1. Кримінологічні аспекти протидії злочинам.

Суспільне життя вимагає вимушеного його обмеження встановленими правилами, разом з тим, не існує людської спільноти де б ці правила виконувалися беззаперечно і не порушувалися окремими членами суспільства. У різних соціальних спільнотах порушення встановлених правил поділяються на проступки та суспільно-небезпечні діяння. При цьому, подібні чи навіть аналогічні дії, що містять склад правопорушення, в одних можуть відноситися до проступків, а в інших – до злочину (узаконення та заборона вживання наркотичних засобів;

проституція, здійснення абортів і т. і.). У порівнянні з іншими правопорушеннями, злочин має підвищений рівень суспільної небезпечності, а злочинним є лише те діяння, яке прямо передбачено кримінально караним законом (Кримінальним кодексом). Злочинність – це явище, яке ніколи не переставало хвилювати людство.

Злочинність є предметом вивчення такої науки як кримінологія. Саме слово кримінологія означає, що це наука про злочинність. *Crimen* (лат.) – це злочин, злочинність, а *logos* (грец.) – вчення.

На відміну від підходів вивчення у минулому (класична школа – основна увага на діяння; позитивістська школа – акцент на злочинця), кримінологія новітнього часу приділила значну увагу новому напрямку вивчення – реакції суспільства на злочинність, а саме, акцентувала увагу на механізмі соціального контролю та вивченні і дослідженні потерпілого (так званої жертви злочину).

Отже, в сучасній кримінології до причин злочинності підходять не тільки з огляду характеристики злочинного діяння і властивостей злочинця. Причини визначаються виходячи з соціального процесу (рівня розвитку суспільної групи), а особи злочинця, потерпілого та суспільства в цілому, визначаються як дійові особи даного процесу. При цьому, особлива увага приділяється дослідженню процесів в суспільстві, результатами чи наслідками яких, поведінка людей і самі люди визначаються як злочинці (приклад – оцінка дій громадян на «Майдані»).

Так, ситуація соціально-економічної кризи в Україні, що склалася за останні роки призвела до зростання значно вираженої криміналізації життєво важливих інституцій та сфер функціонування держави. Така ситуація погіршується ще й тим, що на ґрунті кризи створюються соціально-політичні угруповання, які набувають сили та підтримки в суспільстві, а відтак уже за їх впливу, починають набирати оберти неконтрольовані соціально-політичні процеси, що створюють пряму загрозу для національної безпеки України (приклад АР Крим, Схід України).

Причинами такої соціально економічної, а на теперішній час і соціально-політичної кризи стали зневіра людей у спроможність влади навести порядок у державі.

Закріпленню такої зневіри у суспільстві до влади передували: недостатня кількість робочих місць, що впливає на низьку платоспроможність суб'єктів господарювання та населення в цілому; спад виробництва; злочинне розбалансування державних фінансів (неконтрольоване, а в загальному злочинне відшкодування ПДВ); дефіцит у бюджеті України (утворився внаслідок відтоку коштів в офшорні зони, фінансування за бюджетні кошти власного бізнесу та утримання власних маєтків посадовцями іт. ін.); розбалансування банківської системи, що породила значне зростання злочинів на ринку кредитних та депозитних ресурсів, як збоку банківських працівників так і клієнтів; недосконалість законодавства на вказаному етапі та небажання законодавчої гілки влади у прийнятті таких; відсутність дійової системи державного контролю, а навпаки, злиття різних гілок державної влади з бізнесом та об'єднання державної влади у єдиний механізм – відстоювання інтересів можновладців.

Усе це призвело до негативного соціально-економічного стану в умовах якого набули поширення процеси криміналізації економіки, влади та суспільства в цілому. Можна зазначити, що відбулася криміналізація влади, яка у свою чергу утворила так званий клас – клас кримінальної буржуазії, яку науковці вдало відносять до «п'ятої влади» в державі.

Послаблення державної влади, протиріччя між різними її гілками призвели до порушення виборчого права, терористичних проявів, закликів вирішення національних та міжконфесійних питань насильницьким шляхом, що в результаті призвело до активізації злочинів, які по суті були невідомими на території України.

Зокрема злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109–114 КК України); злочинів проти волі, честі та гідності особи (ст.ст. 146, 147 КК України); злочинів проти громадської безпеки (ст.ст. 258, 258-2–258-5, 260, 270-1 КК України); злочинів проти громадського порядку та моральності

(ст. 294, 295 КК України); злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (ст.ст. 338, 341, 343, 344–348, 356 КК України); злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 436, 437, 438, 443, 444, 445, 447 КК України).

Різке поширення злочинів даної категорії набуло широкого розмаху з підстав неспроможності державних органів своєчасно та адекватно реагувати на них, а також з підстав низької національної та моральної свідомості кадрового корпусу державних органів, і в першу чергу силових структур та судової влади.

На даний стан речей суттєво вплинули соціально-політичні зміни, що відбулися протягом останніх років у державах Співдружності і в Україні (наприклад, вільна міграція), й особливо на міжнародну організовану злочинність.

У зв'язку з цим, актуальність теми полягає в розробленні прийомів і засобів боротьби з злочинністю, які б дали позитивний результат. Однак ці заходи не будуть дієвими без пізнання природи та сутності злочинності, її ознак та реальних причин і умов.

Разом з тим, навіть на даному етапі політичної та соціальної нестабільності в державі, можна виділити ряд основних чинників, які на мою думку, можуть дати позитивний результат протидії злочинам, стабілізації суспільних відносин та зниження криміногенної ситуації в країні:

- реальне бажання і готовність політичних сил суспільства і правоохоронних органів держави до безкомпромісної боротьби з корупцією;

- реальне бажання і готовність політичних сил суспільства, і в першу чергу законодавчого органу на реалізацію програми люстрації;

- реальна підготовка суспільства, переконання, бажання і готовність останнього до публічного викриття корупціонерів;

- зняття недоторканості з народних депутатів, оскільки така має категорично зворотну мету, і як правило, є реальною ширмою для анти законних дій;

- зняття недоторканості судді у тому вигляді як це визначено у ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріпивши такий захист професійної діяльності у розширеному вигляді незалежності, підпорядкованості тільки закону та відповідальності за неповагу до суду чи судді;

- приведення матеріального та процесуального кримінального законодавства до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини у тому числі й у справах проти держави Україна і т. ін.

2. Криміналістичні аспекти протидії злочинам.

В даному аспекті суттєве значення має кримінально-правова характеристика інституту виявлення ознак кримінального правопорушення, особи злочинця у системі обставин, які включають кримінально-караний вчинок (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона).

Будь які фактори, котрі протидіють узгодженню волі і свідомості людей із законами природи, слід причинами злочинності наприклад, (низька платоспроможність, відсутність роботи і т. п.). Фактори, що сприяють такому узгодженню є антикриміногенними. Саме їх належить використовувати для протидії злочинності.

-
1. Конституція України.
  2. Кримінально-процесуальний Кодекс України.
  3. Про прокуратуру: Закон України.
  4. Про міліцію: Закон України.
  5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України.
  6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: Закон України.
  7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.
  8. Судова практика «Захист прав людини. Рішення Європейського Суду з прав людини у сфері кримінального судочинства». – К.: Юрінком Інтер, 2014.
  9. Кримінологічна характеристика «п'ятої влади». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://5 ka. at. ua/load/pravo>.
  10. Криминология: учебник / под. ред. В. Г. Лихолоба и В. П. Филонова. – К., 1997.

М. М. Кузь,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

Сучасна трансформація соціокультурної системи та соціального буття, спричиняє зміну соціальних цінностей, норм діяльності й поведінки людей, особливого значення набуває ефективно-нормативно-правове упорядкування процесів суспільного розвитку. Необхідність вирішення цього завдання зумовлює підвищення ролі та значення права та його цілеспрямованого впливу на процес трансформації суспільного буття.

Право – це вельми складна соціальна система. «Серед основних принципів системи права варто, наприклад, назвати такі, як демократизм і гуманізм, динамізм, поєднаний із необхідною стабільністю, наукова обґрунтованість, рівність громадян перед законом, взаємна відповідальність держави та особи, верховенство права» [1, с. 171].

Протягом свого історичного розвитку, будь-яке суспільство для підтримання порядку потребувало регулювання за допомогою соціальних норм, так званого соціального регулювання. Останнє передбачає спрямування поведінки людей, їх груп і всього суспільства, уведення їх діяльності у певні рамки. Розрізняють два види соціального регулювання: індивідуальне (упорядкування поведінки конкретної особи, у конкретному випадку) і нормативне (упорядкування поведінки людей за допомогою загальних правил – зразків, моделей, що поширюються на усіх, на всі подібні випадки). Поява нормативного соціального регулювання послужила якісним поштовхом до становлення (виникнення та розвитку) права. Словом, як наголошує А. Б. Венгеров: «за змістом норми первісного суспільства забезпечували соціалізацію життя громад, кланів, груп, екологічний стан та ряд інших необхідних умов життєдіяльності спільнот» [2, с. 32].

В умовах суспільної власності і колективного виробництва, спільного вирішення спільних справ, не відокремлення індивіда від колективу як автономної особи, звичай не сприймалися людьми як такі, що суперечать їх власним інтересам. Цих неписаних правил поведінки дотримувалися добровільно, їх виконання забезпечувалося головним чином силою суспільної думки, авторитетом старійшин, воєначальників, дорослих членів роду. У разі необхідності до порушників норм-звичаїв застосовувався примус, що походив від роду або племені в цілому (страта, вигнання з роду і племені та ін.).

Сучасні наукові концепції (теорії) розуміння права можна звести до трьох підходів:

1. Ідеологічний (аксіологічний): вихідною формою буття права виступає громадська свідомість; право – не тексти закону, а система ідей (понять) про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту, яка є у громадській свідомості та орієнтована на моральні цінності. При такому підході право і закон розмежовуються, першість віддається праву як нормативно закріпленій справедливості, а закон розглядається як його форма, покликана відповідати праву як його змісту.

2. Нормативний (позитивістський): вихідною формою буття права є норма права, право як норми, викладені в законах та інших нормативних актах. При такому підході відбувається ототожнення права і закону. Водночас нормативне розуміння права орієнтує на такі його властивості, як формальна визначеність, точність, однозначність правового регулювання.

3. Соціологічний: вихідною формою буття права є правовідносини; право – порядок суспільних відносин, який проявляється у діях і поведінці людей. При такому підході правом визнається його функціонування, реалізація, його «дія» у житті – у сформованих і таких, що формуються, суспільних відносинах, а не його створення правотворчими органами у формі закону та інших нормативно-правових актів. При усій цінності врахування «життя» права в суспільному середовищі, прихильники цього підходу плутали самостійні процеси правотворчості та застосування права, тоді як умовою дотримання і забезпе-

чення режиму законності може бути діяльність право застосувальника в межах, встановлених законом.

За сучасних умов слід віддати перевагу інтегративному підходу, який враховує і поєднує усе цінне в зазначених концепціях розуміння права.

Право однієї особи завжди одночасно виражає обов'язок іншої особи. А обов'язок, в свою чергу, може бути приписаний лише особі яка здатна вибирати між належним і не належним. Право не є певним «законом земного тяжіння», який окрім нашої воля змушує людей діяти виключно належним чином. Право (правило) виступає як суспільна вимога до нашої свободи волі, яку ми можемо або виконати або порушити. Зміст поняття право складає свобода, зовнішня свобода, тобто можливість чинити так чи інакше. «Джерело права... полягає у свободі, однак тут її слід розуміти в іншій формі: це свобода зовнішня, яка полягає в незалежності особи від чужої волі... Зовнішня свобода стає правом, тобто вимогою, лише через те, що вона виступає проявом внутрішньої, абсолютної свободи особи» [2, с. 42].

Очевидно, що там, де немає зовнішньої свободи, немає і права. Раб, як істота позбавлена зовнішньої свободи, водночас є безправним. Свобода особи, досягати тієї чи іншої мети є настільки суттєвим феноменом, що з її втратою зникає і само право. За словами І. Канта: «Право – це сукупність умов, при наявності яких сваволя однієї [особи] суміщається з сваволею іншої з точки зору всезагального закону свободи» [3, с. 138].

Таким чином, саме зовнішня свобода є найважливішим елементом права, без якої воно існувати не може.

Додатковим підтвердженням значущості зовнішньої свободи для права може послужити аналіз змісту конкретних прав. Наприклад, право на життя означає, що виключно сама людина є свобідною розпоряджатися власним життям, а всі оточуючі мають поважати цю свободу, не перешкоджати їй, аж до самогубства. Право власності є свободою особи-власника певної речі, володіти, використовувати та розпоряджатися нею. Право на повернення боргу є свободою кредитора вимагати від боржника його сплатити. Якщо продовжувати цей ряд прикладів,

то можна побачити, що реалізації будь-якого права сприяє свобода конкретної особи, а кожна втрата свободи апріорі призводить до втрати права.

Втім в історії суспільного розвитку існує поняття кріпосного права, яке дуже важко поєднати зі свободою. Воно дійсно відбирає свободу у кріпака, при цьому наділяючи нею пана. Кріпосне право є свободою пана розпоряджатися своїм кріпаком. Якщо ж ми зі змісту поняття кріпосного права вилучимо свободу пана, то воно втратить сенс.

Поряд зі свободою, як суб'єктивним, особистісним елементом, право містить в собі й інший – суспільний елемент, що проявляється у правилах поведінки чи нормах, що обмежують свободу окремої особи. Цей суспільний елемент нормативного обмеження свободи являється ще однією суттєвою ознакою права. Там, де свобода окремої особи не обмежена жодними правилами ніякого права взагалі немає. «Визначення права як міри свободи, безумовно є справедливим. Але тоді свобода виступає змістом права, що проявляється у формі юридичної норми» [4, с. 98].

Відповідно, ще однією суттєвою ознакою права є правило або норма, що регулює об'єм свободи окремих осіб. Саме виникнення схожих правил знаменує собою виникнення людського суспільства.

Таким чином, сутність права виражається в двох основних проявах: з одного боку, воно забезпечує особі певну визначену область свободи; а з іншого, воно обмежує цю область набором визначених правил; при цьому в обох випадках воно здійснюється з допомогою норм.

---

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та, 1998. – 256 с.

2. Венгеров А. Б. Теория государства и прав: учебник / А. Б. Венгеров. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.

3. Кант И. Метафизические начала учения о праве / Иммануил Кант // Сочинения: в 6 т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1996. – С. 109–325.

4. Спиридонов Л. И. Теория государства и права / Л. И. Спиридонов. – М.: Гардарики, 1995. – 304 с.

А. І. Кунтій,
здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Одним з найбільш важливих елементів криміналістичної характеристики умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання є особа злочинця, вивчення якої являє собою складну комплексну проблему, яка вимагає різнобічного підходу. Аналіз юридичної літератури показав декілька напрямків дослідження даного об'єкта: криминологічне, кримінально-правове, кримінально-процесуальне, судово-психологічне та криміналістичне.

Зокрема теоретичні проблеми особи злочинця аналізувалися у працях Ю. М. Антоняна, Ю. Д. Блувштейна, В. М. Бурлакова, Б. С. Волкова, В. М. Гринчака, П. С. Дагеля, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, К. Є. Ігошева, І. І. Карпеця, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, О. Б. Кургузкіної, Н. С. Лейкіної, А. Й. Міллера, Є. В. Пряхіна, О. Б. Сахарова, В. Д. Філімонова, Є. К. Флорі, В. Ю. Шепітька, А. П. Шеремета та інших.

З позиції криміналістичної науки, В. К. Гавло та В. О. Образцов зазначають, що особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики злочину – це стійка криміналістично-значуща сукупність психофізіологічних якостей і рис, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразилась у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення та приховування злочину, а також постзлочинної поведінки [1, с. 54].

Ми ж підтримуємо думку А. Ф. Зелінського, який вважає, що особа злочинця у криміналістиці – це сукупність соціально-

демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою притаманних людям, винним у злочинній діяльності певного типу [2, с. 56]. Дану думку поділяють також Є. В. Пряхін [3, с. 256], В. Ю. Шепітько [4, с. 278] та А. П. Шеремет [5, с. 208].

Проблема криміналістичної характеристики особи злочинця вимагає як його вивчення на рівні сутнісної оцінки узагальнених у кримінології та криміналістиці фактичних даних, так і аналізу статистичних даних, що характеризують об'єкт дослідження, кримінально-правової характеристики особи злочинця [6]. Також вивчення особи злочинця передбачає дослідження як особи злочинця, злочинної поведінки, так і способу життя злочинця, особливостей його соціального середовища, зв'язків і стосунків; дозволяє, як відомо, виявити і вивчити зовнішні соціальні фактори формування негативних рис особи (антисуспільної спрямованості, відповідних поглядів, уявлень, орієнтації тощо), які, своєю чергою, стають безпосередньою причиною злочинної поведінки, взаємодіючи з конкретними життєвими ситуаціями [7, с. 28].

Щодо класифікацій особи злочинця, то варто назвати класифікацію О. Ф. Лазурського, основні моменти якого позитивно сприймаються сучасними кримінологами й психологами. Він, беручи до уваги психічний зміст особи злочинців, розділив їх на чотири підтипи: 1) розумові; 2) слабовільні; 3) імпульсивні; 4) емоційні [8, с. 36–49].

Особа злочинця, що вчиняє умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання, згідно наведеної класифікації зазначеного вченого, відноситься до емоційного підтипу злочинців. Власне емоційна сфера людини є особливим класом психічних процесів і станів, які відображають безпосередні переживання індивіда.

Високий ступінь емоційних переживань специфічно впливає на характер пізнавальних процесів і на структуру свідомості суб'єкта. Цей вплив призводить до феномена «звуження» свідомості, що у свою чергу робить діяльність суб'єкта односторонньою та не гнучкою. Психології відомий ряд емоційних станів, що характеризуються високою емоційною напругою.

До них відносяться стан афекту, стрес, психічна напруженість та фрустрація [9, с. 485].

Вважаємо, що особа злочинця, яка вчинила умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання, характеризується суспільно-небезпечними діями чи бездіяльністю, що виявляються у віктимній поведінці потерпілого. Такими протиправними діями як визначено законодавцем є протизаконне насильство, систематичне знущання чи тяжка образа. Ці дії є підставою виникнення стану сильного душевного хвилювання, мають протиправний характер, а також повинні бути спрямовані проти винного чи інших осіб.

Кримінальним Кодексом встановлено, що суб'єктом умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання може бути фізична, осудна особа, яка досягла 14-ти років до вчинення злочину і перебувала під час вчинення злочину в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого [10, с. 395].

Проте згідно досліджень А. В. Байлова виникає потреба підвищення віку, якого наступає кримінальна відповідальність за умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання до шістнадцяти років. Оскільки ним доведено, що не в усіх випадках рівень розумового розвитку особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, дозволяє їй усвідомлювати суспільну небезпеку зазначених злочинів саме через стан сильного душевного хвилювання [11, с. 485].

А. М. Корягіна вважає, що особа злочинця, яка вчинила умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання не наділена негативними якостями, вказаний злочин особи вчиняють внаслідок неправильної оцінки ситуації, котра склалася. Часто такі особи не покидають місця вчиненого ними злочину, намагаються надати потерпілому необхідну допомогу, чи з'являються у правоохоронні органи з повинною. Також, після скоєння злочину в стані афекту, особою злочинця зазвичай обирається позитивна посткримінальна поведінка [12, с. 49]. Результати узагальнення слідчо-судової практики свідчать про те, що вбивця у понад 60% випадках, безпо-

середньо після вчинення ним вбивства в стані сильного душевного хвилювання, особисто повідомляє про це правоохоронні органи.

Таким чином, можемо дійти висновку про те, що особа злочинця займає особливе місце серед елементів криміналістичної характеристики умисного вбивства вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. Особа вбивці, що вчиняє його в стані сильного душевного хвилювання – це фізична осудна особа, що на момент вчинення вбивства досягла чотирнадцятирічного віку та посягнула на життя жертви, яка зазнала смерті внаслідок застосованого нею протиправного насильства, тяжкої образи чи систематичного знущання, що обумовило виникнення у вбивці специфічного емоційного стану (стану сильного душевного хвилювання), в якому було вчинено злочин.

---

1. Салтєвський М. В. Криміналістика: підручник: у 2-х ч. / М. В. Салтєвський. – Х.: Основа; Консум, 1999. – Ч. 1. – 415 с.

2. Салтєвський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. / Михайло Васильович Салтєвський. – Х.: Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

3. Криміналістика: навч. посібник / за заг. ред Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 540 с.

4. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

5. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посібник / А. П. Шеремет. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

6. Голубев В. А. Криминалистическая характеристика субъектов преступной деятельности в сфере использования компьютерных технологий. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime-research.org/library/Golubev0104.html>.

7. Антонян Ю. М. Личность корыстного преступника / Ю. М. Антонян, В. П. Голубев, Ю. Н. Кудряков. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1989. – 160 с.

8. Кваша О. О. Організатор злочину кримінально-правове та кримінологічне дослідження / О. О. Кваша. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. – 216 с.

9. Короленко О. М. Поняття «стан сильного душевного хвилювання» в законодавстві України / О. М. Короленко // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 49. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – С. 483–487.

10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. – К.: Ін Юре, 2007. – 1196 с.

11. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право / А. В. Байлов. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 19 с.

12. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та злочинця на їх посткримінальну поведінку / А. М. Корягіна // Держава та регіони. Серія «Право». – 2009. – № 4. – С. 47–50.

М. Д. Курляк,
здобувач кафедри економіки
та економічної безпеки економічного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В наш час захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах державного управління є провідним показником сучасної держави, і таким чином викликає поняття «національна безпека».

Проблемні питання продовольчої безпеки завжди посідає провідне місце у загальній національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою та передумовою соціальної та економічної стабільності держави.

Продовольча безпека – прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку.

Система національної продовольчої безпеки базується на принципах: самозабезпеченості, незалежності, доступності та якості. Саме їх, в першу чергу, необхідно враховувати під час

формування державної політики щодо продовольчої безпеки. Також мають забезпечуватися: ефективний розвиток харчової промисловості, зовнішньоекономічна діяльність у сфері харчової промисловості, формування доходів населення, гарантування збалансованого і якісного споживання. Основні складові формування державної політики у сфері продовольчої безпеки. Важливість та необхідність гарантування продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення.

Це, в свою чергу, передбачає використання державної підтримки вітчизняних підприємств харчової промисловості та вжиття заходів щодо контролю над імпортом з метою підтримки вітчизняних виробників.

Надійність продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства.

Для визначення критеріїв продовольчої безпеки в країні треба ввести державну систему норм споживання, що регламентувала б основні нормативні рівні споживання населення: раціональний (нормативний), який використовується для соціально-економічних розрахунків, і мінімально необхідний – для гарантованого забезпечення населення в надзвичайних ситуаціях.

Проблем продовольчої безпеки здійснюється на трьох рівнях: «людина»; «країна»; «світ».

Значною мірою забезпечення продовольчої безпеки залежить від потенціалу агропродовольчого сектора. Потенціал розвитку харчової промисловості відповідно до проекту «Комплексної програми підтримки розвитку української харчової промисловості на період до 2015 року» є, без сумніву, головною основою зростання національного доходу і забезпечення продовольчої безпеки країни.

Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує її 17–18% валового

внутрішнього продукту. Дослідження показують, що нині немає жодної держави, яка б не переймалася питаннями продовольчої безпеки. Це стосується виробництва продовольчих товарів, їх розподілу, імпорту–експорту продовольства, споживання продуктів харчування тощо. Однак кожна країна має свої завдання у покращанні продовольчого забезпечення свого населення залежно від досягнутого рівня у вирішенні цієї проблеми.

Причинами продовольчої залежності країни можуть бути:

- дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією;
- залежність внутрішнього ринку від імпортних поставок продовольства, не конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу;
- низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва;
- нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку;
- низька ефективність діяльності господарюючих суб'єктів в апк;
- перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу;
- зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти.

Продовольча безпека країни означає, що національна економіка та її найбільший сектор не відчуває тиску з боку імпорту.

Проблема полягає також у тому, що багато вітчизняних продовольчих товарів виробляють з імпоротної сировини. Водночас, експерти вже вбачають загрозу виникнення продовольчої кризи.

Часто приховуються справжні обсяги імпорту, не враховується «сірий» імпорт, тому складно визначити об'єктивну ситуацію з небезпекою виникнення кризи.

Вирішення продовольчої безпеки країни неможливе без забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. Концепція продовольчої безпеки країни повинна охоплювати задоволення фізіологічних потреб населення у безпечних, поліфункціональних, високоякісних продуктах харчування відповідно до медичних рекомендацій, екологічних умов та індивідуального стану людини. Одним із шляхів досягнення продовольчої безпеки є суворе дотримання санітарно-гігієнічних вимог, технологічних інструкцій, рецептур, режимів оброблення, зберігання, транспортування, реалізації сировини і готової продукції. Таким чином, якість – один з основних аспектів продовольчої безпеки. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити систему безпеки, яка дає змогу запобігти ризику отримання неякісної продукції.

Продовольча безпека має національний характер, їй притаманна комплексність і перманентність. Залежно від особливостей національної продовольчої системи, періоду її розвитку, від того, яка складова продовольчої проблеми набиратиме на тому чи іншому етапі пріоритетного значення, завдання її забезпечення модифікуються разом із змінами внутрішніх і зовнішніх загроз.

Виділяючи національну продовольчу безпеку як генеральну ціль аграрної політики, науковці, які займаються продовольчою безпекою, пропонують зосередити увагу на наступних її аспектах: продовольчому, зовнішньоекономічному, агропромисловому, а також соціальному.

---

1. Економіка підприємств; підручник М. Г. Грицак, А. М. Колот, О. Г. Медрул (та ін.); (за заг. і наук. ред. Г. О. Швиданенко). – Вид. 4 – те, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.

2. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Понамарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

3. Колот В. М. Підприємство: організація, ефективність, бізнес – культура: навч. посібник / В. М. Колот, І. М. Репіна, О. В. Щербина. – К.: КНЕУ, 2009. – 444 с.

4. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія / О. І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348–359 с.

В. В. Левко,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СИНЕСТЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ ТА ЙОГО РОЛЬ У МЕХАНІЗМІ ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІДЕОЛОГІЧНУ СКЛАДОВУ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) надають широкий спектр можливостей впливу на свідомість людини у різних сферах суспільного життя, зокрема у політичній. Проаналізувавши методи та результати такого впливу можна визначити шляхи, та способи впливу ІКТ на формування ідеологічної складової свідомості людини, а також з'ясувати на чому ґрунтуються ці процеси. Дослідити механізм впливу ІКТ на процес формування ідеологічної складової свідомості і роль синестетичного ефекту в цьому процесі.

Вагомий внесок у дослідження питань, що стосуються процесу формування політичної сфери суспільства та впливу на цей процес інформаційно-комунікаційних технологій, внесли такі вчені як А. А. Зінов'єв, який найбільш ґрунтовно висвітлив поняття, що стосуються ідеологічних питань, Деднев Бадарч, який займався дослідженням питань пов'язаних із інтеграцією та впливом ІКТ у сфері освіти, Р. А. Фінке, який досліджував питання взаємодії між уявою та зоровим сприйняттям, А. В. Турчин та М. Г. Десягін, що досліджували розвиток ІКТ та їх вплив на свідомість людини, Саймон Барон-Коен, що здійснював дослідження феномену синестезії.

Насамперед слід зазначити, що найрезультативніший вплив ІКТ на свідомість людини визначається у політичній сфері суспільного життя. На зорі людства функції ідеологів виконували знахарі, чаклуни, цілителі, шамани, жерці, згодом – служителі релігії [1, с. 241]. Вони виконували роль ідеологів, використовуючи культурологічні аспекти впливу на свідомість людини. У наш час їх справу продовжують філософи, соціологи,

письменники, політики, журналісти та інші виробники «духовної їжі» для людства [1, с. 241]. Використання сучасних ІКТ значно спростило процес донесення та засвоєння духовних явищ. Найефективніше у цьому плані задіюються засоби масової інформації, які включають в себе використання телекомунікаційних засобів та всесвітньої Інтернет-мережі. Використовуючи вище назване, сучасні ідеологи можуть дистанційно впливати на процес формування свідомості великої кількості людей одночасно, при чому такий вплив за бажанням може відбуватись як у відкритій, так і в досить завуальованій формі, що дає змогу вивести процес політичної комунікації на якісно вищий рівень. Процес організації впливу засобів масової інформації на свідомість ґрунтується на взаємодії між мотиваційною і пізнавальною складовою свідомості людини та дозволяє забезпечити функціонування передвиборчих та піар технологій, які впливають на почуття, емоції та розум виборця [2, с. 126–132]. Такий підхід дає можливість здійснювати комплексний вплив на формування ідеологічної складової суспільної свідомості. Механізми цього впливу ґрунтуються на процесах психічної, мозкової діяльності людини, зокрема на явищах синестезії.

Синестезія (від грецького *synaisthesis* – одночасне відчуття) – явище, яке полягає в тому, що дія одного подразника на певний орган чуття може проти волі суб'єкта впливу викликати не тільки відчуття типове для впливу на цей орган, але й відчуття чи уявлення характерне для впливу на інший орган сприйняття. Велике значення для пояснення цих механізмів впливу має теорія відповідно до якої між уявою та зоровим відчуттям існує зв'язок, в основі процесів уяви та відчуття знаходиться активність одних і тих самих нейронних механізмів і тому уява може впливати на перебіг прецептивних процесів. Як приклад застосування такого механізму впливу ІКТ на свідомість людини можна розглянути використання Інтернет-мережі, що надає можливість людині сприймати не тільки звукові та візуальні образи, але й уявні образи інших модальностей завдяки синестетичному ефекту. Таким чином, стає зрозумілою роль синестетичного ефекту в механізмі впливу ІКТ на ідеологічну складову.

Враховуючи це явище, ідеологи, шляхом впливу на свідомість через засоби масової інформації, можуть коригувати процес ідеологічного розвитку в потрібному їм напрямку.

Використання синестетичного ефекту в поєднанні з можливостями сучасних телекомунікаційних технологій значною мірою впливає на розвиток політичної свідомості. Синестетичний ефект є важливим елементом складної системи механізмів впливу ІКТ на свідомість людини, що забезпечує результативність такого впливу на нейрофізіологічному рівні.

-
1. Зиновьев А. А. На пути к сверхобществу / А. А. Зиновьев. – СПб.: Изд. дом «Нева», 2004. – 608 с.
  2. Фантастика и реальность // В мире науки. – 2008. – №7. – С. 3.
  3. Делягин М. Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации / М. Г. Делягин. – М.: ИНФРА, 2003. – 768 с.
  4. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: монография / под. ред. Бадарча Дендева. – М.: ИИТО ЮНЕСКО, 2013. – 320 с.
  5. Финке Р. А. Воображение и зрительная система / Р. А. Финке // В мире науки. – 1986. – №5.
  6. Мелюхин И. С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития / И. С. Мелюхин. – М.: МГУ, 1999. – 208 с.
  7. Могилев А. Средства информатизации. Телекоммуникационные технологии / А. Могилев, Л. Листрова. – СПб.: БХВ-Петербург, 2009. – 256 с.

М. М. Левко,

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки
економічного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МИТО ЯК ФІСКАЛЬНИЙ РЕСУРС БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Сучасні економічні реалії в Україні засвідчують стійку тенденцію до поглиблення системної кризи, що пов'язано як з політичною, економічною та соціальною нестабільністю

в державі зокрема, так і з глобалізаційними процесами та кризовими явищами у світовій економіці загалом. Протягом останнього десятиліття через хронічний дефіцит бюджету політика розподілу бюджетних витрат в Україні була спрямована на забезпечення загальнодержавних функцій та соціальної інфраструктури, а фінансування оборони здійснювалось переважно за залишковим принципом. Це призвело до тотального занепаду військово-промислового комплексу. Однак в умовах політичної нестабільності та військової агресії виникла нагальна потреба в колосальних інвестиціях у відновлення та розвиток оборони держави, що спонукало уряд до пошуку зовнішніх джерел фінансування. Проте зовнішні джерела фінансування є певною мірою обмеженими адже передбачають, по-перше, зовнішній вплив на господарську політику національних урядів, а, по-друге, виконання затвердженої державної програми фінансово-економічної стабілізації, що є надзвичайно складним завданням в умовах політичної нерівноваги. Саме тому актуалізується питання пошук внутрішніх резервів фінансування державних видатків. Оскільки одним із ключових джерел наповнення державного бюджету є податкові надходження, а податки на міжнародну торгівлю і зовнішні операції є невід'ємною їх складовою, доцільно розглянути роль та значення мита у наповненні державного бюджету, адже однією із ключових функцій податків є фіскальна.

Регулюючі властивості мита висвітлені у численних дослідженнях вітчизняних науковців, серед яких варто виокремити А. Г. Бидик [5], І. М. Бобух [11], О. П. Борисенко [3], В. І. Глухова [11], О. В. Ковтун [11], Т. А. Крушельницька [3], М. С. Кузьміна [2], О. О. Курок [6], Ю. В. Любива [9], Т. М. Рева [2], Д. В. Резніченко [4], О. В. Соколовська [1], Л. Г. Шемаєва [8] та багатьох інших. Однак значно менше наукових праць присвячено фіскальній функції податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, зокрема наукові статті П. В. Пашко [7], Г. Я. Глухої [10], Т. М. Стужук [12].

Беручи до увагу потребу у джерелах фінансування видатків на виконання функцій та завдань держави, серед яких статтею 17 Конституції України закріплено «захист суверенітету

і територіальної цілісності України...», фіскальний потенціал податків загалом, та мита зокрема, доцільно обрати об'єктом дослідження, з метою пошуку резервів збільшення надходжень до бюджету при збереженні існуючого рівня податкового навантаження та сукупного рівня перерозподілу суспільного продукту.

Оскільки реалізація функцій мита здійснюється через низку заходів державної фінансової політики, відбуваються зміни у кількісних та якісних показниках митних надходжень пов'язані із відповідними змінами в організації фінансових відносин.

Протягом останнього десятиріччя абсолютні значення надходжень від податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції зросли з 5066,91 млн грн. на початок 2005 р. до 13342,50 млн. грн. на початок 2014 р., тобто у 2,63 рази (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка надходжень податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції до Державного бюджету України у 2005–2014 рр., станом на 01.01

Джерело: розраховано автором за даними [14; 15].

Однак частка податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції як у доходах Державного бюджету, так і в подат-

кових надходження скоротилася практично вдвічі з 11,30% на початок 2005 р. до 5,08% на початок 2014 р. та з 7,20% до 3,93% відповідно (рис. 2).

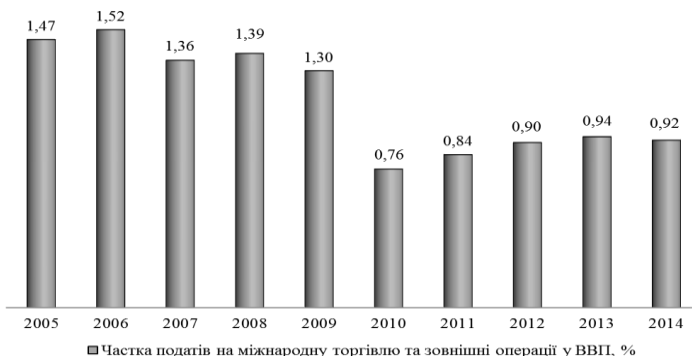
Рис. 2. Динаміка питомої ваги податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у податкових надходженнях та доходах Державного бюджету України у 2005–2014 рр., станом на 01.01

Джерело: розраховано автором за даними [14;15].

Отже, з позицій фіску митне оподаткування в Україні носить досить ліберальний характер та не має яскраво вираженого протекціоністського характеру.

Щодо перерозподільних властивостей мита доцільно зауважити, що шляхом оподаткування міжнародної торгівлі та зовнішніх операції вилучається сьогодні менше 1% суспільного продукту та його частка у ВВП скоротилася на 37,4% за період з 2005 р. до 2014 р. (рис. 3).

Отже, за досліджуваний період як фіскальний, так і перерозподільний потенціал мита суттєво скоротився.

Рис. 3. Динаміка питомої ваги податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у ВВП України у 2005–2014 рр., станом на 01.01

Джерело: розраховано автором за даними [14; 15].

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що сутність мита розкривається саме у оптимальному поєднанні фіскальних та регулюючих властивостей. Оскільки, мито набуває особливої ваги як інструмент регулювання, адже будучи непрямим податком за способом справляння здійснює опосередкований вплив, подальші дослідження вважаємо доцільним зосередити на оцінці впливу мита та його субститутів на структуру експортно-імпортних операцій, торговельний баланс й обсяги споживання.

1. Соколовська О. В. Удосконалення митно-тарифної політики України як напрямок підвищення економічної безпеки держави / О. В. Соколовська // Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1364>

2. Рева Т. М. Вплив митно-тарифного регулювання імпорту на регіональні товарні ринки / Т. М. Рева, М. С. Кузьміна // Вісник Академії митної служби України. Серія: Економіка. – 2009. – № 2. – С. 96–103.

3. Борисенко О. П. Проблеми застосування митно-податкового механізму в Україні та напрями його вдосконалення / О. П. Борисенко, Т. А. Крушельницька // Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. – 2011. – № 2. – С. 47–55.

4. Резніченко Д. В. Обґрунтована митна політика – важлива умова конкурентоспроможності національної економіки / Д. В. Резніченко: Матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (18–20 квітня 2012 р., м. Миколаїв). – Миколаїв: МДАУ, 2012. – С. 91–93.

5. Бидик А. Г. Основні умови використання інструментів митного регулювання в практичній діяльності митних органів / А. Г. Бидик // Актуальні Проблеми Розвитку Економіки Регіону. – 2012. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2011-2/%D0%91%D0%B8%D0%V4%D0%B8%D0%BA.pdf>

6. Курок О. О. Складові елементи управління ЗЕД підприємств в системі митно-тарифного регулювання / О. О. Курок // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – Т. 2. – С. 111–114.

7. Пашко П. В. Функції митної політики / П. В. Пашко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – №4. – С. 5–12.

8. Шемаєва Л. Г. Адаптація митно-тарифної політики країн-членів СОТ до умов світової фінансово-економічної кризи / Л. Г. Шемаєва // Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – №9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/2010/59/NTU_XPI_59_2010.pdf

9. Любива Ю. В. Деякі питання митно-тарифного регулювання / Ю. В. Любива // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2010. – № 2. – С. 78–81.

10. Глуха Г. Я. Митна політика як фактор економічного зростання країни / Г. Я. Глуха // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 20–25.

11. Бобух І. М. Сучасна митна політика України та шляхи її вдосконалення / М. Бобух, В. І. Глухова, О. В. Ковтун // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2007. – Вип. 6 (47). – Ч. 1. – С. 139–141.

12. Стужук Т. М. Митні платежі як надійне джерело наповнення бюджету / Т. М. Стужук // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2013. – Вип. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v2/NV-2013-V2_50.pdf

13. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР; глумачення від 15.05.2014 р. на підставі v005p710-14 // Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

14. Статистичний щорічник України за 2012 рік // Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2013. – 552 с.

15. Інформація про стан виконання Зведеного і Державного бюджетів України / Міністерство фінансів України. Державний бюджет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440

Р. І. Лемеха,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ОЗНАКОЮ СКЛАДІВ ЯКИХ Є ІСТОТНА ШКОДА. ІСТОРІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Аналізуючи історію розвитку кримінальної відповідальності, за злочини, ознакою складу яких є істотна шкода, не можна не згадати пам'ятки права, до яких належать Руська Правда, Литовські Статути, Права, за якими судиться малоросійський народ 1743р., КК радянського періоду, а також пам'ятки російського права – Новгородська судна грамота 1471 р., Судебники 1497 р. 1550 р., Соборне Уложення 1649 р., Артикул Воєнний 1715 р., Звід законів кримінальних 1832 р., Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., Кримінальне Уложення 1903 р.

«Особливу роль серед джерел права в Україні відіграла Руська Правда, що мала значний вплив на розвиток правових систем Великого князівства Литовського і Польського королівства, у складі яких перебувала більшість українських земель» [1, с. 88]. У Руській Правді не містилось складів злочинів, суспільно небезпечні наслідки яких охоплюють шкоду, однак у літературі зазначалось, «що у цій законодавчій пам'ятці злочини називалися «образою», під якою розуміли будь-яке правопорушення проти суспільного ладу, що виявилось, насамперед, у нанесенні потерпілому фізичної, матеріальної або моральної шкоди» [1, с. 88].

Визначальний вплив на розвиток вітчизняного кримінального права мали Литовські Статути 1529, 1566, 1588 рр., які охоплювали норми, що належали до різних галузей права, а зокрема, державного, цивільного, військового, земельного, сімейного, кримінального, кримінально-процесуального.

У Статуті 1529 р. термін «шкода» не використовувався. Однак законодавцем передбачались наслідки для життя і здоров'я людей (розділ VII «О квалтех земских и о боех, и о головщанах шляхетских») такі як «нос втял», «губи врубал» (ст. 9), «ранил» або «забил» (ст.ст. 1, 2). Окрім того, у цьому документі вперше встановлювалась кримінальна відповідальність за спричинення шкоди внаслідок злочинного посягання: «...если бы кто-либо на чье-нибудь имение совершил нападение..., причинил ущерб...» [2, с. 71].

Слід зазначити, що у Статуті Великого Князівства литовського 1588 р. також міститься вказівка на відповідний вид суспільно-небезпечних наслідків. Зокрема, в артикулі 43 Статуту 1588 р. вказувалось, що «...кто бы на чие именье, на село, на люди самъ ктв[а]лтомъ наехалъ або наслалъ и тамъ раны, грабежи, и шкоды квалтовне починилъ, таковой стороне ображоной, на чом довод слушный учинит, маеть квалтъ и раны платити, а грабежи з навезкою поворочати и всю шкоду добре оправити» [3, с. 478].

Під натиском дворянства в умовах бурхливих соціальних заворушень у 1648 р. розпочинається підготовка нового зводу законів – Соборне Уложення 1649 р. Необхідно зазначити, що в Соборному Уложенні 1649 р. міра покарання за спричинення злочинним діянням шкоди залежала від об'єкта посягання. Зокрема, у статті 1 Уложення регламентувалась кримінальна відповідальність за виготовлення підроблених печаток, грамот, внаслідок чого була спричинена шкода державній казні. За вчинення відповідних дій винному призначалась найвища міра покарання – смертна кара. Окрім того, у ст. 89 Уложення 1649 р. встановлювалась відповідальність за крадіжку хліба на полі, що спричинило шкоду потерпілому.

У 1715 р. за безпосередньої участі Петра I був підготовлений Артикул воїнський, який передбачав посилення суворості покарання та їх виконання, розвиваючи ідеї Соборного уложення 1649 р. У цьому документі також знаходимо вказівку на термін «шкода» (арт. 107, 197), однак трактування змісту цього поняття відсутнє. Зокрема, в артикулі 46 вказувалось: «буде же кто против караулу или часового, такжеже против патрулира

и рунду, шпагу обнажит, или на оных нападет, и учинит оным какой вред, оного надлежит без всякой милости аркебузировать (розстрілять)». Разом із тим, з аналізу цієї норми можна зробити висновок, що поняття «шкода» охоплює спричинення лише шкоди здоров'ю потерпілого. Окрім того, у цій пам'ятці права, поряд із терміном «шкода», законодавець використовує юридичну конструкцію «велика шкода» (арт. 104, 124).

Наприкінці першої половини XIX ст. був прийнятий новий кримінальний закон – Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. В свою чергу, в ст. 129 Уложення (О обстоятельствах, увеличивающих вину и наказаные) вказувалося, що «...вина учинившаго какое либо преступление увеличивается по мере того чем важнее зло, или вредь, сим преступлением причиненне» [4, с. 28].

В Загальній частині глави II Уложення «Про винагороду за збитки, шкоду та обіду» підкреслювалась особливість злочинів, ознакою складів яких виступали суспільно-небезпечні наслідки у виді шкоди. Зокрема, у ст. 62 вказувалося, що якщо винний під час вчинення злочину спричинив потерпілому збитки, шкоду або обіду, то окрім призначеного покарання за вчинене посягання, винний зобов'язаний також і відшкодувати завдану шкоду чи збитки.

Значний внесок у розвиток кримінального законодавства здійснило Кримінальне уложення 1903 р., яке було останнім фундаментальним актом Російської імперії в частині кримінального права. У цій пам'ятці передбачена відповідальність за спричинення злочинним діянням наслідків у виді збитків (п. 1 ч. 3 ст. 591, ч. 2 ст. 645), шкоди (ч. 2 ст. 593, ч. 2 ст. 691, ч. 3 ст. 643). Однак у цьому документі також не міститься дефініції вищезазначених понять.

Тенденцію використання терміну «шкода» чи суміжних йому понять можна прослідкувати у порівняно ближчі до нас періоди, а зокрема, у КК УРСР 1922р., який містив Загальну та Особливу частини. Слід зазначити, що термін «шкода» вживається лише у ст. 191, 208 КК УРСР. При цьому в одному випадку вказується на спричинення шкоди здоров'ю (ст. 191), а в іншому – на шкідливі наслідки (ч. 3 ст. 208).

Згодом був прийнятий КК УСРР 1927 року, який мало чим відрізнявся від свого попередника, оскільки часовий проміжок між КК 1922 р. і КК 1927 р. склав лише 5 років. Слід зазначити, що у цьому документі передбачалась відповідальність лише за спричинення збитків внаслідок вчинення злочинного посягання (ч. 2 ст. 169, ч. 2 ст. 169-а, ст. 200). Разом із тим, в КК 1927, як і КК 1922 р. не було норм, які б встановлювали кримінальну відповідальність за спричинення істотної шкоди.

Важливий крок у розвитку кримінально-правових норм, що регламентують відповідальність за злочини, ознакою складу яких є істотна шкода, зробив Кримінальний кодекс 1960 р. У ньому можна помітити значне зростання кількості норм, (за нашими підрахунками розглядуваний термін згадувався у 20 статтях Особливої частини КК). В свою чергу, прослідковується певна диференціація злочинних наслідків у виді шкоди. Зокрема, кримінально-караними є дії, що спричинили шкоду здоров'ю (ст. 60), велику майнову шкоду (ч. 2 ст. 68-1), майнову шкоду (ст. 87), велику шкоду (ст. 81, ч. 3 ст. 83, ч. 3 ст. 86-2, ч. 3 ст. 144), значну шкоду (ч. 2 ст. 140, ч. 2 ст. 141, ч. 2 ст. 143, ч. 1 ст. 145), особливо велику шкоду (ч. 3 ст. 89), матеріальну шкоду в особливо великому розмірі (ч. 2 ст. 136).

Таким чином, до моменту прийняття чинного КК України 2001 р. поняттю «істотна шкода» чи суміжним їй поняттям не було приділено належної уваги, що свідчить про те, що аналізоване поняття залишається до кінця недослідженим і потребує вивчення.

---

1. Історія держави та права України: підручник. – У 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Т. 1. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.org/beta3/html/1/7637/7655/>

2. Статут Великого князівства Литовського 1529 года [под ред. К. И. Яблонска]. – Изд-во Академии наук БССР, Минск. – 1960. – 216 с.

3. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – 672 с.

4. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Н. С. Таганцов. – СПб., 1910. – 1114 с.

Ю. С. Лепех,
здобувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу ФПФКЗМГБ
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ

Формування громадянського суспільства, розбудова правової держави почалося з набуттям незалежності України. Людина, її життя, честь і гідність та інші права і свободи становлять у демократичній, соціальній та правовій державі найвищу соціальну цінність. Саме на їхнє забезпечення, реалізацію та захист у суспільному житті має бути спрямована діяльність держави, в тому числі у сфері державного управління. Дотримання прав і свобод людини і громадянина, які гарантуються Конституцією України і не можуть бути скасовані, є пріоритетом для будь-якої держави.

Конституція України (ст. 47) визначає, що кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [1].

Проблема адміністративно-правового регулювання права на житло ще не знайшла належного дослідження у межах вітчизняної теорії адміністративного права; ще й досі відсутні цілісні праці сучасних науковців у даній площині.

На наш погляд, зважаючи на різноманітність наукових думок на поняття адміністративно-правового регулювання, для повного та об'єктивного розуміння цього терміну та формулювання авторської думки з цього питання необхідно, насамперед, з'ясувати сутність поняття «правове регулювання».

Юридична енциклопедія зазначає, що правове регулювання (від лат. *regulare* – спрямовувати, впорядковувати) – один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави. Є різновидом соціального регулювання. Предмет правового регулювання – правові, політичні, економічні та інші суспільні відносини, впорядкування яких неможливе без використання норм права.

Правове регулювання забезпечується за допомогою спеціально створеного державою механізму.

Головними складовими елементами цього механізму є: а) норми права, зафіксовані в законах та інших правових актах, якими визначається модель можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин (норми права – основа механізму правового регулювання); б) факти юридичні, тобто конкретні життєві обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна чи припинення правових відносин; в) власне правові відносини, тобто суспільні відносини, опосередковані нормами права; г) акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин, тобто дії цих суб'єктів у межах приписів відповідних правових норм; д) правові санкції щодо порушників норм права. Правове регулювання в Україні забезпечується системою державних органів законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, прокуратурою та іншими контрольними органами. Цей процес також зумовлений рівнем правосвідомості й правової культури громадян [2, с. 40].

На думку О. М. Мельник, правове регулювання – це здійснюваний всією системою юридичних засобів державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування, закріплення, охорони та розвитку [3, с. 7].

Таким чином, спільним для вищенаведених визначень є те, що правове регулювання є специфічною діяльністю, яка є засобом упорядкування та регламентації суспільних відносин за допомогою норм права.

Отже, сутністю, основним завданням регулювання є впорядкування, налагодження механізму взаємодії між суб'єктами суспільних відносин.

Саме виходячи зі змісту правового регулювання вчені-адміністративісти визначають сутність адміністративно-правового регулювання тих чи інших відносин.

Отже, адміністративно-правове регулювання – це цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [4, с. 88–89].

Оскільки зміст механізму адміністративно-правового регулювання законодавчо не прописано, провідним чинником його розуміння є доктринальні положення вчених.

О.І. Остапенко пропонує розуміння механізму адміністративно-правового регулювання як систему наділених владними повноваженнями суб'єктів (органи державної влади і управління) щодо застосування правових засобів з метою правового впливу на суспільні відносини в інтересах фізичних і юридичних осіб.

А до структури механізму адміністративно-правового регулювання науковець включає такі його елементи:

1) норми адміністративного права; 2) акти тлумачення норм адміністративного права; 3) акти застосування норм адміністративного права; 4) адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються і припиняються під час застосування норм адміністративного права; 5) державно-владні повноваження суб'єктів адміністративно-правового регулювання.

Цей перелік елементів, зазначає О. І. Остапенко, як складових частин механізму адміністративно-правового регулювання не є остаточним. Він може змінюватися, доповнюватися залежно від напрямків наукових досліджень та проблем, що вирішуються дослідниками [5, с. 142–149].

В. В. Галунько визначає механізм адміністративно-правового регулювання, як засоби функціонування єдиної системи адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави.

До складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання В. В. Галунько відносить: 1) норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження – джерело права; 2) публічну адміністрацію; 3) принципи діяльності публічної адміністрації; 4) індивідуальні акти публічної адміністрації; 5) адміністративно-правові відносини; 6) форми адміністративного права; 7) тлумачення норм адміністративного права; 8) методи адміністративного права; 9) процедури реалізації адміністративно-правових норм [4, с. 87–97].

С. В. Ківалов зазначає, що важливою складовою механізму адміністративно-правового регулювання є адміністративно-правові відносини, а обов'язковим елементом механізму адміністративно-правового регулювання виступають адміністративно-правові норми, тобто правила поведінки, які встановлюються чи санкціонуються державою і є обов'язковими для виконання [6, с. 16].

О. Німко у своєму дисертаційному дослідженні дійшла висновку, що правовідносини є одним із елементів правового механізму регулювання державного молодіжного житлового кредитування [7, с. 27–28].

Отже, варто зауважити, що більшість вчених зазначають адміністративно-правові відносини однією із складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання.

Таким чином, враховуючи все вищесказане, вважаємо, що адміністративно-правове регулювання права на житло – це складна система діяльності органів публічної адміністрації та місцевого самоврядування щодо управління у сфері реалізації забезпечення потребуючих громадян доступним житлом за допомогою адміністративно-правових гарантій.

Складовими механізму адміністративно-правового регулювання права на житло є: а) норми права; б) адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються і припиняються під час застосування норм адміністративного права; в) акти реалізації норм права.

Метою адміністративно-правового регулювання права на житло є визначення і створення соціально-економічних,

організаційно-правових гарантій адміністративно-правового захисту права на житло.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Шемшученко Ю. С. Правове регулювання / Ю. С. Шемшученко, С. В. Бобровник // Юридична енциклопедія: у 6 т. – К.: Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – С. 40.

3. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / О. М. Мельник. – К., 2004. – 19 с.

4. Галуцько В. В. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття): монографія / В. В. Галуцько, В. І. Олєфір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єшук. – Херсон: Херсонська міська друкарня, 2010. – 376 с.

5. Остапенко О. І. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання / О. І. Остапенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 142–149.

6. Ківалов С. В. Адміністративне право України: підручник / Сергій Васильович Ківалов. – Одеса: Юридична література, 2003. – 896 с.

7. Німко О. Б. Адміністративно-правове регулювання державного молодіжного житлового кредитування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ольга Борисівна Німко. – К., 2008. – 173 с.

Я. В. Лизак,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЕНЕЗА ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЙ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА

До прийняття нового КПК України 2012 року термін «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» не вживався ні в Законі України «Про прокуратуру», ні в тоді

діючому кримінально-процесуальному законодавстві [1], але тим не менше він не є новим за своєю суттю як для України, так і для зарубіжного досвіду.

Генеза здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням нерозривно пов'язана з розвитком конституційної функції прокуратури – нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. В свою чергу виникнення останньої бере свій початок задовго до прийняття Конституції України, Закону України «Про прокуратуру», нового КПК України 2012 року.

Засновником прокуратури на теренах Російської імперії вважають Петра І. В січні 1722 році він трьома указами ввів новий державний інститут – прокуратуру, закріпив основи її організації та діяльності. На відміну від аналогічних державно-правових інститутів зарубіжних країн, де органи прокуратури створювались для участі у кримінальному процесі, в Росії завданнями цього державного органу визнавалось здійснення лише нагляду за додержанням законності усіма органами адміністративної юрисдикції (загальний нагляд) [2, с. 75].

В цей період в Росії існував розшуковий кримінальний процес, у якому кримінальні функції обвинувачення, захисту, вирішення справи були сконцентровані в діяльності одного державного органу – суду, в ті часи суто адміністративного органу [3, с. 111].

Як стверджують в літературі, прокурори в той час лише спостерігали за розвитком кримінальних справ в такий же спосіб, як і за всіма іншими справами, які виникали в різних установах [4, с. 701].

Зросла роль прокуратури при правлінні Катерини II. З 1775 року було визначено цілісну систему побудови прокурорських органів від генерал-прокурора до губернських і повітових прокурорів, при яких діяли «стряпчі» (тобто помічники прокурора, сучасні прокурори прокуратури). Прокурори знаходились при відповідних судах.

Прокурори в той час були уповноважені здійснювати нагляд за додержанням судами законності при розгляді

цивільних і кримінальних справ і брати безпосередню участь у судових засіданнях з дозволу губернської адміністрації. У цих випадках прокурор набував статусу обвинувача і ставав стороною процесу. Але таких справ було мало, бо вони повинні були стосуватись лише захисту інтересів держави або казни [5, с. 307].

Статутом кримінального судочинства 1864 року було частково реформовано і діяльність прокуратури. Було встановлено, що прокурори попереднього слідства самі не здійснюють, але дають пропозиції судовим слідчим і наглядають за ходом слідства. Вони фактично керували дізнанням. Всі матеріали попереднього слідства надходили в прокуратуру. При цьому прокурор зобов'язаний був розглянути такі питання: чи підлягає справа сфері дії прокурорської влади; чи варто обвинуваченого піддавати суду або ж справа проти нього має бути закрита чи зупинена; чи проведено слідство з належною повнотою [6, с. 96].

В Статуті кримінального судочинства поняття «нагляд» не вживалось. Використовувались поняття «постійне спостереження» за слідством, яке вели судові слідчі, і «керівництво» по відношенню до міліцейського дізнання. Всі матеріали закінченого попереднього слідства судовий слідчий направляв прокурору окружного суду, який в більшості справ приймав рішення про віддання обвинуваченого під суд.

Після судової реформи 1864 року кримінальна процесуальна діяльність стала для органів прокуратури основною і наповнилась новим змістом. На перший план вийшла функція обвинувачення. Збереглась і наглядова функція, але її виконання обмежувалось лише рамками судової діяльності. Прокурор став обвинувачем як у судових, так і в досудових стадіях процесу [7, с. 52].

Таким чином на даному етапі розвитку прокуратури від 1864 року і до 1917 року чітко простежується виникнення такої функції прокуратури як нагляд за додержанням законів органами дізнання і досудового слідства.

Вперше у Галичині посади державних прокурорів були запроваджені в 1849 році. Єдину систему державних прокура-

тура в Галичині із врахуванням рівня суспільно-економічного розвитку Галичини та її становища в австрійській імперії було сформовано лише у 1855 р. шляхом утворення Вищих державних прокуратур та підпорядкованих їм державних прокуратур. З метою захисту фінансових інтересів імперії у 1851 р. в Галичині було утворено Галицьку фінансову прокуратуру у м. Львові з підпорядкованими їй експозитурами (відділами) [8, с. 6].

Важливим етапом в розвитку прокуратури, в тому числі нагляду за виконання законів органів дізнання та досудового слідства, процесуального керівництва досудовим розслідуванням, було прийняття в 1960 році КПК УРСР. За даним нормативним актом процесуальне становище прокурора суттєво змінилось.

У ст. 227 КПК 1960 року було визначено повноваження прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства. Цими повноваженнями з певними змінами і доповненнями наступних років прокуратура володіла з 1960 року і до 2012 року, до моменту вступу в дію нового КПК.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами і допов., станом на 30 серпня 2011 р.: офіційний текст. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 264 с.

2. Юрчишин, В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці / В. М. Юрчишин. – Чернівці: Видавничий Дім «Родовід», 2013. – 308 с.

3. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – СПб.: Изд-во «Альфа», 2000. – 224 с.

4. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – СПб.: Альфа-Равента, 1995. – 846 с.

5. Муравьев Н. В. Общие основания устройства и уголовной деятельности прокурорского надзора. Из прошлой деятельности. Статьи по судебным вопросам / Н. В. Муравьев. – СПб., 1900. – 534 с.

6. Кашаев К. А. Прокурор – гарант соблюдения прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве России / К. А. Кашаев. – М.: Городец, 2008. – 336 с.

7. Кожевников, О. В. История прокурорского надзора за законностью расследования преступлений (1922–1917 гг) / О. А. Кожевников. – Екатеринбург, 2004. – 180 с.

8. Панич, Н. Ю. Становлення та розвиток інституту прокуратури в Галичині у складі Австрії і Австро-Угорщини (1849–1918 рр: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Назар Юрійович Панич; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2009. – 18 с.

Л. В. Максимів,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЕКСТРАДИЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Виходячи з сучасного законодавчого визначення екстрадиції в КПК України, як видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, нами констатовано, що вона, як процесуальна дія, включає в себе: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати і видачу такої особи; перевірку обставин, які можуть перешкоджати видачі, прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [1].

Якщо зіставити з вище викладеним подібні норми КПК Російської Федерації, то слід зауважити, що у главі 54 КПК РФ під видачею розуміється передача за запитом і за певних умов однією державою іншій (або міжнародному кримінальному суду) особи, що знаходиться на її території для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання обвинувального вироку, винесеного судом запитуючої держави (або міжнародним кримінальним судом) [2]. Слід зауважити, що в українсь-

кому кримінальному процесуальному законодавстві та законодавстві Російської Федерації, як нам здається, по суті ці визначення подібні за винятком одного моменту – законодавець РФ в КПК не згадує поняття «екстрадиція». Цьому є таке пояснення, яке наведено в коментарі до глави 54 КПК РФ. Так, найчастіше в публіцистиці і нерідко в науковій літературі й офіційних документах як синонім терміну «видача» вживається іншомовне поняття «екстрадиція», що видається некоректним з точки зору дотримання єдності термінології, оскільки в російському законодавстві, у тому числі в Конституції та спеціальних міжнародних договорах РФ, використовується термін «видача» [2]. Таке припущення, на нашу точку зору, можна піддати критиці, оскільки нами встановлено, що ці терміни мають однаковий зміст, тільки «екстрадиція» є поняттям запозиченим.

Також законодавець РФ поділяє інститут видачі (у разі видачі для виконання вироку) і передачу особи, засудженої до позбавлення волі в одній державі, для відбування покарання в державу, громадянином якої ця особа є, або в державу постійного місця проживання. Така процесуальна діяльність регулюється, зокрема, главою 55 КПК РФ [2].

Подібними є й положення чинного КПК України та Російської Федерації про правові підстави для обґрунтування запиту, що направляється в іноземну державу. Так, частина перша статті 460 КПК РФ встановлює дві правові підстави для обґрунтування запиту, що направляється Російською Федерацією іноземній державі, про видачу особи для кримінального переслідування або виконання вироку: міжнародний договір РФ з цією державою або принцип взаємності, який підтверджується письмовим зобов'язанням Генпрокурора РФ видавати в майбутньому запитуваній державі осіб відповідно до законодавства РФ [2].

Головною відмінністю аналізованих норм є та обставина, що в українському законодавстві поняття «екстрадиція» та «видача» вживаються нарівні, що на нашу точку зору заслугоує на позитивні відгуки, як теоретиків так і практиків.

Отже, офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно

видати в силу вимог частини першої статті 573 чинного КПК України, передбачає підготовку запиту про видачу особи (екстрарадіцію), який направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі і не відбутий строк становить не менше чотирьох місяців [1].

Якщо порівняти ці положення з аналогічними в КПК РФ, то слід констатувати, що умови, передбачені у частині другій статті 460 КПК РФ, є практично аналогічними, так як для направлення запиту про видачу загалом повинна дотримуватися договірною практикою Росії: а) діяння, у зв'язку з яким направляється запит про видачу, має бути кримінально караним відповідно до законодавства обох держав; б) за його вчинення або передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року або більш тяжке покарання – у разі видачі для кримінального переслідування, або особа засуджена на строк не менше шести місяців – у разі видачі для виконання вироку. Проте в міжнародних договорах РФ можуть бути встановлені й інші правила. Наприклад, в Договорі з Іраком мінімальний термін позбавлення волі, до якого може бути засуджена особа, видача якої запитується для кримінального переслідування, становить не менше двох років [2].

Міжнародна правова допомога за КПК Молдови включає в себе наступні дії: 1) передачу документів фізичним або юридичним особам, які знаходяться за межами країни; 2) допит осіб як свідків або експертів; 3) проведення дослідження, обшуку, виїмки предметів або документів і передачу їх за кордон, проведення експертизи; 4) виклик осіб, які перебувають за кордоном, для добровільної явки при здійсненні кримінального переслідування або в судову інстанцію для допиту або очної ставки, а також доставки осіб, які утримуються в даний момент під вартою; 5) здійснення кримінального переслідування за запитом іноземної держави; 6) розшук і видачу осіб, які вчинили злочини, або розшук і видачу осіб для відбування покарання у вигляді позбавлення волі; 7) визнання та виконання інозем-

них вироків; 8) переведення засуджених осіб; 9) інші дії, що не суперечать КПК. Не є предметом міжнародної правової допомоги обрання запобіжних заходів [3].

Слід зазначити, що цей перелік включає в себе значно більше процесуальних та інших дій, ніж КПК України та Російської Федерації.

Згідно умов частини другої статті 541 КПК Республіки Молдова, як і в КПК України, запит про екстрадицію здійснюється на підставі міжнародного договору, сторонами якого є Республіка Молдова і запитувана держава, або на основі письмових зобов'язань на умовах взаємності [3].

Подібними з КПК України, за присутністю лише незначних відмінностей, є частини 1, 3 статті 541 КПК Республіки Молдова. Так, Республіка Молдова може звернутися до іноземної держави із запитом про екстрадицію особи, щодо якої ведеться кримінальне переслідування у зв'язку зі злочинами, за вчинення яких кримінальним законом передбачається максимальна міра покарання не менше одного року позбавлення волі або інше більш суворе покарання, або у відношенні якої винесено обвинувальний вирок із засудженням до позбавлення волі на строк не менше 6 місяців, для виконання вироку, якщо міжнародними договорами не передбачено інше. При необхідності запросити екстрадицію особи, яка не була засуджена в порядку, передбаченому частинами 1 і 2 цієї статті, всі необхідні матеріали передаються Генеральному прокурору для вирішення питання про направлення запиту про екстрадицію відповідній установі іноземної держави. Відносно засуджених осіб питання про направлення запиту про екстрадицію вирішується міністром юстиції. У разі, якщо із запитуваною державою не укладено міжнародний договір, питання про направлення запиту про екстрадицію вирішується дипломатичним шляхом [3].

Практично ідентичні вимоги ставляться до запиту про екстрадицію згідно з нормами КПК Молдови та КПК України. На відміну від КПК Російської Федерації в КПК Молдови, як і в КПК України вживається термін «екстрадиція».

На відміну від вище проаналізованих нами КПК різних держав, кримінально-процесуальне законодавство Азербай-

джанської Республіки, в частині надання правової допомоги, складається не тільки з норм КПК, міжнародних договорів і конвенцій, а й порядок здійснення правової допомоги у кримінальних справах регулюється Законом Азербайджанської Республіки «Про правову допомогу у кримінальних справах». Встановлено, що у разі відсутності відповідного договору про надання правової допомоги між Азербайджанською Республікою та запитуючою іноземною державою застосовуються положення КПК і Закону Азербайджанської Республіки «Про правову допомогу у кримінальних справах» (стаття 488) [4].

Такий крок законодавця Азербайджанської Республіки слід визнати раціональним і новаторським, оскільки вже в окремому законі визначено та належним чином деталізовано порядок виконання запитів про правову допомогу, підстави для відмови у правовій допомозі та інше.

Також, вперше серед аналізованих нами КПК, у законодавстві Азербайджанської Республіки зустрічаються такі терміни, як «здача виданої особи», «повторна видача», «транзитне пересилання» (яке, до речі, поетапно розписане), що свідчить, на наше переконання, про коло ширшої процесуальної діяльності, яка може здійснюватися у зв'язку з вивченням питання про екстрадицію особи.

Отже, підсумовуючи вище викладене, ми прийшли до висновку, що оскільки строк дії КПК України не значний, то частина раціональних пропозицій щодо доповнення існуючих і включення нових норм у розділ про міжнародну правову допомогу, зокрема – екстрадицію, які тривалий час ефективно реалізуються в інших країнах, слід імплементувати до КПК України.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>

2. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: комментарий. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://kodeksy-ru.com/upk_rf/151.htm

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.prokuror.kgindex.php?option=com_content@view=article@id=766:the-cod-of-criminal-procedure-of-the-moldova-republic@catid=82@itemid=244@long=ru

4. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.prokuror.kgindex.php?option=com_content@view=article@id=766:the-cod-of-criminal-procedure-of-the-azerbadhan-republic@catid=82@itemid=244@long=ru

О. В. Малахова,

аспірант кафедри кримінального процесу

(Національний університет

«Одеська юридична академія»)

ПИТАННЯ РОЗПОДІЛУ ТЯГАРЯ ДОКАЗУВАННЯ МІЖ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ДЕЯКІ НОТАТКИ ДО ДИСКУСІЇ

Презумпція невинуватості є однією із засад кримінального провадження, яка є джерелом процесуальних прав та гарантій прав підозрюваного, обвинуваченого без яких неможливо здійснити справедливе судочинство. У своїй сукупності правоположення презумпції невинуватості в значній мірі визначають конструкцію процесу доказування.

Одним із цих правил – є правило розподілу тягара доказування (*onus probandi*) між сторонами, за яким, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

Варто зазначити, що норми міжнародного права та національного права країн світу передбачають можливість перенесення тягара доведення невинуватості на обвинуваченого.

Відповідно до ст. 74 КПК Польщі обвинувачений не зобов'язаний доказувати свою невинуватість, а також надавати докази на свою некористь, хоча в законодавстві Польщі існує виняток – у справах про наклеп (ч. 1 і 2 ст. 213 КК Польщі)

на обвинуваченого лежить тягар доказування протилежного [цит. за: 1].

У Франції законодавством встановлено цілий ряд випадків, коли доведення відсутності вини обвинуваченого покладається на захист і *de facto* діє презумпція винуватості. Наприклад, згідно зі ст. 225-6 КК Франції, особа, яка не в змозі вказати джерело своїх доходів і при цьому систематично контактує з особою, що займається проституцією, вважається винним в звідництві [2, с. 68].

В англійському кримінальному процесі існують певні категорії кримінальних проваджень, в яких тягар доведення відсутності вини покладається на захист. Так, за Законом про попередження корупції 1916 року чиновник, який отримав від кого-небудь подарунок, зобов'язаний довести, що його дії не пов'язані з корупцією.

Аналогічно вирішується питання і в Законі про попередження злочинів 1953 року: особа, у якої виявлено зброю, зобов'язана довести наявність у нього права на її зберігання і носіння [3, с. 100].

Доказове право США за більшістю основних положень тотожне з доказовим правом Англії. Суд має вирішити, чи довів обвинувач висунуті ним обвинувачення. Обов'язок доказування обставин, які виключають або пом'якшують відповідальність, як правило, покладається на обвинуваченого [4, с. 118].

Звернемося до практики Європейського суду з прав людини (далі – Суд). Суд неодноразово в своїх рішеннях вказував на можливість існування в національному законодавстві держав-учасниць презумпцій (правил), що переносять обов'язок доказування невинуватості на обвинуваченого. Так, у справі Джон Мюррей проти Об'єднаного королівства Суд зазначив, що у кожній конкретній справі постає питання, чи є достатньо переконливими докази, наведені прокурором, для того щоб вимагати відповіді від обвинуваченого. Національний суд не може зробити висновок, що обвинувачений є винним лише тому, що він вирішив мовчати. Тільки у тому випадку, коли докази проти обвинуваченого «вимагають» пояснення, яке обвинувачений може дати, але не дає, керуючись здоровим глуздом, можна

зробити висновок про відсутність такого пояснення і про наявність вини обвинуваченого [5].

На існування інших, ніж покладення на сторону обвинувачення, підходів щодо розподілу тягаря доказування винуватості, вказується і у доктрині [6; 7, с. 324; 8, с. 62; 9].

Зазначимо, що реформування кримінального процесуального законодавства України до міжнародних стандартів повинно здійснювати з врахуванням національних особливостей кримінального судочинства.

Досліджуючи розподіл тягаря доказування між стороною обвинувачення та стороною захисту у кримінальному процесі, вважаємо, що можливо передбачити у кримінальному провадженні України виключні випадки перенесення тягаря доказування на підозрюваного, обвинуваченого. Маємо на увазі не перенесення тягаря доказування своєї невинуватості, а лише тягаря доказування відсутності суспільно небезпечного кримінального караного діяння, якщо лише обвинуваченому відомо чи повинно бути відомо відомості про дану обставину кримінального провадження, яка підлягає доказуванню, наприклад реальна причина свого перебування в тому ж приміщенні, де утримувався заручник, як у справі Джон Мюррей проти Об'єднаного королівства, або джерело надходження крупної суми грошей у особи, яка обвинувачується у незаконному збагаченні. Тобто утворюється презумпція наявності суспільно небезпечного кримінального караного діяння, яка встановлює наявність події кримінального правопорушення, поки не буде доказано протилежне. На нашу думку, такий розподіл тягаря доказування не створює презумпцію винуватості, а лише спонукає підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінально-процесуальному доказуванні. Таке стимулювання є правомірним за умови, що обставина, яку необхідно доказати, є об'єктивно досяжною лише підозрюваному, обвинуваченому. Зазначимо, що запровадження виключних випадків перенесення тягаря доказування відсутності суспільно небезпечного кримінального караного діяння на підозрюваного, обвинуваченого можливо лише у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які мають підвищений рівень спільно небезпеки та

зачіпають інтереси не лише однієї особи, а значного кола осіб, суспільства та держави в цілому, тобто у таких кримінальних провадженнях щодо тероризму, корупції, участі заборонених організацій. Вважаємо, що дана проблематика потребує подальшого наукового дослідження та буде висвітлена в наступних публікаціях.

-
1. Крижанівський В. В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Віктор В'ячеславович Крижанівський. – К. 2007. – С. 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2007/07kvvppd.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
  2. Михеенкова М. А. Благоприятствование защите (favor defensionis) и его влияние в современном уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Мария Андреевна Михеенкова. – М., 2012. – 279 с.
  3. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, П. В. Головкин, Б. А. Филимонов; под ред. К. Ф. Гуценко. – М.: Зерцало, 2002. – 480 с.
  4. Куценко О. Докази і доказування у кримінальних процесах ФРН, Франції, Англії, США / О. Куценко // Вісник прокуратури. – 2006. – № 5. – С. 114–118.
  5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «John Murray v. The United Kingdom» від 8 лютого 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-113045>
  6. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейському суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ганна Юріївна Юдківська. – Академія адвокатури України. – К., 2008. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08ygySpl.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
  7. Навроцька В. Тягар доказування у кримінальному процесі: необхідність перегляду традиційного підходу. [Електронний ресурс] / В. Навроцька // Вісник Львівського університету. – 2013. – № 58. – С. 322–327.
  8. Смирнов А. В. презумпции и распределение бремени доказывания в уголовном процессе / А. В. Смирнов // Государство и право. – 2008. – № 1. – С. 60–68.

9. Калиновский К. Б. «Право презумпций» – стратегия развития уголовного и уголовно-процессуального права / К. Б. Калиновский // Стратегии уголовного судопроизводства: сборник материалов Международной научной конференции к 160-летней годовщине со дня рождения профессора И. Я. Фойницкого (11–12 октября 2007, Санкт-Петербург); отв. ред. Н. В. Радутная. – М.: РАП, 2008. – С. 90–97. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2008-5.htm>

А. Р. Маркевич,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «САМОПРАВСТВО»

Безпосередній об'єкт складу злочину – суспільні відносини (правовідносини, інтереси, цінності, блага тощо), які порушуються тим чи іншим злочином і задля охорони яких існує певна стаття особливої частини КК [1, с. 163].

Існують різні точки зору стосовно визначення безпосереднього об'єкта складу злочину самоправства як серед вітчизняних так і серед закордонних науковців: встановлений законодавством порядок реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав та виконання обов'язків, нормальна управлінська діяльність і авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування (М. І. Мельник, М. І. Хавронюк) [2, с. 1016]; встановлений порядок реалізації (здійснення) громадянами своїх конституційних прав (С. Я. Лихова, П. П. Андрушко) [3, с. 655]; встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок здійснення громадянами своїх прав та обов'язків, а також права й інтереси громадян та юридичних осіб, що охороняються законом (В. І. Осадчий, В. А. Клименко) [4, с. 428]; порядок вирішення питань, які тягнуть певні правові наслідки (С. І. Селецький) [5, с. 242]; встановлений порядок реалізації прав чи виконання обов'язків (І. О. Юрченко)

[6, с. 342]; основним безпосереднім об'єктом – установлений порядок реалізації громадянами своїх прав; додатковий – законні права та інтереси громадян, державних організацій, громадських об'єднань та інших юридичних осіб (О. М. Ігнатов) [7, с. 437]; основний безпосередній об'єкт – установлений законами та іншими нормативно-правовими актами порядок здійснення громадянами своїх прав та обов'язків; додатковий – законні права та інтереси громадян, юридичних осіб (З. О. Незнамова) [8, с. 447]; встановлений порядок здійснення громадянами свої прав (В. О. Круглов) [9, с. 107].

Найбільш вдалим, на нашу думку, є варіант, який запропонували М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. Єдине, що, на нашу думку є зайвим це «нормальна управлінська» діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Аргументи викладені у статті «Родовий об'єкт складу злочину самоправства, передбаченого ст. 356 Кримінального кодексу України» [10, с. 45–49]. Авторитет вказаних органів вважаємо доцільно закріпити додатковим об'єктом, оскільки він не завжди порушується у зв'язку з вчиненням складу злочину самоправство.

Позиція П. С. Матишевського – «встановлений порядок реалізації (здійснення) громадянами своїх конституційних прав» заслуговує на увагу, але не безспірна через «широту» конституційних прав. В такому разі не було б сенсу у встановленні відповідальності за даний злочин, його можна було б вбачати у кожному суспільно-небезпечному діянні.

Науковці П. С. Матишевський, Ю. В. Александров, С. І. Сеলেцький, В. І. Радченко, О. М. Ігнатов, І. Я. Козаченко, В. О. Круглов вважають, що об'єктом даного складу злочину є права та інтереси громадян.

На нашу думку, вказівка на громадянство обмежує коло суб'єктів, адже туди не входять суб'єкти наділені іншим правовим статусом – іноземці, біженці, особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах. Тому вважаємо правильною позицію О. О. Дудорова, який замінив «встановлений законодавством порядок реалізації громадянами своїх прав та виконання обов'язків, нормальна управлінська діяль-

ність і авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [11, с. 824] на «встановлений законодавством порядок реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав та виконання обов'язків» [12, с. 955].

Отже, під безпосереднім об'єктом складу злочину самоправства слід розуміти «встановлений законодавством порядок реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав та виконання обов'язків». Додатковим обов'язковим – «авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування».

---

1. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

2. Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

3. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та інші; за ред. П. С. Матишевського та інших. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.

4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К.: Атіка, 2009. – 744 с.

5. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібник / за ред. С. І. Селецького. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 496 с.

6. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: учебник / под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай, А. И. Рагога, А. И. Чучаева. – 2-е издание, исправленное и дополненное – М.: КОНТРАКТ; ИНФРА-М, 2009. – 371 с.

7. Уголовное право России: учебник для вузов. В 2-х т. Т. 2. Особенная часть / под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 816 с.

8. Уголовное право. Особенная часть: учебник / отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. – 4-е изд., изм. и доп. – М.: Норма, 2008. – 1008 с.

9. Уголовное право. Особенная часть: ответы на экзамен. вопр. / В. А. Круглов. – Минск: Тетра Системс, 2011. – 320 с.

10. Маркевич А. Р. Родовий об'єкт складу злочину самоправства, передбаченого ст. 356 Кримінального кодексу України / А. Р. Маркевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. Вип. 22. – Ч. II. – Т. 3. – 2013. – №22. – С. 45–49.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – С. 1184.

В. О. Маркова,

здобувач кафедри теорії та історії держави та права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНТИАЛКОГОЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА В СЕРЕДОВИЩІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про міліцію» [1] запобігання правопорушенням та їх припинення визначається одним з основних завдань міліції, що практично реалізується в покладенні на працівників міліції відповідного обов'язку припинити адміністративне правопорушення і здійснювати провадження у справах про них – згідно зі ст. 10 Закону. Крім того, міліція зобов'язана виявляти причини і умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення.

Одним з напрямків підвищення ефективності профілактичної діяльності ОВС серед неповнолітніх є підвищення рівня професіоналізму співробітників спеціалізованих служб ОВС у цій сфері. Більшість вітчизняних та закордонних дослідників, визначають професіоналізм правоохоронців як сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяють виконувати відповідні професійні функції [2, с. 129].

Зокрема, дослідники О. М. Бандурка та В. О. Соболев до елементів, з яких складається професіоналізм співробітників ОВС, відносять: належний обсяг знань та інтелектуальний рівень; досить довгий термін навчання та підготовки; відповід-

ність функцій, що виконуються, системі загально-соціальних цінностей; адекватну мотивацію, спрямовану на досягнення кінцевої мети; бажання служити людям, охороняти й захищати їх життя та власність; почуття корпоративної єдності.

В нормативних положеннях «Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей» [3] наголошується на необхідності організації та здійснення заходів профілактики з дітьми в навчальних закладах, за місцем проживання з метою запобігання вчиненню ними адміністративних і кримінальних правопорушень. З метою попередження вчинення дітьми адміністративних правопорушень, пов'язаних із вживанням алкогольних напоїв, та недопущення інших негативних явищ, працівниками кримінальної міліції у справах дітей на постійній основі проводяться профілактичні заходи по цьому напрямку.

Статистика правопорушень свідчить, що неповнолітні під дією алкоголю скоюють злочини з особливою жорстокістю. Органи прокуратури останнім часом приділяють окресленій проблематиці значну увагу, намагаючись не лише виявити взаємозв'язок між уживанням алкоголю та дитячою злочинністю, а й визначити коло державних служб і відомств, які повинні активно долучитися до боротьби з дитячим алкоголізмом [4].

До причин зростання злочинності серед неповнолітніх, Ф. А. Мустаєва відносить: безконтрольність продажу спиртних напоїв дітям, алкоголізм і насильство в сім'ї, комерціалізація центрів дозвілля, відеотек, ігрових залів, що штовхає молодь на скоєння корисливих злочинів з метою роздобути гроші [5, с. 224–225].

Продаж алкоголю неповнолітнім є однією з поширених підстав для анулювання ліцензій. У 2012 році, співробітниками органів внутрішніх справ, викрито понад 640 випадків продажу алкоголю та тютюнових виробів неповнолітнім особам. Порушники втратили за поданням органів внутрішніх справ майже 1,2 тис. ліцензій, які давали право роздрібного продажу цієї підакцизної продукції. Порівняно з 2011 роком кількість анульованих ліцензій за продаж дітям цих заборонених товарів

зросла майже вдвічі, тоді торговці втратили лише 631 ліцензію [6]. Згідно ст. 15-3 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [7] забороняється продаж пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових та тютюнових виробів особами, які не досягли 18 років. За порушення вказаного обмеження, передбачено анулювання ліцензії на продаж алкогольних напоїв, тютюнових виробів та застосування штрафних санкцій. Відповідно до приписів ст. 156 КУпАП України [8] передбачається адміністративно – правова відповідальність за продаж алкогольних напоїв або тютюнових виробів особі, яка не досягла 18 років.

На сьогодні в Україні не сформовано єдиної стратегії профілактичних дій, пов'язаних із вживанням алкоголю, в навчальних закладах. Аналіз відповідей керівників навчальних закладів показав, що більшість з них швидше декларують наявність відпрацьованих підходів до вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з алкоголем і наркотиками в навчальному закладі, ніж такі правила насправді працюють. Так, 99,7% директорів навчальних закладів зазначили про контроль за вживанням алкоголю в навчальних закладах. При цьому 14% директорів вказали на відсутність конкретних процедур розгляду порушень цих правил. Лише 30% директорів зазначили, що в закладі є працівник, який має потрібну кваліфікацію з питань профілактики алкогольних та наркотичних проблем [9, с. 23].

Згідно проведених результатів опитування працівників ОВС, закладів охорони здоров'я та громадян, узагальнено існуючі на сьогодні недоліки у сфері правового регулювання протидії алкоголізації.

Зокрема, перша група респондентів до таких недоліків відносить відсутність комплексного нормативно-правового акта у сфері протидії алкоголізації (76%), низьку ефективність заходів адміністративної відповідальності за правопорушення, зумовлені пияцтвом і алкоголізмом (64%); друга група респондентів – недостатнє нормативно-правове забезпечення проведення просвітницьких і пропагандистських заходів у сфері

антиалкогольної профілактики (51%), відсутність правового регулювання процесу надання кваліфікованої медичної та психологічної допомоги особам, які зловживають спиртним (50%); третя група – недостатнє правове регулювання діяльності ЗМІ у сфері рекламування алкогольних напоїв (65%), вплив алкоголевиробників на процес прийняття актів у сфері протидії алкоголізації (58%) [10].

Одним із перспективних напрямків комплексного правового регулювання профілактики правопорушень взагалі та неповнолітніх зокрема, є створення та прийняття Закону про профілактику правопорушень. Справа в тому, що в Україні ще не склалося єдиної системи профілактики правопорушень, вона знаходиться ще на стадії формування та розвитку. Профілактична робота на сучасному етапі здійснюється хаотично й у мінімально можливому режимі [11, с. 170]. Виникла нагальна необхідність зміни основних напрямів діяльності підрозділу органів внутрішніх справ, який працює у сфері захисту прав дітей, з карального на відновний, упровадження інноваційних форм і методів роботи з профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей, зокрема застосування програм відновного правосуддя, педагогічно-корекційних програм, а також удосконалення кадрового забезпечення служби [12, с. 1].

---

1. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

2. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією: підручник / О. М. Бандурка [та ін.]. – Х.: Вид-во НУВС, 2003. – 352 с.

3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2012 № 1176. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

4. Скрипник Ольга. «Дитячі «забавки» із зеленим змієм» / Ольга Скрипник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//http://gazeta.dt.ua/HEALTH/dityachi](http://gazeta.dt.ua/HEALTH/dityachi).

5. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики: учеб. для студ. высш. пед. учеб. завед.: 2-е изд., перераб. и доп. / Ф. А. Мустаева. – М.: Академический проект, 2001. – 416 с.

6. «За продаж неповнолітнім алкоголю і тютюну анульовано 1200 ліцензій». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//http://zakid.net/home/showS](http://zakid.net/home/showS).

7. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 46. – Ст. 345.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

9. Вієвський А. М. / [Вієвський А. М., Жданова М. П., Сидяк С. В., Грищенко А. І., Лепеха К. І., Таран С. П., Юдін Ю. Б.] // Зріз алкогольної ситуації в Україні 2012 (дані 2011 року). – К., 2012. – 103 с.

10. Гаджихмедов А. Ф. Адміністративно-правова протидія пияцтву та алкоголізму в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / А. Ф. Гаджихмедов; Акад. упр. М-ва внутр. справ. – К., 2010. – 20 с.

11. Бугайчук К. Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи її профілактики: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / К. Л. Бугайчук; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 243 с.

12. Пояснювальна записка до проекту Закону України реєстраційний № 3065 від 09.08.2013 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ із профілактики правопорушень серед дітей». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

Г. Я. Мартинишин,

ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ, СПІЛЬНІ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Одним з найважливіших конституційних прав особи є право на свободу та особисту недоторканість, передбаченого ст. 29 Конституції України, яке серед своїх складових містить і право на статеву свободу та статеву недоторканість особи. З метою недопущення порушення відповідного права Крими-

нальний Кодекс передбачає відповідальність за суспільно-небезпечні дії, які посягають на дане благо особи, вони здебільшого об'єднані в розділі «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

В юридичній літературі містяться різні визначення злочинів в сфері статевої свободи та статевої недоторканості особи. Так, Я. М. Яковлев визначає такі злочини як передбачені кримінальним законом суспільно-небезпечні діяння, що посягають на статеві відносини, притаманні статевому укладу, що склався в суспільстві, і полягають в умисному здійсненні з метою задоволення статевої потреби суб'єкта чи іншої визначеної особи сексуальних дій, що порушують статеві інтереси потерпілого чи нормальні для цього укладу статеві відносини між особами протилежної статі.

А. Н. Ігнатов, критикуючи це визначення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, пише, що в цьому визначенні характеристика діяння відривається від статевої моральності як основного регулятора статеких відносин та виключається можливість визнання статевим злочином суспільно-небезпечних дій, вчинених не по сексуальним мотивам. Можна також додати, що в умовах криміналізації насильницького мужолозтва зайвою є вказівка на те, що злочини посягають на статеві відносини між особами різної статі. Справедливо вважаючи, що в області кримінального права будь-який злочин є аморальною поведінкою, але лише деякі злочини порушують норми статевої моралі, А. Н. Ігнатов визначає досліджувану категорію злочинів як суспільно-небезпечні дії, що грубо порушують встановлений в суспільстві уклад статеких відносин і основні принципи статевої моральності, спрямовані на забезпечення сексуальних потреб самого винного чи інших осіб¹. Погоджуючись з визначенням, слід відмітити, що оскільки в число злочинів, які посягають на статеку свободу та статеку недоторканість особи, включені розпусні дії у відношенні неповнолітніх, то його слід доповнити: «а також умисні дії,

---

¹ Ігнатов А. Н. Квалификация половых преступлений / А. Н. Игнатов. – М.: Юрлит, 1974. – С. 6.

спрямовані проти моральності і фізичного розвитку осіб, що не досягли 16 років».

В. Н. Сафронов зазначає, що злочини в сфері статевої свободи та статевої недоторканості особи – це умисні дії суб'єкта проти охоронюваної кримінальним законом статевої свободи чи статевої недоторканості його реального чи передбачуваного партнера. Автор наполягає на тому, що смисловим «центром ваги» даної категорії злочинів виступає їх об'єктивно сексуальна природа і перш за все той факт, що вони можуть вчинятися лише в сексуальній сфері, хоч часто зачіпають і інші, іноді навіть не менш важливі блага особи (честь, достоїнство, здоров'я, іноді і життя). Навіть згвалтування є перш за все не насильство, а посягання на статеву самостійність і свободу, оскільки закон карає не за сам зв'язок як такий, а лише за насильницьке його здійснення¹.

Родовим об'єктом злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є, відповідно, статева недоторканість і статева свобода особи, а в статтях 155, 156 КК також фізичний і моральний розвиток дітей і підлітків. В. О. Навроцький вказує, що об'єктом статевих злочинів є суспільні відносини, які складаються з приводу забезпечення інтересів та потреб особи в сфері взаємовідносин між статями – реалізації сексуальних потреб індивіда. Ці відносини ґрунтуються на засадах:

1) задоволення статевих потреб особи не може зашкодити інтересам інших осіб. Втручання держави в цю сферу можливе лише для відвернення сексуальної агресії – сексуальних посягань, які здійснюються проти волі та бажань іншої особи,

2) статеві відносини – відносини між людьми, тому сексуальні дії спрямовані на тварин чи неживі предмети не є кримінально караними,

3) в сфері сексуального життя обмеження здійснюються для охорони нормального біологічного і соціального розвитку неповнолітніх,

---

¹ Сафронов В. Н. Вопросы квалификации половых преступлений / В. Н. Сафронов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – С. 3.

4) на сучасному етапі розвитку суспільства прийнятними вважаються не лише статеві відносини між особами одної статі, а й відповідні добровільні відносини між повнолітніми особами одної статі¹.

Якщо при скоєнні злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості особи було застосовано насильство, то додатковим безпосереднім об'єктом виступає здоров'я особи.

Спільна для всіх описуваних злочинів об'єктивна сторона виражається в активних діях, за допомогою яких вчиняється шкода чи створюється загроза її вчинення статевим інтересам особи. Г. М. Борзенков вважає, що по законодавчій конструкції дана категорія злочинів має формальний характер, за винятком деяких кваліфікованих складів². Натомість Б. А. Блиндер зазначає, що зґвалтування, а отже і задоволення статевої пристрасті неприродним способом та статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості є злочинами з матеріальним складом. І хоч тут наслідки не є такими очевидними як, наприклад, в злочинах, що полягають в заподіянні тілесних ушкоджень, проте вони наявні в вигляді порушення статевої недоторканості і статевої свободи відповідно³. З цим важко не погодитись, слід тільки відзначити, що примушування до вступу в статевий зв'язок та розбещення неповнолітніх є все ж формальними складами злочинів, оскільки не потребують обов'язкового настання наслідків в вигляді статевого зв'язку з злочинцем чи морального розкладання особи.

Всі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи вчиняються лише з прямим умислом. Сексуальний мотив не є їх обов'язковою ознакою, так, зґвалтування можливе з хуліганських мотивів, з помсти, а при примушування особи до вступу в статевий зв'язок з третьою особою можливий корисливий чи кар'єристський мотив. Стверджуючи, що сексу-

---

¹ Навроцький В. О. Кримінальне право України: курс лекцій. Особлива частина / В. О. Навроцький. – К.: Знання, 2000. – С. 192.

² Курс уголовного права: в 5 томах / под ред. Г. Н. Борзенкова. – М.: Зерцало-М, 2002. – Т. 3. – С. 256.

³ Блиндер Б. А. Уголовно-правовая охрана свободы и достоинства женщины / Б. А. Блиндер. – Ташкент: ТГУ, 1970. – С. 34.

альні цілі не є специфічними лише для злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості і тому не можуть лежати в основі їх відмежування від інших, М. Д. Шаргородський писав про можливість сексуальної мети при вчиненні інших (не лише досліджуваних) злочинів – вбивства сексуальним психопатом з садистськими ухилами, ексгібіціонування в суспільному місті, викрадення предметів жіночого туалету фетишистами¹.

Суб'єктом досліджуваної категорії злочинів може бути осудна особа, яка досягла, в залежності від конкретного складу злочину, 14 чи 16 років.

Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи класифікують за різними підставами. Наприклад, Н. Г. Іванов ставить в основу класифікації характерні особливості способу вчинення злочину, поділяючи даний вид злочинів на чотири групи: 1) поєднані з статевими зносинами – природнім статевим актом (з зґвалтуванням) – ст. 152 КК, 2) не поєднані з статевими зносинами (не є зґвалтуванням) – ст. 153 КК, 3) розбещувальні дії, що мають власну специфіку – ст. 156 КК, 4) дії, що мають універсальний характер – ст. 155 КК². Дана класифікація видається невдалою, оскільки в групу злочинів, поєднаних з статевими зносинами, можна віднести не лише зґвалтування, але й злочин, передбачений ст. 155 КК, а в групу злочинів, не поєднаних зі статевими зносинами, – злочини, встановлені ст. 154 і 156 КК. Якщо виходити з власної специфіки, то вона притаманна кожному злочину, а вказівка на універсальний характер надто загальна і не вказує на якісь особливості злочинів, що входять в цю групу.

Більшість авторів (А. А. Піонтковський, В. О. Навроцький, А. В. Корнеєва) класифікують злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, виходячи з безпосереднього об'єкту і розділяють їх на дві групи: 1) посягання на статеву свободу повнолітніх осіб – ст.ст. 152, 153, 154 КК, 2) посягання на статеву недоторканість, моральність, фізичне здоров'я

---

¹ Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М.: Юриздат, 1948. – С. 216.

² Уголовное право. Особенная часть / под ред. Н. Г. Иванова. – М.: Юрлитинформ, 1998. – С. 120.

неповнолітніх – ч. 3, 4 ст. 152, ч. 2, 3 ст. 153, ст. 155, ст. 156 КК. За попереднім Кодексом 1960 року також окремо виділяли посягання на статеву свободу жінок і на статеву свободу чоловіків, проте зараз це вже не актуально.

Г. Н. Борзенков наполягає, що з першої групи злочинів слід виключити задоволення статевої пристрасті неприродним способом та примушування до вступу в статевий зв'язок неприродним способом, оскільки для потерпілого такі дії наруга над його особою, а не статеві зносини. Тому їх треба виділити в окрему групу – злочини, пов'язані з заподіянням шкоди здоров'ю, честі і достоїнству особи¹. Я вважаю, що автор помиляється. По-перше, виходячи з об'єктивного ставлення в вину, важливо, щоб сам злочинець усвідомлював, що він вчиняє саме дії сексуального характеру. По-друге, навіть якщо потерпілий не є, наприклад, представником статевої меншості при насильницькому мужолозтві, він все одно розуміє, що по відношенню до нього вчиняється статевий злочин.

Натомість видається правильною думка М. Д. Шаргородського, який пропонує окремо виділити злочини, направлені проти нормального укладу в області статевої відносин – примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК)².

Схожою на попередню є класифікація, відповідно до якої досліджувані посягання поділяють на діяння, поєднані з відкритим сексуальним насильством (ст.ст. 152, 153, 154 КК), та діяння, які полягають в порушенні статевої моралі винними особами без застосування насильства (ст.ст. 155, 156 КК)³.

Дві останні класифікації видаються мені найбільш правильними, відмінні вони внаслідок того, що перша проведена за родовим об'єктом, а друга за способом вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

---

¹ Курс уголовного права: в 5 т. / под ред. Г. Н. Борзенкова. – М.: Зерцало-М, 2002. – С. 258.

² Шаргородский М. Д. Ответственность за преступления против личности / М. Д. Шаргородский. – Л.: Госюриздат, 1953. – С. 89.

³ Уголовное право. Особенная часть / под ред. И. Я. Козаченка. – М.: Норма-Инфра, 1998. – С. 118.

Отже, під злочинами проти статевої свободи та статевої та статевої недоторканості особи слід розуміти умисні дії суб'єкта проти охоронюваної кримінальним законом статевої свободи чи статевої недоторканості його реального чи передбачуваного партнера, що порушують встановлений в суспільстві уклад статевого відносин і основні принципи статевої моральності, спрямовані на задоволення статевого потреб самого винного чи інших осіб, а також умисні дії, спрямовані проти морального і фізичного розвитку неповнолітніх.

-
1. Блиндер Б. А. Уголовно-правовая охрана свободы и достоинства женщины / Б. А. Блиндер. – Ташкент: ТГУ, 1970.
  2. Игнатов А. Н. Квалификация половых пре ступлений / А. Н. Игнатов. – М.: Юрлит, 1974.
  3. Курс уголовного права: в 5 т. / под ред. Г. Н. Борзенкова. – М.: Зерцало-М, 2002. – Т. 3.
  4. Навроцький В. О. Кримінальне право України: курс лекцій. Особлива частина / В. О. Навроцький. – К.: Знання, 2000.
  5. Сафронов В. Н. Вопросы квалификации половых пре ступлений / В. Н. Сафронов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984.
  6. Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоров'я / М. Д. Шаргородский. – М.: Юриздат, 1948.
  7. Уголовное право. Особенная часть / под ред. Н. Г. Иванова. – М.: Юрлитинформ, 1998.
  8. Уголовное право. Особенная часть под ред. И. Я. Козаченка. – М.: Норма-Инфра, 1998.

О. М. Мартинюк,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОГЛЯДАХ Д. ДОНЦОВА

Нація – це етносоціальна (і не завжди, кровно родинна) спільність зі сформованою усталеною самосвідомістю своєї

ідентичності (спільність історичної долі, психології й характеру, прихильність національним матеріальним та духовним цінностям, національній символіці, національно екологічні почуття тощо), а також (головним чином на етапі формування) територіально мовною та економічною єдністю, яка в подальшому під впливом інтеграційних та міграційних процесів виявляє себе неоднозначно, нерідко втрачаючи своє визначальне значення, хоча аж ніяк не зникає [1].

Не існує єдиного визначення громадянського суспільства. Водночас, узагальнюючи різні визначення, громадянське суспільство можна визначити як суспільство, що «характеризується наявністю розвиненої мережі різноманітних відносин між рівними, автономними в своїх діях суб'єктами, які здійснюються без посередництва держави; існуванням суспільних інститутів, які відображають увесь спектр інтересів громадян та соціальних груп, захищають їх у стосунках з державою; та усталеною системою цінностей» [3, с. 18–65].

Опрацювавши реферат Дмитра Івановича Донцова «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», виголошений на II Всеукраїнському з'їзді студентів в липні 1913 року у Львові, розумієш сьогоденність XXI століття. Ще тоді Дмитро Іванович писав: «І давніше ми знали подібні моменти коли здавалося, що збройний конфлікт на сході Європи є неминучий, але тепер періоди часу, що відділяють один такий момент від другого, стають щораз меншими, чимраз тісніше стає зачароване коло... Тепер для кожного вже стало ясно, що той конфлікт, якого іноді очікують із прокляттям, другі – з надією, прийде, бо прийти мусить» [2, с. 22]. Ось, вкотре, прийшов той момент описаний автором. У такий момент обов'язком кожного свідомого українця є визначення сучасного державно-правового становища України. Головним в цій нелегкій ситуації є ідентифікація подальших напрямків розбудови Української держави, збереження національної ідентичності.

Дмитро Донцов визнавав універсальність принципу загальнонаціональних інтересів, які переважають і в сучасній Україні. «Та суть моменти в житті нації коли саме існування, ціла будучина її заражена на небезпеку. Такими моментами були

для Франції і Польщі 1793 рік, для Німеччини – 1813, для Туреччини – 1908. Тепер цей момент настав для нас» [2, с. 22]. В такі моменти, як і в тій часи, так і зараз є правильним укладати одну спільну програму, якщо не для цілої нації, то хоча б для її переважної більшості.

На нашу думку, настав момент відродження нації, мабуть, всеохоплюючий момент. Момент, коли галичани об'єднуються зі східняками. Момент коли татари співають гімн України і підіймають державний прапор України. Ось так відроджується спільно національна ідея: «Єдина Україна», «Самостійна Україна». Як за епохального життя Дмитра Донцова так і зараз у Росії цього гасла здебільшого не визнають. Політичне життя там і досі йде під знаком вузького провінціалізму. Шукаючи причини цього «патріотичного божевілля», що охопило російське суспільство, не на останньому місці доведеться назвати російський імперіалізм.

Спостерігаючи за допомогою Європейського союзу стосовно ситуації на сході України, осмислюєш підтримку Польщі та їхнє ставлення до нашої нації. Хоча, за часів життя Дмитра Івановича у Галичині було безоглядне панування польської «рації стану». Користь цієї «рації стану» для держави стояла понад усякі сумніви, була просто догмою в австрійському політичному світі. Але коли б польська політика перейшла в руки мудрих людей, коли б «у великих руках світового значення польський та український прапор ішли разом», ми б були перші, що цим людям простягли б руку згоди» [2, с. 30].

В двох найбільш повноцінних політичних програмах кін. XIX ст. Кирило-Мефодіївського братства і М. П. Драгоманова, відбивався загальний сумний характер епохи. Обидві програми з'явилися в той час, коли Росія стояла серед схвильованої революціями Європи. Сильна всередині й ззовні вона сліпила очі своєю могутністю таким людям, як Енгельс і Маркс. Ціла програма Драгоманова М. П., яка й тоді була «альфою і омегою» російського українства, вичерпувалася, на думку автора, в двох словах: демократизації Росії. Драгоманов М. П. мав занадто великий розум, аби не бачити, що навіть у демократичній Росії доведеться вести завзяту боротьбу з російським державним

централізмом. Треба було не виступаючи занадто гостро зі своїми національними домаганнями, сховати на час ідею національної автономії і боротися в союзі з російськими лібералами – за якнайширшу децентралізацію Росії. А здобувши вже адміністративну автономію України, не важко було б наповнити її національним змістом.

Микола Іванович Костомаров уявляв собі слов'янство чимось особливим від іншого світу (слов'янська федерація) і обов'язково пов'язаним із Росією.

На протигагу своїм попередникам, Дмитро Іванович Донцов вибрав більш радикальний та рішучий спосіб боротьби за незалежність України.

Зокрема він зазначав, що українці, як нація мають вдатися до «політичного сепаратизму» [2, с. 29]. Під «політичним сепаратизмом» він розумів, відізвання від Росії, розірвання будь-яких стосунків з нею. «Бо актуальним є не гасло самостійності – мріяли ж колись наші українці про самостійну Україну в злуці з Росією.

Актуальним, більш реальним, більш конкретним – і скоріше здійсненним – є гасло відізвання від Росії» писав він. Так у першій книзі «British Socialist» за 1908 рік знаходимо цікаву статтю: «Головною небезпекою для європейської демократії була в минулім віці Росія».

Історія нас вчить, що скрізь, де є політичні кризи та потрясіння, послаблення фінансово-економічної ситуації в сусідній з Росією країні викликає одвічні інстинкти, спрямовані на агресивну поведінку, що супроводжується територіальними чи ідеологічними претензіями. Така поведінка є і була класичною стратегією розбудови Росії, що оформилася в класичний російський імперіалізм.

Д. Донцов писав, що Галичина була зв'язана по руках і ногах, Український рух у Росії був заслабкий, заслабкий і в Галичині, аби можна було виступити з проектами радикальних реформ [2, с. 23].

Однак, Світ змінюється, нація і громадянське суспільство відроджується незважаючи на те, що Українського руху в Росії, як такого немає. Галичина «піднялася» і все ж таки довела, що

готова виступити з радикальними реформами. Настав час відродження України.

Живучи в незалежній державі, про яку мріяли багато поколінь українців, нація лише через 22 роки зрозуміла свою силу в єдності. Малесенький школярик з гордістю одягає вишиванку, дорослі зі сльозами на очах співають Гімн України, військово-возобов'язані і добровольці віддають свої життя за цілісність Держави, Національну ідею і Самостійну Україну.

Провідні вимоги націоналізму Д. Донцова для відродження нації базуються на: 1. Воля до життя та влади. Нація, яка прагне вижити та перемогти, мусить мати непереборне «хотіння» цього досягти. 2. Прагнення до боротьби. Найкращою формою проявлення волі нації є боротьба з оточуючим світом, протиставлення «свого чужому». 3. Романтизм, догматизм, ілюзіонізм. Нація повинна мати власний ідеал, який вважати за непомильну мету свого існування, якою б ілюзорною ця мета не здавалася. 4. Еліта і творче насильство. Лише «провідна верства» шляхом творчого насильства спроможна очолити процес національного визволення та побудови могутньої української державності.

Отже, на нашу думку, Дмитро Іванович вкотре нам хотів дати зрозуміти, що нація є абсолютна цінність. Нація це не лише мовна чи національна спільнота, це воля робити щось спільно.

Д. Донцов намагався прищепити українській спільноті волю до влади і волю до життя, фанатизм на шляху боротьби за власну ідею, тверду віру у власні сили і тільки такий вихід він вбачав у творенні української нації.

---

1. Етнонаціональний розвиток України: (терміни, визначення, персоналії) / відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. – К., 1993. – 627 с.

2. Донцов Дмитро. Вибрані твори: у 10 т. / упоряд., післям., комент. О. Баган. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011. – Т. 1: Політична аналітика(1912-1918 рр.); передмова О. Баган. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011. – 328 с.

3. Україна: громадянське суспільство в контексті європейської інтеграції»; відп. ред. Л. Ф. Компанцева, Г. А. Петровська. – Луганськ: Знання, 2004. – 350 с.

Н. С. Машталер,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕЖІ КАРАНОСТІ ЗЛОЧИНІВ, КОНСТИТУТИВНОЮ ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ЗАПОДІЯННЯ СМЕРТІ ДЕКІЛЬКОМ ОСОБАМ

Питання, що стосуються охорони життя та здоров'я особи завжди викликали інтерес наукової громадськості, оскільки, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я є найвищою соціальною цінністю. Відтак, заподіяння смерті декільком особам є більш суспільно небезпечним діянням і потребує ґрунтовнішого дослідження та заходів що запобігатимуть вчиненню таких діянь.

Питанням кваліфікації та відповідальності за умисні чи необережні злочини, що посягають на життя та здоров'я особи присвячували свої праці такі вітчизняні науковці як О. В. Авраменко, М. І. Бажанов, С. Д. Бережний, В. І. Борисов, В. О. Глушков, О. В. Гороховська, В. К. Грищук, Н. А. Дідківська, О. О. Дудоров, М. П. Короленко, О. М. Костенко, В. Н. Куц, Н. Є. Маковецька, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, Л. А. Остапенко, М. І. Панов, Н. М. Плисюк, С. Д. Шапченко, О. В. Шевченко, Н. М. Ярмиш та ін. Однак, не зважаючи на досить великий об'єм досліджень, окремого дослідження що стосувалося б заподіяння смерті декільком особам не проводилося, досліджувалися лише окремі його аспекти.

У зв'язку із цим у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) містяться певні дискусійні положення, що потребують додаткового розгляду та аналізу.

У більшості випадків злочини, конститутивною ознакою яких є загибель людей, загибель кількох осіб чи загибель населення є спеціальними нормами по відношенню до ст. 119 КК України. Згідно зі ст. 12 КК злочин, передбачений ч. 1 ст. 119

КК є злочином середньої тяжкості, а ч. 2 ст. 119 КК – тяжким злочином.

Однак, не всі злочини, наслідком яких є необережне заподіяння смерті декільком особам за видом і розміром встановленого за цей злочин покарання у рівній мірі співвідносяться зі злочином, передбаченим ч. 2 ст. 119 КК. Так, не зрозумілим для нас є віднесення законодавцем таких злочинів до злочинів середньої тяжкості, а в інших випадках й до особливо тяжких злочинів.

Ще більш незрозумілим є встановлення законодавцем у нормах КК України матеріальних видів покарань, а саме покарань у виді штрафу чи виправних робіт. На нашу думку, дані види покарань не можуть відповідати розміру заподіяної злочином шкоди.

Поряд із основними видами покарань за розглядувані нами злочини винному можуть бути призначені і додаткові покарання, однак в даному дослідженні ми не зупинятимемо на них своєї уваги.

Так, ідентичними до ч. 2 ст. 119 КК за розміром та видом основного покарання за розглядувані злочини є лише норми, передбачені ч. 4 ст. 240 та ч. 2 ст. 325 КК України.

Є злочини, які відносяться також до **тяжких** злочинів, у яких є занижена нижня межа санкції, або, навпаки, завищена верхня межа, у порівнянні з нижньою та верхньою межами санкцій ч. 2 ст. 119 КК.

Занижена нижня межа санкцій може бути двох варіантів. Першим є санкції, передбачене покарання яких виходить за межі позбавлення волі, та може бути призначене у виді виправних робіт, на строк до 2 років (ч. 2 ст. 271) чи обмеження волі на строк до 5 років (ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 273). Іншим варіантом заниженої нижньої межі санкції є передбачене покарання у виді позбавлення волі, однак з чітко не встановленим мінімальним розміром, тобто, враховуючи норми Загальної частини КК України таке покарання може бути призначене: *від 1 року* – ч. 2 ст. 271 (до 7 років), ч. 2 ст. 272 (до 8 років); *від 2 років* – ч. 2 ст. 273; *від 3 років* – ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ч. 2 ст. 411.

Є ще інший злочин, за вчинення якого законодавцем, у порівнянні із санкцією ч. 2 ст. 119 КК занижено і нижню, і верхню межі встановленого покарання у виді позбавлення волі, тобто воно може бути призначене *від 3 до 7 років* (ч. 4 ст. 267¹).

Завищеною межею є передбачення покарання у виді позбавлення волі строком *до 10 років* у санкціях: ч. 2 ст. 194, ст. 236, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 273, ч. 3 ст. 276, ч. 2 ст. 283, ч. 3 ст. 286, ч. 3 ст. 411, ч. 2 ст. 415.

До злочинів **середньої тяжкості** відносяться діяння, передбачені ст. 196, ч. 2 ст. 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 3 ст. 239¹, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 253, ст. 264, ч. 2 ст. 275, ст. 291, ч. 2 ст. 326, ч. 2 ст. 327, ч. 2 ст. 412.

Відразу хочемо зазначити, що розміри і види покарань за перелічені вище злочини, не лише є суттєво нижчими від покарань, що передбачені КК України за вчинення тяжких злочинів, а також за видом передбачених у них покарань, на нашу думку, не відповідають розмірові заподіяної злочином шкоди. Так, до прикладу, за спричинення загибелі людей законодавцем встановлені матеріальні покарання у виді *штрафу* від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 291) чи *виправних робіт* на строк до двох років (ст. 196, ч. 2 ст. 275, ст. 291).

Покарання, що стосуються морального блага засудженого передбачені в санкціях КК у виді *обмеження волі* на строк: *до 3 років* (ст. 196, ст. 264); *до 5 років* (ст. 237, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 275, ст. 291, ч. 2 ст. 326); *від 2 до 5 років* (ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 241); *від 3 до 5 років* (ч. 3 ст. 239¹, ч. 2 ст. 253).

Позбавлення волі за злочини середньої тяжкості може бути призначене засудженому на строк: *до 3 років* (ст. 196, ст. 264, ч. 2 ст. 412); *до 5 років* (ст. 237, ч. 2 ст. 242, ст. 291, ч. 2 ст. 326, ч. 2 ст. 253); *від 2 до 5 років* (ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 275, ч. 2 ст. 327); *від 3 до 5 років* (ч. 3 ст. 239¹).

До військовослужбовців строкової служби може бути застосоване також покарання у виді *тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців* на строк до 2 років (ч. 2 ст. 412).

До **особливо тяжких злочинів** ж відносяться діяння, верхня межа санкцій яких передбачає покарання у виді *12 років* позбавлення волі (ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 267, ч. 2 ст. 274, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 281, ч. 3 ст. 282, ч. 3 ст. 292, ч. 2 ст. 352, ч. 3 ст. 414); *15 років* позбавлення волі (ч. 2 ст. 114¹, ч. 3 ст. 194¹, ч. 5 ст. 260, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265¹, ч. 3 ст. 277, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 279, ч. 2 ст. 294, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 378, ч. 3 ст. 399, ст. 417, ч. 2 ст. 446); а в одному випадку верхня межа санкції передбачає відповідальність у виді довічного позбавлення волі (ч. 3 ст. 110).

Однак, якщо верхня межа встановленого покарання за необережне заподіяння смерті декільком особам може сягати 15 років або довічного позбавлення волі, то чим воно відрізняється від умисного вбивства двох осіб або більше осіб, передбаченого ст. 115 КК України?

Відтак, приходимо до висновку, що необережне заподіяння смерті декільком особам за КК України в одних випадках є злочином середньої тяжкості, в інших – тяжким злочином, а ще в інших – особливо тяжким злочином, хоча наслідок вчинення усіх злочинів є однаковим – заподіяння смерті декільком особам.

Мінімальним покаранням винному за заподіяння смерті декільком особам може бути призначений штраф у розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправні роботи на строк до двох років (тобто від 6 місяців). Максимальним покаранням може бути призначене довічне позбавлення волі.

На нашу думку, межі санкцій встановленого за дані види злочинів покарання не повинні виходити за межі санкцій за тяжкий злочин і у рівній мірі співвідноситися із покаранням, передбаченим ч. 2 ст. 119 КК у випадку необережного вчинення діяння, що передувало такому наслідку. Допустимим є заниження нижньої межі і завищення до максимальної межі санкцій за тяжкий злочин лише у випадку наявності в діях особи обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин. Вважаємо недоцільним за заподіяння смерті декільком особам передбачати покарання у виді штрафу чи виправних робіт, а також і довічного позбавлення волі.

Х. В. Машталір,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПРІОРИТЕТІВ Є. ПЕТРУШЕВИЧА ЯК ПРЕЗИДЕНТА І ДИКТАТОРА ЗУНР

У жовтні 1918 року на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської монархії був утворений перший офіційний державний орган, що по-суті виконував функції парламенту – Українська Національна Рада. Головою УН Ради був обраний очільник Української Парламентської Репрезентації Євген Петрушевич.

9 листопада 1918 року на засіданні Національної Ради визначено назву Української держави – Західноукраїнська Народна Республіка, до складу якої, крім Східної Галичини, належали Північна Буковина і Закарпаття, тобто землі колишньої Австро-Угорської монархії, населені українцями.

Головні засади державо- та правотворення в Західноукраїнській Народній Республіці були зазначені у «Тимчасовому основному законі про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» від 13 листопада 1918 р. Це був перший основний закон Західноукраїнської Народної Республіки.

Цей нормативно-правовий акт передбачав не тільки сам факт утворення Західноукраїнської Народної Республіки, але й чітко регламентував кордони держави. До складу ЗУНР належали етнічні українські землі колишньої Австро-Угорської монархії, зокрема Східна Галичина, Буковина та Закарпаття. Вища законодавча влада в державі належала Українській Національній Раді, принаймні до скликання Всеукраїнських зборів, уся повнота виконавчої влади належала Державному Секретаріату.

Впродовж короткого періоду були прийняті нормативно-правові акти, які визначали та регламентували діяльність

органів державної влади та управління Західноукраїнської Народної Республіки. Зокрема надзвичайно важливим був закон «Про тимчасову адміністрацію областей Західноукраїнської Народної Республіки», який прийняла Українська Національна Рада 16 листопада 1918 року. «Даний закон з рядом інших правових актів став основою створення дієвого державного апарату та чіткої виконавчої вертикалі, підзвітності нижчих органів влади вищим і контролю виконання прийнятих рішень» [1, с. 10]. Так були фактично визначені правові засади організації органів державної виконавчої влади ЗУНР та нижчих органів управління.

Варто зазначити, що у складі як першого, так і другого уряду ЗУНР було дуже багато правників, які були керівниками галузевих відомств, а також обіймали вищі адміністративні посади в органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Це була чітка позиція керівництва держави та зокрема, Є. Петрушевича, який, як ніхто інший, розумів необхідність правової підготовки для вищих управлінських кадрів.

Для налагодження більш ефективного законодавчого процесу УНРада створила постійний керівний орган – Виділ УНРади. Виділ, як колегіальний керівний орган, створений за пропозицією Є. Петрушевича, з тієї причини, що УНРада – чисельний орган і не в змозі регулярно засідати. Утворення Виділу було ще одним кроком, який позбавляв Президента УНРади усієї повноти влади. Саме Виділ, отримавши суверенні права глави держави, призначав уряд, який ніс відповідальність за внутрішню та зовнішню політику держави. [2, с. 161]. Як бачимо, Є. Петрушевич був абсолютно позбавлений амбіцій щодо узурпації влади в одних руках.

Офіційно, як на президента УН Ради, на Є. Петрушевича покладалися репрезентативні функції голови держави. Володіючи високою політичною культурою, вмінням впливати на перебіг подій, маючи неабиякий парламентський досвід він зумів УН Раду перетворити на справжній парламент, який працював на засадах демократизму.

Політико-правові погляди Є. Петрушевича проявлялися безпосередньо в діях, а саме, прийнята низка важливих законів,

які покращували суспільно-політичне й економічне життя, була закладена демократична правова база держави, яка стала відображенням прагнень та інтересів народу. Лідер подбав про не повторення долі Наддніпрянщини і подбав, щоб в ЗУНР не було місця проявам анархізму, отаманщини та іншим деструктивним явищам, смертельно небезпечним для молодих держав [3, с. 42].

Першочерговим питанням, яке стояло на порядку денному перед Українською Національною Радою було вирішення питання об'єднання з Українською Народною Республікою. Після законодавчого закріплення об'єднання УНР ЗУНР національне державотворення у Східній Галичині повинно було б здійснюватися у форматі автономної області.

Після нападу поляків на Галичину, перед Є. Петрушевичем постав не легкий вибір, з одного боку потрібно було за всяку ціну відстояти державні інтереси, не піддаючись на провокації керівництва УНР, яке критично ставилося до політики Є. Петрушевича, вбачаючи в ній сепаратистські настрої, а з іншого – не піддатися на багатообіцяючі заклики радянського уряду припинити взаємини з Директорією взамін на військову допомогу. Все ж таки патріотизм взяв гору і Євген Омелянович вирішив об'єднати сили Галицької армії з армією УНР.

Однак ситуація, яка склалася в ЗУНР наприкінці травня 1919 року зумовила потребу сконцентрувати владу. Серед загалу все частіше виникало прагнення «залізної руки», яка б у важкий військовий час і запровадила жорсткий військовий порядок. З'явилася нагальна потреба централізації керівництва в одних руках – диктатури.

9 червня 1919 року у Бучачі зібрались члени Української Національної Ради, Віділ Української Національної Ради та Державний Секретаріат, де було прийнято рішення про проголошення Президента Української Національної Ради Є. Петрушевича Диктатором.

Йому передавалася вся повнота влади як цивільної, так і військової. «...З огляду на вагу хвилі і небезпеку, яка грозить Вітчизні, для скріплення і одностайності державної влади Президія Віділу Укр. Національної Ради Західної Области УНР

і Державний Секретаріят постановляють надати право виконувати всю військову і цивільну державну владу д-рови Євгенови Петрушевичови як уповноваженому Диктаторові» [4, с. 107; 5, арк. 5].

Диктатура діяла тільки у разі надзвичайних ситуацій, а під час їх нормалізації Диктатор зобов'язувався скласти свої повноваження. Рішення про їх припинення приймалось Диктатором самостійно, на власний розсуд.

Правова колізія цього акту полягала у тому, що надання надзвичайних повноважень не були передбачені конституційними законами ЗУНР [2, с. 210].

Однак у праві існує виняток, коли глава держави, яким на той момент являвся Євген Петрушевич мав повне моральне право вийти за межі Конституції, оскільки цього вимагала нагальна потреба в обороні держави. «Корисні наслідки цього показали швидко в славній чортківській офензиві Галицької Армії» [6, с. 161].

Для виконання диктаторських функцій Є. Петрушевич створив Колегію головноуповноважених і Військову канцелярію, які в практичній діяльності керувалися виключно його вказівками [7, с. 35].

Перед тим як залишити Галичину, Диктатор уже розгромленої ЗУНР ще написав відповідь до Найвищої Ради Антанти на її рішення від 25 червня. Він просив, «щоби бодай після проголошення присуду негайно вислано комісію, яка в товаристві наших делегатів мала би ствердити польські жорстокості...». Водночас Петрушевич патетично заявляв: «український народ і його армія до останньої людини вестимуть боротьбу за свою державу проти польських наїздників, при чім закладаю протест проти мандату, даного польським розбійникам на знищення українського краю, стверджую, що відповідальність за наслідки того страшного присуду, виданого без переслухання обох сторін, впаде не на мене» [8, с. 179].

Оцінюючи здобутки державо- та правотворення ЗУНР-ЗОУНР загалом, та роль у цьому процесі Євгена Петрушевича, зокрема, варто зазначити, що українське керівництво загалом зуміло забезпечити досить стабільне функціону-

вання важливих сфер у житті країни і на центральному, і на місцевому рівнях.

---

1. Кобилецький М. М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923) рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. М. Кобилецький. – Львів, 1998. – 21 с.

2. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис / О. Павлишин / Інститут історичних досліджень Львівського національного університету ім. Івана Франка; Програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцика. – Львів: Манускрипт–Львів, 2013. – 400 с.

3. Млиновецький І. Нариси історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. / І. Млиновецький – Львів: Каменяр, 1994. – 571 с.

4. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 / Михайло Лозинський. – Нью-Йорк, Видавництво «Червона калина», 1970. – 228 с.

5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО). Фонд 2188 «Начальна команда Галицько-Української армії». – Опис 1. – Од. зб. 145.

6. Максимчук Іван. Нарис історії роду Петрушевичів / Іван Максимчук. – Чикаго, 1967. – 288 с.

7. Іванов В. М. Історія держави і права України: навчальний посібник / В. М. Іванов. – К.: МАУП, 2002. – Ч. II. – 2003. – 224 с.

8. Макарчук Степан. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів, 1997. – 192 с.

Н. В. Мельник,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАРОДУ ЧЕРЕЗ СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У другій половині ХХ ст. відбувається справжній «прорив» у розумінні процесів самоорганізації. Утворюється нова пізнавальна парадигма самоорганізації, у контексті якої Г. Хакен у 1970 р. вводить у науковий обіг неологізм «синергетика» для позначення нового міждисциплінарного напрямку

досліджень складних систем, здатних до самоорганізації [1, с. 106].

Самоорганізаційні процеси постіндустріального розвитку суспільства корелюють зі становленням постнекласичних наук, до складу якої входять синергетика як учення про складні, динамічні системи, внаслідок універсального характеру може посісти центральне місце в науковій картині сучасного світу. Адже універсальність синергетики особлива – вона значно глибша, структурніша, ніж інші способи пізнання, оскільки є відображенням еволюції складних, відкритих, динамічних систем [2, с. 32].

За визначенням В. Кузьменка синергетика – це нова наукова дисципліна, яка вивчає процеси самоорганізації [3, с. 9].

Інші стверджують, що синергетика – це наука про взаємодію як універсальний механізм функціонування та розвитку складних відкритих систем природи і суспільства. Одними з принципових синергетичних завдань є визначення ставлення суспільства до вічних цінностей людини і перспектив збереження стійкості законів природи та фізичних констант. Предмет дослідження синергетики – системна єдність об'єкта і суб'єкта, причому суб'єкт має пріоритетне значення [4, с. 13].

Одним з центральних понять синергетики є поняття самоорганізації системи. Самоорганізація в синергетичному аспекті розглядається як процес упорядкування, виникнення або трансформації структур у відкритій системі. В свою чергу самоорганізація – це один з проявів спонтанних процесів у суспільстві, колективах, групах. Самоорганізація виникає як результат цілеспрямованих дій у рамках більш широких соціальних систем. Виступаючи як фактор посилення цілеспрямованого керуючого впливу, самоорганізація відіграє конструктивну роль. Деструктивним чинником вона стає у разі виникнення небезпеки переважання другорядних потреб над стратегічними потребами суспільства, індивідуальних, групових, відомчих інтересів над суспільними.

Синергетичний підхід орієнтований на вивчення процесів самоорганізації у відкритті нерівноважності. Відкритість системи – одне з базових понять більшості концепцій самоор-

ганізації. Воно відображає насамперед властивість постійного контакту системи з навколишнім її середовищем. Всяка відкрита система, з одного боку, характеризується відтоком субстанції у зовнішнє середовище, з іншого боку – припливом нових субстанцій із зовнішнього середовища в систему. Саме процес постійної взаємодії та обміну системи і середовища дозволяють першій адаптуватися до навколишніх умов і розвиватися еволюційним шляхом [5, с. 17].

Вивчення процесів самоорганізації в синергетиці засноване на сприйнятті і розвитку методологічних традицій не тільки системного підходу, а й матеріалістичної діалектики. Адже, по суті, ефект самоорганізації являє собою одну з форм процесу саморуху матерії, її еволюції від нижчих форм до вищих, яка відбувається в силу притаманних матерії внутрішніх причин [5, с. 19].

Реалії нинішнього суспільства свідчать про необхідність використання знань сучасної синергетики для подолання «страху» перед невизначеністю («нестабільністю») у ситуації соціального самовизначення. Невизначеність – це не лише факт соціального та економічного буття, а й надзвичайно важлива психологічна проблема, яка впливає також на екзистенціальні переживання людини. Нерішучості та невпевненості кожного дня додають засоби масової інформації, повідомляючи про природні катастрофи, соціальні катаклізми, революції, контрреволюції, фінансові кризи, дефолти і багато іншого, що спонукає до депресії, втрати волі, байдужості, розгубленості [2, с. 7].

На думку І. Письменного [6], з якою варто погодитися, індивідуальна самоорганізація тісно пов'язана з такими поняттями, як саморозвиток, самовиховання, самовдосконалення та інші, які передбачають систематичну та активну діяльність особистості, спрямовану на формування, розвиток і вдосконалення її позитивних якостей та подолання негативних. Обов'язковими складовими індивідуальної самоорганізації людини є інтелектуальний, емоційний і вольовий розвиток, удосконалення навичок самоконтролю, керування власними думками, почуттями, діями, уміння передбачати перспективні

результати своєї діяльності тощо. При цьому індивідуальна самоорганізація відбувається свідомо та переважно на основі власних потреб, цінностей, мотивації тощо.

Згідно з теорією американського соціолога А. Маслоу, людина працює для того, щоб задовольняти свої внутрішні потреби. Останньою в ієрархії потреб А. Маслоу є потреба самореалізації – прагнення людини реалізувати свій внутрішній потенціал, виконати своє призначення, що без цілеспрямованої індивідуальної самоорганізації, на наш погляд, є неможливим.

Але разом із формуванням дієвої системи зовнішніх мотиваційних факторів для виникнення синергетичного ефекту, на наш погляд, слід наполегливо працювати над пробудженням вищих духовних потреб, які можуть стати вагомим мотиваційним чинником для особистості. На нашу думку, саме внутрішньо-мотиваційні чинники можуть додати потужної енергії в процесі спонукування людини до активізації індивідуальної самоорганізації задля їх власної та всебічної самореалізації в суспільстві.

---

1. Хакен Г. Синергетика как мост между естественными и социальными науками / Г. Хакен // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – С. 106.

2. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В. Г. Кремень, В. В. Льїн; Національна академія педагогічних наук України. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.

3. Кузьменко В. Л. На порозі Надцивілізації: системний аналіз актуальних проблем сучасності, соціальне прогнозування та футурологія / В. Л. Кузьменко, О. К. Романчук. – Львів: Універсум, 2001. – 152 с.

4. Евстигнеева Л. П. Экономика как синергетическая система / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстигнеев. – М.: ЛЕНАНД, 2010. – С. 13.

5. Шундигов К. В. Синергетический подход в правоведении. Проблемы методологии и опыт теоретического применения: монографія / К. В. Шундигов. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 256 с.

6. Письменный И. Индивидуальна самоорганізація посадових осіб органів публічної влади: синергетичний підхід / І. Письменный. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2009-01/Pismenniy.pdf.

В. В. Муж,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК СПОСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З проведеного аналізу статистичних даних кількості правопорушень вчинених в Україні вбачається, що ситуація не йде на покращення. За 2013 рік зареєстровано 17469 злочинів, в порівнянні з 2012 роком – 15337 (станом на 20.11.2012). Кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності у 2013 році складала 201,0 тис. осіб, в порівнянні з 2012 роком – 222,5 тис. осіб. Розглянуто цивільних справ судами у 2013 році – 47,2 тис. справ, у 2012 році – 44,3 тис. справ [1]. Як показує статистика, динаміка вчинених злочинів та цивільних проступків передбачає зростання, спад кількості осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, є досить незначним. Проблема існує не тільки в динаміці росту вчинених правопорушень, але й у значній їх кількості та кількості злочинів, що становлять суспільну небезпеку.

Таким чином, досліджувана тема є досить актуальною, оскільки шукає способи вирішення проблеми до моменту вчинення делікту, а не після.

Правомірна поведінка особи напряму залежить від ступеня розвиненості її правосвідомості та правової культури як результату правового виховання. Метою та заходами останнього є спонукання особи до суспільно корисної поведінки, яка відповідає приписам юридичних норм. В цьому і полягає сутність профілактики правопорушень, яка є однією з найважливіших форм боротьби з протиправними проявами, що спрямована на попередження адміністративних деліктів, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, виховання громадян у дусі шанобливого ставлення до встановлених норм та правил. Профілактичні заходи сприяють не тільки виявленню правопорушень, а й встановленню та усуненню

причин і умов, що їм сприяють, допомагають утримати особу від їх вчинення [2, с. 145].

Проблема сучасної неефективності профілактики правопорушень постає через недооцінювання ролі інститутів громадянського суспільства, таких як об'єднання громадян, засоби масової інформації, церква тощо. Відсутності дієвої їх взаємодії з правоохоронними органами, центральними та регіональними органами виконавчої влади з метою профілактики правопорушень. Неналежного приділення уваги цьому питанню Верховною Радою України, тобто не закріплення на законодавчому рівні нормативно-правового акта (закону), який би регулював ці відносини. Слід звернути увагу, що в 2009 році було розроблено проект Закону України «Про профілактику правопорушень», який визначав громадські організації, релігійні установи, засоби масової інформації суб'єктами профілактики правопорушень, однак його прийнято не було [4]. Частково не погоджуся з думкою Романюк Л. В. про те, що один з основних шляхів вирішення проблеми зростання чисельності адміністративних правопорушень в Україні вбачається у прийнятті базового закону, який би у повному обсязі регулював діяльність державних органів щодо питань здійснення профілактики таких негативних соціальних явищ, як адміністративні правопорушення [3, 120]. Прийняття даного закону є доцільним та необхідним, однак воно не вирішить проблеми в цілому. Ключовим є приділення більшою увагою заходам виховного та просвітницького характеру у навчальних закладах (школах, професійно-технічних та вищих навчальних закладах), організаціях, установах усіх форм власності з метою засвоєння населенням правових знань, підвищення рівня правосвідомості, правової культури та вироблення орієнтації на правомірну поведінку. Виконання цих заходів не потребує закріплення у законі, а можливе регулюванням у підзаконних актах. Так розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1209-р схвалено «Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, в якій висвітлено основні проблеми та шляхи і способи їх подолання. До проблем відносять: недосконалість нормативно-правового

забезпечення профілактики правопорушень; низький рівень правової культури населення; недосконалість механізму взаємодії правоохоронних органів з центральними та місцевими органами виконавчої влади; відсутність дієвого механізму участі громадськості у забезпеченні правопорядку в державі. Їх вирішення пропонується виконанням ряду заходів: удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень; активізації участі громадськості в забезпеченні правопорядку в державі; провадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь; удосконалення інформаційного забезпечення профілактики правопорушень та особистого захисту громадян від протиправних посягань за допомогою засобів масової інформації [5]. Комплексне розв'язання зазначених проблем, на думку розробників Концепції, можливе за умови вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності профілактики правопорушень [3, 119].

Хоча в Концепції і закріплено активізацію участі громадськості, удосконалення участі громадськості та провадження провідницької діяльності у сфері профілактики правопорушень, проте їх реалізація залишається недоделогою.

З огляду на викладене, вирішення проблем, пов'язаних з профілактикою правопорушень потребує комплексного підходу за участю не тільки державних органів, а й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, культурних спілок, товариств, та їх тісної взаємодії, що дасть змогу здійснювати виховну та просвітницьку діяльність, підвищуючи рівень правової освіченості, правової культури і правового виховання населення на більш високому рівні.

---

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Київській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=424&lang=1>.

2. Комарницька І. І. Поняття та особливості профілактики адміністративних правопорушень у сфері власності / І. І. Комарницька // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 145–147.

3. Романюк Л. В. Сучасний стан законодавчого регулювання та шляхи удосконалення профілактики адміністративних правопорушень/ Л. В. Романюк // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2012. – № 1. – Т. 25 (64). – С. 117–122.

4. Про профілактику правопорушень: Проект Закону України від 29.12.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/>.

5. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80>.

М. В. Ноздренко,

аспірант кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОГРАМА ЗАХИСТУ СВІДКІВ В УКРАЇНІ

Останнім часом в умовах активізації злочинного світу питання захисту учасників кримінального процесу від фізичного та психологічного впливу набули особливої актуальності не тільки в розвинених державах світу, а також і в Україні. Правоохоронні органи традиційно приділяли основну увагу особі злочинця, часто ігноруючи труднощі, які виникають у потерпілих та свідків в ході досудового слідства або судового розгляду.

З набуттям Україною незалежності формування інституту захисту учасників кримінального судочинства набуло якісно нового змісту. Конституція України, сучасна національна правова доктрина розглядає особу як вищу соціальну цінність, а забезпечення її фундаментальних прав і свобод – як одне з найважливіших державних завдань. Проблема захисту учасників кримінального судочинства в останні роки набула особливого значення ще й у зв'язку із загостренням криміногенної ситуації в державі та збереженням високого рівня латентності злочинів. Не підлягає сумніву, що однією із суттєвих причин латентності злочинності, передусім організованої, є те, що

інформація про вчинені злочини не надходить до правоохоронних органів, оскільки її носії, побоюючись розправи з боку злочинців, не вірять у спроможність захисту від протиправних посягань у разі надання такої інформації державним органам [1, с. 75].

Як відомо, 23 грудня 1993 року для належного правового врегулювання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу було прийнято низку законодавчих рішень, зокрема закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», відповідне положення законів України «Про статус суддів», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність» [5, с. 98].

Застосування зазначених законів під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ мало стати умовою успішного розкриття та розслідування злочинів, насамперед, тяжких, вчинених організованими групами тощо. Але цього в повній мірі не сталося, а випадки застосування Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві» на практиці поодинокі через відсутність відповідного організаційно-фінансового забезпечення. З прийняттям вказаних нормативно-правових актів та змін до законодавства проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не вирішились. Натомість, з'явилися нові проблемні ситуації, пов'язані із застосуванням законодавства у цій сфері, організацією взаємодії відповідних правоохоронних органів та здійсненням відповідного прокурорського нагляду [3, с. 123].

Заходи забезпечення безпеки можна умовно поділити на:

- правові, що включають кримінально-правові – встановлення відповідальності за посягання на життя, здоров'я та майно осіб, яких захищають, та процесуальні – додержання процедури отримання інформації від поінформованих осіб;
- соціально-економічні – надання можливості змінити біографічні дані, місце проживання та місце роботи;

- фізичні – надання охорони, технічний захист житлових та службових приміщень тощо [2, с. 152].

Стаття 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає перелік заходів забезпечення безпеки. Зокрема, це: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) зміна документів та зміна зовнішності; 5) зміна місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 9) закритий судовий розгляд кримінальної справи [4, с. 51].

На жаль, у нашій країні відсутні приклади успішного захисту свідків із застосуванням комплексу заходів, визначених законом. Відсутні і дані про витрачені на вказані цілі кошти. Нам необхідно глибоко вивчити успішний досвід зарубіжних країн у галузі захисту учасників кримінального судочинства, інплементувати його до національного законодавства і вирішити головну проблему, яка полягає у відсутності національної програми захисту свідків та фінансування затратного механізму цієї програми. У зв'язку з цим було б доцільно:

- розробити та прийняти «Програму захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», яка за підтримки держави повністю б регулювала правові відносини з цього питання, детально встановлювала дієвий механізм захисту осіб, що підпадають під дію законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»;

- створити самостійний Департамент по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у зв'язку з тим, що реалізація багатьох положень Закону про безпеку зазначених осіб можлива лише поза рамками конкретного правоохоронного відомства та лише на державному рівні,

наприклад, заходи пов'язані із зміною анкетних даних особи, що перебуває під державним захистом, її переселення в інше місце проживання, переведення на інше місце роботи і т. ін.

---

1. Бобраков И. А. Уголовно-правовая характеристика преступлений, посягающих на лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве, и проблемы их законодательной регламентации: монография / И. А. Бобраков; Брян. филиал Моск. ун-та МВД России. – Брянск, 2004. – 175 с.

2. Емірський В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства / В. В. Емірський // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2000. – № 2. – 188 с.

3. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ; за ред. П. В. Коляди. – К., 2004. – 256 с.

4. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

5. Костін М. І. Кримінально-процесуальні заходи забезпечення безпеки особи / М. І. Костін // Юридичний радник. – 2007. – № 6. – 150 с.

І. В. Оленчук,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Теоретико-правовий аналіз механізму правової ідентифікації спрямований на формування цілісної картини про поняття, структуру та етапи ідентифікації правової системи України з континентальним правом. Вивчення даного механізму є важливим чинником розвитку вітчизняної правової системи.

Ця думка є слушною, адже поняття «ідентифікація» часто використовується у дослідженнях надто розпливчато, сутність ідентифікації, як справедливо зазначають деякі автори, просто «вислизає із рук» під час спроб уловити і визначити її зміст [1]. Розбіжності простежуються у розумінні природи

цього явища, його структури, а також специфіки реалізації та застосування ідентифікації у формі конкретних втілень. Справа ускладнюється й тим, що багато дослідників використовують термін «ідентичність» а також словосполучення для позначення її різновидів (етнічна, національна, релігійна, професійна тощо) як щось апіорі зрозуміле, що не потребує жодних визначень.

Основа ідентичності – усвідомлення власної відмінності від інших індивідуумів або груп, стосується уявлень про культурні традиції, мову, звичаї та інше. Колективні ідентичність формується на основі спільних переживань минулого, сьогодення і майбутнього. Це означає, що європейці повинні аналізувати свою історію, брати до уваги те, що відбувається і здійснювати спільні амбітні проекти. Таким чином, вони зможуть відкрити для себе ідентичність Європи [2].

На думку вітчизняних дослідників П. Гнатенка та М. Бузького, поняття «ідентифікація», Може розглядатися у трьох варіантах. По-перше, як стрижневий елемент самосвідомості з відповіддю на питання «Хто я?». По-друге, як один із механізмів міжособистісного сприйняття (поряд з рефлексією та стереотипізацією). По-третє, як індикатор рівня розвитку групи, тобто як колективна ідентифікація [3].

Схожі ідеї висловлюються П. Гнатенком та В. Павленком і в праці «Ідентичність: філософський та психологічний аналіз» [4]. Йдеться про колективну самооцінку, яка відображає ступінь задоволеності людини тією соціальною групою, до якої вона належить. Ідентифікація полягає у виборі зразків та стереотипів поведінки, які властиві членам цієї групи, прийнятті групових норм, цілей, соціальних ролей, установок, ідеалів. Людина одночасно належить не лише до різних груп, а й з різною силою прив'язана до кожної з них (вікова група, місто, етнос, конфесія тощо).

Соціальна ідентифікація як результат самоототожнення індивіда з будь-якою соціальною групою фіксується у моделях поведінки, котрі, як своєрідні комунікативні коди, транслюють традиційні культурні форми спілкування. Засвоєння і відтворення поведінкового коду, в якому закріплені базові культурні

цінності, притаманні певній соціальній групі, є важливою ланкою у складному механізмі ідентифікації. Міра стереотипізації є показником стійкості суспільної ролі індивіда, ознакою досягнення соціальної ідентичності.

Неоднозначність і гострота дискусій щодо проблеми ідентичності зумовлюється, насамперед, тим новим, що привнесла у дискурсивні практики епоха Постмодерну. Якщо в культурі Модерну головною була проблема, як зберегти і закріпити стабільність, то в епоху Постмодерну важливим виявилось уникнути чіткої фіксованості й забезпечити відкритість вибору. Тому прийнятною основою для знаходження консенсусу стало трактування ідентичності як такої, що не є «природно зумовленою», а такою, що функціонує у сфері суб'єктивного. Водночас наголошується на здатності ідентичності швидко реагувати на зміну ситуації і, в свою чергу, впливати на перебіг соціокультурних процесів.

Альтернативні форми ідентичності формуються не на основі традиційної, ідентичності індустріального суспільства, а на основі «ідентичності супротиву», форми яких у сучасному світі різноманітні – від організованої транснаціональної злочинності до різних форм фундаменталізму і тероризму [5]. Проте різновидів альтернативних «проектних» ідентичностей у сучасному світі існує не так багато – це, насамперед, екологічний та феміністський рухи, потенціал яких може призвести до подальшої трансформації сучасного суспільства на основі нової системи цінностей. Перспективною «проектуючою ідентичністю» дослідник вважає проект європейського співтовариства з його принципами свободи слова та забезпечення прав людини.

Всі сучасні ідентичності є соціокультурними за своїми ознаками, змістом і характером. Якщо раніше вважалося, що походження, стать і вік є жорстко фіксованими, то тепер їх часто обирають, змінюють або зрікаються їх. Проблема не вибір з-поміж ідентичностей, а здатність індивіда втілити їх у свої життєві соціокультурні практики [6].

Процес самовизначення правової системи через територіальну спільність, етнонаціональну спільну, історико-культурні процеси в цілому прийнято називати правовою ідентифі-

кацією правової системи. Результатом ідентифікації правової системи з різними правовими системами сучасності є численні ідентичності, актуальність і значущість яких варіюється залежно від часу й ситуації. Сукупність їх становить цілісну ідентичність правової системи, важливе місце в структурі якої посідає ідентифікація з європейською спільнотою.

---

1. Gibson S. Social Psychological Studies of National Identity: A Literature Review. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sociology.ed.ak.uk>

2. Бонненберг Хайринх. Европе быть / Бонненберг Хайринх // Диалог культур в условиях глобализации: XII Международные Лихачевские научные чтения (17–18 мая 2012 г.) / Хайринх Бонненберг. – Т. 1: Доклады. – СПб.: СПбГУП, 2012. – С. 39–43.

3. Гнатенко П. Национальная психология и бытие общества / П. Гнатенко, М. Бузский. – Д.: Полиграфист, 2002. – 279 с.

4. Гнатенко П. Идентичность: философский и психологический анализ / П. Гнатенко, В. Павленко. – К.: Наукова думка, 1999. – 463 с.

5. Gastells M. The Power of Identity // The Information Age: Economy, Society and Culture. – V. 2. – Madlen-Oxford-Carlton, 2004.

6. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон; пер. с англ. А. Башкирова. – М.: Изд-во «АСТ»; ООО «Транзиткнига», 2004. – 248 с.

М. С. Олійник,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАПОЗИЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ПОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ КОМПАРАТИВІСТІВ (А. ВАТСОН, П. ЛЕГРАН)

На сьогоднішній день перед Україною і досі стоїть проблема проведення правової реформи та розбудови громадянського суспільства, тому і наразі актуальними залишаються, як нам видається, питання, що стосуються дослідження здобутків порівняльного правознавства, які як зазначає Х. Бехруз є воіс-

тину невичерпними. Цей накопичений потенціал порівняльного правознавства полягає у найширших можливостях використання результатів порівняльно-правових досліджень у юридичній практиці, зокрема у сфері правотворчості і правозастосування [1, с. 280].

Відомі компаративісти У. Маттей та М. Буссані зазначають, що порівняльне правознавство означає різні речі для різних людей, і кожне з цих значень може, саме по собі, бути науково прийнятним [2]. І як видається, з цим варто погодитись.

Упускаючи визначення порівняльного правознавства як науки, як методу, як навчальної дисципліни, вважаємо за доцільне погодитись з позицією зарубіжних авторів стосовно того, що порівняльне правознавство можна розглядати як: макропорівняння в світі правових систем; вивчення правових трансплантатів (запозичення ідей між правовими системами та/або систем); найбільш ефективний спосіб дослідження взаємозв'язку між законом і суспільством, що лежать в основі сприйняття права та як збільшувальне скло, через яке краще спостерігати, як правова держава живе пліч-о-пліч з іншими (наднаціональними і вітчизняними) джерелами права [2].

Як можемо спостерігати, велику роль автори відводять розгляду питання запозичення зарубіжного правового досвіду (правових трансплантатів, здійсненню правових трансферів). Однак, дані автори не єдині серед зарубіжних компаративістів, хто присвятили цьому питанню багато уваги. Так, варто виділити У. Евальда, Е. Окуру, Р. Сакко та Г. Тюбнера. Однак провідними, найбільш відомими компаративістами, які займаються питанням запозичення зарубіжних правових норм та інститутів є А. Ватсон та П. Легран.

Так, термін правової трансплантації був придуманий в 1970-х рр. саме шотландсько-американським вченим-юристом А. Ватсоном, який використав його, щоб вказати на переміщення правової норми або системи права з однієї країни в іншу або від одного народу до іншого» [3, с. 21]. «Трансплантування є насправді найбільш плідним джерелом розвитку, адже більшість змін у більшості систем є результатом запозичення» [3, с. 95]. Саме так озвучував свою основну позицію автор.

А. Ватсон зазначав, що правове запозичення відображає суспільство, і воно є дуже вибіркоким, однак, багато запозичень часто було здійснене без довгих роздумів [4, с. 44–45]. Незважаючи на такі твердження, автор все одно обстоював думку, що трансплантація є не лише корисною, а й можливою, оскільки транспортувати норму, яка живе окремо від суспільства, в якому її створено, не викликає жодних труднощів.

Позиції А. Ватсона є чужими для П. Леграна. Автор виступає певною мірою противником позиції А. Ватсона. Так, у своїх роботах він заперечує думку про можливість правових трансплантантів. Єдине в чому останній підтримує автора – це те, що А. Ватсон, описуючи рух відокремлених від суспільства норм, які є незалежними від дії будь-якої соціальної, історичної чи культурної основи має на увазі норми законодавства [5, с. 47]. Так, розглядаючи та підсумовуючи позицію А. Ватсона, автор стверджує, що якщо правом є норми, то вони є просто пропозиційними твердженнями, і лише ними. Проте, власний висновок автор буде на тому, що норми просто не є такими, як вони представлені А. Ватсоном, і, з огляду на те, чим вони дійсно є, норми не можуть мандрувати. Відповідно, правові трансплантанти є неможливими [5, с. 48-49].

П. Легран зазначає, що жодна норма не може існувати без значення, тому слід визнати, що «правовий трансплант» лише тоді має смисл, коли одночасно пропозиційні твердження як такі та привнесене до них значення переносяться з однієї культури до іншої. Беручи до уваги те, що значення, привнесене до норми, саме по собі є культурно-особливим, важко уявити, як взагалі таке може відбутися [5, с. 49]. І як видається, автор має рацію. Варто погодитись з автором в тому, що визначальною складовою нормативності норми є її значення, яке не переживає подорожі з однієї правової системи до іншої, а отже імпортованій формі слів неминуче приписується відмінне, місцеве значення, що призводить до створення фактично іншої норми. Так, відповідно до поглядів П. Леграна, трансплантанта насправді немає: ключова риса норми – її значення – залишається на місці, так що норма, яка була «тут», по суті, не переноситься «в інше», а запозичена форма слів швидко перетравлю-

ється завдяки іманентній інтеграційній здатності місцевої культури [5, с. 51–52].

Підтримуючи тезу про неможливість трансплантацій, Є. Гоффман додавав, що неможливо транспортувати людське розуміння в цілому з однієї культури до іншої так, як транслітерувати текст [6, с. 175]. Автор зазначав, що «зادля переміщення одного слова без його викривлення ми мали б перемістити цілу мову навколо нього» [6, с. 272], хоча насправді, «зadля перекладу мови чи тексту без зміни їх значення ми мали б перемістити також і їхню аудиторію» [6, с. 275].

На захист А. Ватсона став відомий італійський компаративіст Р. Сакко, який стверджує, що оригінальних інновацій в законі дуже мало, тому і запозичення, і наслідування мають вирішальне значення для розуміння ходу правових змін [7, с. 395]. Автор також зазначає, що «народження норми або інституту є більш рідкісним явищем, ніж його імітація» [7, с. 397]. Як можемо побачити, Р. Сакко, застосовуючи поняття правової імітації, під останнім розуміє зовнішнє запозичення правових норм, що не в обов'язковому порядку повинне вести за собою запозичення їхнього значення.

На підтримку А. Ватсона видається необхідним також згадати працю французького компаративіста І. Зайтая, який, розглядаючи питання трансплантації згадує досить вдалий, хоча й столітній вираз К. Крома: «Юридичні ідеї призначені для обміну. Вони ширяють у повітрі, в спільних соціальних концепціях, і той, хто усвідомив і перетворив їх на цінність з метою систематизації права, насправді визнається тим, хто точно вловив потреби цивілізації, людства і загалом сучасної людини» [8, с. 27]. Точка зору К. Крома видається цікавою та актуальною і в наш час, адже, на наш погляд, саме правові ідеї визнаються цінностями, які можуть піддаватися запозиченням.

Варто також погодитись з Е. Оруку і визнати, що в праві дуже мало оригінального, а те що є – є вибірковістю в запозиченні, що піддається подальшому змішуванню, тобто успішному «налаштуванню» [9, с. 116].

У. Евальд, відомий своєю працею «Порівняльне правознавство: логіка правових трансплантантів», теж у своїх вислов-

люваннях мав дещо спільне з А. Ватсоном. Так, автор посилаючись на норми римського права, які в комплексі були трансплантовані в більшість країн континентальної Європи і сформували там основу правових систем, зазначав, що правові запозичення й справді є «найбільш плідним» джерелом правових змін у західному світі [10, с. 66].

Про теорію трансплантації у своїх роботах згадує і професор Г. Тюбнер. Допускаючи можливість здійснення правових трансферів вчений стверджує, що теорія трансплантації – це необхідна концептуальна вишуканість [11, с. 17], яка в результаті зводиться до вузької альтернативи: відторгнення чи інтеграція, адже правові інститути не можна просто перемістити, вони потребують обережної імплантації та культивуації в новому середовищі. У своїх роботах автор вводить нове поняття «правове подразнення» та приходять до висновку, що коли у культуру вживлюють іноземні норми, відбувається не трансплантація, а радше за все глибинне подразнення, яке спричиняє цілу низку нових та неочікуваних подій. Це зовнішній шум, який змушує реконструювати з нуля не лише власні норми, а й сам чужорідний елемент.

Г. Тобнер переконаний, що «правові подразники» не можна одомашнити, вони не можуть бути перетворені з чогось чужорідного на щось близьке, адаптовані до нового культурного контексту [12, с. 78]. Правові трансплантати автор розглядає як основне джерело специфічної правової еволюції, оскільки вони беруть участь у створенні розмаїття значень у праві [12, с. 83].

Е. Оруку вказує, що необдумані трансплантації становлять серйозну небезпеку [13]. Крім того, автор зазначає, що «правовий трансплантат» зазвичай прикладається до всіх імпортованих та експортованих операцій, однак вважає, що термін «транспозиція» є кращим і більшою мірою підходить для випадків масивних змін, через які змінюється ціле правове поле. Е. Оруку зазначає, що транспозиція відбувається для врахування конкретної соціально-правової культури і потреб реципієнта, і тому такий «взаємний вплив» насправді є низкою «транспозицій» [9, с. 104].

Метою порівняльного правознавства є пошук «кращого рішення» для вирішення певної проблеми. Тому, видається доцільно зробити висновок, що сучасні компаративісти повинні бути ознайомлені з правовим досвідом інших країн, однак вони також зобов'язані критично оцінювати зарубіжний досвід і дивитися на нього крізь призму доцільності, необхідності чи можливості розгляду питання про запозичення зарубіжного нормотворчого досвіду.

Правові норми створюються на запит відповідного суспільства та його умов існування, тому знайшовши відповідь на власні проблеми в іншій правовій системі, як нам видається, слід розуміти, що не існує однакових правових систем, отже і транспортовані та навіть адаптовані до наших потреб норми будуть вже зовсім іншими в нашій правовій системі, і наслідки запозичення можуть бути непередбачуваними. Отже, оскільки неможливо знайти ідеального варіанту, який можна було б беззаперечно застосувати до потреб та на вимоги власного суспільства, варто зробити висновок, що запозичення не норм, а запозичення правових ідей видається найбільш доцільним та можливим, оскільки на їхній основі ми зможемо створити власні норми, які найбільш якісно зможуть допомогти нам провести правову реформу та допомогти в розбудові громадянського суспільства.

---

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: сучасні грані досліджень / Х. Бехруз // Порівняльне правознавство – 2013. – № 1-2. – С. 278-285.

2. Bussani M. Diapositives versus movies – the inner dynamics of the law and its comparative account. The Cambridge Companion to Comparative Law / M. Bussani, U. Mattei. – Cambridge University Press, 2012 – 422 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://assets.cambridge.org/97805218/95705/excerpt/9780521895705_excerpt.pdf

3. Watson A. Legal Transplants: An Approach to Comparative Law / A. Watson. – Edinburgh: Scottish Academic Press, 1974. (2d ed. – Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1993).

4. Ватсон А. Право в книгах, право і реальність: порівняльно-правова перспектива/ А. Ватсон // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1-2 – С. 37-45.

5. Легран П. Неможливість «правових трансплантантів» / П. Легран // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1-2. – С. 46-59.

6. Hoffman E. Lost in Translation. Life in a New Language. – London: Minerva, 1991.
7. R. Sacco, «Legal Formants: A Dynamic Approach to Comparative Law (Installment II of II. – Am. J. Comp. L., 1991. – № 39. – 401 p.)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-heidelberg.de/institute/fak2/mussnug/historyoftaxdocuments/schrifttum/aufsaetze/AUFS00030.pdf>
8. Зайтай І. Рецепція зарубіжного права і порівняльне право / І. Зайтай // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2. – С. 13–36.
9. Оруку Е. Право як транспозиція / Е. Оруку // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2 – С. 102–120.
10. Евальд У. Порівняльне правознавство: логіка правових трансплантатів / У. Евальд // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2. – С. 60–76.
11. G. Teubner, «Legal Irritants: Good Faith in British Law or How Unifying Law Ends Up in New Divergencies». – 61 MLR, 1998. – р. 11-32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jura.uni-frankfurt.de/42852900/Irritants.pdf>
12. Тюбнер Г. Правові подразники: принцип добросовісності у британському праві, або як уніфікація права призводить до нової дивергенції / Г. Тюбнер // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2. – С. 77–101.
13. E. Örücü, Critical Comparative Law: Considering Paradoxes for Legal Systems in Transition. – Deventer: Kluwer; Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking, 1999. – № 59. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ejcl.org/41/art41-1.html>

О. Д. Осовський,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ЯК ФОРМА ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Якісна нейтралізація протидії розслідуванню загалом та розслідуванню порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (далі дорожньо-транспортних злочинів ДТЗ) зокрема залежить від чіткості визначення форм протидії розслідуванню.

Як вказав Р. М. Шехавцов протидія розслідуванню одержує зовнішнє вираження в певних формах. Під формою протидії він розуміє вид активної поведінки протидіючого суб'єкта, у якій в певних ознаках, що проявляються зовні, відбиваються його психофізіологічні реакції на ситуацію, що склалася, при вчиненні злочину або в ході його розслідування [1, с. 27].

Незважаючи на ряд наукових розвідок щодо поняття протидії розслідуванню досьогодні не має однозначної дефініції цієї категорії.

О. В. Александренко визначила протидію розслідуванню як своєрідний вид соціальної діяльності, що представляє собою систему навмисних, цілеспрямованих дій по перешкоджанню повному, всебічному та об'єктивному розкриттю і розслідуванню злочинів [2, с. 29]. Б. В. Щур протидію розслідуванню визначив як діяльність зацікавлених осіб, спрямовану на перешкоджання розкриттю і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини по кримінальній справі [3, с. 34].

Термін фальсифікація означає підробку, свідоме перекручування, підміну (справжнього, дійсного) неправдивим [4, с. 652]. В. Ю. Шепітько у криміналістичному значенні фальсифікацію доказів визначив як перекручування фактичних даних, що є доказами у кримінальній справі [5, с. 242].

Відповідно таке перекручування створює загрозу процесу доказування як діяльності щодо збирання перевірки та оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а значить і не правильності встановлення даних, які підлягають доказуванню як наслідок, незаконності, необґрунтованості та необ'єктивності прийняття рішень у кримінальному провадженні.

Більшість фактів, які цікавлять слідчого і суд, пізнаються за допомогою відомостей про них, одержуваних з різних джерел, тобто за допомогою доказів. Докази можуть бути засобом встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, якщо несуть об'єктивну інформацію про них [6, с. 240]. При чому, фальсифікацію доказів може здійснити особа, яка безпосередньо здійснює діяльність по збиранню

доказів та їх перевірки: сторона обвинувачення та сторона захисту [7, с. 172–173].

З огляду на доробок провідних науковців та предмет дослідження: протидія розслідуванню порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів пропонуємо наступні способи фальсифікації доказів та їх процесуальних джерел як форми протидії розслідуванню.

1. Складання протоколів процесуальних дій, які не проводились. У цьому випадку можуть мати місце факти складання протоколів допиту свідків-очевидців події, які фактично не були присутні під час вказаної події, під час чого фальсифікуються дані час та місце вчиненого злочину, його обстановку: дії учасників дорожньо-транспортної події (далі – ДТП) до зіткнення, механізми зіткнення, дії учасників ДТП після зіткнення.

2. Внесення змін до процесуальних документів. У цьому випадку факт проведення слідчої (розшукової) дії дійсно мав місце, однак у документ неправомірно вносяться зміни. Неправомірно так як законом передбачено внесення змін у документ: застерження, зауваження учасників процесуальної дії.

3. Знищенні речових доказів і їх заміни іншими предметами. Ще одним способом фальсифікації доказів є створення фіктивних речових доказів, які не існували у реальному часі, внесення змін у реально-існуючі речові докази, заміна речових доказів на фіктивні.

4. Зміна положення тіла загиблого в наслідок ДТП: зміна місця знаходження тіла жертви ДТП на проїжджій частині, тротуарі тощо, зміна положення тіла жертви на місці наїзду; зміна місця розташування тіла у транспортному засобі; зміна місця розташування частин тіла в наслідок його розчленування від наїзду.

5. Заміна водія та пасажирів транспортного засобу-учасника ДТП. Як наслідок, приховування реальних учасників (винуватців) ДТП, приховування факту керування транспортним засобом особою, що перебуває у стані сп'яніння чи займає певний соціальний статус, поява фіктивного очевидця події, який заздалегіть проінструктований про порядок та зміст

інформації, яку він даватиме як свідок (потерпілий) у кримінальному провадженні.

Таким чином, способами фальсифікації доказів та їх процесуальних джерел як форми протидії розслідуванню фактів порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів є: складання протоколів процесуальних дій, які не проводились; внесення змін до процесуальних документів; знищенні речових доказів і їх заміни іншими предметами; зміна положення тіла загиблого в наслідок ДТП: зміна місця знаходження тіла жертви ДТП на проїжджій частині, тротуарі тощо, зміна положення тіла жертви на місці наїзду; зміна місця розташування тіла у транспортному засобі; зміна місця розташування частин тіла в наслідок його розчленування від наїзду; заміна водія та пасажирів транспортного засобу-учасника ДТП.

---

1. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Руслан Миколайович Шехавцов; Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2003. – 246 с.

2. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Олена Віталіївна Александренко; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 256 с.

3. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Богдан Володимирович Щур; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 195 с.

4. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. -2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 704 с.

5. Шепітько В. Ю. Криміналістика: словник термінів / В. Ю. Шепітько. – К.: Ін Юре, 2004. – 264 с.

6. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / Г. И. Качаров [и др.]; Прокуратура Союза ССР, Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М.: Юридическая литература, 1966. – 584 с.

7. Спицын Ю. А. Фальсификация доказательств. Уголовно-правовая характеристика / Ю. А. Спицын // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – Вып. 2. – С. 172-179.

В. Р. Павлів,
здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РОЗМЕЖУВАННЯ ПІДКУПУ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІЗ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Експертами Європейської Комісії вироблені рекомендації щодо удосконалення положень антикорупційного законодавства, надані у рамках переговорів щодо лібералізації Європейським союзом візового режиму для України. На виконання рекомендацій GRECO у сфері криміналізації корупції впроваджуються зміни до Кримінального кодексу України в частині поширення юрисдикції України на іноземців та осіб без громадянства, які вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, злочини, пов'язані з активним та пасивним хабарництвом, зловживанням впливом, або якщо вони вчинили зазначені злочини щодо вказаних службових осіб чи навпаки; доповнення об'єктивної сторони всіх злочинів згаданої категорії елементом «обіцянка»; поширення положень щодо відповідальності за активну та пасивну форми підкупу на осіб, які працюють у будь-якій якості у підприємствах, установах, організаціях приватного сектору.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» викладено в новій редакції ст. 354 КК України, поширивши кримінальну відповідальність за підкуп також на будь-яких працівників підприємств, установ чи організацій.

В той же час із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 року

в КК України існує ст. 364-1, якою встановлена відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права.

Досліджувані злочини мають спільний об'єкт. Як в одному, так і в іншому складі злочину об'єктивна сторона може полягати у використанні суб'єктом злочину своїх повноважень (свого становища), які випливають із трудового договору (контракту), посадової інструкції, статуту юридичної особи тощо. Однак ч. 3 ст. 354 КК України встановлено також відповідальність не лише за одержання неправомірної вигоди за вчинення працівником певних дій, але й за прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди.

Ознакою об'єктивної сторони зловживання службовим становищем є також суперечність дій суб'єкта злочину та інтересів юридичної особи, службовою особою якої він є, а також наявність істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Суб'єктом злочину у першому випадку виступає будь-який працівник, який перебуває з підприємством, установою, організацією в трудових відносинах або виконує для них роботу на іншій правовій підставі (наприклад, за цивільно-правовою угодою про працю). Суб'єктом зловживання може бути лише службова особа юридичної особи приватного права.

Суб'єктивна сторона обох складів злочину характеризується прямим умислом. Необхідно зазначити, що неправомірна вигода, яка в підкупі є ознакою об'єктивної сторони злочину, при зловживанні виступає метою – ознакою суб'єктивної сторони.

Як бачимо, вчинення для одержання неправомірної вигоди дій з використанням своїх повноважень всупереч інтересам юридичної особи, та ще й якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам службовою особою, мало б виступати кваліфікованим складом злочину в порівнянні із прийняттям пропозиції чи отриманням неправомірної вигоди будь-яким працівником юридичної особи приватного права.

Разом з тим покарання, встановлене санкцією ст. 354 КК України за підкуп працівника підприємства, установи чи організації є суворішим, ніж за зловживання – підкуп будь-якого працівника карається караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, із спеціальною конфіскацією, а зловживання службовою особою – карається штрафом від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років та зі спеціальною конфіскацією.

На нашу думку, такий стан законодавчого регулювання відповідальності за корупційні дії працівників та службових осіб юридичних осіб приватного права, відсутність чіткого визначення меж між різними суспільно небезпечними діями і повна невизначеність у питаннях кваліфікації того чи іншого діяння, які неминуче стануть наслідком реалізації досліджуваних складів злочинів, обов'язково справлять негативний вплив на реальну діяльність з протидії корупції.

Необхідно внести зміни в КК України, об'єднавши в одній статті усі випадки одержання неправомірної вигоди працівниками юридичних осіб приватного права та визначити кваліфікованим складом такого злочину вчинення його службовою особою та із зловживанням своїми повноваженнями.

---

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 № 3207-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13.05.2014 № 1261-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>

М. Б. Палій,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК АКсіОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядаючи філософсько-правовий вимір ціннісної орієнтації перед майбутніми правоохоронцями постає вибір ціннісного відношення до того, що робити правильно, а що ні, а саме виконувати неправомірний наказ вище стоячого керівництва чи прислухатись до свого розуму і серця. Дане питання актуальне і сьогодні для України, яка вибрала основною своєю метою демократичний розвиток, інтеграцію в Європу, незалежне та вільне волевиявлення, створення цілісної та непорушної, соціальної, правової держави. Саме за допомогою філософії можна дати відповіді на ті запитання та проблеми, які нависли у процесі становлення правоохоронної діяльності, які розглядаються в аксіологічному вимірі.

Філософія закріплює у собі такі поняття, як: добро, чесність, справедливість, людяність, віра, свобода, людина. В кожному з яких дане поняття відображає цінність для права. Наприклад, слово «справедливість» походить від слова «право», що означає (правий, правда) в перекладі на латинську мову – *justita* (справедливість) – від *ijus* (право). В давнину справедливість тлумачилась, як «повний порядок» іншими словами можна назвати сукупністю природних, правових та загально людських здійснень. В стародавні часи справедливість виступала як міра, певний закон та основоположний принцип. Якщо розглядати слово право то воно виступало мірою реалізації свободи, вчинків, а також певною нормою політичної справедливості.

Під правом розумілося не всюдозволеність, а дозволено тільки то, що не забороняється в межах норми права, іншими словами, що право є нормативно закріплена справедливість. Сама справедливість не може бути однозначною вона завжди

пов'язана з різними суспільними відношеннями і людини як основного суб'єкта цих відносин.

Концепція «людини політичної», «соціальної», «правової», «інституціональної» та інші представляють собою історичні феномени, які виникли з формуванням і утвердженням сучасних соціально-економічних, загальнополітичних інститутів, відношень і цінностей [2, с. 23–24]. З розвитком філософії в різні часи розуміли дані поняття і на кожний час давали своє тлумачення тих чи інших уявлень про ставлення до світу.

Отже, потрібно сказати, що на сьогоднішній день в Україні зберігається позитивна динаміка розвитку правоохоронної діяльності. На неї покладається різноманітний перелік функцій та завдань збоку держави, а саме: захист прав людини і громадянина, охорони прав та злагоджене функціонування усіх державних та недержавних організацій, боротьба із організованою злочинністю, хуліганством, корупцією та іншими правопорушеннями.

Правоохоронна діяльність, в нашій державі розглядається, як певний вид правозахисної та охоронної діяльності з метою реалізації прав, обов'язків, свободи кожної людини і громадянина, також захисті честі і гідності, ділової репутації, права на вільне віросповідання, права на свободу слова, права на рівність нацменшин, права на освіту. Держава в особі – влади формує певні заходи примусу, тобто робити так, а не інакше чим викликає жорстку критику та негативне ставлення з боку суспільства.

За допомогою правоохоронних органів держава нав'язує свою думку громадському суспільству та формує певне негативне відношення до правоохоронної діяльності. З метою більш результативної та професійної діяльності правоохоронних органів, державі потрібно налагодити чітку та зрозумілу межу в роботі даної системи для того, щоб показати громадянам, що ці органи створені лише для того, щоб захищати права та інтереси усіх перед законом тільки тоді з боку населення буде чітка реакція на дану ситуацію в державі, чим зумовить формування ціннісного відношення, як до правоохоронної діяльності так і до держави зокрема.

Формування ціннісного відношення до правоохоронної діяльності, починається з моменту розвитку громадського суспільства, а саме такого, де права людини і громадянина є основними при здійсненні свої професійних обов'язків.

Людина, як ціннісна та невід'ємна складова соціуму утворює єдиний механізм за допомогою власних індивідуальних особливостей та формує систематичний зв'язок між державою та громадським суспільством.

Розрізняють певні індивідуально-особливі властивості, що визначаються основними тенденціями, які виходять корінням в генетичну початкову диспозицію, що формує конституційні особливості і характер людини.

Характер – це сплав конституційно закладених особливостей людської психіки з вихованням навколишнього середовища, яке не тільки покращує, але й погіршує стабільні індивідуальні особливості людини та формує установку на самоконтроль.

Вищі рівні особистості – морально-етичні засади, громадську самосвідомість, ієрархія цінностей – формується не тільки культурно – історичному досвіді соціуму, але й в значному рівні зв'язку з визначенням кожної конкретної людини визначених індивідуально окресленим переліком основних тенденцій, які пронизують усі рівні особистості з низу вверх [1, с. 66–67].

Наша держава розглядається, як певний об'єкт становлення ще ненародженого немовляти, який перебуває в утробі матері. Під «ненародженим немовлятком» слід розуміти доволі крихку модель правової держави, де хіба починається проявлятися перші промінчики демократії, прозорої судової та правоохоронної системи, чітка і зрозуміла позиція громадян, котрі проявили себе як згуртований, колективний розум, що став тим джерелом підняття соціальної думки та громадської свідомості на шляху зародження новітньої держави – Україна. Під «утробою матері», ми повинні розуміти саму державу та не забувати про її проблеми, недоліки, прогалини в роботі усіх її органів в тому числі правозахисних і правоохоронних, недосконалістю законодавчої бази, неспроможністю реалізації

прав, свобод, честі, гідності усіх громадян включаючи осіб без громадянства, біженців, іноземців.

Будуючи державу правову, а значить таку, де діє принцип верховенства права та закону, рівності усіх перед законом, формування ціннісного відношення з боку правоохоронної системи до своїх громадян держава повинна взяти за основу, що тільки така держава має право на існування та ціннісне відношення до неї з боку громадян, яка за ідею ставить підкорятись волі народу, а не нав'язувати свою волю народові силоміць.

У решті решт, в основу правоохоронної діяльності закладена багаторівнева та розгалужена система заходів та протидій спрямована на охорону порядку та захист усіх осіб, що перебувають на території держави. Сьогодні відбувається повномасштабна реорганізація органів та чітке реформування з боку держави з метою удосконалення роботи правоохоронних органів.

Також ефективна діяльність даних органів залежить багато в чому і від нормативно-правової бази регулювання, законодавчої і судової системи та органів місцевого самоврядування в тому числі громадських організацій, спілок, формувань місцевого населення, які б контролювали та відстежували роботу правоохоронних органів. Будуючи державу з демократичними цінностями ми не повинні забувати про її людей, без яких жодна держава не має права на існування. Між державою та її громадянами має бути чіткий та зрозумілий зв'язок, котрий не створює бар'єру для розуміння і ціннісного відношення один до одного.

Головна мета правоохоронної діяльності – це збереження миру і спокою у суспільстві. Довіра з боку населення держави, – от основна мета та завдання, які повинні ставитись перед правоохоронними органами.

-
1. Глобальные проблемы человечества. – М.: МГУ, 2006. – 264 с.
  2. Homo institutus. – Человек институциональный. – Иншаков, 2005. – 854 с.

Н. Р. Палій,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРО ФАКТИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЙ, ОБЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ МИТНИХ ОРГАНІВ

Одержання неправомірної вигоди об'єктивно й законо-
мірно викликає занепокоєння в суспільстві та негативно поз-
начається на ставленні населення до державних службовців.
Крім того, одержання неправомірної вигоди є однією з най-
більших перепон на шляху інтеграції України до світового спів-
товариства, розвитку громадянського суспільства.

Не стали винятком і митні органи, працівники яких
утримують грошове утримання далеко не адекватне складно-
сті та небезпечності виконуваної роботи, що у свою чергу ство-
рює умови для вчинення ними зловживань і злочинів корисли-
вої спрямованості як спроби самостійно й швидко поліпшити
рівень власного життя. Протягом віків митниця була і залиша-
ється одним з найсуттєвіших факторів державності і незалеж-
ності країни, яскравим свідомством владного і фінансового су-
веренітету. Проголошення державного суверенітету і незалеж-
ності України обумовило нагальну потребу в забезпеченні на-
лежного захисту економічних інтересів української держави.

За 20 років незалежності Україна пройшла чималий шлях
реформ та перетворень, подолавши зубожіння початку 90-х та
не одну політичну кризу. Разом з тим залишаються у нашому
домі проблеми, боротьба з якими потребує політичної волі
влади, згуртованості суспільства та часу. Однією з таких про-
блем – є проблема одержання неправомірної вигоди. Боротьба
з одержанням неправомірної вигоди сьогодні має першочерго-
ве значення для всіх органів влади, гілок і щаблі, для всіх
сфер нашого суспільства.

Розмаїтість форм прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди і їх проникнення до різних сфер службової діяльності митних органів потребують вивчення та визначення їх особливостей, розробки нових способів організації боротьби з ними, чим і зумовлена актуальність дослідження.

Публікації вчених у сфері кримінології, які вивчали окремі аспекти питання протидії одержанню неправомірної вигоди, серед яких Л. С. Белік, О. О. Дудоров, В. В. Пінчук, О. І. Романова, І. О. Томчук, Н. Є. Філіпенко, С. В. Харченко та інші.

Також варто приділити увагу роботам закордонних науковців, які розробляли тематику протидії одержання неправомірної вигоди та з позицій різних галузей права досліджували це антисоціальне явище. Серед них Е. В. Абдуліна, Д. Ю. Босак, Н. Н. Бухаров, А. П. Воробйов, А. В. Грошев, Н. В. Гущева, А. А. Дмитриєва, В. Н. Карагодін, Н. Н. Китаєв, Ю. Ю. Князь, В. Н. Крюков, Л. В. Лобанова, О. В. Лужнова, А. Я. Малигін, А. Ш. Маликова, А. А. Майдіков, А. С. Підвальний, І. М. Сичинова, А. Ю. Смирнов, М. А. Трухін, Х. А. Умаров, Т. В. Філатова, Д. А. Хохлов, Е. В. Христиніна, Р. В. Чупахін, В. А. Широков, П. В. Яні та ін. Напрацювання закордонних вчених свідчать про існування глобальної проблеми, яка не має кордонів, – розповсюдження фактів одержання неправомірної вигоди. На жаль, ми не можемо в повній мірі опиратися на ці наукові праці у зв'язку з різним національним законодавством, менталітетом населення, соціальноекономічним становищем тощо.

В теорії кримінального права питанням відповідальності за одержання хабара приділялась значна увага. Вказану проблематику розробляли, зокрема такі науковці, Й. А. Гельфанд, А. К. Квіцінія, В. Ф. Кириченко, М. Й. Коржанський, М. Д. Лисов, Ю. І. Ляпунов, П. С. Матишевський, О. Я. Светлов. Однак ці напрацювання вже не відповідають вимогам сьогодення у зв'язку з рядом об'єктивних (зміни у кримінальному процесуальному законодавстві) та суб'єктивних (зміна стереотипів населення та відношення до ОВС) причин.

Певний внесок у розвиток питань доказування у справах про хабарництво внесли російські учені А. Н. Балашов,

В. М. Борков, А. С. Джандієрі, М. К. Камінський, А. Н. Ларьков, С. А. Машков, В. О. Образцов, О. Е. Сокольський, Р. В. Чупахін та інші.

Окремі аспекти виявлення і розслідування хабарництва розглядали українські науковці В. М. Абрамова, М. В. Джига, І. О. Звенигородський, С. Д. Коберник, В. В. Навроцька, О. С. Подшибякін, М. І. Хавронюк, А. М. Ухаль та інші.

Окремі питання розслідування хабарництва досліджували у своїх працях такі сучасні науковці: Р. С. Белкін, Ю. П. Гармаєв, Ю. М. Грошевий, Н. С. Карпов, І. І. Когутич, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, С. О. Машков, Я. Є. Мишков, М. А. Погорецький, А. Н. Халіков, А. А. Черкесова, Р. В. Чупахін, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші.

Окремі аспекти одержання неправомірної вигоди службовими особами були об'єктом уваги радянських фахівців у сфері ОРД В. М. Антонова, Ю. Б. Ареф'єва, Б. В. Бойцова, Г. Т. Кабанова, Н. А. Комяка, С. І. Кравецького, К. С. Павлицева, Ю. В. Приходько, Н. І. Семашко, В. М. Суслова, Є. В. Шипилова, С. А. Шишковой та ін.

Серед публікацій перелічених авторів слід виокремити навчальний посібник «Оперативно-розшукові заходи по боротьбі з доходами, отриманими злочинним шляхом» (автор Г. Т. Кабанов), в якому досліджена оперативно-тактична характеристика доходів, отриманих злочинним шляхом, визначені заходи щодо їх виявлення, а також надана система оперативно-розшукових заходів щодо виявлення та викриття осіб, які живуть за рахунок доходів, одержаних злочинним шляхом. Крім того, у згаданому навчальному посібнику визначено значення та задачі ОВС щодо протидії отриманню таких доходів [1].

До одного зі здобутків посібника «Попередження та розкриття розкрадань та хабарництва на об'єктах охорони здоров'я» (автори В. М. Антонов, Ю. Б. Ареф'єв, С. І. Кравець, Є. В. Шипілов) слід віднести дослідження особливостей боротьби з антисоціальним явищем одержанням неправомірної вигоди в організаціях, підприємствах і установах державної форми власності. Так, у цьому посібнику розглянуто: 1) тактику виявлення, попередження і викриття фактів одержання

неправомірної вигоди в системі охорони здоров'я; 2) обставини, які сприяють учиненню одержання неправомірної вигоди; 3) джерела отримання інформації про факти одержання неправомірної вигоди; 4) заходи щодо попередження одержання неправомірної вигоди в системі охорони здоров'я [2].

Беручи до уваги предмет дослідження, вважаємо за доцільне далі зосередити свою увагу на сучасних дисертаційних дослідженнях тих фахівців у сфері ОРД, які присвятили свої роботи тематиці виявлення, попередження і розслідування хабарництва в різних сферах економіки. Серед них, на наш погляд, слід виділити наукові праці В. С. Гаркуши, Т. С. Демедюка, П. Т. Дорошенка, Д. В. Волкова, В. В. Коряка, М. М. Перепелиці, Г. О. Пушкарьова, О. Ю. Секереша, С. А. Сумського, М. С. Удовика та ін.

Водночас у названих роботах не ставилися задачі з удосконалення напрямів виявлення і розслідування підрозділами БОЗ МВС України одержання неправомірної вигоди службовими особами у сфері діяльності митних органів.

Чимало літератури видано останнім часом з ОРД, присвяченої питанням протидії одержанні та наданні неправомірної вигоди. Зокрема, серед праць суто наукового характеру слід виокремити монографію Л. П. Скалозуба «Організаційно-правові засади викриття злочинів у сфері економіки» [3], дисертацію С. А. Сумського «Оперативно-технічне документування фактів отримання хабара посадовими особами державних контролюючих органів» [4], дисертацію В. В. Коряка «Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС України» [5], дисертацію О. Ю. Секереша «Попередження, виявлення та розкриття хабарництва в системі ОВС підрозділами внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України» [6], дисертацію Т. С. Демедюк «Організація і тактика документування хабарництва вчиненого суддями» [7], дисертацію П. Т. Дорошенка «Теоретико-прикладні проблеми протидії хабарництву засобами оперативно-розшукової діяльності» [8]. Серед навчальних, методичних і практичних посібників: навчально-практичний посібник В. П. Захарова «Особливості оперативного документування злочинів у сфері економіки» [9],

науково-практичний посібник за загальною редакцією О. М. Джужі «Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю» [10], навчальний посібник «Оперативно-розшукова діяльність» з серії «Бібліотека ДСБЕЗ», створений колективом авторів у складі Б. В. Шура, В. П. Захарова, А. В. Баб'яка, Л. Ф. Гули [11], навчальний посібник Л. І. Бутенка «Організація роботи з виявлення корупційних правопорушень» [12], колективний навчальний посібник Ю. І. Дмитрика, Д. І. Йосифовича, І. В. Красницького, С. І. Мельника, Є. В. Пряхіна, С. В. Якимової «Протидія корупційній злочинності в Україні» [13].

Питання отримання і використання первинної оперативно-розшукової інформації про одержання незаконної вигоди службовими особами були предметом вивчення Т. С. Демедюка, О. Ф. Долженкова, В. В. Коряка, М. А. Кулюка, Г. В. Проскурняка, О. Ю. Секереша, С. В. Чичирка. На жаль, вказані науковці залишили не дослідженими проблеми, пов'язані з протидією одержанню неправомірної вигоди службовими особами митних органів.

Науковці, які досліджували питання застосування засобів ОРД у процесі протидії одержанню неправомірної вигоди, – А. М. Кислий, В. В. Коряк, Г. В. Мельниченко, С. О. Павленко, Г. С. Севрюкова, С. А. Сумський, В. М. Шалаєв. Проте вчені цієї групи не приділяли уваги особливостям протидії одержанню неправомірної вигоди службовою особою у сфері діяльності митних органів.

Принагідно зазначимо, що тематику одержання неправомірної вигоди досліджували не тільки фахівці у сфері ОРД, але і вчені інших галузей права, зокрема кримінального права, криміналістики, кримінології та кримінального процесу.

Комплексне наукове дослідження теоретичних засад доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара було предметом дослідження наукової роботи Ліщенко В. М.

Вивчення кримінально-правових ознак даного протиправного діяння дозволить не лише реально оцінити та спрогнозувати ситуацію в Україні, але й виробити нові, ефективні

методи боротьби з цими проявами. Негативні тенденції розвитку сучасної злочинності, зокрема посилення рівня її організованості та професіоналізму, озброєності та технічного забезпечення вимагає від правоохоронних органів розроблення якісно нових методів боротьби з нею. Основні завдання, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямку – актуалізація наукового і методичного забезпечення боротьби з ознаками прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами митних органів, підвищення результативності шляхом впровадження в діяльність правоохоронних органів найновіших наукових досліджень і передового досвіду.

Створення дієвої системи запобігання проявам прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами митних органів, розроблення комплексних заходів для протидії цьому явищу, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків є одним із пріоритетів держави.

---

1. Кабанов Г. Т. Оперативно-розыскные меры борьбы с нетрудовыми доходами: учеб. пособие / Г. Т. Кабанов. – Минск: МнВШМВД СССР, 1988. – 84с.

2. Предупреждение и раскрытие хищений и взяточничества на объектах здравоохранения: учеб. пособие / В. М. Антонов, Ю. Б. Арефьев, С. И. Кравец, Е. В. Шипилов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – 81 с.

3. Скалозуб Л. П. Організаційно-правові засади викриття злочинів у сфері економіки: монографія / Л. П. Скалозуб. – К.: РВВ МВС України, 2010. – 287 с.

4. Сумський С. А. Оперативно-технічне документування фактів отримання хабара посадовими особами державних контролюючих органів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С. А. Сумський. – Одеса, 2012. – 20 с.

5. Коряк В. В. Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Валерій Володимирович Коряк. – К., 2012. – 282 с.

6. Секереш Ю. Ю. Попередження, виявлення та розкриття хабарництва в системі ОВС підрозділами внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України (за матеріалами західного регіону України): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Олександр Юрійович Секереш. – Львів, 2011. – 262 с.

7. Демедюк Т. С. Організація і тактика документування хабарництва, вчиненого суддями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Т. С. Демедюк. – К., 2011. – 16 с.

8. Дорошенко П. Т. Теоретико-прикладні проблеми протидії хабарництву засобами оперативно-розшукової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 / Павло Тимофійович Дорошенко. – Л., 2007. – 216 с.

9. Захаров В. П. Особливості оперативного документування злочинів у сфері економіки: навч. -практ. посібник / В. П. Захаров, Ю. І. Дмитрик. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 200 с.

10. Коряк В. В. Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю: наук.-практ. посібник / [В. В. Коряк, В. І. Василичук, В. Р. Сливенко, Г. В. Сальков]; за заг. ред. О. М. Джужі. – К., 2011. – 185 с.

11. Оперативно-розшукова діяльність (особлива частина): навч. посібник / за заг. ред. Б. В. Щура. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 436 с.

12. Бутенко Л. І. Організація роботи з виявлення корупційних правопорушень: навч. посібник / Л. І. Бутенко, О. О. Дульський, Г. О. Котлярова. – К., 2009. – 100 с.

13. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посібник / Ю. І. Дмитрик, Д. І. Йосифович, І. В. Красницький, С. І. Мельник, Є. В. Пряхін, С. В. Якимова; за заг. ред. І. В. Красницького. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 308 с.

С. І. Паславський,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Потреба в модернізації кримінального судочинства поставила перед українським законодавцем ряд завдань, які останній, не без стимулювання з боку європейської спільноти зобов'язався виконати в найкоротші строки. В результаті довготривалої роботи, 13 квітня 2012 року був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України [1] (далі – КПК України). Його вступ в законну силу вирішив ряд практичних

проблем, які донедавна існували в нашій правовій системі. Зокрема, істотно змінилась роль суду під час здійснення кримінального провадження. Останній з дослідника, за слушним висловом М. Хавронюка, перевтілюється в арбітра [2] та почав вирішувати лише ті питання, які сторони кримінального провадження виносять на його розгляд. Останнім же, законодавець забезпечив умови здійснення досудового розслідування та судового розгляду з дотриманням принципу диспозитивності. Так, задля реалізації диспозитивних засад кримінального судочинства та з метою уникнення тиску на підозрюваного (обвинуваченого) з наданням йому свободи у використанні своїх процесуальних прав, в чинне законодавство було впроваджено нову кримінальну процесуальну форму, якою стала угода про визнання винуватості [3, с. 263].

Вказаний інститут був сприйнятий українським суспільством неоднозначно. Представники окремих громадських організацій та практикуючі юристи стали жваво обговорювати даного роду угоду на круглих столах, семінарах, конференціях. З цього приводу точиться дискусія в ЗМІ та на Інтернет-форумах. І в учасників дебатів найчастіше постають одні й ті ж запитання: хто з учасників кримінального провадження залишиться переможцем в результаті укладення угоди про визнання винуватості? чи не перетвориться процес її укладення на торг правосуддям? в яких масштабах згадана угода буде застосовуватись на практиці?

Варто згадати, що дискусія стосовно імплементації даного порядку кримінального провадження в національне законодавство точилась в науковій літературі ще задовго до прийняття чинного КПК України. Ряд вітчизняних науковців висловлювались категорично проти законодавчої регламентації цього інституту. Зокрема, противником угоди про визнання винуватості виступив В. Тertiшник. Останній зазначав, що вказана угода за жодної умови не може бути прийнята нашим законодавством, адже вона суперечить принципу об'єктивної істини та презумпції невинуватості, її втілення в кримінальне судочинство може призвести до небезпечного спрощення процесуальної форми, яка ні за яких умов не зможе бути гарантом

істини, захисту прав та свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя [4, с. 42]. Позицію останнього поділяє В. Долежан, на думку якого, угода про визнання винуватості – це ледве прихована форма тиску на обвинуваченого, причому не виключено, що із корисливими намірами [5, с. 52].

Однак серед представників наукової спільноти є і прихильники кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості. На її практичну доцільність для кримінального судочинства звертають увагу М. Вільгушинський та М. Сіроткіна. Вчені пишуть, що укладення будь-якої угоди передбачає взаємні права і зобов'язання. Будь-яка угода становить певний інтерес для сторін, які її укладають, такий інтерес є мотивом. Фактор торгу не можна заперечувати, як і не можна заперечувати того, що торг між сторонами правосуддя суперечить традиційним уявленням про правосуддя та про невідворотність і адекватність покарання. Зазначена суперечність за таких умов повинна бути компенсована доцільністю таких дій, наявністю істотного позитивного публічного результату, а також співрозмірністю такого результату із шкодою, заподіяною внаслідок вчинення злочину або кримінального проступку [6, с. 99]. Повністю погоджуючись з висловленою науковою позицією зауважимо, що запроваджуючи угоду про визнання винуватості український законодавець керувався також необхідністю оптимізації витрат бюджетних ресурсів, відмежування від стандартних підходів до вирішення кримінально-правового конфлікту, підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю та й взагалі, ідеєю спрощення кримінального судочинства.

В доповнення до наведених аргументів на користь згаданої угоди слід відмітити, що коли б договірне врегулювання не покращувало становища обох сторін кримінального провадження, одна з них завжди б використовувала своє право на проведення всебічного досудового розслідування та повноцінного розгляду справи в суді. Тому в ході укладення угоди про визнання винуватості підозрюваний чи обвинувачений отримує компенсацію за відмову від тих процесуальних гарантій, на які він має право в разі проведення судового розгляду

на загальних підставах. До того ж, законодавець перестрашувався від можливого настання негативних наслідків для сторін кримінального провадження через укладення даної угоди. Так, відповідно до п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним.

Доказом того, що законодавча регламентація угоди про визнання винуватості не виправдала побоювань її критиків є відповідні статистичні дані. Як вбачається з узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод, проведеного працівниками ВССУ, кількість осіб щодо яких затверджено угоду про визнання винуватості за період з 20.11.2012 року до 01.01.2014 року становить 11 141, щодо яких відмовлено в затвердженні зазначеної угоди – 719. Аналіз динаміки показників застосування положень КПК України у судовій практиці свідчить, що кількість затверджених вироком угод за останні місяці є сталою, без суттєвих коливань [7].

Наведене вище дає підстави вважати, що інститут угоди про визнання винуватості почав приживатись в правоохоронній та судовій системах України. І це не дивно, адже спрощені порядки кримінального судочинства, які передбачають можливість вирішення кримінально-правового конфлікту в результаті досягнення компромісу між правопорушником та державою, існують чи не в усіх країнах Європейського Союзу. Схожа за своєю суттю угода широко застосовується і в країнах англо-саксонської правової сім'ї (Англії, США).

Варто наголосити, що на даний час більше 90% кримінальних справ в США не проходять через процедуру судового розгляду. В одних випадках визнання вини веде до спрощеного розгляду в суді, а в інших, коли органи досудового розслідування без визнання обвинуваченим вини не в змозі забезпечити збір доказів, що викривають обвинуваченого, укладається так звана «угода про визнання вини». Даний інститут являється органічною частиною американського кримінального процесу і застосовується на практиці вже більше 150 років [8, с. 17].

Тож впевнено можемо констатувати, що регламентація угоди про визнання винуватості в українське законодавство була на часі, хоча й особливості співіснування даного інституту з усталеними традиціями нашої правової системи будуть предметом ще багатьох дискусій як серед теоретиків, так і серед практиків.

Тим не менше, факт залишається фактом – угода в дії і виправдовує своє застосування.

Нам же залишається сподіватись на те, що рішуча відмова від стереотипів радянського зразка позитивно позначиться на майбутньому України.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Хавронюк М. І. «ПРАВОПРОКУРОРЯ», або деякі проблеми угоди про визнання винуватості / М. І. Хавронюк. – 19 липня 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cprr.org.ua/index.php/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-18-16/637>

3. Паславський С. І. Угода про визнання винуватості: беззастережене визнання чи обов'язок про співпрацю? / С. І. Паславський // Право і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 262–267.

4. Тertiшник В. Компроміс у кримінальному процесі / В. Тertiшник // Вісник прокуратури. – 2002. – № 4. – С. 39–47.

5. Долежан В. Проблеми участі прокурора у кримінальному судочинстві в аспекті судової реформи / В. Долежан // Право України. – 2010. – № 5. – С. 48–54.

6. Вільгушинський М. Й. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування / М. Й. Вільгушинський, М. В. Сіроткіна // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6. – С. 97–112.

7. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод (підготовлено заступником Голови ВССУ Міщенком С. М., суддею судової палати у кримінальних справах ВССУ Єленіною Ж. М. та начальником відділу забезпечення діяльності заступника Голови ВССУ Слуцькою Т. І., розглянуто та затверджено на нараді суддів судової палати 22 січня 2014 року) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

8. Махов В. Н. Сделка о признании вины / В. Н. Махов, М. А. Пешков // Российская Юстиция. – 1998. – № 7. – С. 17 – 19.

З. З. Петрович,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРАВО ЯК СОЦІОНОРМАТИВНИЙ РЕГУЛЯТОР

Право – формальний соціальний інститут, система встановлених, санкціонованих державою правил поведінки, загальнообов'язкових для населення та державних установ, захищена державою і спрямована на регулювання та охорону суспільних відносин і соціальних цінностей.

Будучи соціальним інститутом, право регулює відносини в суспільстві, забезпечує порядок і стабільність. С. С. Алексєєв вважає, що «саме право за своєю початковою суттю є утворенням, яке походить з життя людей, логічно й історично призначене бути інститутом, покликаним якого є упорядкування свободи, надання їм визначеності й забезпеченості, а звідси – істинно людського змісту, істинно людської цінності» [1, с. 44].

Соціологи, які філософствують, схильні стверджувати, що зв'язок між правом і суспільством є зв'язком ейдетичним, що право не можна розуміти без суспільства, що сутність права визначається його соціальною природою [2, с. 24].

Як слушно зазначає О. В. Грищук, в умовах сучасного суспільства, відбуваються активні трансформаційні процеси, де стара система ціннісних координат вже не працює, а нова ще не склалась, руйнується одне правове поле і створюється інше.

Стосовно сьогодення українського права, то для нього є характерними євроінтеграційні процеси. На думку С. С. Сливки, європейська філософія права «ґрунтується на таких методологічних засадах, які відображають римське і природне право, розвинуте самоврядування» [3, с. 269].

У зв'язку з тим, що євроінтеграція відбувалась еволюційно, не порушуючи стабільність національних правопорядків, пріоритетна увага приділяється національному праву. Хоча на даному етапі Україна ще не до кінця готова сприйняти методологічні засади європейської філософії права, слід врахувати

те, що кроки до інтеграції полягають у приведенні українського права до відповідного рівня природного права і поступового формування громадянського суспільства [4, с. 66].

Сутнісні ознаки права можна згрупувати у два блоки: нормативність і регулятивно-зобов'язувальний характер. Якщо з ціннісно-нормативної точки зору право є мірою свободи, рівності та справедливості (статичність правопорядку), то з регулятивної точки зору воно спрямоване на впорядкування суспільних відносин і поведінки окремих людей (динамічний аспект). На різних етапах розвитку суспільства перший чи другий аспект може домінувати, впливати на загальну спрямованість правового регулювання або відступати на другий план. Хоча при цьому сутність права менш піддається змінам, ніж його зміст і форма: зміни, що відбуваються у житті суспільства, спричиняють насамперед зміни у змісті права. І всі ці зміни, що водночас є основою для подальшого розвитку сутності права, мають соціальну зумовленість. Тому доречно говорити про пріоритет соціально-ціннісної сутності права.

Щоби зрозуміти вихідні позиції права як регулятора суспільних відносин, його сутнісного змісту й функціонального спрямування, основних критеріїв і характеристик, а також подальших тенденцій розвитку з урахуванням соціальних змін в державі, а отже, і ціннісних орієнтирів суспільства, право слід розглядати цілісно, як певну систему.

Право як і будь-яке суспільне явище, розвивається за одним з основних законів діалектики – єдності і боротьби протилежностей. Суспільство і право – взаємопов'язані й відносно незалежні динамічні системи, які перебувають між собою у відношенні гармонійної взаємодії, стимулюючи розвиток одне одного, і у відношенні протидії, гальмуючи еволюційні процеси розвитку вказаних систем [5, с. 189].

Як справедливо зазначає С. І. Максимов, філософський проект правового суспільства, повинен розглядатися як концептуальне обґрунтування соціально-правового ідеалу в умовах посттоталітарних трансформацій, оскільки він охоплює єдиним цілісним вимірюванням як правові держави, що вже сформувалися, так і молоді демократії, становлення яких тільки відбувається [6, с. 22].

Сьогоднішньому суспільству необхідне глибинне реформування права, зміна фундаментальних засад його розвитку, а не камуфляжні, поверхневі зміни, які не здатні зробити право потужним рушієм прогресивного розвитку українського суспільства. А право може стимулювати розвиток суспільних відносин, і, як показує досвід демократичних держав, воно робить це успішно. На жаль, на українському політичному олімпі, та й серед правознавців, є зовсім небагато постатей, які хотіли б перетворення права в дієвий чинник суспільного поступу по шляху зміцнення та розвитку демократії [7, с. 54].

Образ права як суто політичного явища, відірваного від духовного досвіду людства, не відповідає потребам розвитку сучасного українського суспільства, новим реаліям українського життя і найперше – українській людині нового типу, людині ринкового суспільства.

Право як соціальне явище, як один з найважливіших соціально-нормативних регуляторів, завжди і скрізь зумовлюється потребами суспільного розвитку. В умовах становлення і функціонування незалежної України, де впроваджується у життя принцип верховенства права, вирішення проблем сучасного праворозуміння становить одне з найважливіших завдань розроблення, зокрема, концепції розвитку вітчизняної юридичної науки і концепції правової системи України.

Зокрема право (саме природне право) принесло в закон положення, відповідно до якого людина визнається найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). І, як відповідно до християнського вчення, людина є вінцем Божого творіння у Всесвіті, так і людина нині визнається найвищою соціальною цінністю держави. Отже, право, як і будь-який елемент цілісного людського життя, є явищем діалектично суперечливим, таким, що об'єднує у своєму реальному бутті матеріальне та ідеальне, об'єктивне і суб'єктивне, іманентне і привнесене.

Як і будь-яка інша сфера соціальної практики, право органічно об'єднує те, що вкорінене в «природі речей», і те, що людина привносить до неї своєю активністю, здатністю до пізнання, бажанням змінювати світ на свій розсуд. Через право практично виражаються загальнолюдські інтереси та цінності, національна мораль, що є важливим елементом людської куль-

тури, тобто відбувається окультурення права – максимальне використання результатів, здобутків інтелектуальної праці людства при формуванні правових норм.

---

1. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М.: Норма, 1999. – 336 с.

2. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології / М. С. Кельман. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. – 348 с.

3. Сливка С. С. Європейська та українська філософія права: інтеграційні процеси / С. С. Сливка // Європейські інтеграційні процеси та трансформація права на постсоціалістичному та пострадянському просторі: матеріали Міжнародного науково-практичного семінару (Київ, 23–24 – вересня 2205 р.). – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. – 340 с.

4. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.

5. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.

6. Максимов С. І. Кантівський проект правого суспільства і нової демократії / С. І. Максимов // Проблеми філософії права. – 2006–2007. – Т. IV–V– С. 17–23.

7. Братасюк М. Г. Право як монолог державної влади в контексті сучасного українського розвитку / М. Г. Братасюк // Проблеми філософії права. – 2008–2009. – Т. VI–VII. – С. 54–59.

Ю. А. Піх,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ У СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ХРИСТИАНСЬКИХ КРАЇН

Християнська доктрина є сприятливою для формування правового регулятора, а відповідно – для становлення правової системи. У християнстві чітко проглядається осмислення людської особистості як наділеної свободою духовної реальності [4, с. 60].

Людина вважається відображенням Божественної особистості, оскільки створена за образом і подобою Бога, а тому їй (хоча б потенційно) властива абсолютність Божественного буття, що полягає принаймні у широких творчих можливостях індивіда, за яким, таким чином, визнається автономія волі. Здатність людини визначати свою долю і керувати своїми вчинками та етичний орієнтир цих вчинків у вигляді Бога створює необхідне підґрунтя для розмови про право як заснованої на уявленнях про справедливість міри свободи. А теза про рівність людей у священних таїнствах (хрещенні, причащенні, сповіданні), що згодом буде перенесено і у мирську сторону буття, додає до розуміння права категорію рівності.

Головною особливістю правових систем християнських країн є секуляризованість права, його відокремлення від релігії. Відправним пунктом у цьому плані є слова Ісуса Христа у нагірній проповіді: «Отже, в усьому, як хочете, щоб з вами поводитись люди, так поведітьесь і ви з ними, бо в цьому є закон і пророки» (Матв., 7:12) [1, с. 932], тобто, як бачимо, природа права є не тільки божественною, але містить певний елемент конвенційності: законом є те, про що домовились люди, заради підтримання цілісності спільноти. Подібне розуміння, як уже вказувалось вище, дозволяє Аквінату розрізнити не тільки божественний закон, але й закон природний, який настільки раціональний, що будь-яка розумна людина здатна його зрозуміти без сторонньої допомоги [3, с. 91]. Наступним логічним кроком після цього стане сформульована Г. Гроцієм думка про те, що природне право настільки непорушне, що не може бути змінено навіть самим Богом [2, с. 72], тобто право стає самостійним суспільним регулятором. Секуляризованість права означає, що релігія перестає бути визначальним чинником функціонування правової системи. Релігійний вплив відбувається переважно у непрямих формах (вплив на правову ідеологію, науку, підтримання або заперечення тих чи інших інститутів права).

Одним із аспектів відокремлення права від релігії є відділення церкви від органів держави, зокрема, у сфері правотворчості і правозастосування.

Секуляризованість права означає також зміни у його функціональному навантаженні. Функція об'єднання суспільства, більш притаманна релігії і моралі як регуляторам внутрішньої поведінки людини, у такій правовій системі стає другорядною, поступаючись безпосередньо функції регулювання і охорони суспільних відносин, тобто спеціально-юридичні функції права домінують над загально-соціальними.

Крім того, секуляризований характер права є проявом загального процесу звуження функціонування релігійного комплексу у християнському суспільстві. У цьому плані можна погодитись з О. О. Лукашовою, яка відмічає, що чим меншим є релігійний вплив на суспільство, тим більше умов для індивідуалізації особистості [6, с. 214]. Як наслідок цього, в антропологічному вимірі у десакралізованій правовій системі перевага надається не правам колективу, а правам окремої людини. У свою чергу, теза про богоподібність людської істоти у світському варіанті дозволяє додати до цього висновок про належність людині певного обсягу прав не в силу її відношення до громади, а лише через людське походження, що також є специфічною рисою виділеної групи правових систем.

Наступна ознака правових систем християнських країн пов'язана з універсалістським характером християнського вівровчення. Як вказується у посланні апостола Павла до колосян, серед християн не має ані еліна, ані іудея, ані варвара, ані скіфа, але усі у Христі і у всьому Христос (Кол., 3:11) [1, с. 1170]. До цього можна додати, що християнство є єдиною традиційною релігією, в якій віруючі (наприклад, в Африці) вірять у Бога, який на них зовнішньо не схожий. Подібної концепції не зміг створити ані наблизений до християнства іудаїзм [7, с. 147], ані інші, у тому числі світові, релігії. Універсалізм християнства позначився і на досліджуваних правових системах. По-перше, саме у середині християнського світу починає доктринально розвиватися теорія міжнародного права, тобто системам цієї групи властива висока здатність до інтеграції, що проявилось у феномені правової системи Європейського Союзу. По-друге, правовим системам християнського світу фактично вдалося вийти за межі своєї цивілізаційної основи, транспортувавши

свої цінності, принципи побудови, техніко-юридичні особливості до правових систем інших двох виділених нами груп. Ані ісламській, ані китайській чи індійській правовій системі цього зробити не вдалося.

Специфіка правових систем християнських країн відображається і у вихідних засадах функціонування держави. Як уже зазначалось, згідно з християнською доктриною не має влади не від Бога, що є основою поєднання негативного ставлення до (несправедливої) держави поряд з ідеєю покори владі [6, с. 72]. Ідея підпорядкованості правителя божественному праву, поєднана із секуляризованим мисленням, створює необхідні умови для розуміння зв'язаності політичної влади вимогами права, тобто теорії верховенства права, одним із аспектів якої є верховенство конституції як основного закону держави.

Крім того, практика діяльності та державницькі прагнення католицької церкви епохи Середньовіччя дозволили створити міцну противагу державній владі в особі церковних органів. Боротьба церкви і держави стала своєрідним прообразом контролю за державою з боку недержавних утворень, які вже у Новий час розвивався у вигляді діяльності громадянського суспільства.

Це значно знизило дискреційність державної діяльності у сфері законотворчості, правозастосування та сприяло розвитку демократичних інститутів.

Таким чином, до ознак, що характеризують секуляризовані правові системи християнських країн можна віднести: 1) важливість права як нормативного регулятора, його розвиненість; 2) відокремлення права від релігії в системі суспільного регулювання, у тому числі автономія держави церкви; 3) превалювання непрямих форм релігійного впливу на право; 4) перевага спеціально-юридичних функцій права над загально-соціальними; 5) універсалізм досліджуваних правових систем; 6) домінування індивідуальних прав і інтересів над колективними; 7) розуміння прав людини як наданих їй від народження; 8) побудова державної влади на основі принципу верховенства права і верховенства конституції; 9) широкий контроль з боку суспільства за законотворчою, правозастосов-

чою та іншою правовою діяльністю держави; 10) розвинене громадянське суспільство.

-
1. Библия: Книги священного писання Ветхого и Нового Завета. – М.: Объед. библ. общ-ва, 1993. – 1127 с.
  2. Гроций Г. О праве войны и мира / Г. Гроций; пер. с лат. А. Л. Сакетти; под. общ. ред. С. Б. Крылова. – М.: Госюриздат, 1957. – 868 с.
  3. Ллойд Д. Идея права / Д. Ллойд; пер. с англ. М. А. Юмашевой, Ю. М. Юмашева; науч. ред. Ю. М. Юмашев. – М.: Изд-во ОНА, 2002. – 416 с.
  4. Лозовий В. О. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці: монографія / В. О. Лозовий, Л. М. Сідак. – Х.: Право, 2006. – 256 с.
  5. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновления в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права): монографія / Ю. Н. Оборотов. – О.: Юрид. лит., 2002. – 280 с.
  6. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / В. С. Нерсесянц, Н. М. Варламова, В. В. Лазарев и др.; под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: НОРМА, 2004. – 832 с.
  7. Religion and International Law / Ed. by M. W. Janis and C. Evans. – The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers, 1999. – 513 p.

І. В. Покалюк,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Дослідження місцевого самоврядування як соціального феномена завжди є актуальними, адже у різних варіантах зустрічається практично у кожному суспільстві, із самоврядуванням пов'язують майбутнє соціального управління. Аналіз природи місцевого самоврядування дозволяє обґрунтувати його місце у системі держава – громадянське суспільство, його співвідношення з місцевим управлінням, демократією. Також для кожного суспільства неocenним є як власний історичний,

так і іноземний досвід організації та діяльності системи органів місцевого самоврядування, організації їх діяльності.

Світовим співтовариством створено відповідні міжнародно-правові стандарти у цій сфері, які є обов'язковими і для України.

Основні засади його організації і діяльності закріплені у міжнародно-правових документах локальної демократії, які розробляються у рамках:

а) міжнародних міжурядових організацій універсального характеру (ООН, її спеціалізовані установи тощо);

б) міжнародних міжурядових організацій регіонального характеру (Рада Європи, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, та ін.) і сприймаються державами-членами цих організацій за допомогою підписання міжнародних договорів;

в) у рамках міжнародних неурядових організацій місцевої влади (наприклад, Міжнародний Союз місцевої влади, Всесвітня асоціація місцевого самоврядування і т. ін.), що потім лобіюються міжнародною громадськістю й органами місцевого самоврядування конкретних держав з метою включення їх основних положень у національне законодавство цих держав. Так, наприклад, у ЄС такі її органи як, насамперед, Європейська комісія, Комітет регіонів ЄС, у Раді Європи – Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЕ), Конгрес місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЕ) – покликані сприяти розвитку демократії на місцях, системи місцевого самоврядування в окремих державах і на рівні міжнародних організацій, розробляти та удосконалювати єдині стандарти у цій сфері.

Демократичні стандарти ЄС і Ради Європи, без сумніву, не є суперечливими.

На момент проголошення незалежності України уже існувала міжнародно-правова база розвитку місцевого самоврядування. Ще 1948 р. прийнято Загальну декларацію прав людини ООН, ст. 21 якої зазначає, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю державою як безпосередньо, так і за допомогою вільнообраних представників. 1969 р. ГА ООН схвалила Декларацію Суспільного прогресу та розвитку,

підкресливши необхідність втілення в країнах-членах ООН законів, гарантуючих ефективну участь усіх елементів суспільства в підготовці та здійсненні національних планів і програм соціально-економічного розвитку.

Ці міжнародні документи стали основою для ухвалення двох інших фундаментальних документів – Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування, схваленої Інтернаціональною спілкою місцевих влад 1985 р., та Європейської Хартії про місце самоврядування, схваленої Радою Європи 1985 р.

В українському законодавстві з питань місцевого самоврядування знайшли своє втілення положення Декларації щодо функцій і діяльності місцевих виборних осіб та органів місцевого самоврядування, гарантій їх діяльності, матеріально-фінансової основи тощо. Проте ще попереду необхідність подальшого удосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Основний міжнародний документ країн-членів Ради Європи – Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., яка містить стандарти щодо організації управління на місцях на засадах місцевого самоврядування, зобов'язує застосовувати норми, які гарантують політичну, адміністративну і фінансову незалежність місцевих влад.

У літературі цей документ характеризують як «стандарт місцевої демократії для країн-членів Ради Європи», «еталон у вирішенні питань місцевого самоврядування для держав-членів європейської співдружності»¹ п.

У преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування зазначено:

- місцеве самоврядування – одна з основ демократичного ладу;
- право громадян брати участь в управлінні суспільними справами;
- для забезпечення ефективного, наближеного до громадянина управління створюються органи місцевого самоврядування, наділені реальною владою;
- збереження і закріплення місцевого самоврядування в країнах Європи є внеском у будівництво Європи на принципах демократії і децентралізації влади;

- місцеві органи влади, наділені правом прийняття владних рішень, мають створюватися демократичним шляхом з широкою компетенцією;
- права територіальних громад та органів місцевого самоврядування мають бути надійно захищені.

Ратифікована Україною ця хартія відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, її положення мають обов'язкову юридичну силу. Отже, взаємовідносини центральних і місцевих органів влади мають будуватися не на основі жорсткої централізації чи так званого демократичного централізму, а на принципах правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності (автономії) місцевого самоврядування.

Правова автономія цих органів полягає в тому, що вони є юридичними особами і наділяються власними повноваженнями, у межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність згідно з законом.

Відповідно до ст. 4 хартії, ці повноваження мають бути повними та виключними, тобто не повинні належати одночасно іншим органам.

Організаційна автономія полягає в тому, що основні суб'єкти місцевого самоврядування, територіальні громади та їх органи не є елементами державного апарату. Тому вони повинні мати можливість самостійно визначати власну структуру відповідно до місцевих потреб і закону, будь-який адміністративний контроль за їх діями можливий лише для забезпечення законності.

Матеріально-фінансова автономія місцевого самоврядування полягає в праві територіальних громад та утворених ними органів на володіння, користування і розпорядження майном, яке перебуває в комунальній власності, а також власними фінансовими коштами, достатніми для здійснення повноважень місцевого самоврядування та його органів (ст. 9 хартії).

У хартії «місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою

супільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення». Таке визначення частково закріплено в ч. 1ст. 140 Конституції України та ст. 2 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні». Проте останнім часом виявлено невідповідність офіційного перекладу Європейської хартії місцевого самоврядування українською мовою англomовному оригіналу.

Деякі вчені вважають, що офіційний переклад не адекватний, бо звужує значення повноважень органів місцевого самоврядування лише до загальнодержавних питань.

Основна частина хартії є зводом принципів, за якими має організовуватись і функціонувати місцеве самоврядування в країнах.

Принципи локальної демократії розглядаються не щодо населення певної території, а крізь призму органів місцевого самоврядування, їх компетенції, порядку здійснення повноважень і коштів для цього.

Потребує змін і доповнень національне законодавство, прийняття нових нормативних актів на виконання Резолюцій і Рекомендацій Конгресу місцевих і регіональних влад Європи. Удосконалення потребує і зворотній процес, коли при опрацюванні та прийнятті національного законодавства не завжди враховуються норми обов'язкових для України міжнародних договорів.

До міжнародних документів рамкового характеру можна віднести і Європейську конвенцію про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади, прийняту РЄ 1980 р. Вона містить основні положення та засади створення системи міжнародного співробітництва між сусідніми регіонами держав та їх місцевою владою, започаткувала створення «еврорегіонів» макро-регіональних інтеграційних структур міжнародного характеру з розвинутою спільною соціально-економічною інфраструктурою.

Приєднання України до цієї конвенції 1993 р. і створення «Карпатського еврорегіону», еврорегіону «Буг» свідчить про позитивний досвід сприйняття Україною стандартів місцевого

самоврядування, стимулює її бажання інтенсифікувати участь у міжнародному співробітництві місцевої влади.

Також важливими є Європейська урбаністична хартія 1993 р., Хартія про участь молоді в муніципальному та регіональному житті 1994 р. тощо для активізації розвитку місцевого самоврядування та відповідного міжнародного співробітництва.

Таким чином, у Європейській хартії місцевого самоврядування та інших документах закріплено рамкові норми міжнародного характеру, які визнанні Україною та закріпленні у внутрішньому законодавстві але є певні проблеми з виконанням цих стандартів. Активне співробітництво з РЄ, ОБСЄ, ЄС, іншими організаціями дозволять Україні створити ефективний інструментарій демократичних правових реформ, наблизити органи влади і населення до європейських правових цінностей.

Національне законодавство в цілому відповідає світовим стандартам, але доцільно удосконалити належним чином конкретні норми законодавства у цій сфері, зокрема щодо фінансування органів місцевого самоврядування, обмежити компетенцію місцевих держадміністрацій до контрольних функцій і посередництва у відносинах органів самоврядування з виконавчою владою та Президентом, забезпечити механізм запровадження міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування у практиці суб'єктів місцевого самоврядування в Україні.

---

1. Європейська хартія про місцеве самоврядування: офіц. пер. // Бюл. законодавства і юрид. практики України. – 2002. – № 10. – С. 10–17.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: ЗУ від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відомості ВРУ. – 1997 (із змінами і доповненнями станом на 01.08.2014).

3. Серьогіна С. Г. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні та шляхи його вдосконалення / С. Г. Серьогіна // Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення. 5-томне видання АПрНУ. –Т. 2. – Х.: Право, 2008. – С. 192–229.

О. В. Попович,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ, СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ВПЛИВОМ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Перспектива розвитку будь-якого суспільства вбачається не тільки у прогресивних реформах, впровадженні новітніх технологій, оптимізації економіки, медицини, освіти та забезпеченні стабільності у політико-правовій сфері життєдіяльності держави. Важливим є плекання молодого покоління, здатного ефективно діяти в умовах нового часу, продовжувати багатолітню традицію державотворення та правотворення, забезпечити процвітання нації.

Методологічною основою виховання молоді повинні бути антропологічні цінності, проте сучасні революційні тенденції, транзитний стан суспільства обумовлюють кризові явища як на рівні усього соціуму, так і на рівні окремої особистості. За таких обставин людині стає дедалі складніше зробити правильний вибір культурологічних орієнтирів, визначитися з питанням самоідентифікації на тлі плюралізму пропозицій, якими перенасичений сучасний соціогуманітарний простір. Завдання ускладнюється, коли йдеться про вибір молоді особи, яка в силу своїх вікових та психологічних особливостей тяжіє до опонування загальноприйнятим нормам суспільства, перебуває у пошуках шляхів проявити себе у колективі, схильна до сугестії, внаслідок чого нерідко обирає асоціальний тип поведінки та потрапляє під вплив субкультурних цінностей, у тому числі криміногенного характеру.

З'ясовуючи сутність концепту «молодіжна субкультура», візьмемо до уваги визначення, запропоноване американським дослідником Н. Смелзером, який вбачає у понятті «субкультура» ознаку будь-якої системи моральних цінностей, яка виділяє групу з великого соціального співтовариства

[1, с. 459]. Узагальнені шаблони, що покликані регулювати поведінку індивідів, закріплюються суспільством та державою в якості соціальних норм [2]. Молодь, часто усвідомлюючи неможливість утвердження на державному чи загальносуспільному рівні лобійованих нею цінностей, норм, переконань, знаходить вирішення проблеми свого розвитку у впровадженні альтернативної культурологічної системи, яка акумулює ці атрибути, поступово розширює число прихильників та межі впливу.

На думку багатьох вчених, соціальні передумови розповсюдження молодіжних субкультур криються у проблемі адаптації членів суспільства до нових умов та правил співжиття, порушенні механізмів адекватної рекреації, відсутності належної уваги (виховання, пропагування загальноприйнятих цінностей) досвідченого покоління до неповнолітніх, внаслідок чого в останніх виникає ідентифікаційна криза. Субкультурне утворення виступає як форма пристосування молоді до нестабільних умов існування, спосіб реалізації рекреативного потенціалу, презентації себе в оточуючому середовищі [3].

Водночас молодь не зацікавлена втрачати свою індивідуальність. Про це переконливо засвідчує значна чисельність функціонуючих сьогодні субкультурних утворень зі специфічним набором ціннісно-орієнтаційних, ідентифікаційних та регулятивних атрибутів, що забезпечують унікальність індивіда (групи) у процесі соціалізації. Набуваючи масового характеру, процес соціально-культурної інкорпорації дедалі частіше супроводжується нівелюванням та деформацією справжніх цінностей і, як наслідок, можна спостерігати нігілістичні, асоціальні прояви, відхилення у поведінці сучасного молодого покоління, продукування контркультурних норм, стереотипів поведінки, які явно суперечать аналогам офіційної культури.

Важливо погодитись із висновком С. Левікової, яка вважає молодіжну субкультуру феноменом саме міської культури західного типу, віддзеркаленням різноманітних процесів, які там відбуваються в ідеологічній, релігійній, політичній, економічній сферах тощо [4, с. 22]. За словами С. Карпилені, основним чинником, що сприяє пошуку молодіжною аудиторією свої

ідентичності у межах субкультурних утворень, є прагнення у такий спосіб виділитися, повідомити про своє «Я» загальній знеособленій масі населення мегаполісу. При цьому доволі часто носії молодіжної субкультури, висловлюючи прихильність до певних релігійних, ідеологічних, політичних течій, концепцій, поглядів, насправді, не володіють достатньою інформацією про них. Характерною рисою молодіжної субкультури можна вважати й те, що значним об'єднавчим потенціалом володіють саме зовнішні естетичні прояви спільноти (до прикладу, смаки щодо одягу, зачісок, використання прикрас, музики тощо) [5, с. 3].

Субкультура молодіжного середовища, зазвичай, сформована на ґрунті сповідування певного стилю життя, поведінки, норм, цінностей, проте кожному із вказаних атрибутів притаманна «розмитість», невизначеність, відчуження від загальноприйнятих у суспільстві ідеологем.

Культурне відчуження молодіжної субкультури детермінує появу контркультурних атрибутів у сфері організації дозвілля, смаків, моди, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних установок. При цьому більшою мірою реалізуються комунікативна (спілкування та обмін інформацією з друзями) та рекреативна (релаксація та зняття стресових напружень) функції, у той час, коли пізнавальна, евристична, креативна функції не мають достатніх можливостей для реалізації [6, с. 20].

Отже, субкультурне утворення молодого покоління забезпечує формування такого середовища соціогуманітарного простору, в якому суб'єкти почувають себе повноцінними членами спільноти та мають змогу реалізувати певні соціальні ролі.

Очевидним є значний вплив молодіжної субкультури на процес соціалізації молодої людини, який можна охарактеризувати через низку типових наслідків, які виникають у зв'язку з імплементацією субкультурних атрибутів у площину соціогуманітарного простору:

1) відбувається запровадження трансляційних механізмів щодо інтеріоризації привабливого субкультурного «обра-

зу» у масовій молодіжній свідомості, що виявляє здебільшого зовнішньо-стильові ознаки самовизначення молоді;

2) забезпечується компенсація критичного ставлення до себе, нівелювання низького рівня самоповаги через гіперболізацію та міфологізацію своєї несхожості, неповноцінності, винятковості у негативному сенсі, а причетність до молодіжної субкультури стає формою самореалізації та самопрезентації носія на індивідуальному, корпоративному та загальносуспільному культурно-естетичних рівнях шляхом акцентування уваги до одягу, стилю, стереотипів поведінки та мислення, сповідування певних принципів, цінностей, норм тощо;

3) знижується значимість цілеспрямованої діяльності (навчання, професійного росту, хобі), оскільки пріоритетним у ціннісно-орієнтаційній структурі особистості стає емоційна привабливість будь-якої, відмінної від офіційної, моделі життя, що, як правило, виникає внаслідок відсутності достатнього досвіду самовизначення в інший спосіб;

4) виникає можливість освоєння соціальних ролей та виконання певних функцій у співтоваристві однолітків, реалізації ідентифікаційних процесів шляхом застосування методу проб та помилок в ході соціального експериментування.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що молодіжною субкультурою можна номінувати своєрідне соціальне утворення, яке об'єднує молодих людей навколо системи певних цінностей, принципів, переконань, схильностей, норм та інших культурологічних атрибутів, забезпечуючи при цьому функціонування адаптаційних, компенсаційних, презентаційних, ідентифікаційних, інтеграційних, комунікативних, ціннісно-орієнтаційних, пізнавальних та інших механізмів самореалізації молоді у суспільстві та участі в усіх сферах його життя.

---

1. Смелзер Н. Социология: пер. с англ. / Нейл Смелзер; науч. ред. издания на русск. яз. В. А. Ядов. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.

2. Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие: учебное пособие / Л. Г. Ионин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Логос, 2000. – 431 с.

3. Рогачов С. Право знати право / С. Рогачов // Юридичний журнал. – 2004. – № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1475>.

4. Левикова С. И. Феномен молодёжной субкультуры: социально-философский аспект: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Светлана Игоревна Левикова; Моск. пед. гос. ун-т. – М., 2002. – 32 с.

5. Карпиленя С. С. Молодежная субкультура как способ социализации молодежи в условиях модернизации российского общества: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. социологических наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Светлана Стефановна Карпиленя. – Ростов-на-Дону, 2009. – 35 с.

6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://flogiston.ru/projects/articles/compcult.shtml>.

7. Савельев Ю. Б. Взаємодія субкультур як фактор соціокультурного розвитку: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соц. філос та філос. історії» / Ю. Б. Савельєв. – К., 1997. – 26 с.

О. О. Порва,

курсант ФПФПКМ

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ);*

Г. М. Санагурська,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА УМОВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

Інститут шлюбу, шлюбних відносин між чоловіком та жінкою виник ще на ранніх етапах розвитку людської цивілізації. Найважливішою передумовою виникнення сім'ї, її основою є шлюб [1, ст. 79].

Метою дослідження є аналіз умов укладення шлюбу, а також аналіз причин вважати шлюб недійсним.

Дослідженням даної теми займалися такі науковці та вчені, як З. В. Ромовська, О. М. Нечаєва, І. В. Жилінкова, В. К. Антошкіна, В. С. Гопанчук, В. П. Мироненко, О. В. Дзера, В. І. Борицова, В. В. Луць, Я. В. Новохатська та ін.

За останні роки різко змінилося ставлення до шлюбу, як до однієї з підстав виникнення сімейних відносин. Спостерігається тенденція відкидання шлюбу як основи сімейного, подружнього життя, серед значної кількості молодих людей у шлюбному віці поширена ідея щодо перебування у так званих фактичних шлюбних відносинах (тобто без реєстрації у державних органах), але такі відносини, відповідно до законодавства, не породжують права та обов'язки подружжя. Але шлюбна форма організації сімейного життя завжди була і продовжує залишатися основною.

Шлюб – один із найдавніших правових інститутів [2]. До недавнього часу законодавство не містило легального визначення шлюбу.

Наукою радянського сімейного права було вироблене таке поняття шлюбу: шлюб – це вільний, рівноправний довічний союз чоловіка і жінки, укладений із дотриманням умов та порядку, встановлених у законі, спрямованих на створення соціалістичної сім'ї, і такий що породжує особисті й майнові права і обов'язки подружжя.

В. Рясенцева писала, що шлюб – це укладений у встановленому порядку із дотриманням вимог закону добровільний рівноправний в принципі довічний союз вільних чоловіка та жінки, спрямований на створення сім'ї, який породжує у них взаємні права і обов'язки.

Інші визначають, що шлюб – це довічний юридично оформлений добровільний і вільний союз чоловіка і жінки, спрямований на створення сім'ї, який породжує взаємні особисті і майнові права і обов'язки, що має метою народження і виховання дітей [3, ст. 112]. Але, на нашу думку, не можна говорити про те що, шлюб спрямований на створення сім'ї, бо є випадки укладення шлюбу людьми старшого віку або ж нездатними до дітонародження.

Проаналізувавши вище названі визначення, можна сказати, що шлюб це рівний, рівноправний союз жінки і чоловіка, зареєстрований в державному органі реєстрації актів цивільного стану, який породжує у подружжя взаємні права та обов'язки.

Сімейний Кодекс України ст. 21 визначає поняття шлюб, як сімейний союз жінки і чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [9].

Ознаки шлюбу:

1. Сімейний союз, тобто для цього союзу характерні всі ознаки сім'ї;

2. Суб'єктний склад союзу – чоловік та жінка.

Державна реєстрація шлюбу в уповноважених органах – органах, що здійснюють реєстрацію актів цивільного стану. З моменту реєстрації шлюбу чоловік та жінка набувають статусу подружжя, що складається з чоловіка та дружини. Зверніть увагу, що якщо чоловік та жінка проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, то вони статусу подружжя не набувають (ч. 2 ст. 21 СКУ).

3. Моногамний союз. В Україні допускається перебування лише в одному шлюбному союзі (ч. 1 ст. 25 СКУ), інші союзи з точки зору права не можуть існувати.

4. Вільний союз. У шлюб чоловік та жінка вступають добровільно, з власної волі, примушування до вступу в шлюб не допускається (ч. 1 ст. 24 СКУ).

5. Рівноправний союз. Чоловік та дружина мають рівні права та обов'язки відносно один одного [1, ст. 11].

6. Ідеальний варіант – наявність такої ознаки як пожиттєвий союз.

Багато подружніх пар закріплюють шлюбний союз процесом вінчання. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя [4, ст. 607]. В ч. 3 ст. 21 СКУ зазначено, що у разі, якщо релігійний обряд шлюбу відбувся до створення та відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану, то такий шлюб буде державою визнаватися.

Це поодинокі випадки і стосуються вони тих ситуацій, коли шлюб реєструвався на території Радянського Союзу в період Великої Вітчизняної Війни, коли органи, в яких реєструвалися шлюби не діяли, а також до 18.12.1917 року, до прийняття Декрету Ради народних комісарів «Про цивільний шлюб». Зараз це питання може виникати в разі оформлення

спадкових справ, де треба довести, що особи перебували у шлюбі.

Умови укладення шлюбу розуміє такі обставини, наявність яких необхідна для надання шлюбу юридичної сили. В теорії сімейного права розрізняють позитивні та негативні умови укладення шлюбу. До позитивних умов СК України належать:

Досягнення шлюбного віку на момент реєстрації шлюбу.

З 2012 року було встановлено гендерну рівність в цьому питанні – і для чоловіків, і для жінок шлюбний вік – 18 років (ч. 1 ст. 22 СКУ). Право на шлюб мають особи, що досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла 16 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам (ст. 23 СКУ). СК не встановлює будь-якого граничного віку для вступу у шлюб. Не існує також жодних обмежень щодо різниці у віці.

Добровільність – наявність вільної згоди.

Не допускається примушування до укладання шлюбу (стаття 24 СК). У разі, якщо шлюб було зареєстровано за відсутності вільної згоди, такий шлюб визнається судом недійсним.

Укладання шлюбу має бути усвідомленою дією, тому у разі, якщо з будь-яких причин особа не усвідомлює, що вона робить (перебуває у стані алкогольного сп'яніння, має тимчасові незначні психічні відхилення, які спотворюють свідомість), після реєстрації такого шлюбу від визнається судом недійсним.

Гарантією дотримання принципу добровільності шлюбу є вимога про те, щоб заява про укладення шлюбу підписувалась обома майбутніми подружжями особисто, а також вимога особистої присутності обох осіб, які вступають у шлюб, у момент реєстрації шлюбу.

Чоловік та жінка, які бажають укласти шлюб мають бути обізнаними щодо стану здоров'я один одного. Приховання факту хвороби – може призвести до спотворення волі іншої сторони шлюбного союзу. Для забезпечення дотримання цієї умови держава створює умови для медичного обстеження осіб,

які бажають укласти шлюб. Нащо потрібно звернути увагу. В Україні відсутній перелік хвороб, наявність яких є перешкодою для укладання шлюбу. Має значення чи поінформувала особа, що має захворювання, іншого. Якщо цю інформацію вона навмисно приховала, то це може бути підставою для визнання судом цього шлюбу недійсним.

Перешкоди для вступу в шлюб визначено в ст.ст. 25, 26 та ч. 2 ст. 24 Сімейного кодексу України.

Перебування в іншому зареєстрованому шлюбі. Заборона на укладання шлюбу з особою, яка вже перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, витікає з принципу одношлюбності або моногамності шлюбу, відповідно до якого жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному зареєстрованому шлюбі.

Наявність кровного споріднення. Відповідно до статті 26 СК не можуть перебувати у шлюбі родичі прямої лінії споріднення, а також повнорідні (спільна мама та батько) та неповнорідні (спільний тільки хтось один з батьків) брат та сестра. Якщо такий шлюб було зареєстровано, то він автоматично вважається недійсним. Актовий запис про нього буде анульований органом РАЦСу.

Також заборонено перебувати у шлюбі двоюрідні брат і сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця. У разі, якщо такий шлюб було укладено, він може бути визнаний недійсним за рішенням суду, за умови відсутності дітей, народжених у цьому шлюбі, вагітності дружини.

До відносин кровного споріднення прирівнюються відносини, які виникають в результаті усиновлення дитини. Тому заборонено укладати шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною. Такий шлюб може бути укладений у разі попереднього скасування усиновлення судом. Якщо усиновлення не було скасовано, а шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною було зареєстровано, то шлюб може бути розірваний судом, за умови відсутності дітей, народжених у цьому шлюбі, вагітності дружини.

Не може бути зареєстрований шлюб між усиновленою дитиною та рідною дитиною усиновлювача, а також між

усиновленими дітьми (між собою, за відсутності кривного споріднення). У разі виникнення бажання зареєструвати такий шлюб ці особи мають звернутися до суду та отримати рішення про право на шлюб.

Недієздатність, а саме наявність рішення про визнання однієї з осіб, які бажають укласти шлюб, недієздатною. Суд може визнати особу недієздатною у разі, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (стаття 39 Цивільного кодексу України). У разі, якщо шлюб було укладено з особою, яка за рішенням суду визнана недієздатною, цей шлюб є недійсним. Актовий запис про нього буде анульований органом РАЦСу.

Зміни, що відбуваються в Україні сьогодні в сфері політики, економіки, права впливають і на демографічну ситуацію в країні, зокрема на шлюбно-сімейні відносини. Тому проблеми сім'ї визначаються як один з пріоритетних напрямків державної політики. Сім'я визнається однією з ключових суспільних цінностей [4, ст. 607].

Отже, можна зробити висновок, що реєстрація шлюбу породжує сім'ю. Шлюб не лише ознайомлює подружжя з їх спільними правами і обов'язками, а й поліпшує взаємовідносини і взаємодовіру між ними. В роботі зазначалось, що молодь на сьогодні не поспішає укласти свої відносини в спеціальному державному закладі, а живе цивільним шлюбом. На нашу думку, це не правильно, адже навіть, якщо пара проживає під одним дахом, це не дає право говорити, що вони сім'я чи подружжя, це просто особи, які проживають разом, але в кожного з них свої права і обов'язки.

---

1. Борисова В. І. Сімейне право України: підручник / В. І. Борисова, І. В. Жилінкова. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 288 с.

2. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник / З. В. Ромовська – К.: Правова єдність, 2009 – 500с.

3. Мироненко В. П. Сімейне право України: підручник / В. П. Мироненко, С. А. Пилипенко. – К.: Правова єдність, 2008. – 477 с.

4. Ратушняк С. П. Правознавство: навчальний посібник / С. П. Ратушняк. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2011. – 704 с.

В. О. Рибак,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ СПАДОК ПРАВНИКІВ ГАЛИЧИНИ НА РУБЕЖІ СТОЛІТЬ (XVIII–XX ст.ст.)

Основою філософсько-правових ідей, успадкованих XIX ст., стали ідеї призначення людського буття, сформульовані Г. Сковородою.

Його філософією дискурсу були закладені не лише семантичні сенси свободи людського буття, такі, як ідея «сродної праці», сенсу істинного щастя, нерівної рівності.

Всі етапи історичного розвитку, як відомо, успадковують зміст попередніх еволюційних кроків. Вони значною мірою впливали, як підтверджує аналіз, на формування українських правових філософських концепцій суспільства. Представники філософського напрямку XIX ст. як виразники світогляду Г. Сковороди, послідовники поглядів І. Канта, прихильники теорії природно-правових ідей та суспільного договору Ж.-Ж. Руссо такі, як В. Довганич, П. Лодій, Т. Осиповський, А. Стойкович, Й. Шад, А. Дудрович, М. Білоус, Д. Кавунник-Велланський, М. Максимович, О. Михневич, С. Гогоцький, О. Новицький, А. Чайковський, К. Ганкевич та ін. У своєму інтелектуальному спадку заклали ідеї прогресивного розвитку на майбутнє.

Вагомість науково-теоретичних здобутків філософів права XIX–XX ст. полягає у тому, що дотепер диференціація раціонального та ірраціонального – класичного і некласичного – продовжує продукувати сучасні філософські напрями екзистенціалізму, персоналізму, постмодернізму та ін.

Ми спираємося на основоположний для філософського осягнення історії права підхід єдності світової історії та розмаїття їх утворень, основних засад діалектики – особливого і загального в історичному вимірі, урахування співвідношення загальнолюдського та конкретно-історичного. Саме «дух»

кожного народу семантизується і діє у всій його різноманітності і складності.

Напрямок лінійної філософії історії сформований у стародавньому суспільстві. Він передбачає три елементи: прогресистський, регресистський і циклічний, існує й нелінійний напрямок у філософії історії.

Історики, оцінюючи по-філософськи ідеї прогресивних змін історичного процесу, зауважують, що «Прогрес вбачається за нелінійного розуміння історії не лише в невпинному і нескінченному просуванні в одному й тому ж «оптимізуєчному» напрямку одного, уніфікованого тлумаченого надсуб'єкта за вектором «від менш досконалого – до досконалішого», але не меншою мірою – у саморозвитку, самовизначенні, самоудосконаленні і самоздійсненні кожною з цивілізацій своїх, лише їй притаманних задатків, здатностей, здібностей і можливостей» [1, с. 344].

Національне-культурне відродження у Галичині тісно пов'язане з історією права, яку репрезентували своєю діяльністю і життям у період 1848–1939 рр. вчені-інтелектуали, практикуючі адвокати, нотаріуси і судді.

Серед них Кость Левицький, Іван Добрянський, Олександр Іскрицький, Володимир Барвінський, Теофіл Дембицький, Володимир Лучаківський та інші.

Попри національне поневолення населення Галичини, зміни політичного і культурного характеру у середовищі онімечення та ополячення визрівали завдяки цій інтелігенції, яка найбільш аргументовано і послідовно продукувала нові тогочасні теорії та концепції у сфері свого професійного фаху. Під впливом такого відродження, починаючи із XVIII ст., активізувався етап збору історичних документів, формування редакцій і програмних змістів перших українських правничих часописів, і особливо культурно-освітніх товариств.

Пожвавлення національного відродження, хоча і за наявності самотніх національно свідомих урядовців, вчителів та поліції, було започатковане орієнтовно із 1848–1849 рр. – періоду, названого «професорським». Цю назву спричинило відкриття двох кафедр (цивільного права; кримінального

права) у Львівському університеті (1862 р.). Юридична громада відтак консолідувалася.

Літописний родовід української правничої преси в Галичині започатковував, зокрема, львівський адвокат Антін Павецький, як редактор першого українського часопису «Зоря Галицька» (1848–1850 рр.), а радник Міністерства справедливості Василь Ковальський заснував видання «Вістника законів державних і правительства» (1852 р.). Особливий етап у розвої правничих ідей відбувся завдяки ініціаторам видання першого українського правового журналу «Часопись правнича» (1889 р.). Це О. Огоновський, К. Левицький (редактор), А. Горбачевський, Є. Олесницький. С. Федак, М. Шухевич. Такою була «перша проба нашої наукової сили на полі правознавства», як зауважено у програмному слові до читача часопису 1 квітня 1889 року у його першому числі.

У часописі було все про право: від тем цивільного процесу в Австрії, історії права руського («Правда Руська»), досліджуванн К. Левицьким, до розгляду питання заручин в австрійському праві, проблем «австрійського парного процесу спадщини в українському звичаєвому праві» (С. Дністрянський, П. Стебельський, А. Чайковський), і проблем формування української правничої терміносистеми (К. Левицький). Потугами останнього, незважаючи на матеріальні і поліграфічні труднощі, часопис гуртував найбільш активних юристів аж до 1900 року. К. Левицький відійшов від цих справ через політичну діяльність, і з того часу журнал виходив під назвою «Часопись Правнича й Економічна». Вже через дев'ять років ініціативний С. Дністрянський (редактор видання) створює «Товариство українсько-руських правників», яке протягом 1910–1913 років видавало «Правничий Вістник».

Консолідація молодих правників відбувалася на ґрунті «організаційної спільноти». Мета – співпраця у громадянському житті та відстоювання прав українців. Хоча об'єднання українських правників і не відбулося, однак 1914 року вони провели з'їзд, який став свідченням внеску юристів у національне відродження Галичини, у розвиток патріотичних почуттів. Відтак перша політична організація українців під назвою «Народна

Рада» виникла з ініціативи правників, як і перші політичні партії, товариства, банківські та кредитні установи. Більше 20 правників стали членами товариства «Просвіта». Значним є спадок Костя Левицького, який вів величезну роз'яснювальну роботу серед населення, про суть законів. Йому належить більше 10 таких праць із правової тематики «Про закон о товариствах і право збору» (1884 р.), «О правах і повинностях в громаді» (1886–1889 р.), «Про каси позичкові» (1889 р.), «Наш закон громадський» (1889 р.), «Що має робити «Просвіта» на основі нового статуту» (1892 р.), «Про польові пошкоди» (1893 р.), «Про права руской мови» (1896 р.) [4, с. 10].

Фаховий рівень професіоналів та їхній високий рівень національної свідомості Галичини розвивав національний дух і боротьбу українського народу проти ворогів, що формувало взірцеву відданість для успадкування всією українською молоддю. Навіть поразки національно-визвольних змагань не нівелювали поступу у національному відродженні, спричиненого активною громадською діяльністю правників. Приклад безкомпромісної боротьби проти різних окупантів, який виявляли саме юристи, може в нинішній час стати взірцем оборони своєї Вітчизни, яка засвідчила єдність відданості професійному фаху і патріотизму, глибокої свідомості самосформованих правників в умовах поневолення.

Нинішній час лише підсилює смисл спадщини минулого. Мотивація її засвоєння полягає у потребі творення все більш досконалого суспільства через призму локального й універсального, конкретно-історичного й глобального, класичного й некласичного, унікального для національної культури і типового для світової.

Аналіз смислотворчого потенціалу історичних постатей та правничих шкіл викликає потребу актуалізації забутих сторінок героїчного минулого в обороні українських громадян.

---

1. Філософія: навчальний посібник / Л. В. Губернський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за заг. ред. І. Ф. Надольного. – 7-е вид., стер. – К.: Вікар, 2008. – 534 с.

2. Гачко О. Чи можлива історія в епоху постметафізики? / О. Гачко // Наукові записки Українського католицького університету. – Ч. III. Філософія 1. – Львів, 2012. – С. 111–122.
3. Беньямін В. Щодо критики насильства: статті та есеї / В. Беньямін. – К.: Грані-Т, 2012. – 312 с.
4. Андрухів І. Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. / І. Андрухів, П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 71 с.
5. Антологія правничої думки в Галичині / за заг. ред. М. М. Цимбалюка; укл. А. С. Токарська, О. В. Гришук, М. М. Цимбалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 408 с.
6. Спиркин А. Г. Философия: учебник / А. Г. Спиркин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Юрайт»; ИД «Юрайт», 2011. – 828 с.

В. О. Рибалко,

викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОБСТАВИНИ, ЩО ВРАХОВУЮТЬСЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАСТАВИ

Застава – запобіжний захід, відомий людству достатньо давно. Згадка про нього є навіть у Старому Заповіті (П'ята книга Мойсеева: Второзаконня: 24:17.)

Застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів в дохід держави у разі невиконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 182 КПК України 2012 р.).

Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставадавцем) (ч. 2 ст. 182 КПК). Тобто у новому кримінальному процесуальному законодавстві фактично розмежовано поняття «заставадавець» та «особа, яка вносить заставу» (адже останнє є ширшим).

Н. Н. Розін, видатний російський процесуаліст говорив, що в порівнянні з іншими запобіжними заходами застава є найбільш доцільним способом забезпечення неухилення обвинувачених від явки до слідчого чи в суд (особливо серед менш забезпечених кіл населення, для яких будь-яка втрата майна завжди відчутна) [1, с. 366–367]. З цим твердженням неможливо не погодитися.

Стримуючі фактор застави ґрунтуються не тільки на економічній зацікавленості підозрюваного, обвинуваченого та заставодавця, але й на почутті морального обов'язку підозрюваного, обвинуваченого перед заставодавцем (якщо певну суму вносить останній). Як зауважував М. О. Чельцов, застава розрахована на створення у обвинуваченого та підозрюваного достатньо сильного егоїстичного мотиву, спрямованого на неухилення від явки і тим самим до збереження своїх чи заставодавця майнових прав та інтересів [2, с. 210].

Одним з найскладніших моментів при застосуванні застави є визначення її розміру, оскільки органу, що обрав даний запобіжний захід, доводиться вирішувати, яку суму стягнути, аби вона не ставила особу, що вносить заставу, в складне матеріальне становище і, водночас, могла б слугувати ефективним стримуючим фактором для підозрюваного та обвинуваченого (щоб він не залишив постійне чи тимчасове місце проживання без дозволу цього органу, в призначений строк з'явився за викликом до працівників правоохоронних органів, іншим чином не перешкодив кримінальному провадженню).

Розмір застави визначається суддею, слідчим суддею з урахуванням характеру вчиненого злочину, даних про особу підозрюваного, обвинуваченого, майнового становища заставодавця.

На практиці сума застави нерідко обирається довільно, не завжди враховуються матеріальні можливості підозрюваного, обвинуваченого, які не здатні внести зазначену суму. Трапляються випадки умисного встановлення таких сум в якості застави, які завідомо неможливі для осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності (що не сприяє їх звільненню в необхідних випадках з-під варті).

При визначенні розміру застави необхідно в обов'язковому порядку враховувати матеріальне становище особи, яка вносить заставу. Не кожному під силу внести заставу в розмірі, який встановлений в законі.

Тому необхідно передбачити, що у *виключних випадках* розмір застави може бути встановлений *нижче мінімального рівня*. До виключних випадків, з урахуванням індивідуального підходу можна віднести матеріальне становище особи, щодо якої обирається запобіжний захід у вигляді застави. Наприклад, слюсара, який отримує мінімальну зарплату і має на утриманні хвору дружину та трьох дітей. Для такої особи будь-яка, навіть найменша сума застави, може бути істотною.

У ч. 4 ст. 182 КПК 2012 р. йдеться про те, що розмір застави, окрім іншого (обставин кримінального правопорушення, ризиків, передбачених ст. 177 КПК) визначається з урахуванням майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого. Однак тут не йдеться про те, що при прийнятті відповідного рішення слід враховувати майновий та сімейний стан заставодавця – іншої фізичної особи, яка вносить заставу за цих учасників процесу.

Відсутність такої регламентації може привести до того, що не надто багатий заставодавець, який хоче допомогти підозрюваному, обвинуваченому, готовий внести в якості предмета застави ледь не всі свої кошти. А це в подальшому може призвести до того, що і він сам, і члени його сім'ї (у тому числі й малолітні діти) залишаться без засобів до існування. Якщо ж заставодавцем виступає юридична особа, що передача як застави значної суми може в подальшому (у разі невиконання взятих на себе зобов'язань) призвести до її банкрутства

Видається, що при прийнятті відповідного рішення (про обрання даного запобіжного заходу) слід враховувати інтереси не тільки підозрюваних, обвинувачених (тобто осіб, які залучаються в процес незалежно від їх волі), але й осіб, які вступають у процес за власним бажанням.

Окрім того, положення КПК про необхідність врахування при прийнятті такого рішення майнового стану лише підозрюваного, обвинуваченого (де відсутня будь-яка згадка про

потребу при застосуванні цього запобіжного заходу мати на увазі матеріальне становище заставодавця) є непродуманим з огляду ще й на наступне.

Не виключено, що для заможного заставодавця, олігарха, внесена сума коштів може бути неістотною, а тому він не буде особливо перейматися існуванням ризику втрати застави (її звернення в дохід держави) і, відповідно, не надто старанно виконуватиме взяті на себе обов'язки (або ж не виконуватиме їх взагалі).

З урахуванням сказаного пропоную доповнити ч. 4 ст. 182 КПК України наступною нормою: «Якщо застава вноситься заставодавцем замість підозрюваного, обвинуваченого, то при визначенні розміру застави слід також враховувати майновий та сімейний стан заставодавця – фізичної особи та матеріальний стан заставодавця – юридичної особи»

При визначенні розміру застави, особа, яка планує її вносити, повинна мати можливість обґрунтувати її розмір. Якщо заставу вносить сам підозрюваний, обвинувачений, то він може це робити. Адже у ст. 193 КПК (де йдеться про загальні правила порядку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу) сказано, що розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, *підозрюваного, обвинуваченого*, його захисника. Проте у ч. 1 ст. 193 КПК 2012 р. взагалі *не йдеться про участь* в ході розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави заставодавця – іншої особи (окрім підозрюваного, обвинуваченого), яка вносить заставу.

На жаль, ні у ст. 182, і у ч. 1 ст. 193, ні в жодній іншій статті КПК не йдеться про участь цієї особи при розгляді питання про застосування застави.

Заставодавець, поза всяким сумнівом, теж повинен брати участь у розгляді питання про визначення суми застави, аби обґрунтувати певну суму застави з урахуванням свого матеріального становища та сімейного стану. Тому варто доповнити ч. 1 ст. 193 КПК України положенням такого змісту: «Якщо застава вноситься не самим підозрюваним, обвинуваченим, а іншою фізичною чи юридичною особою, розгляд клопотання

про застосування цього запобіжного заходу здійснюється за участю заставодавця».

---

1. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство / Н. Н. Розин. – М., 1916.

2. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М.: Госюриздат, 1951.

З. Є. Романівка,

аспірант кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗНАРЯДЬ І ЗАСОБІВ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Протягом тривалого часу законодавець надає вагомому кримінально-правового значення знаряддям та засобам вчинення злочину. Під час вчинення злочинів особами, що їх вчиняють використовуються різноманітні знаряддя та засоби. У залежності від опису законом об'єктивної сторони конкретного складу злочину знаряддя та засоби вчинення злочину може виконувати роль обов'язкових або кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак. Кожен конкретний злочин має багато ознак які його індивідуалізують, в тому числі і об'єктивних, які характеризують діяння суб'єкта (дію або бездіяльність), шкоду, яка заподіяна діянням, а також і ті зовнішні умови в яких вчиняються суспільно-небезпечне посягання. Об'єктивну сторону складу злочину утворюють зовнішні його ознаки, встановлені законом.

Під об'єктивною стороною складу злочину слід розуміти зовнішній прояв злочинної діяльності який характеризується суспільно-небезпечним діянням, суспільно-небезпечним наслідком, причинним зв'язком між ними, а також місцем, часом,

способом, обстановкою, знаряддям та засобами вчинення злочину [1, с. 630].

У зв'язку з цим виникає необхідність більш детального дослідження знарядь та засобів вчинення злочину та їх кримінально-правового значення у кримінальному праві.

Знаряддя та засоби вчинення злочину поряд з іншими ознаками елементів складу злочину досліджувалась у працях видатних вчених, зокрема, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. К. Грищука, М. Й. Коржанського, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, М. І. Хавронюка, С. С. Яценка та інших. Проте більшість із цих досліджень мають фрагментальний характер, а ґрунтовного аналізу знарядь та засобів вчинення злочину та їх кримінально-правового значення немає.

Використання у Кримінальному кодексі України таких ознак об'єктивної сторони, як знаряддя та засоби вчинення злочину, в якості обов'язкових ознак складу злочину часто є недостатньо обґрунтованим і створює суттєві складнощі як для коментування кримінального закону, так і для його застосування.

Щодо поняття об'єктивної сторони складу злочину, то в юридичній літературі воно аналізується набагато частіше ніж поняття «знаряддя та засоби вчинення злочину». Так, група вчених сходиться на думці, що об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання [1, с. 631].

Об'єктивна сторона визначає: а) у чому полягає злочин; б) яким чином він скоюється та які наслідки він спричиняє; в) за яких умов місця, часу, обстановки тощо він відбувається; г) за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється. На практиці при розслідуванні і судовому розгляді кримінальних проваджень насамперед, як правило, встановлюється саме об'єктивна (зовнішня, найбільш інформативна) сторона злочину, на підставі чого надалі з'ясовується зміст інших ознак складу злочину.

Законодавець, у свою чергу, також віддає перевагу об'єктивній стороні як носію наочної і більш-менш однозначно фіксованої інформації про злочин. За загальним правилом, ознаки саме цього елемента складу злочину зазначаються в диспозиціях норм Особливої частини КК найбільш повно.

Щодо знарядь та засобів вчинення злочину, то за багато років дослідження кримінального права вчені збагатились і в даному понятті своїми визначеннями.

Група вчених як Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько вказують, що знаряддя та засоби – це ті предмети, які використовуються нею для використання об'єктивної сторони складу злочину. Так, при квартирній крадіжці можуть бути використані такі знаряддя злочину, як відмичка, ключі, лом, а також засоби злочину – автомобіль, на якому можна вивести викрадене майно. Предметом же крадіжки можуть бути різні чужі речі та майно (одяг, їжа, побутова техніка та ін.). Іноді предмет, знаряддя та засоби можуть переходити, так би мовити, «одне в інше». Наприклад, зброя при її викраденні є предметом злочину, а при вбивстві за допомогою цієї зброї – знаряддям вчинення злочину; документ при його підробленні є предметом злочину, а при використанні його для заволодіння чужим майном шляхом обману – засобом вчинення шахрайства [2, с. 84–85].

Ю. В. Баулін зазначає, що засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення злочину. Знаряддя – це предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна і холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування тощо).

До інших засобів вчинення злочину (засоби у вузькому значенні слова) можуть бути віднесені підроблені документи, формений одяг (наприклад, К. і В., переодягнувшись у форму працівників міліції і використовуючи підроблені документи, робили «обшуки» в окремих громадян і шляхом обману привласнювали їхні цінності) та ін.

Засоби вчинення злочину слід відрізнити від предмета злочину, під яким розуміють предмети матеріального світу, у зв'язку з якими чи з приводу яких скоюється злочин. Предмет, як відомо, нерозривно пов'язаний з об'єктом злочину, завжди перебуває в статичному стані. Засоби ж перебувають у динамічному стані, забезпечують здійснення посягання на об'єкт кримінально-правової охорони, у тому числі і вплив на предмет злочину.

Засоби вчинення злочину в одних випадках істотно полегшують вчинення злочину, в інших – без них це взагалі неможливо. Засоби є обов'язковою ознакою складу злочину, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливають з її змісту. Зокрема, зброя є обов'язковою ознакою складу бандитизму (ст. 257); вогнепальна чи холодна зброя або інші предмети, спеціально пристосовані чи заздалегідь приготовлені для нанесення тілесних ушкоджень, є обов'язковими (в альтернативі) ознаками особливо злісного хуліганства (ч. 4 ст. 296). Причому знаряддя вчинення злочину можуть виступати як ознака основного складу або кваліфікуючого, наприклад транспортні засоби в складі незаконного полювання (ч. 2 ст. 248), або ж навіть ознаками особливо кваліфікуючого складу (ч. 4 ст. 296) [3, с. 145–146].

В. К. Гришук під знаряддям вчинення злочину розуміє речі матеріального світу, якими безпосередньо заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода. До засобів вчинення злочину вчений відносить речі матеріального світу, якими безпосередньо не заподіюється істотна шкода об'єктові кримінально-правової охорони, але які полегшують вчинення злочину [4, с. 245].

У енциклопедичній літературі під знаряддям злочину розуміють любий предмет, який був використаний злочинцем при скоєнні злочину, зокрема, для спричинення тілесного ушкодження жертві або для злочину проти життя [5, с. 405]. До засобів вчинення злочину відносять предмети матеріального світу, що застосовуються при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Можуть бути віднесені зброя, інструменти,

транспорт, підроблені документи тощо. Засоби перебувають у динамічному стані, вони забезпечують здійснення посягання на об'єкт кримінально-правової охорони. Засоби вчинення злочину є факультативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Однак якщо вони прямо вказані у диспозиції статті Особливої частини КК України або однозначно впливають з її змісту, то вони стають обов'язковою ознакою конкретного складу злочину і потребують обов'язкового встановлення. Застосування тих чи інших засобів істотно полегшує вчинення злочину, а в окремих випадках вчинення злочину без їх застосування є неможливим [6, с. 300].

Проаналізувавши різноманітні погляди вчених щодо значення знарядь та засобів вчинення злочину в юридичній літературі слід вказати, що найбільш прийнятною видається позиція, що знаряддя та засоби вчинення злочину є ознакою об'єктивної сторони складу злочину. У разі, якщо знаряддя чи засоби вчинення злочину безпосередньо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливають з її змісту, то вони виступають обов'язковою ознакою відповідного складу злочину, яка має значення для кримінально-правової кваліфікації. Розділяючи позиції видатних вчених під знаряддям вчинення злочину слід розуміти речі матеріального світу, якими безпосередньо заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода об'єктові кримінально-правової охорони. До засобів вчинення злочину необхідно відносити речі матеріального світу, якими безпосередньо не заподіюється істотна шкода об'єктові кримінально-правової охорони, але які полегшують вчинення злочину.

---

1. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького // МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2010. – 952 с.

2. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / С. І. Селецький. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 264 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.

4. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В. К. Гришук. – К.: Ін Юре, 2006. – 568 с.

5. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А. Б. Барихин. – М.: Книжный мир, 2005. – 720 с.

6. Великий енциклопедичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Юридична думка, 2012. – 1020 с.

С. В. Романцова,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ У КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Держава, яка визнає себе соціальною і правовою, повинна створити кожній дитині належні умови становлення та повного і гармонійного розвитку особистості. Адже діти, будучи особливою категорією будь-якого суспільства і в зв'язку зі своєю соціальною незрілістю, не здатні в повній мірі усвідомлювати характер вчинюваних ними дій, а також дій скоєних щодо них. Як зазначає В. Д. Єрмаков, для забезпечення прав, свобод і законних інтересів дітей, виникає необхідність створення ювенальної юстиції [1, с. 24], і не як суду у справах неповнолітніх, а як однієї з найважливіших ланок запобігання злочинам щодо дітей [2, с. 25].

На думку А. В. Комарницького, побудова та створення системи ювенальної юстиції має розпочинатися з прийняття на державному рівні науково-обґрунтованої Концепції розвитку системи ювенальної юстиції, метою якої має бути поетапне впровадження елементів і розвиток ювенальної юстиції [3, с. 48].

Першочергові дії щодо створення ювенальної юстиції в Україні викликали ряд аргументів не на користь даної структури, а саме: 1) одна частина науковців, схилилася до думки, що ювенальна юстиція покликана створити загальну базу даних дітей, яких можна буде «продавати на органи»; 2) інша, стверджувала, що це наддержавна структура при ЮНІСЕФ, яка активно реалізує в Європі і на пострадянському просторі принцип «Золотого мільярда», тобто скорочення кількості живуть на планеті в п'ять разів.

Однак, запровадження ювенальної юстиції західного зразка в Україні недоцільно. Нашій державі потрібна ювенальна юстиція з «національними особливостями», тобто, та, яка враховуватиме ментальність, традиції, а також виключить негативні прояви її діяльності.

На нашу думку, основною метою створення системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх має бути захист прав і законних інтересів дітей, а другорядною – сприяння зменшенню кількості неповнолітніх правопорушників.

24 травня 2011 в Україні була прийнята «Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Завдання Концепції полягає в забезпеченні створення в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх здатної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка порушила закон, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою, а також надати можливість сформулювати в громадськості розуміння важливості питання особливого захисту прав та інтересів дітей, зменшити рівень дитячої злочинності [4].

Для прикладу, в Російській Федерації Проект Федерального Закону «Про основи системи ювенальної юстиції» (запропонований громадськими організаціями), повною мірою відображає необхідність ювенальної юстиції та визначає її основні завдання. Відповідно до Проекту, під системою ювенальної юстиції розуміється сукупність державних органів, органів місцевого самоврядування, державних і муніципальних установ, посадових осіб, неурядових некомерційних організацій, які здійснюють на основі встановлених законом процедур дії, націлені на реалізацію і забезпечення прав, свобод і законних

інтересів дитини (неповнолітнього). А діяльність системи ювенальної юстиції та (або) її інститутів здійснюється щодо дітей (неповнолітніх), що потребують захисту їх прав, свобод і законних інтересів, в тому числі, в першу чергу, щодо безпритульних і бездоглядних дітей (неповнолітніх), щодо дітей (неповнолітніх), визнаних потерпілими відповідно до кримінально-процесуальним законодавством Російської Федерації, щодо дітей (неповнолітніх), що знаходяться в різних формах конфлікту з законом, а також щодо батьків та осіб, які їх замінюють, відповідальних за виховання дітей (неповнолітніх) [5].

Тому на даному етапі «Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» вимагає певного доопрацювання, в тому числі з питань і проблем вирішення яких для України необхідні, а саме проблеми запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні від 12 жовтня 2012 року, на жаль, не передбачає заходів, які розповсюджуються на всіх дітей-школярів (дошкільнят), незалежно від того, чи є вони правопорушниками, а тим паче, зовсім не прописані заходи для запобігання такій соціальній проблемі як сексуальне насильство щодо дітей. Чомусь, Концепція, План, Кримінальний кодекс України та інші нормативні акти, «сприймають» неповнолітнього (дитину) як правопорушника, це відображається в існуючій статистиці злочинів скоєних неповнолітніми, яка формується ще з часів СРСР. А офіційні статистичні дані щодо постраждалих від сексуального насильства дітей – відсутні. Не маючи достовірних даних про сексуальне насильство щодо дітей, держава навіть не намагається боротися з цим соціальним явищем.

Вважаємо, що «Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», потребує вдосконалення та доповнення її наступними заходами, які сприятимуть запобіганню сексуального насильства щодо дітей, а саме: 1) розробка концепції та плану заходів щодо запобігання сексуальному насильству щодо дітей; 2) створення та забезпечення діяльності Національного публічного реєстру осіб, які вчинили сексуальне насильство; 3) розробка програм для працівників зага-

льноосвітніх (дошкільних) навчальних закладів з питань запобігання сексуального насильства щодо дітей; 4) проведення у навчальних закладах тренінгів для дітей «Як захиститися від сексуального насильства».

Необхідність створення системи ювенальної юстиції обумовлена міжнародними зобов'язаннями України. Тому, в Україні необхідно створити належну систему кримінальної юстиції щодо неповнолітніх з урахуванням наукових позицій, підходів, однією з функцій якої буде запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

---

1. Ермаков В. Д. Юстиция обязана защищать права и законные интересы несовершеннолетних / В. Д. Ермаков // Российская юстиция. – 2000. – №10. – С. 23.

2. Опыт и перспективы введения элементов ювенальной юстиции в России / отв. за вып. Р. Р. Максудов. – М., 2003. – С. 24.

3. Комарницкий А. В. Научная мысль о ювенальной юстиции в России: концепция, принципы, содержание / А. В. Комарницкий // Криминология вчера, сегодня, завтра. – 2011. – № 2 (21). – С. 41–48.

4. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>

5. Об основах системы ювенальной юстиции: Проект Федерального Закона. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.detirossii.ru/php>

І. М. Романюк,

здобувач кафедри кримінального права
та криминології ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Сьогодення та світова практика переконливо доводять, що інтелектуальна власність є найціннішим капіталом держави, адже перетворення інтелектуальних досягнень у конкурентоздатну продукцію сприяло створенню інноваційних моделей

економік багатьох економічно розвинених країн. За умов постійного динамічного розвитку науки та техніки, що відбувається в сучасному світі інтелектуальна діяльність людини набуває надзвичайно вагомого значення, адже усі досягнення у сфері суспільного виробництва є нічим іншим як результатами творчої діяльності, що в сукупності становлять інтелектуальну власність.

Слід наголосити на тому, що із здобуття незалежності наша держава розпочала значно більше уваги приділяти розвитку сфери інтелектуальної власності, а також регулюванню відносин, що виникають з цього приводу. Це зумовлено насамперед тим фактом, що інтелектуальна діяльність людини є важливою і для духовного розвитку людства, і для економічного розвитку держави. Вагомим чинником у цьому аспекті є також формування глобального інформаційного простору, підґрунтям якого є комп'ютерна інформація та інформаційні технології.

Водночас, зауважуючи загальні позитивні зміни у сфері інтелектуальної власності необхідно вказати на такий негативний момент як порушення прав інтелектуальної власності шляхом вчинення злочинів, що посягають на її об'єкти. Це, безумовно, зачіпає не лише особу, якій належить право інтелектуальної власності, але й суспільство та державу загалом, що актуалізує питання кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

Наявність сучасної, визнаної міжнародною спільнотою системи інтелектуальної власності є необхідним елементом для досягнення високого економічного та соціального розвитку будь-якої держави. Охорона інтелектуальної власності сприяє використанню та подальшому розвитку винахідницьких і творчих талантів та досягнень, підтримує та зберігає національний потенціал у сфері інтелектуальної діяльності та залучає інвестиції, стабілізуючи економічний стан, при якому і вітчизняні, і зарубіжні інвестори можуть бути впевнені в тому, що їх права будуть поважатись. Створення саме такої системи має особливе значення для України – країни зі значним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом.

З часу незалежності України охороні прав інтелектуальної власності приділяється підвищена увага, для чого створена сучасна нормативно-правова база та сформована дієздатна інфраструктура, що забезпечує реалізацію державної політики у цій галузі.

У розвиток законів, що регламентують сферу інтелектуальної власності прийнято також низку підзаконних нормативних актів, створюються відповідні організаційно-правові структури, які повинні забезпечити належну охорону права інтелектуальної власності.

З-поміж законодавчих актів, що регулюють відносини захисту прав інтелектуальної власності та відповідальності за порушення цих прав, можна назвати: Конституцію України, Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на зазначення походження товарів» та ін.

Правову основу для цього надає Конституція України, яка проголошує право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції). Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової, і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Водночас, на практиці виникає низка проблемних питань, спричинених недостатнім забезпеченням ефективної охорони прав вказаної власності та відповідальності за порушення цих прав.

Хоча кримінально-правова охорона інтелектуальної власності в Україні ґрунтується на певних принципах, спрямованих на забезпечення бажаного балансу між приватними і державними інтересами, виключними правами і вільною конкуренцією, останнім часом значного поширення набули

порушення прав інтелектуальної власності. При цьому, найбільш небезпечні з них характеризуються дискредитацією відомих товаровиробників. Об'єктами фальсифікації та дискредитації стають знаки для товарів і послуг, фірмові найменування, винаходи, промислові зразки тощо. Це завдає значної шкоди не лише власникам прав інтелектуальної власності, економіці України, але й інтересам споживачів.

Так, 8 лютого 2013 Міжнародний альянс інтелектуальної власності подав свої пропозиції до Офісу торгового представника США до щорічного «Спеціального звіту 301» з оглядом зарубіжних країн, які, на думку Офісу торгового представника США, недостатньо захищають права інтелектуальної власності. У цих пропозиціях Україна є єдиною, яка на думку Міжнародного альянсу інтелектуальної власності найгірше в світі захищає права інтелектуальної власності [1].

З огляду на це, на виконання доручення Генерального прокурора України органами прокуратури активізовано роботу щодо забезпечення неухильного дотримання законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Враховуючи Спеціальний звіт 301 Міжнародного альянсу інтелектуальної власності щодо захисту авторських прав та правозастосування, яким Україну визначено «пріоритетною іноземною державою», основну увагу зосереджено на виявленні та усуненні таких порушень у сфері захисту прав інтелектуальної власності як Інтернет-піратство та розповсюдження піратської продукції, використання неліцензійного програмного забезпечення в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також порушень у сфері адміністрування діяльності організацій колективного управління.

Це стає вагомим аргументом на користь посилення кримінально-правової охорони права інтелектуальної власності в Україні. Натомість, виникає необхідність наукового пошуку щодо поліпшення такої охорони та удосконалення законодавства у цій сфері.

Окрім того слід зауважити, що сьогодні словосполучення «інтелектуальна власність» надійно увійшло в лексикон українського суспільства. Однак, незважаючи на формування

повноцінної системи права у сфері інтелектуальної власності, у наукових колах і до нині існують розбіжності щодо змістового наповнення цієї категорії. Що ж таке інтелектуальна власність? Як співвідносяться творча та інтелектуальна діяльність? Який взаємозв'язок між інтелектуальною і традиційною (класичною матеріальною) власністю? Відповіді на ці та інші запитання можна дати, спираючись на первинне значення базових і суміжних з ними категорій, логіко-структурний підхід та усталену практику.

---

1. Захист прав інтелектуальної власності в Україні – погляд зі США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apitu.org.ua/node/6457>.

В. В. Рубцов,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ ЕКСПЕРТАМИ

Історичним аспектам розвитку кримінальної відповідальності експертів практично не приділялась увага у літературі. Частково цю проблему розглядали Н. Ю. Алексеєва, Ю. В. Александров. «Однак, наявність змін у кримінальному законодавстві, а також те, що науковці досі практично не піддавали аналізу дорадянський період розвитку кримінального права, викликає потребу продовжити і розвинути дослідження у відповідному напрямку».

Слід відзначити, що визначальний вплив на чинне кримінальне законодавство мали акти до яких належать Руська Правда, Литовські статuti, Права, за якими судиться малоросійський народ, КК радянського періоду. Окрім того, чималу роль відіграли такі пам'ятки російського права як Судебники 1497 р. 1550 р., Соборне Уложення 1649 р., Укази Петра I,

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., Кримінальне уложення 1903 р.

У 1845 р. з'явилось «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных», яке по суті було першим у Росії кримінальним кодексом, який поширив свою дію і на Україну.

І хоча в статтях Уложення не знаходимо вказівки на термін «експерт», однак з аналізу змісту ст. 391 глави 4 можна зробити висновок, що саме експерт виступав одним із суб'єктів вчинення відповідного злочину. Зокрема, встановлювалась кримінальна відповідальність за приховування істини у доповідях, рапортах, протоколах, журналах або інших офіційних актах чи включення в них вигаданих обставин. За вчинення відповідних дій передбачене покарання у виді позбавлення всіх прав власності та заслання в Сибір. Кваліфікуючою ознакою є вчинення дій, які передбачені ч. 1 ст. 391 Уложення, внаслідок яких особа була невинно засуджена.

В подальшому, зазначимо, що в останнє десятиріччя ХІХ ст. був підготовлений новий кримінальний кодекс – Кримінальне уложення 1903 року, яке було підписане імператором, але повністю так і не ввійшло в дію. В 1906 році було введено в дію тільки розділ про державні злочини та деякі окремі статті Кримінального уложення. У цьому документі вперше відповідальність експертів була передбачена у Главі 7 «Про протидію правосуддю» (ст.ст. 158, 172). Зокрема, у ч. 1 ст. 158 Кримінального уложення містилась вказівка про те, що покаранню підлягала особа, винна у завідомо неправдивому, на шкоду правосуддю, показанні під час проведення дізнання, провадження слідства або судового розгляду справи, якщо вона виступала в якості свідка, експерта, перекладача. Кваліфікуючою ознакою відповідного злочину було вчинення його внаслідок підкупу, або під присягою, нагадуванням чи обіцянкою, що прирівнюється до присяги. У цій же статті також вказується, що не вважається злочином дача неправдивого показання особою, яка за законом мала право відмовитися від свідчення, якщо вона про таке право не була попереджена владою. Отже в Кримінальному уложенні 1903 р. ми знаходимо витоки кримінальної відповідальності експерта за завідомо неправдиві

показання. Однак з аналізу вищезазначеної статті випливає, що відповідальність експерта наступала за дачу завідомо неправдивого показання. Натомість, про постановлення неправдивого висновку експертом мова не йшла.

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність за порушення вчинені експертами також регламентувалась у ст. 172 Кримінального уложення. Зокрема, покаранню підлягала особа (експерт, свідок, понятий), яка без поважних причин відмовилась від виконання покладених на неї обов'язків. Відзначимо, що відповідна норма також передбачена у чинному КК України.

У 1922 році був прийнятий КК УСРР, який був першим кодифікаційним актом, що систематизував норми радянського кримінального права, основою якого слугував Кримінальний кодекс РСФРР. Зокрема, у цьому документі кримінальна відповідальність експертів регламентувалась у двох статтях (Глава 5). Зокрема, у ст. 178 КК УСРР вказувалось, що за «завідомо неправдиві покази, дані свідком, експертом або перекладачем при проведенні дізнання, провадження слідства або судового розгляду справи» передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не менше одного року. Нагадаємо, що відповідна норма передбачена у чинному КК України. Однак, стаття 178 КК УСРР не містила кваліфікуючих ознак. Натомість, відповідні ознаки відведені у самостійний склад злочину, який передбачений ст. 179 КК УСРР. Зокрема, кримінально-караним є дача завідомо неправдивих показів, які поєднані з обвинуваченням в тяжкому злочині, з корисливих мотивів, зі штучним створенням доказів обвинувачення. За вчинення відповідних дій встановлена відповідальність у виді позбавлення волі на строк не менше двох років.

На зміну КК 1922 року прийшов КК УСРР 1927 року, який практично не відрізнявся від свого попередника. У цьому кодексі існувало три норми, які встановлювали кримінальну відповідальність за порушення вчинені експертами. Зокрема, кримінально-караними були діяння передбачені ст. 95 КК УСРР 1927 р., а саме: дача завідомо неправдивих показів, свідком, експертом або перекладачем при провадженні дізнання, слідства чи судового розгляду. Відзначимо, що зміст відповідної

статті дещо відрізнявся від змісту статті, яка була передбачена у КК УСРР 1922 р (ст. 178). По-перше, ст. 95 КК 1927 містила кваліфікуючі ознаки (обвинувачення в тяжкому злочині, корисливі мотиви, штучне створення доказів обвинувачення), по-друге, змінилась міра покарання за вчинення відповідного посягання (позбавлення волі або виправні роботи на строк до трьох місяців).

Окрім того, можна сказати, що у цьому документі відбилася тенденція до збільшення норм, які регламентували кримінальну відповідальність за порушення вчинені у ході експертної діяльності. Зокрема, вперше кримінально-правову оцінку отримали дії, які полягали в ухиленні експерта від виклику в органи дізнання, слідства чи суду (ч. 2 ст. 92 КК УСРР 1927 р), а також розголошення даних досудового слідства, дізнання або ревізійного огляду без дозволу на те прокурора, слідчого тощо (ст. 96 КК УСРР 1927 р).

Важливий крок у розвитку кримінально-правових норм зробив Кримінальний кодекс 1960 р., який вступив у законну силу на території України у 1961 р. Цей нормативно-правовий акт виступає останньою віхою в дослідженні історії кримінальної відповідальності за порушення вчинені експертами в пам'ятках кримінального права України.

Зокрема, вперше передбачалась відповідальність експертів за дачу завідомо неправдивого висновку (ст. 178 КК 1960 р.).

У порівнянні з КК 1927 р. видозмінились і кваліфікуючі ознаки завідомо неправдивого показання. До них законодавець відносить вчинення дій, які поєднані з обвинуваченням в особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині або з штучним створенням доказів обвинувачення, а так само вчинені з корисливою метою (ч. 2 ст. 178 КК 1960 р.). В той же час міра покарання за вчинення відповідного злочину не зазнала значних змін у порівнянні з КК 1922, 1927 р.

Беззаперечно, КК 1960 р. містив багато недоліків, але у цей же час у ньому знаходимо норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за порушення, допущені у ході експертної діяльності, які залишилась із певними змінами

у КК України 2001 року. Так, за ст. 179 КК 1960 р. кримінально-правову оцінку отримали дії експерта, які полягали у відмові без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Таким чином, аналіз історичних джерел права засвідчив, що кримінальна відповідальність за порушення вчинені експертами забезпечувалась не на всіх етапах розвитку суспільства. Зокрема, можна побачити, що протягом століть відповідні правові норми розвивались поступово. Чим складнішими ставали суспільні відносини, тим більше затребуваним було використання спеціальних знань експертів, та як наслідок, впровадження в життя нових норм, які встановлювали кримінальну відповідальність експертів. Зокрема, вперше така відповідальність регламентована в Кримінальному уложенні 1903 р. (ст. 158).

КК ж УРСР 1922 та 1927 років, а також КК 1960 року засвідчили практично сучасні тенденції щодо регламентації кримінальної відповідальності за порушення, вчинені експертами.

У теорії кримінального права зазначають, що встановлена відповідальність за відповідні злочини цілком відповідала потребам суспільства того періоду історичного розвитку, в який діяв той чи інший нормативно-правовий акт, тому говорити про досконалість чи недосконалість кримінально-правових норм не доцільно.

Не викликає заперечень той факт, що існуючі норми, знаючи постійних змін в процесі історичного розвитку кримінального законодавства, продовжують розвиватись і сьогодні. Однак вони, безумовно, потребують подальшого вдосконалення, оскільки повною мірою не забезпечують процесуального порядку отримання доказів.

Видається актуальним у цьому напрямі є запозичення історичного досвіду щодо запровадження кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві покази експерта, оскільки, як відомо, експерт зобов'язаний дати не лише обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання (п. 1 ч. 5 ст. 65 КПК України), але й дати показання

слідчому, прокурору, слідчому судді та суду (ч. 3 ст. 95 КПК України) у випадках неповного або непослідовного опису процесу судово-експертного дослідження або ж нечіткого викладу думок.

У зв'язку з цим беззаперечно необхідним на даному етапі розвитку кримінального законодавства є запровадження кримінальної відповідальності за дачу не лише завідомо неправдивого висновку експерта, але й завідомо неправдивого показання.

---

1. Алексеева Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них: історія становлення / Н. Ю. Алексеева // Держава і право. – Вип. 55. – С. 140–146.

2. Александров Ю. В. Злочини проти правосуддя / Ю. В. Александров // Кримінальне право. Особлива частина: підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.]; відп. ред. В. І. Шакун. – К.: НАВСУ; Правові джерела, 1998. – 896 с.

3. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: [монографія] / Р. Л. Максимович. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 304 с.

4. Історія держави і права України: Академічний курс: підр. для студ. юрид. вуз.: у 2-х т. – Т. 1 // Акад. правов. наук України; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред. В. Я. Тація та ін. – К.: Ін Юре, 2000. – 646 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.net/beta3/html/1/7637/7673/>

5. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. И. Чистякова. – М.: Юрид. лит., 1988. – С. 231. – 432 с.

6. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посібник / П. П. Музиченко. – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 471 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12191121/pravo/kriminalne_zakonodavstvo_rosiyska_imperiya.

7. Уголовное уложение (Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г.). – С. Петербург-Харьков: Южно-Русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона. – С. 116. – 232 с.

8. Алексеева Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них: історія становлення / Н. Ю. Алексеева // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 55. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 145. – С. 140–146.

М. Р. Рудковська,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ЯК ОЗНАКА ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Поняття злочину є одним із центральних у кримінальному праві. Воно містить ознаки, які дозволяють віднести те чи інше діяння до категорії злочинів, відмежувати злочини від інших правопорушень та від правомірних діянь. Таким чином, дослідження поняття злочину загалом та його ознак зокрема має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

В свою чергу, аналіз законодавства зарубіжних держав дасть змогу оцінити відповідні норми вітчизняного законодавства, виявити його переваги та недоліки та запозичити позитивний зарубіжний досвід.

Залежно від того, через які ознаки визначається поняття злочину воно може бути формальним, матеріальним або формально-матеріальним. Формальне поняття злочину виражається через принцип *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на те в законі), тобто через таку ознаку злочину, як кримінальна протиправність. В свою чергу, матеріальне поняття злочину виражається через суспільну небезпеку, а формально-матеріальне визначення розкриває поняття злочину через матеріальну і формальну ознаки злочину, водночас поєднуючи в собі соціальну і юридичну характеристику злочину (злочин – суспільне небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння).

Щодо кримінального законодавства зарубіжних держав, то в КК цілого ряду держав, зокрема, Голландії, Сербії, Сан-Марино, Франції, Данії, Швейцарії, Албанії, Аргентини, Японії, Туреччини, Кореї і Таїланду поняття злочину взагалі відсутнє. У кримінальних законах більшості зарубіжних держав дається

формальне поняття злочину. Це, зокрема, в КК Латвійської республіки, Грузії, Естонської республіки, Австрії, Федеративної Республіки Німеччини, Республіки Польща, Королівства Іспанії, Бельгії, Швеції, Китайської Народної Республіки, Австралії, штату Техас, Законі про ісламські кримінальні покарання Ісламської Республіки Іран та Законі про кримінальне право Ізраїлю. Суто матеріального поняття злочину ми не зустріли у жодному з досліджених нами кримінальних законів. В окремих зарубіжних державах передбачено формально-матеріальне поняття злочину. Визначаючи поняття злочину, український законодавець вказав як формальну ознаку злочину – його передбаченість кримінальним законом, так і ознаку, яка характеризує його соціальну сутність – властивість заподіювати шкоду об'єктам, взятим під охорону держави. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України, злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Також і серед досліджених нами кримінальних законів зарубіжних держав це, зокрема, КК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Киргизької Республіки, Республіки Вірменія, Литовської Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Болгарія та Республіки Молдова.

Вважаю за доцільне проаналізувати КК зарубіжних держав, які, як і КК України, дають формально-матеріальне поняття злочину та дослідити їх особливості.

Перш за все, варто розпочати з того, як в кримінальному законодавстві цих держав визначена кримінальна протиправність, оскільки КК не завжди виступає єдиним джерелом кримінального права. Так, в КК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Вірменії, Литовської Республіки, та Республіки Таджикистан йдеться про те, що злочином визнається діяння, яке заборонене або передбачене цим Кодексом. Щодо Киргизької Республіки, Республіки Болгарія та Республіки Молдова, то в них мова йде про діяння, яке передбачено кримінальним законом або оголошене законом караним.

В свою чергу, вказівка на матеріальну ознаку злочину також має суттєві відмінності. Якщо в КК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Киргизької Республіки, Республіки Болгарія та Республіки Таджикистан мова йде

про суспільно небезпечне діяння, то в КК Литовської Республіки є вказівка на небезпечне діяння, а в КК Республіки Молдова злочинном визнається діяння, що завдає шкоду. Розглянемо детальніше норми кримінального законодавства цих держав.

По-перше, з аналізу КК Литовської Республіки видно, що законодавець повністю не відмовився від матеріальної ознаки злочину, але такі поняття як «небезпека» і «суспільна безпека» не можна вважати синонімами, оскільки, як влучно зазначив П. А. Фефелов, поняття «суспільна безпека» поширюється на випадки, коли мова йде про винні діяння людей, поняття ж «небезпека» – коли говорять про усунення небезпеки, яка виникла в результаті головним чином діянь яких-небудь сил природи чи випадкових (невинних) діянь людей, а також від діянь неосудних [1, с. 135]. З цього можна зробити висновок, що недоцільним є використання небезпеки як ознаки поняття злочину.

Крім цього, особливість КК Болгарії полягає в тому, що визначенню суспільно небезпечного діяння присвячена окрема стаття. Відповідно до ст. 10, суспільно небезпечним є діяння, яке створює загрозу заподіяння шкоди або заподіює шкоду особистості, правам громадян, власності, встановленому Конституцією правопорядку в Республіці Болгарії або іншим інтересам, що захищаються правом.

Щодо КК Республіки Молдова, то в ньому ознака «суспільної небезпеки» як матеріальна ознака злочину, виражена в ч. 1 ст. 7 КК 1961 року, замінена ознакою «шкідливості» [2, с. 34]. Варто зауважити, що виведення із визначення поняття злочину ознаки суспільної небезпечності в кримінальних кодексах держав колишнього СРСР зроблено під впливом теорії та законодавства держав Західної Європи і, можливо, з урахуванням правила, згідно з яким положення, не до кінця з'ясовані в доктрині, не набувають форми положень закону [3, с. 158].

Цікавим є той момент, що поняття суспільної небезпеки зазвичай розкривається в контексті поняття малозначного діяння. Варто зауважити, що малозначність діяння використовується як в теорії, так і на практиці, але не у всіх кримінальних законах вона закріплена на нормативному рівні. КК України

передбачає норму про малозначне діяння в ч. 2 ст. 11 КК України. Так, не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Щодо кримінального законодавства зарубіжних держав, то в КК Російської Федерації, Республіки Вірменія, Киргизької Республіки, Республіки Болгарія та Республіки Таджикистан є норма про малозначне діяння, яка по суті є аналогічною до ч. 2 ст. 11 КК України.

Однак, на відміну від КК України, КК Білорусії не визнає злочином дію або бездіяльність, що формально містить ознаки якого-небудь діяння, передбаченого цим Кодексом, але в силу малозначності не володіє суспільною небезпекою, яка властива злочину. З цієї норми можна зробити висновок, що за КК Білорусії суспільна небезпека є ознакою не лише злочинів, а й інших правопорушень, які відрізняються від злочинів лише ступенем суспільної небезпеки. Проте, в Україні той факт, що суспільно небезпечними діяннями є тільки злочини, спростується, зокрема, положенням ч. 2 ст. 1 КК, де зазначено, що «Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами»[4, с. 18].

Крім цього, відповідно до КК Білорусії, малозначне діяння, у випадках передбачених законом, може тягнути застосування заходів адміністративного або дисциплінарного стягнення (ч. 4 ст. 11) [5, с. 89].

Що стосується КК Литовської Республіки, то відповідно до ст. 37 КК Литви вчинення малозначного діяння є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

КК Молдови в ч. 2 ст. 14 містить норму про малозначність подібну до КК Білорусії. Так, не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки якого-небудь діяння, передбаченого цим Кодексом, але в силу малозначності не становить ступеня шкоди злочину. На відміну від ч. 2 ст. 11 КК України, де йдеться про відсутність суспільної небезпечності малозначного діяння, у ч. 2 ст. 14 КК Молдови, акцентується на відсутності шкоди, яка б потягла необхідність кримінальної

відповідальності особи, яка його вчинила, або відсутності ступеня шкідливості злочину [3, с. 170–171]. При цьому, відповідно до ст. 15 ступінь шкоди злочину визначається у відповідності з ознаками, що характеризують елементи злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона [6, с. 120].

Отже, проаналізувавши КК зарубіжних держав, які передбачають формально-матеріальне визначення поняття злочину, можна зробити висновок, що ми не виявили норм, які можна імплементувати в національне кримінальне законодавство.

---

1. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния / П. А. Фефелов // Советское государство и право. – 1977. – № 5. – С. 135–138.

2. Лукашов А. И. Вступительная статья / А. И. Лукашов // Уголовный кодекс Республики Молдова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 11–110.

3. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

4. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К.: Істина, 2004. – 504 с.

5. Уголовный кодекс Республики Беларусь // Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года; предисловие проф. Б. В. Волженкина; обзорная статья А. В. Баркова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.

6. Уголовный кодекс Республики Молдова / вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.

Г. М. Санагурська,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАРУЧИН В АВСТРІЙСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ 1811 р.

Заручини були обов'язковим елементом процесу одруження в українських національних звичаях. Про це свідчать дослідження культури і побуту населення України.

У західних українських землях, що належали Австро-Угорській імперії обряд заручин здійснювався відповідно до місцевих звичаїв. В українських Карпатах скріплення згоди на шлюб здійснювала мати дівчини, обсилаючи наречених пшеницею та білою вовною та подаючи їм мед, який символізував єдність молодих та їхніх родичів [5, с. 78].

Правове регулювання заручин було закріплене у розділі II «Про право подружжя» Австрійського цивільного кодексу 1811 р. (далі – АЦК), що діяв на західноукраїнських землях у XIX – на початку XX ст.

Відповідно до § 45 АЦК заручини визначалися як попередня двостороння домовленість подружжя взаємно одружитися [2, с. 3]. Поняття заручин, як правове явище, в австрійському праві було введено патентом від 12 квітня 1753 р. за часів Марії Терезії. Заручини не визначалися як примус до укладення шлюбу, а будувалися на принципах свободи волі подружжя. Пізніше імператор Йосиф II підтвердив цю норму своїм патентом від 30 серпня 1782 року, в якому зазначалося, що обітниця одруження, дана під час заручин, не може породжувати жодного зобов'язання та викликати правові наслідки [1, с. 3].

Детальний аналіз заручин в австрійському праві здійснив проф. С. Дністрянський. Вчений описував заручини як договір, що «стає довершеним, коли дві особи різної статі виявляють свою взаємну волю укласти між собою майбутній шлюб. Обітниця може бути письмовою або усною» [1, с. 6]. Однак, сам Австрійський цивільний кодекс 1811 р. не містив правових норм щодо форми укладення договору про заручини. Заручини визначалися як попередня обіцянка одруження. Спеціальної процедури щодо надання такої обіцянки не було, оскільки з неї не випливав юридичний обов'язок ні до укладення шлюбу, ні до виконання того, що було обіцяне на випадок відмови від заручин незалежно від того, за яких обставин або під якими умовами така обіцянка була надана чи отримана (§ 45) [6, с. 13]. Проф. С. Дністрянський з цього приводу зазначав: «Форма заручин є не важливою – не має ніякої різниці чи заручини відбуваються усно чи письмово, за рішенням суду чи нотаріально посвідчуються, зі свідками чи без, святково чи ні, стверджені

присягою чи без неї». Вчений називав заручини договором не зобов'язального, а родинного права [1, с. 6].

Юридичним наслідком відмови від заручин було право вимоги відшкодування шкоди. Право вимоги застосовувалося лише до тієї сторони, котра не назвала жодної ґрунтовної підстави для такої відмови (§ 46) [6, с. 13–14].

Подання позову з приводу недотримання обіцянки про укладення шлюбу чи відмови від заручин було недопустимим. Той з наречених, з чийої вини заручини не відбулися з поважних причин чи без таких, був зобов'язаний відшкодувати моральну та матеріальну шкоду другій стороні. Закон передбачав вимогу відшкодування шкоди не лише потерпілій особі, а також її батькам, які зазнали матеріальних збитків внаслідок розірвання заручин [3, с. 82–84].

С. Дністрянський наводив приклад, коли наречений відмовився від шлюбу тому, що наречена мала вставні зуби. Суд не визнав цю обставину поважною підставою для відмови від шлюбу і присудив з нього витрати на весілля. Суд вважав, що наявність правдивих зубів не може вважатися умовою щасливого подружнього життя [1, с. 16].

Норми Австрійського цивільного кодексу 1811 р. передбачали необхідність дозволу законного представника, якщо заручалися неповнолітні.

Врегулювання порядку укладення, розірвання та правові наслідки заручин здійснювалось однаково для осіб, які сповідували будь-яке віросповідання.

Слід зазначити, що шлюбні норми Зводу законів Російської імперії 1832 р., що діяли на українських землях у XIX – на початку XX ст. взагалі не передбачали поняття та порядку укладення заручин.

Українська звичаєва традиція заручин була закріплена у Сімейному кодексі України 2002 р. (далі – СК). Відповідно до ст. 31 СК зарученими вважалися особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу. Водночас правовідносини, що виникали із заручин, не були сімейно-правовими, оскільки вони не створювали обов'язку вступу в шлюб. Наслідком заручин могли бути цивільні правовідносини, в силу яких особа, яка відмовилася

від шлюбу, зобов'язана була відшкодувати другій стороні затрати, що були понесені нею у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля. Закріпивши давню народну традицію, СК надавав заручинам певного правового значення. Як бачимо, правове регулювання заручин було досить близьким до того, що закріплювалося у Австрійському цивільному кодексі 1811 р.

Основною метою ст. 31 СК, за словами проф. З. В. Ромовської, було оживлення національної пам'яті. Проте, на думку окремих науковців, норми цієї статті суперечили конституційному принципу добровільності шлюбу: передбачивши обов'язок відшкодування матеріальних витрат, закон тим самим примушував осіб до шлюбу [5, с. 119]. Таким чином, Законом України від 22 грудня 2006 р. у ст. 31 виключено назву «Заручини» та слова «заручені» [4]. Важко ствердити, що цей факт посприяв розвитку українських традицій.

Отже, інститут заручин займав та продовжує займати особливе місце в українських національних звичаях. Закріплюючи поняття заручин, Австрійський цивільний кодекс 1811 р., не тільки не перешкоджав його розвитку на західноукраїнських землях у XIX – на початку XX ст., але на правовому рівні створював сприятливі умови для зміцнення українського звичаєвого права.

---

1. Дністрянський С. Заручини в австрійському праві. Габілітаційний виклад, виголошений у Львові 26 січня 1899 р. / С. Дністрянський. – Львів: Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1899. – 23 с.

2. Дністрянський С. Нові причинки до теорії заручин в новітнім праві / С. Дністрянський. – Львів: накл. Наукового Товариства імені Шевченка, 1905. – 87 с.

3. Дністрянський С. Цивільне право: у 2 т. Т. 1. / Станіслав Дністрянський. – Відень, 1919. – Т. 1. – 1063 с.

4. Закон України «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України» від 22. 12. 2006 р. № 524-16 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 10. – Ст. 87.

5. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник / З. В. Ромовська. – К.: Правова Єдність, 2009. – 498 с.

6. Powszechna księga ustaw cywilnych z r. 1811 / Przekład i wstęp Dr. Zdzisława Słuszkiewicza. – Łódź: Wydawnictwo Wilhelma Zuckerkandela. – [1913]. – 335 s.

А. В. Семенюк-Прибатень,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЯК «НАСКРІЗНІ» КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПОНЯТТЯ

В Особливій частині чинного ККУ є чимало статей, що оперують поняттями «знищення» та «пошкодження» для вказівки на певні види суспільно небезпечних діянь. Проте, на рівні кримінального закону ці поняття не визначені, а у науці кримінального права їх розуміють по-різному.

Щодо застосування понять «знищення» та «пошкодження» у ККУ для позначення протиправного впливу на чуже майно (чи окремі його види) слід зазначити наступне. З врахуванням того, як часто ці поняття вжиті у кримінальному законі (а вживаються вони, за підрахунками автора, у 53 статтях; що розміщені у 14 із 20 розділів Особливої частини ККУ) їх можна віднести до так званих «наскрізних» кримінально-правових понять. У переважній більшості цих випадків законодавець в одній нормі використовує обидва терміни («знищення» та «пошкодження») одночасно, так би мовити, паралельно. Однак, є випадки застосування в кримінально-правовій нормі лише терміну «знищення», до прикладу, «знищення релігійних святинь» (ст. 179 ККУ), «способом масового знищення» (ст.ст. 248, 249 ККУ), «що супроводжувались ... знищенням майна» (ст. 294 ККУ) та інші.

Також є випадки, коли термін «пошкодження» вжито законодавцем без поєднання із «знищенням». Ці випадки можна поділити на дві групи:

1. коли термін «пошкодження» вживається самостійно. Таких випадків у ККУ за підрахунками автора всього три, це, зокрема, «внаслідок умисного пошкодження приладів обліку» (ст. 188-1 ККУ); «пошкодження ліній зв'язку» (ст. 360 ККУ); «з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони» (ч. 2 ст. 393 ККУ);

2. коли термін «пошкодження» поєднується із терміном «руйнування» («зруйнування»). Таких випадків у ККУ за підрахунками автора всього п'ять, зокрема, «дії, спрямовані на ... зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» (ст. 113 ККУ); «пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культурного будинку» (ст. 178 ККУ); «пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики» (ст. 194-1 ККУ); «руйнування або пошкодження шляхів сполучення або транспортних засобів» (ст. 277 ККУ); «пошкодження або руйнування об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» (ст. 292 ККУ).

Стосовно такого терміну, як «руйнування», то, виходячи із логічного та буквального тлумачення окремих положень ККУ, можна зробити висновок, що за змістом та обсягом він не є тотожним із поняттям «знищення», оскільки у ККУ є норми, в яких паралельно застосовуються обидва ці поняття. До прикладу, «знищення, ... або руйнування радіоактивних матеріалів» (ст. 265 ККУ), «знищення, ... або руйнування об'єктів культурної спадщини» (ст. 298 ККУ). Самостійно (без поєднання із знищенням чи пошкодженням) термін «руйнування» вжито у ККУ лише у одній нормі – ч. 2 ст. 297, і то лише у редакції, яка була прийнята 28 січня 2014 року.

Слід зазначити, що в словниках української мови слова «знищення» та «руйнування» визнаються синонімами. Як приклад можна навести такий синонімічний ряд: «**руйнування** (дія, в процесі якої руйнують, нищать що-небудь), руйнація, руїна, розвал, нищення, **знищення**, ламання, розбивання, розвалювання, розорення»¹. Як відомо, «синоніми (грец. *synonymos* – «одноіменний») – це слова однієї частини мови, різні за звучанням і написанням, що мають дуже близьке або тотожне лексичне значення. Синоніми використовують для підвищення виразності мови, що дозволяє уникати одноманітності»².

---

¹ Словники України on-line. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

² Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>

Проте, у нормативно-правових актах, зазвичай, не рекомендується використовувати синоніми і багатозначні слова. Адже вони не сприяють вираженню законодавчої волі, а лише порушують термінологічну єдність правових норм, позбавляють їх необхідної чіткості і призводять до суперечностей і неузгодженості в юридичній діяльності¹.

Тому, як видається, з огляду на тотожність таких понять, як «руйнування» («зруйнування») та «знищення», враховуючи правила законотворчої техніки, з метою уніфікації термінології з статей 265, 298 ККУ слід виключити слово «руйнування»; а у статтях 113, 178, 194-1, 277, 292, 297 ККУ слово «руйнування» («зруйнування») слід замінити словом «знищення».

Повертаючись до характеристики таких понять, як знищення та пошкодження майна, зазначимо, що законодавець застосовує їх у різних значеннях.

За видом ознак складу злочину, для опису яких використовуються поняття «знищення» та «пошкодження», випадки їх застосування в ККУ можна поділити на дві групи:

1. аналізовані поняття використані в кримінальному законі для конструювання основних складів злочинів;
2. вони застосовані для вказівки на кваліфікуючі ознаки складів злочинів.

Окремої уваги з огляду на цю класифікацію заслуговує стаття 259 ККУ, адже у назві цієї статті вжито терміни «знищення» та «пошкодження», а в диспозиції цієї ж статті вказані терміни не вживаються. Цю невідповідність між назвою та диспозицією статті, на нашу думку, також слід усунути шляхом законодавчих змін, а саме шляхом виключення слів «знищення чи пошкодження об'єктів власності» із назви статті 259 ККУ.

За характером ознак складу злочину, для опису яких використовуються поняття «знищення» та «пошкодження», випадки їх застосування в ККУ можна поділити на три групи:

- 1) для опису суспільно небезпечного діяння (наприклад, ст.ст. 194, 196, 352 ККУ);

---

¹ Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности / Т. В. Губаева. – М.: Норма, 2004. – С. 77.

2) для позначення способу вчинення злочину (наприклад, ст. 188-1, 294 ККУ);

3) для вказівки на зміст кримінально-караних погроз (наприклад, ст. 195, 280, 345 ККУ) чи закликів (ст. 295 ККУ).

У **першому** значенні поняття знищення та пошкодження майна найчастіше вжиті у чинному законі про кримінальну відповідальність. До цієї групи відносяться склади злочинів, в яких знищення та пошкодження майна за суттю є:

- основним змістом суспільно небезпечного діяння (ст. 158-2, 178, 194, 194-1, 196, 245, 252, 270-1, 277, 292, ч. 2 ст. 298, 298-1, 347, 352, 360, 378, 399, 411, 412 ККУ);

- однією із альтернативних форм суспільно небезпечного діяння (ч.ч. 5, 6, 7 ст.ст. 158, 179, 182, 265, 290, 357, 362, 388, 433, 441 ККУ);

- метою діяння (ст. 261 ККУ) чи спрямованістю діяння (ст. 113 ККУ).

У **другому** значенні «знищення» та «пошкодження» майна виступають одним із альтернативних способів вчинення суспільно-небезпечного діяння і вживаються, як правило, у кваліфікованих складах злочинів. До цієї групи відносяться: ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249, ч. 2 ст. 355, ч. 2 ст. 393 ККУ. Винятками з цього правила є два склади злочинів, в яких знищення чи пошкодження є одним із альтернативних способів вчинення злочину, як ознаки основного складу злочину. Це склади злочинів, передбачені ст. 188-1 та ст. 294 ККУ.

У **третьому** значенні терміни «знищення» та «пошкодження», як правило, вживаються для опису одного з тих альтернативних видів шкоди, заподіянням якої винний погрожує потерпілому. До цієї групи відносяться ч. 2 ст. 154, ч. 2 ст. 157, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 280, ч. 1 ст. 345, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 350, ч. 1 ст. 355, ст. 386, ч. 1 ст. 398, ч. 1 ст. 399 ККУ. Для позначення безальтернативного змісту погрози поняття «знищення» вжито в ст. 195 ККУ.

Розуміння змісту понять «знищення» та «пошкодження» майна в науці кримінального права характеризується певними відмінностями. Усі ці визначення, з певним ступенем умов-

ності, можна поділити на дві групи. До першої групи, при цьому, відносяться трактування знищення та пошкодження майна через застосування слів «доведення», «приведення». Наприклад, П. С. Матишевський, М. І. Мельник знищення майна визначають як доведення його до повної непридатності щодо його цільового призначення, внаслідок якого майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність; пошкодженням майна визнають погіршення якості, зменшення цінності або доведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан¹.

Наведені думки, безумовно, відображають низку ознак, що характерні для понять «знищення» та «пошкодження» майна. Однак, видається, що вжиття слів «доведення», «приведення» для визначення цих понять не сприяє точності і повноті зазначених дефініцій, не відображає усіх їх істотних ознак. Адже «доводити» – означає досягати певної межі²; «приводити» – доводити до якого-небудь стану, надавати якогось вигляду³. Проте, доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Тому більш обґрунтованими видаються позиції авторів, що відносяться до другої групи. Вони проявляються в трактуванні знищення та пошкодження майна через вказівку на протиправний винний вплив на це майно:

- під «знищенням майна» слід розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить його повністю непридатним для використання за цільовим призначенням;
- під «пошкодженням майна» слід розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – С. 451; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – К.: А. С. К., 2005. – С. 361.

² Новий тлумачний словик української мови: у 4-ох т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1. – С. 791.

³ Новий тлумачний словик української мови: у 4-ох т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 3. – С. 688.

його якості, зменшення цінності або тимчасової непридатності для використання за цільовим призначенням.

Окремо зауважимо, що вживання в КК слів «протиправне», «незаконне», «протизаконне» поряд із термінами «знищення» та «пошкодження» є непотрібним, зайвим та таким, що невиправдано загромождає текст кримінального закону. Тому пропонуємо виключити слово «незаконне» зі словосполучення «незаконне знищення» із ч. ч. 5, 6, 7 ст. 158; ч. 1 ст. 158-2; ч. 2 ст. 298 ККУ; та з назви ст. 158-2; включити слово «протизаконне» зі словосполучення «протизаконне знищення» у ст. 433 ККУ.

І. Р. Серкевич,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ТЕРОРИЗМ ЯК РІЗНОВИД ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах загострення фінансово-економічної кризи відбувається зростання масштабів організованої злочинності. Із збільшенням фінансового і матеріального потенціалу керівників організованої злочинності, у її найбільш активної частини об'єктивно з'являється прагнення до того, щоб впливати на владу і правоохоронні органи. Виробляється не тільки тактика, а й визначається стратегія здійснення такого впливу для забезпечення особистої безпеки при проведенні широкомасштабних злочинних акцій. Терористичні групи також переслідують політичні цілі, тому взаємозв'язок організованої злочинності та тероризму не можна ігнорувати.

Чи можна успішно вести боротьбу з тероризмом, не приділяючи достатньої уваги такому не менш суспільно небезпечному явищу, як організована злочинність? Очевидно, не можна. До того ж, на нашу думку, сам тероризм слід розглядати як вид

організованої злочинності. Це стосується не тільки тероризму як кримінального явища, а й злочинів терористичного характеру. Не випадково фахівці використовують словосполучення тероризм і терористична організація. Організовані засади проглядаються не тільки в тероризмі, а й у ряді пов'язаних з ним злочинів. Насамперед тих, які вчиняються організованою групою. У цьому також слід вбачати зв'язок проявів тероризму (або злочинів терористичного характеру) з організованою злочинністю.

Злочинні організації самі вдаються до терору та вступають у вигідні для них союзи з терористами, насамперед для створення більш сприятливих умов для своєї діяльності. Їхні дії спрямовані переважно проти конкретних дій влади в галузі забезпечення законності, а не проти політики владних структур (значну частину яких вони, можливо, вже корумпували). Якщо терористичні угруповання торгують наркотиками або зброєю з метою свого фінансового забезпечення, необхідного для виконання політичної мети, то організована злочинність займається тим самим для особистого збагачення. Незважаючи на ці суттєві розбіжності, чітко проявляється тенденція щодо їх злиття, що може стати дуже небезпечним.

Фактором, що призводить до злиття міжнародного тероризму з організованою злочинністю, є зміни в політичному становищі. Уряди цих країн відмовляють у фінансовій підтримці терористичних організацій, а це штовхає їх на шлях активізації злочинної діяльності, щоб у такий спосіб здобувати матеріальні ресурси.

Експерти ООН відзначають ще один фактор злиття організованої злочинності з терористичними організаціями – їх технологічний інтерес.

Викрадення ядерних матеріалів і можливість їх використання з метою шантажу, стирають грань між такими злочинами, як вимагання і політичний тероризм. Злочинні організації скоюють крадіжку ядерних матеріалів і продають їх терористам або самі використовують їх для залякування представників владних структур, громадськості.

Вказуючи на взаємозв'язок з тероризмом таких злочинів, як викрадення людини, захоплення заручника, вбивство, вимагання, розбій і бандитизм, фахівці пов'язують їх з організованою злочинністю і підкреслюють, що кримінальні угруповання прагнуть взаємодіяти не тільки одна з одною, а й з терористичними організаціями стосовно незаконного обігу зброї, наркотиків, фінансової сфери тощо. При цьому, узагальнюючи наявний досвід, ці ж фахівці вказують на реальне існування терористичної злочинності як окремого виду злочинності. Звертається увага на те, що дане явище охоплює собою пов'язані з тероризмом злочини.

Організована злочинність пов'язана перш за все з тіньовою економікою, злочинним бізнесом. Але тут, як зазначають науковці, не все однозначно у плані розуміння цього виду злочинності. Як вказує В. Лунєєв, розуміння організованої злочинності ще менш чітке, ніж економічної злочинності [1, с. 258].

В основі виділення організованої злочинності з системи злочинності загалом покладено характер і ступінь організованої взаємодії групи злочинців між собою при здійсненні пролонгованої кримінальної діяльності [2, с. 20]. Це – особливого роду група, певна форма співучасті.

Отже, поняттям «організована злочинність» охоплюються відповідні види спільної злочинної діяльності, характерні як для кримінальної економіки, злочинного бізнесу, корупції, так і для тероризму. Безумовно, кожен із цих видів має свою специфіку.

Для організованої злочинності, що проявляється у сфері тероризму, характерні наявність об'єднання осіб для заняття саме тероризмом, стійкість груп (організації, угруповання), налагоджена система зв'язків учасників терористичних організацій, розподіл між ними ролей тощо.

Головним є те, чому саме підпорядкована і на що спрямована діяльність організованих злочинних угруповань. При корупції це накопичення, збільшення доходів отриманих злочинним шляхом і вплив на владні структури з використанням наявного капіталу.

З цього випливає, що корупцію і організовану злочинність (тут можна говорити і про організовану економічну злочинність) проблематично відмежувати одну від одної, як і від тероризму. У корупції, організованій злочинності та тероризму одне спільне «кримінальне поле».

Феномен організованої злочинності стосується, зазвичай, не лише тероризму та корупції, а й процесу становлення самого злочинного формування, його існування тривалий час і відповідної кримінальної діяльності в тій або іншій сфері. Проте соціальне підґрунтя організованої злочинності та спектр її можливостей закладено саме в корупції, а звідси до тероризму досить коротка дистанція.

Злочинці, які вчиняють злочини у складі організованої групи, – це, насамперед, професіонали, які отримують кошти для існування від своєї злочинної діяльності, в основному протягом тривалого часу. Йдеться про кримінальний професіоналізм і злочинну спеціалізацію. Такі професіонали досконало освоїли техніку вчинення злочинів, оволоділи спеціальними прийомами і мають високий рейтинг у злочинному світі. Вони культивують у своєму середовищі кримінальну систему цінностей, прагнуть максимально ускладнити розкриття вчинених ними злочинів, а також намагаються не допустити втручання в свою діяльність офіційних інстанцій, особливо правоохоронних органів, використовуючи для цього, зазвичай, корупційні зв'язки.

Характеризуючи організовану злочинність, В. Лунєєв вказує перш за все на її зв'язок з кримінальною економікою і нелегальними фінансовими потоками, при цьому зазначаючи, що пограбування, насильство на вулицях, замовні вбивства, викрадення людей, захоплення заручників, рекет, тероризм – все це входить у сферу цього виду злочинності [1, с. 258].

Нерідко, кажучи про організовану злочинність, йдеться про «злочини з жертвами» і «злочини без жертв». На нашу думку, здебільшого діяння організованої злочинності завжди пов'язані з жертвами. Якщо при взаємозв'язку цього виду злочинності з корупцією жертви можуть бути «невидимі», то при взаємозв'язку з тероризмом – явні.

Е. Побегайло зазначає, що організована злочинність – це форма соціальної патології з високим ступенем суспільної небезпеки, що виражається у постійному і відносно масовому відтворенні угруповань (злочинних організацій). При цьому спостерігається зрощення організованої злочинності з корумпованою бюрократією. На думку цього автора, можна виділити такі види злочинності: загальнокримінальну (гангстерську), економічну (господарсько-корисливу) і політичну (політизовану) [3, с. 40–48].

Перший різновид, на наш погляд, пов'язаний з тяжкими і особливо тяжкими злочинами, другий – насамперед з корупцією, а третій – певною мірою з тероризмом. Як бачимо, організована злочинність – складна система внутрішньо організованих злочинних формувань з їх широкомасштабною кримінальною діяльністю та створенням для такої діяльності найсприятливіших умов.

Тероризм, на наш погляд, можна вважати різновидом організованої злочинності, адже терористичні акти вчиняють як злочинці-одинаки, так і злочинні терористичні організації. Існують великі і стійкі організації, поряд з якими діють і малочисельні кримінальні угруповання. Будучи пов'язаною з діяльністю терористичних організацій, вона становить реальну загрозу безпеці держави, суспільства. Від такої загрози може постраждати будь-яка особа.

Зростання організованої злочинності, пов'язаної з діяльністю терористичних організацій, яке відчуває на собі сучасне суспільство, зумовлене низкою причин, кожна з яких має вагоме значення.

---

1. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ / Виктор Васильевич Лунеев. – М., 1997. – 285 с.

2. Канарев В. А. Организованные преступные формирования: вопросы квалификации: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук; спец. 12.00.08. / В. А. Канарев. – М., 2002. – 20 с.

3. Побегайло Э. Ф. Организованная преступность и совершенствование уголовно-правовой борьбы с ней / Э. Ф. Побегайло // Укрепление законности и борьба с преступностью в условиях формирования правового государства. – М., 1990. – С. 40–48.

Р. А. Скрипник,
ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАХОВОГО ШАХРАЙСТВА

Страхове шахрайство у юридичній літературі подекуди вважають виявом «економічного шахрайства», «комерційного шахрайства», «корпоративного шахрайства», «шахрайства у системі бізнесу» [1; 2; 3]. Проте як у вітчизняній, так і в зарубіжній юридичній науці не сформульовані чіткі критерії розмежування зазначених категорій. У гносеологічному плані страхове шахрайство є складовою фінансового шахрайства [4, с. 93].

Останнє С. С. Чернявський розуміє як різновид економічного шахрайства, спрямований на розкрадання чужого майна або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою у системі відносин з формування, розподілу, перерозподілу та використання фондів грошових коштів держави, суб'єктів господарювання та фізичних осіб [5, с. 95].

Особливості страхового шахрайства, порівняно з шахрайством в інших сферах фінансових відносин, полягають у тому, що:

- об'єктом страхового шахрайства є кошти страхового фонду, що перебуває у віданні страховика;

- страхове шахрайство пов'язане з використанням специфіки страхового бізнесу (злочинець діє в межах правового поля, регламентованого нормами цивільного й адміністративного законодавства);

- винний у страховому шахрайстві порушує відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні певних подій (страхових випадків), які штучно створює (інсценує, провокує) чи незаконно використовує;

- як правило, страхове шахрайство включає низку інших кримінальних правопорушень.

Класифікація злочинів у системі страхування має вирішити завдання розподілу усієї сукупності злочинних зазіхань на взаємопов'язані ланцюги, що перебувають в ієрархічній підпорядкованості.

Отже злочини у системі страхування необхідно класифікувати за наступними напрямками:

1. Залежно від мети злочинів:

– злочини, що вчиняються з метою одержання страхових виплат;

– злочини, що вчиняються з метою одержання страхових виплат у більшому обсязі, ніж належить при даному страховому випадку;

– злочини, що спрямовані на одержання страхових виплат за шкоду, завдану об'єкту страхування, що не перебував під страховим захистом.

2. Залежно від суб'єкта злочину (за ступенем участі зацікавлених працівників страхових компаній):

– злочини, що вчиняються страховальниками;

– злочини, що вчиняються страховальниками спільно з працівниками страхових компаній;

– злочини, що вчиняються представниками страхових організацій: керівниками страхової компанії або страховими посередниками.

3. Залежно від форми страхування:

– злочини у системі добровільного страхування;

– злочини у системі обов'язкового страхування;

– злочини у системі страхування майна від вогню та інших стихійних лих.

4. Залежно від етапу страхових правовідносин:

– на стадії укладання договору страхування;

– під час дії договору страхування;

– на етапі звернення за страховою виплатою [6, с. 78–79].

В експертному середовищі дії порушників у системі страхування В. В. Елисеєв пропонує додатково розподілити на дві групи:

– заздалегідь заплановані дії щодо вчинення кримінального правопорушення та незаконного одержання коштів;

- використання статусу учасника страхових правовідносин з метою вчинення правопорушення після укладання договору страхування [7, с. 31].

Злочини у системі страхування включають низку злочинів, що передбачені різними розділами КК України, але пов'язані єдиною метою незаконного одержання страхового відшкодування. Розгорнута кримінально-правова класифікація важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів кримінально-правової характеристики відповідних злочинів. У технології правопорушень у серії страхування можна визначити наступні пов'язані між собою елементи:

1. Злочини, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати: шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). Для вчинення злочинів у системі страхування злочинці можуть проникнути в інформаційні масиви страхової компанії чи інших організацій. Таке проникнення, по-перше, має бути протизаконним (обманним) і, по-друге, спрямованим на спотворення істинної інформації або внесення нової з метою введення в оману користувача. Електронно-обчислювальна техніка може слугувати засобом передачі фальшивих повідомлень, документів через систему Інтернет, електронну пошту тощо.

---

1. Ильин И. В. Виктимологическая профилактика экономического мошенничества: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И. В. Ильин. – Н. Новгород, 2000. – 19 с.

2. Ларичев В. Д. Коммерческое мошенничество в России. Способы совершения. Методы защиты / В. Д. Ларичев, Г. М. Спирин. – М., 2001. – 256 с.

3. Дьячков А. М. Расследование мошенничества в сфере бизнеса / А. М. Дьячков. – Ростов-н/Д: Феникс, 2007. – 284 с.

4. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія / С. С. Чернявський. – К., 2010. – 624 с.

5. Чернявський С. С. Наукові основи розробки криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства / С. С. Чернявський // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 6. – С. 89-100.

6. Попередження та викриття зловживань в установах, що здійснюють діяльність у сфері страхування та в інших організаціях, пов'язаних з відшкодуванням шкоди при настанні страхового випадку: посібник / В. Ф. Ущাপовський, С. Н. Баліна, А. Г. Байков та ін.; за ред. В. Д. Суценка, В. І. Литвиненка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 136 с.

7. Елисеєв В. В. Деятельность страховых агентов по противодействию страховому мошенничеству в сфере обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств / В. В. Елисеєв // Юрист. – 2006. – № 5. – С. 29–33.

М. М. Слабак,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ДИХОТОМІЮ ПУБЛІЧНИХ І ПРИВАТНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРАВІ

Як відомо, Європейський суд з прав людини (далі – Страсбурзький суд, ЄСПЛ) прагне забезпечити ефективний контроль за втіленням й охороною у рамках правових систем сучасних держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) низки визначальних європейських цінностей. Нині, в умовах зміни аксіологічних орієнтацій в Україні, коли суспільство активно декларує свої євроінтеграційні прагнення, ґрунтовне вивчення практики Страсбурзького суду саме в аксіолого-правовому плані, та й, зрештою, практична імплементація його ціннісно-правових позицій у національне законодавство видається особливо актуальним. Певна річ, подібне осмислення рішень ЄСПЛ неможливе без аналізу питань, безпосередньо пов'язаних з аксіологічною проблематикою.

У рамках цієї розвідки спробуємо розглянути один із наукових підходів до класифікації цінностей, яка видається

доречною в контексті виявлення та подальшої систематизації аксіологічних аргументів, які зустрічаються у практиці Страсбурзького суду.

Передовсім, гадаємо, необхідно позначити зміст поняття «цінності», без з'ясування сутності якого навряд чи можливе осмислення заявленої проблематики.

Природа цього феномену, що сягає своїм корінням античних часів, до цих пір залишається предметом жвавої наукової полеміки між прихильниками кількох альтернативних течій у філософській думці (об'єктивістської, суб'єктивістської та інтерсуб'єктивної). Утім, попри суттєві відмінності між висловленими поглядами [див.: 1, с. 305; 2, с. 299; 3, с. 67; 4, с. 343], видається можливим погодитись із позицією, що була висунутою свого часу відомим теоретиком права П. М. Рабіновичем. Згідно зі згаданою позицією цінністю вважатимемо благо, яке в силу своєї позитивної значущості здатне задовольняти потреби й інтереси суб'єкта та зберігає властивість об'єктивно сприяти реалізації його можливостей [5, с. 10]. Наведене визначення акцентує передовсім суб'єктивно-об'єктивний та матеріалістичний аспект цього поняття.

Вочевидь, зважаючи конфліктуючі інтереси учасників судових справ, Страсбурзький суд побіжно балансує й доволі широке коло, так би мовити, «полярних» цінностей. Гадаємо, однією з важливих підстав для виокремлення різновидів аксіологічних міркувань у рішеннях ЄСПЛ, ймовірно, може слугувати класифікація цінностей на публічні (суспільні) та приватні (індивідуальні) (М. Шелер [1, с. 319], Г. Радбрух [6, с. 65–66] та ін.). Такий підхід зумовлюється тим, що специфічне зіставлення, «зважування» особистісних інтересів з інтересами спільноти відображає одну із основних методик розгляду справ Страсбурзьким судом. При цьому, критеріями визначення справедливої рівноваги конкуруючих індивідуальних та суспільних цінностей у конкретних ситуаціях, з точки зору ЄСПЛ, повинні виступати можливості задоволення останніми потреб та інтересів учасників справи.

Історичні витоки цього розподілу, що виник як спосіб вивчення права у публічному і приватному аспектах, ми спостері-

гаємо ще за часів Давнього Риму (Доміцій Ульпіан) [7, с. 17]. З тієї пори, як стверджує Й. О. Покровський, він став «міцним набуттям юридичної думки», утворюючи безумовний базис для наукової і практичної класифікації правових явищ [8, с. 37].

Слід відзначити, що термін «приватний» традиційно протиставляється позначенням «публічний», «суспільний» [9, с. 166]. Що ж саме можемо вважати «приватним» чи «публічним»? Під словом «приватний» зазвичай розуміють те, що належить окремій особі, дещо інтимне, особисте, не офіційне [10, с. 111]. Традиційно до приватних відносять суто індивідуальні інтереси [10, с. 57], а «публічним» визнається все, що стосується благ та інтересів спільноти («спільного блага») [11, с. 5]. Ці поняття взаємно обумовлюють та визначають одне одного, позаяк кожна із протилежностей доповнює іншу [10, с. 28–29]. Так, П. М. Рабінович, без сумніву, має рацію, коли стверджує, що більшість суто індивідуалістичних інтересів людини є водночас і соціальними, та й сам процес реалізації (і, до речі, захисту) «приватних» інтересів зачіпає, так чи інакше, інтереси інших учасників суспільного життя, а отже, зазвичай є процесом «публічним» [12, с. 8]. При цьому в усіляких індивідуальних інтересах ступінь публічності (П. М. Рабінович) є неоднаковим. Залежно від цього ступеня, із деякою умовністю, інтереси поділяють на суто приватні (задовольняються власними інтелектуальними і фізичними діями), приватно-публічні (задовольняються фізичними діями інших суб'єктів), публічні (усвідомлені інтереси усього суспільства) і публічно-приватні (йдеться про інтереси суспільства, задоволення яких за допомогою державних заходів призводить й до задоволення індивідуальних інтересів окремих його членів) [12, с. 9]. Принагідно зауважимо, що цінності виступають, власне, смисловими інваріантами інтересів, їх своєрідними похідними [13, с. 19], що з позицій методології ціннісного аналізу практики Страсбурзького суду видається особливо важливим.

Доцільно зазначити, що між приватними і публічними цінностями існують взаємні зв'язки, котрі дозволяють розглядати їх як цілісну систему. Останні перебувають у постійній, здебільшого конфліктній взаємодії між собою (наприклад,

право на контроль над використанням власного зображення конкурує із цінністю свободи преси (*Фон Ганновер проти Німеччини*)), позаяк приватні та публічні цінності становлять собою протилежності. Внаслідок взаємодії цих значимостей приватність постає протилежністю соціальної системи, як сукупність особистих якостей, що приховуються кожною особою, оскільки при їхній «публізації» може принижуватись гідність людини. При цьому суспільні цінності не заперечують, а припускають наявність індивідуальних: приватне буття, як благо є джерелом суспільних відносин, утворюється публічними заходами і свій сенс набуває тільки у сфері соціальних інститутів [9, с. 173].

Відтак, запропонована аксіолого-правова класифікація видається придатною для дослідження прецедентних рішень Страсбурзького суду й, зокрема, для позначення тих видів цінностей, до здобуття, охорони чи захисту яких прагнуть учасники конкретних судових справ.

Викладені міркування, гадаємо, покликані слугувати своєрідним методологічним підґрунтям для подальшої розробки аксіологічної проблематики у практиці ЄСПЛ.

-
1. Шелер М. Формализм в этике и материальная этика ценностей / М. Шелер // Избранные произведения: пер. с нем.; пер. А. В. Денежкина, А. Н. Малинкина, А. Ф. Филипова. – М.: Изд. Гнозис, 1994. – С. 259–339.
  2. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл; пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша – М.: Прогресс, 1990. – 300 с.
  3. Анисимов С. Ф. Введение в аксіологію / С. Ф. Анисимов. – М., 2001. – 128 с.
  4. Дробницкий О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О. Г. Дробницкий. – М.: Политиздат, 1967. – 351 с.
  5. Рабинович П. М. Социалистическое право как ценность. Изд. 2-е, стереотипное / П. М. Рабинович. – Одесса: Юрид. література, 2006. – 167 с.
  6. Радбрух Г. Философия права / Г. Радбрух – М., 2004. – 240 с.
  7. Памятники римского права: Законы 12 таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – 608 с.
  8. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М., 1998. – 353 с.

9. Серьогін В. О. Конституційне право особи на недоторканність приватного життя (прайвесі): проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02 / В. О. Серьогін. – Х., 2011. – 437 с.

10. Сивий Р. Б. Приватне (цивільне) право в системі права України: моногр. / Р. Б. Сивий. – К.: КВІЦ, 2006. – 214 с.

11. Рабінович С. П. Субсидіарність як принцип взаємодії приватної та публічної влади у сучасному суспільстві / С. П. Рабінович // Юридична Україна. – 2006. – С. 4–11.

12. Рабінович П. М. Приватне і публічне у природному праві та у законодавстві / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3. – С. 3–15.

13. Сліпець П. П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації: монографія / П. П. Сліпець. – К.: Знання України, 2009. – 251 с.

О. З. Сліпа,

здобувач кафедри економіки та економічної безпеки
економічного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МОТИВАЦІЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ЗАСІБ У ПІДВИЩЕННІ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Стійкість, конкурентоспроможність та результативність будь-якого підприємства безпосередньо залежить від наявного кадрового забезпечення. Саме кадровий склад організації, його творчий потенціал, бажання виконувати поставлені завдання, визначає його місце у системі ринкових відносин. Правильна організація роботи персоналу шляхом впровадження якісної системи мотивації може стати запорукою стабільності та процвітання фірми. Тому на сьогодні є надзвичайно актуальним пошук оптимальних мотиваційних методів, які б дали змогу підвищити рівень продуктивності кожного працівника і забезпечити кадрову безпеку на підприємстві.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання мотивації трудової діяльності працівників на підприємстві є предметом дослідження таких вітчизняних науковців як Л. Безчас-

ного, Д. Богині, С. Бортника, Г. Дмитренка, С. Дуди, О. Ісайкіна, А. Колота, Г. Гоголь, О. Притули, О. Харченко та багатьох інших.

Поняття мотивації працівників є складним і багатоаспектним. Тому значна кількість науковців по-різному визначають її зміст.

Зокрема, за визначенням українського вченого А. М. Колота мотивація – це сукупність зовнішніх та внутрішніх, усвідомлюваних людиною рушійних сил, які спонукають її до діяльності, визначаючи поведінку працівника, види можливого стимулювання та форми діяльності. Саме завдяки мотивації діяльність персоналу отримує конкретну спрямованість і скеровується на досягнення як власної мети, так і цілей організації [3, с. 12].

Вивчення мотивації працівників в умовах сьогодення має теоретичне і прикладне значення. Від розуміння мотивів вчинення особою тих чи інших дій можна зрозуміти, які матеріальні чи нематеріальні стимули матимуть вплив на її свідомість і змусять працювати більш ефективно. Побудова належної системи мотивації на підприємстві є важливим і пріоритетним завданням. Тому, що мотивація виступає найвпливовішим фактором для залучення нової робочої сили, збереження цінних для підприємства працівників, навчання та розвитку персоналу в умовах технічного прогресу, оновлення виробництва та мінливого зовнішнього середовища.

Сьогодні керівники компаній у своєму розпорядженні мають значну кількість найрізноманітніших форм для стимулювання роботи власних працівників. Так, чільне місце серед форм стимулювання в організаціях і підприємствах займає матеріальне стимулювання праці. Воно є процесом формування, розподілу і використання комплексу матеріальних стимуляторів праці та нарахування заробітної плати відповідно до дії закону розподілу за кількістю і якістю праці.

Сама система винагороди за виконану роботу здійснюється таким чином, щоб усвідомлена ініціатива працівника була спрямована на удосконалення кваліфікації, підвищення продуктивності праці, призводила до збільшення матеріальних благ та доходу [1, с. 231].

Важливими нематеріальними засобами, які підтримують високий рівень трудової активності персоналу, вважають створення сприятливих умов праці на підприємстві, наявність моральних заохочень персоналу, формування здорового психологічного клімату в колективі, розвиток наставництва тощо. Моральне заохочення працівників важливе, зазвичай, піднімає моральний дух персоналу, воно не пов'язане з матеріальними виплатами, а базується на закріпленні норм трудового права в якості засобів морального визнання тих чи інших працівників за результатами їх праці. Основними видами морального заохочення є: оголошення усної чи письмової подяки; нагородження дипломом чи почесною грамотою; занесення працівника на дошку пошани; присвоєння почесних звань тощо [4, с. 144].

Мотиваційну структуру будь-якої людини складає співвідношення різноманітних мотивів, які обумовлюють її поведінку. За твердженням науковців [2; 4], поведінка індивідууму є досить стабільною, однак вона підлягає корекції і піддається цілеспрямованому формуванню.

Ця мотиваційна структура індивідуальна у кожного працівника, вона обумовлюється сукупністю факторів: кваліфікацією, рівнем добробуту, соціальним статусом, посадою, ціннісними орієнтаціями.

Кожен менеджер повинен знати та прогнозувати бажання та можливості персоналу, внутрішні і зовнішні мотиви його поведінки, співвідношення цих мотивів. Для успішного керівництва, менеджер має моніторити ситуацію, кадровий баланс, володіти інструментарієм впливу на мотиви, прогнозувати та локалізувати можливі ризики, загрози і втрати. Він або формує певну мотиваційну структуру поведінки підлеглих, регулює її, розвиває у працівників позитивні мотиви і послаблює негативні, здійснює пряме стимулювання вчинків і дій персоналу [2, с. 95].

При формуванні системи мотивації праці висувається низка вимог щодо стимулювання працівників, які скеровані на покращення показників діяльності, зменшення плинності кадрів, зменшення прогулів і т. д. Розглядаючи систему мотивації

праці персоналу підприємства як економічну категорію, можемо виокремити такі складові елементи:

- 1) систему оплати праці: основна, додаткова заробітна плата, надбавки, компенсаційні та заохочувальні виплати;
- 2) соціальні гарантії;
- 3) надання пільг;
- 4) особисте й публічне визнання працівника;
- 5) кар'єрне зростання;
- 6) участь працівників: у володінні часткою власності підприємства; в управлінні підприємством та прийнятті управлінських рішень; у розподілі прибутку підприємства;
- 7) ротація персоналу;
- 8) регулювання робочого часу;
- 9) поліпшення умов праці;
- 10) формування і розвиток моральних якостей особистості та морального клімату у колективі. Лише за умов найповнішого охоплення системою мотивації праці персоналу всіх працівників підприємства та її індивідуалізації, ця система буде ефективною.

Таким чином, мотивація праці є вирішальним та вагомим фактором в управлінні персоналом організації. Лише ефективна система мотивації персоналу сприятиме зміцненню кадрової безпеки підприємства, та дозволить ефективно використовувати наявні трудові ресурси, забезпечити їх гармонійний і продуктивний професійний розвиток та реалізацію всіх завдань організації, що в кінцевому результаті призведе до стабільності та швидкого розвитку, і підвищить трудову активність персоналу підприємства.

---

1. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Минск.: ООО «Новое знание», 2000. – С. 668.

2. Психологические основы материального стимулирования труда: монография; под. общ. ред. В. Н. Гончарова. – Донецк: СПД Куприянов В. С., 2006. – С. 240.

3. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник / А. М. Колот. – К.: Вид-во КНТЕУ, 2002. – С. 337.

4. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации. – М.: ИНФРА-М, 2003. – С. 352.

Н. Д. Слотвінська,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
факультету з підготовки слідчих
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МІСЦЕ ПОСТАНОВ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Усі судді Верховного Суду України складають Пленум Верховного Суду України, повноваження якого визначаються Конституцією України та Законом України № 2453-VI від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів». Цей Закон [1, ст. 1] змінив обсяг і зміст повноважень Верховного Суду України, які були встановлені Законом України «Про судоустрій України» № 3018-III від 07 лютого 2002 року, зокрема, було скасовано повноваження його Пленуму надавати судам роз'яснення з питань застосування законодавства. Однак, постанови Пленуму Верховного Суду України, які були прийняті до набрання чинності Закону України від 7 липня 2010 року є чинними, так як свого часу були прийняті Верховним Судом України в порядку та в межах закону, тобто вони «продовжують діяти в частині, що не суперечить чинному сьогодні та в майбутньому законодавству» [2, ст. 1]. Тому питання про значення і місце постанов Пленуму Верховного Суду України у системі джерел права і на даний час займає важливе місце в юридичній науці.

Незважаючи на існування значної кількості праць, що присвячені висвітленню юридичної природи та значення постанов Пленуму Верховного Суду України, серед учених спостерігаються розбіжності як на загальнотеоретичному рівні, так і на рівні вивчення та дослідження важливих питань галузевих юридичних дисциплін, щодо можливості віднесення вищезгаданих постанов до джерел національного права.

Ще за радянських часів у юридичній доктрині спостерігалися різні підходи до визначення правової природи постанов Пленумів Верховних Судів. Зокрема, М. Е. Ходунов, Т. Н. Юркевич, Е. А. Матвієнко, В. А. Кікоть вважали: «керівні роз'яснення є, щонайменше на сьогодні, джерелом радянського права не лише тому, що в них міститься офіційне нормативне тлумачення законів та інших нормативних актів Радянської держави, але й тому, що в деяких з них містяться нові норми права» [3, ст. 2].

Іншу думку висловив А.Ф. Черданцев, про те, що постанови містять інтерпретаційні норми, що не є джерелами права [4, ст. 2].

Визначення правової природи постанов Пленуму Верховного Суду України з питань застосування законодавства та їх місця в системі права залишається предметом дискусій і на сьогоднішній день. Так, О. В. Капліна зазначає, що акти правозастосовного нормативного тлумачення, винесені Верховним Судом України, постанови його Пленуму, а також опублікована практика Верховного Суду України в конкретних справах можуть розглядатись як джерело права. Постанови Пленуму Верховного Суду України є зразком правильного розуміння норм права, вони мають велике значення для забезпечення однакового розуміння законів, містять важливі принципи рекомендації з питань, що виникають при розгляді судових справ. Роз'яснення даються на підставі вивчення та узагальнення судової практики, аналізу судової статистики. Рішення судів, що ігнорують сформульоване Пленумом положення, повинні бути скасовані судом вищої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням закону [5, ст. 2].

Підтримує такі погляди І. В. Борщевський і вважає, що Верховний Суд України повинен отримати можливість впливати на практику судів, у тому числі отримати право переглядати рішення останніх у разі неоднакового застосування норм не лише матеріального, а й процесуального права. Практика Верховного Суду України щодо роз'яснення окремих положень нормативно-правових актів судам нижчої інстанції, визначення пріоритетності прав та свобод людини, безпосереднє застосу-

вання принципів права при здійсненні правосуддя, має бути обов'язковою і визнаватись у якості джерела права [6, ст. 3].

Не погоджуємось з такими твердженнями, адже для визнання того чи іншого акту джерелом права необхідно здійснити юридичну кваліфікацію, тобто «встановити ряд відповідностей між його ознаками і загальнотеоретичними ознаками джерела права, які вироблені фундаментальною теорією права і є універсальними для джерел усіх без винятку галузей національного права» [7, ст. 3]. Поділяємо точку зору Т. М. Карнаух, про те, що деякі ознаки постанов Пленуму Верховного Суду України є спільними з ознаками нормативно-правових актів (основного джерела права сучасної держави). Зокрема постанови: приймаються в особливому процесуальному порядку, визначеному Регламентом Пленуму Верховного Суду України, затвердженим постановою Пленуму ВСУ від 10. 06. 2002 р. № 7; мають суворо визначену документальну форму – форму постанов, що закріплено в ч. 8 ст. 55 ЗУ «Про судоустрій України»; спрямовані на регулювання типових правовідносин; не персоналізовані й адресуються до невизначеного великого кола осіб [8, ст. 3].

Однак, на нашу думку, підстави для визнання постанов Пленуму Верховного Суду України джерелом права відсутні.

По-перше, постанови Пленуму Верховного Суду України носять суто рекомендаційний характер, у той час коли джерело права за юридичною природою завжди є обов'язковим до виконання. Хоча на практиці позиція Верховного Суду України щодо правозастосування, виражена у постановах його Пленуму, має безумовний авторитет для нижчих судів. Її дотримання і врахування під час вирішення конкретних справ ґрунтується не на примусі, як способі правового впливу, а на переконливості, що вони відповідають закону.

По-друге, вищезгадані постанови не приймаються в результаті правотворчої діяльності, дозволеної законом, адже Пленум Верховного Суду України не є правотворчим органом, тобто за своїми повноваженнями не вправі створювати, змінювати або доповнювати норми права. Будучи правозастосовним органом і в силу конституційного принципу поділу влади, суд може тільки роз'яснювати чинні правові норми. Попри це, у

своїх постановах Пленум Верховного Суду України з питань застосування законодавства формулює правоположення, які впливають на процес створення нових норм і вдосконалення чинного законодавства, бо вони згодом сприймаються законодавцем і формулюються у вигляді норм права. Правоположення роз'яснювального характеру взагалі не можуть застосовуватися самостійно у відриві від правової норми, а норми права можуть діяти самостійно без всяких допоміжних правоположень.

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що постанови Пленуму Верховного Суду України не можуть входити до системи джерел права України. Вони містять правоположення, що роз'яснюють порядок застосування закону і забезпечують єдність його застосування, при цьому не мають формально обов'язкової сили. Разом з тим, вони слугують фактичним орієнтиром як для судів, так і для інших суб'єктів-учасників правовідносин.

---

1. «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – №148.

2. Мазур М. В. Місце роз'яснень Пленуму Верховного Суду України в системі джерел права України: минуле та сучасність / М. В. Мазур // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. «Юридические науки». – 2011. – Т. 24 (63), № 1. – С. 3–12.

3. О юридической природе руководящих указаний пленума Верховного Суда СССР (ред. статья) // Советское государство и право. – 1956. – № 8. – С. 5–23.

4. Черданцев А. Ф. Толкование советского права. – М., 1979. – С. 153–159.

5. Капліна О. В. Правотворча роль судової практики у кримінальному судочинстві / О. В. Капліна // Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. – 2009. – № 100. – С. 351–352.

6. Борщевський І. В. Судова практика як джерело права в Україні / І. В. Борщевський // Вісник Одеського нац. університету: сер.: Правознавство. – 07/2012. – Том 17, вип. 7. – С. 26–33.

7. Сибаль О. Б. Теоретичне обґрунтування недоцільності визнання актів органів судової влади джерелами національного права України / О. Б. Сибаль. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/sibal->

8. Карнаух Т. М. Постанови Пленуму Верховного Суду України: правова природа та місце в системі джерел права / Карнаух Т. М. // Наук. зап. НАУКМА. Сер. Юрид. науки. – 2009. – Т. 90. – С. 48–51.

Н. А. Сотник,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СУТЬ І ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА

З набранням чинності 20 листопада 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України) у кримінально-процесуальній діяльності з'явилося багато новел.

Так, КПК України оперує новим поняттям «заходи забезпечення кримінального провадження», які відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження, тобто забезпечення належного та ефективного виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [1]. Однак хочемо зазначити, що за своєю правовою природою заходи забезпечення кримінального провадження, які носять примусовий характер, є нічим іншим, як заходами кримінально-процесуального примусу, які були передбачені і кримінально-процесуальним законодавством 1960 року, але не систематизовані в одному розділі чи главі, на відміну від КПК України 2012 року.

До заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 131 КПК України відноситься і тимчасове вилучення майна. Зазначений захід забезпечення кримінального провадження є новим для кримінального провадження, а відтак викликає деякі проблеми його застосування під час практичної діяльності, що може значно зашкодити виконанню завдань цього провадження. Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення (ч. 1 ст. 167 КПК України).

Ч. 2 ст. 167 КПК України передбачає яке саме (яких категорій та з якими ознаками) майно у вигляді речей, документів, грошей тощо може бути тимчасово вилученим [1]. Таким чином, фактично тимчасово вилученим може бути майно, яке підпадає під ознаки речових доказів відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України [1].

При цьому заслуговує уваги той факт, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18 квітня 2013 року № 222-VII до КПК України були внесені зміни, серед яких зміни щодо поняття та порядку проведення тимчасового вилучення майна [2].

Відтак, у первісній редакції ст. 167 КПК України було зазначено, що тимчасове вилучення майна могло бути застосоване тільки щодо підозрюваного, що викликало у практичній діяльності колізії та суперечки.

Про необхідність зазначених змін неодноразово було вказано практиками та науковцями. Як на наше бачення, то вдало обґрунтував цю позицію Ю. М. Мирошниченко. Науковець зазначив, що майно, яке відповідає критеріям, визначеним ч. 2 ст. 167 КПК України, «повинно вилучатися незалежно від того, хто являється його власником, чи має підозрюваний або інша особа (в його чи у власних інтересах) реальну можливість ним розпорядитися та чи належить воно підозрюваному чи іншій особі на час вилучення, оскільки в іншому випадку не будуть досягнуті цілі застосування цього заходу – запобігання можливості протиправного впливу (відчуження, знищення, приховання тощо) на певне майно, встановлення обставин у кримінальному провадженні» [3, с. 311].

В той же час, необхідно зазначити, що вищевказаним законом були внесені зміни і до п. п. 2-4 ч. 2 ст. 167 КПК України, якими було уточнено ознаки майна, яке може бути тимчасово вилучене [1; 2], що сприяло роботі практиків під час досудового розслідування.

Проте ст. 167 КПК України має назву «Підстави тимчасового вилучення майна». Однак у ч. 1 вказаної статті міститься

поняття та суть тимчасового вилучення майна як заходу забезпечення кримінального провадження, а у ч. 2 наведений перелік майна, яке може бути тимчасово вилучене, із зазначенням відповідних ознак.

Виходячи з викладеного назва ст. 167 КПК України не співвідноситься із її змістом у повному обсязі. Відтак, на нашу думку, враховуючи викладене, законодавцю варто було б дану статтю назвати «Поняття тимчасового вилучення майна та підстави його застосування».

Відповідно до положень ст. 168 КПК України тимчасове вилучення може бути застосоване під час здійснення законного затримання у порядку ст. 207 КПК України, затримання уповноваженою службовою особою на підставі ст. 208 КПК України, проведення обшуку, огляду [1].

Таким чином, тимчасове вилучення майна фактично є умовно кажучи частиною огляду, обшуку, особистого обшуку особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, оскільки застосовується під час їх провадження, тому не викликає сумнівів віднесення його до заходів забезпечення кримінального провадження, на відміну від тимчасового доступу до речей і документів.

Зазначені заходи забезпечення кримінального провадження мають відносну схожість, проте останній з них за своєю суттю є слідчою дією (війською) за кримінально-процесуальним законодавством 1960 року, завжди застосовується окремо і покликаний збирати докази.

Варто також вказати, що тимчасове вилучення майна, на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження (окрім виклику слідчим, прокурором та затримання), застосовується без ухвали слідчого судді або суду.

Однак нам не є зрозумілою позиція О. С. Ткачука, котрий вказує, що «слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право... ухвалити рішення про тимчасове вилучення майна...» [4, с. 3], оскільки ні слідчий суддя, ні суд не ухвалюють такого рішення згідно із вимогами КПК України.

Разом з цим, під час провадження досудового розслідування у практичних працівників все ж таки виникають проблеми та суперечки.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК України вилучені під час обшуку речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Частина слідчих після проведення обшуку, керуючись положенням ч. 5 ст. 171 КПК України, звертаються до слідчого судді із клопотанням про накладення на вилучене під час проведення обшуку чи огляду майно арешту.

Проте у даному випадку є декілька застережень. По-перше, статус тимчасово вилученого майна набуває майно, яке було вилучене під час обшуку або огляду (який проводиться за правилами обшуку) і яке або не відноситься до предметів, які вилучені законом з обігу, або не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, однак мають значення для кримінального провадження.

Позиція законодавця у даному випадку зрозуміла, оскільки у першому випадку вилучення таких предметів прямо передбачене законом, тому що їх обіг заборонений, а у другому слідчий суддя надав уже дозвіл на проведення обшуку з метою їх відшукання і вилучення, тому вилучення такого майна з метою кримінально-процесуальної економії не потребує «дублювання» надання дозволу.

У випадку, коли ж майно не підпадає під зазначені категорії, то відповідно необхідно здійснити судовий контроль щодо законності проведення такого вилучення і можливості обмеження права володіння, користування чи розпорядження вилученим майном.

Разом з цим, вилучення майна, яке не відноситься до зазначених вище категорій, є виправданим, оскільки, якщо воно має значення для кримінального провадження, то не вилучення його під час проведення обшуку чи огляду і звернення до

слідчого судді із клопотанням про надання дозволу на це може надати можливість особі переховати, спотворити, пошкодити чи знищити зазначене майно, що призведе до втрати доказової інформації.

По-друге, слушною вважаємо позицію Ю. М. Мирошниченка про те, що тимчасово вилученими можуть бути тільки речі, тобто предмети матеріального світу, які наділені корисними властивостями, тому вилучені під час огляду сліди та предмети, на яких вони відобразилися, не є речами і не можуть вважатися тимчасово вилученим майном і піддаватися накладенню арешту [3, с. 312]. Отже, тимчасове вилучення майна є новим заходом забезпечення кримінального провадження для зазначеного провадження. Незважаючи на внесені зміни до КПК України та відносно детальну регламентацію порядку застосування цього заходу на практиці все ж трапляються випадки порушень норм КПК України щодо проведення тимчасового вилучення майна. Крім цього, потребує ще дослідження застосування тимчасового вилучення майна після здійснення затримання особи на підставі ст.ст. 207–208 КПК України.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI із змінами і доповненнями в редакції від 22 серпня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18 квітня 2013 року № 222-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/222-18>.

3. Мирошниченко Ю. М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом / Ю. М. Мирошниченко // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2013. – № 3-2. – С. 310–312. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3-2_2013/9/Myroshnychenko%20Yu.Mpdf.

4. Ткачук О. С. Повноваження слідчого судді у кримінальному процесі України / О. С. Ткачук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/6.docx>.

Б. І. Стахура,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ПІДҐРУНТЯ НАЛЕЖНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Визначаючи демократію як систему специфічних політичних і правових інститутів, а також як процес реалізації демократичного ідеалу, що пов'язаний насамперед із сферою державно-владної організації чи конкретними формами участі громадян у процесі державного управління, починаючи від форм безпосередньої демократії та закінчуючи системою формування представницьких органів державної влади. Однак, повертаючись до етимології терміна «демократія», слід пам'ятати, що феномен демократії пов'язаний не лише з поняттям влади (в цьому сенсі держава може бути охарактеризована як форма інституціоналізації владних відносин), але й із суспільством. Тобто демократія – це не лише форма чи спосіб реалізації влади, але й суспільство, в якому та в інтересах якого, за словами А. Лінкольна, ця влада реалізується. Саме тому існування демократичної державної влади завжди доповнюється тим, що Б. Гершунський визначив поняттям «демократичного суспільства». У найбільш загальному вигляді демократичне суспільство визначається як суспільство, «що функціонує на основі демократичної системи політичної влади» [1, с. 22].

Натомість, як писав ще у 1923 році у своїй відомій статті «Демократія на роздоріжжі» П. Новгородцев, поняття демократії належить до одного з найбільш нечітких у сучасній політичній науці [2, с. 541].

Проте за понад 90 років розуміння демократії в правовій і політичній науці кардинально змінилося. Нині можна навести багато визначень демократії, та отримати певне загальне уявлення про те, як саме сприймається демократія в сучасній правовій і політичній думці.

Демократія – це форма правління в державі, яка характеризується визнанням єдиним джерелом влади народу, рівноправністю громадян, домінуванням більшості при визнанні цінності інтересів та думок меншості, виборністю основних органів держави, дотриманням прав і свобод людини [3, с. 75].

Демократія – це реально встановлений тип врядування, який передбачає ефективну участь, розуміння, засноване на поінформованості, існуванні контролю та включеність в життя суспільства (*inclusion*) [4, с. 42, 47].

Демократія – це форма організації та функціонування самоврядного суспільного організму, заснована на принципах рівного права всіх членів суспільства брати участь в управлінні, виборі керівних органів та підзвітності органів управління народові [5, с. 111].

Демократія – це умова, яка дозволяє діяти і заохочує свободу, і в той же час обмеження, яке дається взнаки кожного разу, коли той чи інший вид діяльності починає атрофуватись, перетворюватись на систему володарювання й підкорення чи виявляє потенціал та тенденцію такої еволюції [6, с. 80].

Демократія – це форма і спосіб організації суспільно-політичного життя [7, с. 223].

Демократія – це політична організація влади народу, при якій забезпечується: рівна участь всіх і кожного в управлінні державними й суспільними справами; виборність основних органів держави і законність у функціонуванні всіх суб'єктів політичної системи суспільства; забезпечення прав і свобод людини та меншості відповідно до міжнародних стандартів [8, с. 161].

Демократія – це різноманітні суспільні інститути, в першу чергу загальні вибори, тобто право народу змінювати свій уряд, які дозволять здійснювати громадський контроль за діяльністю та відставкою уряду, а також без застосування насильства проводити реформи навіть всупереч волі правителів [9, с. 177].

Демократія – це така форма держави, де законодавча влада представлена колегіальним органом, обраним народом, реалізуються закріплені законодавством широкі соціально-

економічні та політичні права громадян незалежно від статі, раси, національності, майнового стану, освітнього рівня та віросповідання [10, с. 396–397].

Демократія – це одна з основних форм правління, політичної та соціальної організації суспільства, держави та влади ... політичний режим, зазвичай пов'язаний з республіканською формою держави [11, с. 222].

Демократія – це форма влади, заснована на визнанні народу джерелом влади; виборності та змінюваності вищих органів державної влади, їх підзвітності виборцям; поділі державної влади на законодавчу, виконавчу та судову; конституційному визнанні, закріпленні та реальному гарантуванні основних особистих, економічних, політичних та інших прав і свобод людини та громадянина; захищеності особи від свавілля та беззаконня, можливість реально захищати свої права, свободи та законні інтереси від будь-яких посягань, у тому числі з боку державних органів і посадових осіб; існуванні низки політичних, у тому числі й опозиційних, партій; неутручанні держави в приватне життя громадян; гласності в діяльності держави [12, с. 102].

Демократія – це одна з основних форм самоорганізації суспільства ... комплекс інститутів та організацій, структура та функціонування яких засновується на ліберально-демократичних світоглядних і ціннісних постулатах, нормах і настановах [13, с. 131].

Демократія – це система функціонування та розвитку суспільства загалом, спосіб ведення суспільних справ і критерій оцінки процесів, що відбуваються у ньому ... ідеал суспільно-політичного устрою, який будується на певній системі цінностей (народного суверенітету, політичної рівності, свободи, поваги до прав людини і меншин тощо) [14, с. 398].

Демократія – це система розв'язання суперечностей, в якій результати залежать від того, що роблять учасники, але жоден із них не контролює те, що відбувається [15, с. 30].

Окрім вищезазначених «широких» визначень демократії, можна навести низку коротких дефініцій: «демократія – це плюралізм; протилежність тоталітаризму; правління народу;

гарантія індивідуальних прав і свобод; консенсус; ставлення тих, хто управляє, до тих, ким управляють, тощо» [16, с. 39].

-
1. Гершунский Б. С. Гражданское общество в России: проблемы становления и развития / Б. С. Гершунский. – М., 2001. – С. 22.
  2. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – М., 1991. – С. 541.
  3. Политология: краткий энциклопедический словарь-справочник: учеб. пособие для учащ. средних, средних спец. и высш. учеб. заведений / отв. ред. Ю. С. Борцов. – Ростов н/Дону: Феникс; М.: Зевс, 1997. – С. 75.
  4. Даль Р. А. О демократии / пер. с англ. А. С. Богдановского; науч. ред. пер. О. А. Алякринский. – М., 2000. – С. 9, 42, 47.
  5. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М., 1991. – С. 111.
  6. Шапиро И. Три способа быть демократом / И. Шапиро // Полис. – 1992. – №1/2. – С. 80.
  7. Політологія: історія та методологія / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К., 2000. – С. 223.
  8. Скаун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скаун. – Х., 2000. – С. 161.
  9. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / К. Р. Поппер. – М., 1992. – Т. 2: Время лжепророков: Гегель, Марс и другие оракулы. – С. 177.
  10. Теория права и государства: учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М., 2001. – С. 308–309, 396–397.
  11. Политология. наука о политике: учеб. для высш. шк. / авт. кол.: В. П. Андрущенко, Н. И. Горлач, Г. Т. Головченко и др.; под общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлача. – К.; Х., 1998. – С. 222.
  12. Теория государства и права / под ред. В. К. Бабаева. – М., 2002. – С. 102.
  13. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку / К. С. Гаджиев. – М., 2000. – С. 131.
  14. Політологія: підручник / А. Колодій та ін.; за ред. А. Колодій. – К., 2000. – С. 398.
  15. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. А. Пшеворский; пер. с англ. / А. Пшеворский; под ред. В. А. Бажанова. – М., 1999. – С. 30.
  16. Скиба В. Й. Вступ до політології: Експурс в історію правничо-політичної думки: посібник для учнів випускних класів, ліцеїв / В. Й. Скиба, В. П. Горбатенко, В. В. Туренко; за ред. В. Й. Скиби. – К., 1996. – С. 39.

М. С. Стойка,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ФОРМУВАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розглядаючи морально-етичні цінності як основу справедливості в діяльності органів внутрішніх справ, насамперед необхідно звернути увагу на поняття «моральна культура», яке розуміють як систему нормативних відносин між людьми, котра утворює особливу, історично і традиційно зумовлену сферу культурної практики. Мораль як форма суспільної свідомості є об'єктом дослідження такої філософської дисципліни, як етика, що й уможливорює ситуацію досить частої синонімізації понять «мораль» та «етика». Окрім моральної культури, функцію нормативного регулювання виконує також культура права – система формалізованих загальнообов'язкових норм людської життєдіяльності (правових законів), що закріплюються й охороняються державою.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що філософський аналіз «справедливості в діяльності органів внутрішніх справ» покликаний, передусім, виявити специфіку категорій «цінність», «етика», «мораль», «духовність», прояснити діалектику соціального буття, спростувати всі спроби релятивізації моралі, адже ігнорування ціннісного аспекту регулятивних процесів загрожує людству катастрофами. Несвідомість страждань перетворює їх на тотальні, оскільки вони не «зміряні значенням, що перевершує біль» [1, с. 61].

Саме розумність, освіченість – захист людства від хаосу і розпаду і на рівні особи, і на рівні соціальної системи суспільства.

І цінність, і справедливість суть духовно-практичні категорії, оскільки концептуалізують особистісний акт визнання належності буття в його тривалості і динаміці. Цінності безпо-

середньо пов'язані з буттям людини, з відтворенням духовних основ людського існування.

Створення наочно-матеріальної структури є своєрідним «органом», що продукує розуміння як усвідомлюване переживання. У випадку ж відволікання свідомості як форми від психічної матерії ми матимемо справу з класичною трансцендентальною свідомістю. І якщо принципом єдності трансцендентальної свідомості виступала самосвідомість або синтетична єдність апперцепцій, то принципом єдності власної індивідуальної події-вчинку є справедливість [2, с. 47].

Здійснення цінності є актуалізацією відповідальності, оскільки в цьому здійсненні необхідність істини, добра і краси завжди є визноюю; завдяки цьому визнанню перелічені феномени реалізовані, і це ж визнання означає ухвалення справедливості за сам акт визнання.

Безперечно, людина розподіляє свою увагу і час залежно від стимулу. Для будь-якої діяльності необхідний позитивний стимул. Навіть під час неприємної діяльності людина намагається зменшити до мінімуму негативні відчуття, прикладаючи для цього зусилля [3, с. 129]. Однак у співробітника органів внутрішніх справ повинні бути сформовані стійкі ціннісні орієнтації, в яких пріоритетними в процесі вибору мотиву діяльності були б стимули, що відповідають етичним нормам та не суперечать закону. Він повинен виходити у своїй роботі із принципу надання переваги інтересам людини і громадянина над своїми власними, зобов'язаний виконувати свої повноваження неупереджено і не має права надавати перевагу окремим особам через будь-які мотиви. Співробітник ОВС не повинен використовувати службові повноваження для отримання додаткових, не передбачених законодавством доходів, пільг або інших переваг як для себе, так і для інших осіб. Прояв корупції або які-небудь інші дії, котрі можуть бути сприйняті як підґрунтя для підозри в корупції, є неприпустимими.

Професія співробітника органів внутрішніх справ передбачає ситуації, що спричинюють боротьбу мотивів та виникнення необхідності здійснення морального вибору. Основою формування мотиваційної сфери особи є система її ціннісних

орієнтацій. Виокремлюють внутрішні і зовнішні мотиви трудової діяльності. Найважливішими є внутрішні мотиви, оскільки спонукою в цьому випадку виступає не зовнішня винагорода, а значущі для людини фактори, що відображаються в її ціннісних орієнтаціях і детермінують поведінку незалежно від ситуації. Здійснення морального вибору співробітника органів внутрішніх справ ґрунтується на ціннісних орієнтаціях, тому вони повинні відповідати нормам етики, моралі та не суперечити вимогам закону [4, с. 65].

Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що система ціннісних орієнтацій співробітника органів внутрішніх справ є основою формування його мотиваційної сфери, яка відіграє важливу роль у процесі здійснення ним морального вибору. Формування мотивів відбувається шляхом впливу соціально-психологічних чинників професійної діяльності та зміни мотивації на різних етапах професійного становлення. Із суспільною природою мотивації діяльності пов'язаний вплив, котрий здійснює на неї оцінка, зумовлена суспільними нормами, та самооцінка.

Самооцінка співробітника органів внутрішніх справ, поряд із змінами мотивації його діяльності, також може призвести до професійної деформації, запобігти якій може стійкість Я-образу, система ціннісних орієнтацій та високий рівень професійної адаптації. Професійна адаптація та правосвідомість як елементи соціалізації будь-якої особистості, виступають важливою умовою пристосування особи до умов праці. Правосвідомість мотивує поведінку особи, а професійна адаптація формує здатність вирішувати суперечності, що виникають у житті, досягаючи рівноваги. Оскільки на співробітника органів внутрішніх справ впливають негативні соціально-психологічні чинники, процесу професійної адаптації шляхом подолання цих негативних впливів сприяє сформованість його ціннісних орієнтацій. Професійна адаптація – етап професіоналізації, під час якого може змінитись багато якостей особи.

Отже, з огляду на те, що більшою чи меншою мірою всі піддаються впливу колективу, в якому працюють, та умов праці, у яких доводиться здійснювати свою діяльність, повністю

запобігти впливу негативних факторів, що панують в цьому колективі, та чинників, що зумовлені специфікою самої професії, практично неможливо. Однак у співробітника органів внутрішніх справ необхідно формувати стійкі ціннісні орієнтації, адекватну самооцінку та мотивацію, які б допомогли йому адаптуватися у складних умовах та хоча б частково запобігати професійній деформації. Це сприятиме формуванню почуття справедливості, заснованого на принципі чіткого дотримання норм чинного законодавства.

-
1. Ореховский А. Социальное регулирование и ответственность / А. Ореховский. – Новосибирск: СибГУТИ, 1999. – 320 с.
  2. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Человек в мире слова. – М., 1995. – С. 22-67.
  3. Амосов Н. М. Природа человека / Николай Михайлович Амосов. – К.: Наукова думка, 1983. – 224 с.
  4. Философия. Часть II. Основные проблемы философии / под ред. В. И. Кириллова. – М.: Юристъ, 1997. – 320 с.

Я. Б. Сторожик,

аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТИМЧАСОВОЇ ПЕРЕДАЧІ ОСІБ

При наданні міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні можуть застосовуватись такі заходи забезпечення кримінального провадження як тимчасова видача чи тимчасова передача.

Слід розрізнити тимчасову видачу від тимчасової передачі, оскільки тимчасова видача передбачає притягнення до кримінальної відповідальності з метою запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальному провадженні особи, яка відбуває покарання на території іншої держави, а тимчасова передача – якщо для давання показань або

участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні [3, с. 208].

Важливу гарантію належного розслідування кримінальних проваджень передбачено ст. 565 КПК України, в якій вказано, що якщо для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну [3, с. 208].

КПК України 1960 року не передбачалось тимчасової передачі осіб, з метою давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження.

Окрім ст. 565 КПК України, тимчасова передача осіб передбачена ст. 11 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року. Так, особа яка утримується під вартою і особиста присутність якої як свідка або для ставки віч-на-віч запитується запитуючою Стороною, тимчасово перепроваджується на територію, де має відбутися допит, за умови її повернення у строки, вказані запитуваною Стороною, і з урахуванням положень статті 12 даної Конвенції в тій мірі, у якій вони можуть застосовуватися [2].

Зазначемо, що на відміну від Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, яка передбачає проведення тільки у двох слідчих дій, допит та ставка віч-на-віч, в КПК України передбачено процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги.

Так, на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути

проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором [3, с. 207].

Процесуальні дії та заходи, які можуть бути проведені в порядку надання правової допомоги передбачені в главах 20 та 21 КПК України. Також, процесуальні дії можуть бути встановлені й у міжнародному договорі. Процесуальні дії можна класифікувати на дії, які не потребують спеціального дозволу, та дії, які потребують спеціального дозволу. Незважаючи на те, що процесуальна дія вчиняється в межах надання правової допомоги, якщо вона потребує спеціального дозволу суду або прокуратури, такий дозвіл необхідно отримувати в загальному порядку [5].

Згідно ст. 11 Договору між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 2000 року проводиться передача осіб, які знаходяться під вартою. Так, особа, яка знаходиться під вартою в Запитуваній Державі, чия присутність в Запитуючій Державі або в третій Державі необхідна для цілей надання допомоги на підставі цього Договору, а саме бажаючи поліпшити ефективність діяльності компетентних органів обох держав, пов'язаних із розслідуванням, переслідуванням та попередженням злочинності шляхом співробітництва і наданням взаємної правової допомоги у кримінальних справах, передається з цією метою із Запитуваної Держави до Запитуючої Держави або до третьої Держави, якщо така особа з цим погодилася та якщо в цьому досягнуто згоди між Центральними Органами обох Держав [1].

Мінка П. П., Хрідочкін А. В. визначають, що під тимчасовою передачею особи необхідно розуміти передачу особи, яка утримується під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, з метою давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження [4, с. 181].

Прохання про тимчасову передачу повинно бути оформлене з урахуванням вимог ст.ст. 548, 551 та 552 КПК України

і містити гарантії, що особа буде триматися під вартою на території запитуючої сторони упродовж усього періоду тимчасової передачі та буде своєчасно, до закінчення взаємно узгодженого строку, повернута на територію запитуваної сторони.

При погодженні передачі особи слід обговорити строк, необхідний для проведення всіх необхідних дій, після чого особа підлягає поверненню на територію іноземної держави. Недотримання погоджених строків є недопустимим [5].

Закон допускає як тимчасову передачу особи з іноземної держави в Україну, так і передачу особи із України на територію іноземної держави з дотриманням аналізованого порядку [5].

Основною умовою для передачі особи в межах надання міжнародної правової допомоги є наявність її письмової згоди, без якої передача відбутися не може.

Аналізуючи поняття «тимчасова передача», можна виділити такі його ознаки:

- це захід забезпечення кримінального провадження при наданні міжнародної правової допомоги;

- суб'єктом є особа, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави;

- полягає у передачі зазначеної особи іншій державі;

- спрямована на проведення процесуальних дій під час конкретного кримінального провадження з цією особою і не притягується до кримінальної відповідальності в ньому;

- особа передається на погоджений строк;

- передбачає обов'язкове повернення виданої особи;

- основною умовою тимчасової передачі особи є наявність письмової згоди такої особи.

Отже, тимчасова передача – це захід забезпечення кримінального провадження при наданні міжнародної правової допомоги, який полягає у передачі на певний строк особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави, за наявності письмової згоди такої особи, з метою давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження

і не притягується до кримінальної відповідальності в ньому та передбачає обов'язкове повернення виданої особи у погоджений з іноземною державою строк.

---

1. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 22.07.1998 року № 1438-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). [із змінами та доповненнями] // Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/840_019

2. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 29.05.1997 року // Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 292 с.

4. Мінка П. П. Характеристика форм міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю в контексті проблеми адаптації вітчизняного законодавства до законодавства європейського союзу / П. П. Мінка, А. В. Хрідочкін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/3_2013/27.pdf.

5. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України (найбільший) / Гончаренко В. Г. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mego.info.

І. І. Татарин,

здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ «РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Треба констатувати, що у практичній роботі працівників оперативних підрозділів відсутність визначення поняття «оперативно-розшукові заходи», «розшукові заходи» не рідко призводить до порушення законних прав і свобод людини, перевищення повноважень, що знижує ефективність діяльності

працівників оперативних підрозділів, що негативно впливає на ефективність боротьби зі злочинністю.

КПК 1960 р. не містив ні визначення поняття оперативно-розшукові заходи, ні поняття розшукові заходи/дії, хоча такі терміни у ньому використовувалися (ч. 1 ст. 103; ч.ч. 3–4 ст. 104; ч. 3 ст. 114) [1].

Відтак, виглядає доцільним з'ясувати наукові підходи щодо такого розуміння та визначити відповідну їх дефініцію й почнемо таке з'ясування із нормативного закріплення аналізованого поняття у новому КПК України.

Новий кримінальний процесуальний закон повністю отожднює слідчі й розшукові заходи. Так, ч. 1 ст. 223 нового КПК визначає слідчі (розшукові) дії як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні[2]. А ч. 1 ст. 246 КПК, яка регламентує негласні слідчі (розшукові) дії, взагалі дає розмите визначення, з якого можна лише зрозуміти, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, оскільки в самій дефініції цього поняття вказується, що відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Такі законодавчі формулювання, на наш погляд, не можна вважати вдалимими. Якщо, скажімо, провести порівняння з КПК Російської Федерації, ст. 38 якого називає розшуковими заходи, що вживаються дізнавачем, слідчим, а також органом дізнання за дорученням дізнавача або слідчого для встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину, то можна дійти висновку, що поза увагою як вітчизняних, так і російських правотворців, залишилися багато аспектів.

Зокрема, щодо ст. 38 КПК РФ, можна стверджувати, що наведене у ній поняття розшуку де-факто підмінене поняттям розкриття злочину, оскільки виявлення (встановлення) особи, підозрюваної у вчиненні злочину відноситься до першого етапу розкриття злочину, а вже до наступних етапів відноситься викриття підозрюваного системою доказів у кримінальній справі. Так, у статтях 208, 210 КПК РФ відповідно розмежовані:

а) встановлення особи, що підлягає залученню в якості обвинувачуваного; б) розшук підозрюваного та обвинуваченого, якщо невідомо місце їх знаходження. Крім цього, встановлення і розшук підозрюваного – різні поняття: підозрюваний може бути встановлений, наприклад, за свідченнями декількох свідків-очевидців, але його не вдалося розшукати у випадку, наприклад, втечі за кордон[3].

Невдалим формулювання наведене в ст. 38 КПК РФ є й тому, що розшукові заходи вживаються не лише щодо підозрюваного, а й обвинувачуваного, який, наприклад, порушив підписку про невиїзд, засуджених та ув'язнених, які здійснили втечу.

Що ж до визначення розшукових заходів у новому вітчизняному кримінальному процесуальному законі, то таке є не повним, виходячи з наступного.

По-перше, жодним чином не згадується про дії, спрямовані на розшук підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, хоча наприклад, ст. 281 нового КПК прямо передбачає випадки, «Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук».

По-друге, не зазначено, що розшукові заходи спрямовуються на розшук багатьох об'єктів: трупів вбитих осіб; потенційних жертв вбивств (осіб, що пропали безвісті); ймовірних жертв серійних зґвалтувань, крадіжок, грабежів; свідків-очевидців; знарядь вбивства; знарядь злому; викраденого майна тощо.

По-третє, жодним чином не зазначено, що розшукові заходи як самими слідчими, так і за їх дорученнями оперативними підрозділами спрямовані на виявлення майна, речей та матеріальних цінностей для забезпечення можливої конфіскації такого майна та відшкодування майнової шкоди потерпілим особам.

Виходячи з цього можемо запропонувати доповнити ч. 1 ст. 223 КПК України абзацом: розшукові заходи – дії слідчого, оперативних підрозділів, а також оперативних підрозділів за дорученням слідчого, спрямовані на встановлення місця

знаходження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілого, свідка, виявлення викраденого майна та інших об'єктів, пов'язаних із розслідуванням кримінального провадження та майна (матеріальних цінностей), на які може бути звернуто стягнення для забезпечення цивільного позову у кримінальному провадженні з метою відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

---

1. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/kriminal_no_protseual_nij_kodeks_ukraini.htm

2. Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

3. Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>

Н. М. Татарин,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

Ситуаційний підхід все більше завойовує свої позиції у різних галузях юридичної науки і практичної діяльності, оскільки він дозволяє встановити зв'язок між різними розділами і вченнями науки, з одного боку, і між науковими рекомендаціями і практичною діяльністю – з іншого. Ситуаційний підхід при розслідуванні злочинів дозволяє вирішувати як традиційні, так і знову виникаючі криміналістичні завдання на принципово новій основі. Адже в ході розслідування злочину, слідчому

доводиться мати справу з різними криміналістичними ситуаціями, які йому потрібно адекватно сприймати, правильно оцінювати, а при необхідності і грамотно вирішувати [1, с. 5, 7].

Слідча ситуація – це відносно нова категорія криміналістичної тактики, яка сформувалася в 1967 р. (О. Н. Колісниченко). Однак і до цього часу розуміння її поняття та сутності викликає дискусію [2, с. 263–264].

У криміналістиці слідчу ситуацію розглядають в широкому і вузькому розуміннях. У широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність усіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відображає все, що впливає і може впливати на розслідування кримінального правопорушення, а відтак, дозволяє вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на вже сформовану слідчу ситуацію. Для практичної діяльності більш значущим є поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні – як комплексу інформаційних даних, що їх має слідство на конкретному етапі розслідування. По кожному конкретному кримінальному провадженню у даний момент є певна (різна для окремих проваджень) кількість інформації, необхідної для успішного розслідування [3, с. 28].

Криміналісти по різному підходять до визначення цього поняття. В. К. Гавло формулює слідчу ситуацію як сукупність фактичних даних, які відображають подію, що розслідується. Л. Я. Драпкін у слідчій ситуації бачить інформаційну модель, динамічну інформаційну систему, що містить ознаки, які мають значення в кримінальному провадженні. В. І. Шиканов та М. О. Селіванов вважають, що слідча ситуація – це сукупність даних, за яких слідчий повинен діяти. Слідча ситуація – це обстановка, картина розслідування, яка склалася на певний момент розслідування, тобто сума значущої інформації. Р. С. Белкін визначає слідчу ситуацію як «сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка, в якій проходить процес розслідування».

Слідча ситуація – це, з одного боку, об'єктивна реальність (матеріальні та ідеальні джерела), а з другого – це пізнана суб'єктом доказування об'єктивна реальність, яка існує на

даний момент. Непізнана матеріальна реальність містить потенційну інформацію щодо події злочину. Для введення її в процес доказування необхідний суб'єкт пізнання, який дослідить її та сформує слідчу ситуацію, яка становить пізнавальну проблему. Останню слідчий вирішує шляхом застосування тактичних рішень.

Слід розрізняти ситуації, що характеризують розслідування в цілому, і такі, що виникають при провадженні окремих слідчих дій. Щодо цього справедливо виділяти ситуації окремих слідчих дій: огляду місця події, обшуку, пред'явлення для впізнання, допиту та ін. Ситуація слідчої дії має відносну самостійність, обумовлену рамками процесуальної дії. Водночас ситуація слідчої дії структурно входить до слідчої ситуації і є її складовою частиною [3, с. 29–30].

Науковці також по різному підходять і до класифікації слідчих ситуацій. На нашу думку, найбільш повну класифікацію запропонував Л. Я. Драпкін, який згрупував їх на: прості та складні ситуації; проблемні та конфліктні; типові та специфічні; закриті та відкриті; одноелементні та багатоелементні (комплексні); суворого суперництва та несуворого суперництва.

Існують інші класифікації слідчих ситуацій, сформовані з урахуванням їх змісту і напряму розслідування: сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні; типові та специфічні (нетипові); початкові, проміжні, кінцеві (О. Я. Баєв, В. П. Бахін, А. В. Дулов, В. Е. Коновалова та ін.) [2, с. 263–264]. На наш погляд, наведена класифікація слідчих ситуацій найбільш підходить для аналізу кримінальних проваджень, пов'язаних із самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільного будівництва.

Вихідні ситуації початкового етапу розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва найчастіше формуються в силу збігу обставин, що не залежать від намірів, волі й дій слідчого. Однак у всіх випадках те, у якому напрямі розвивається слідча ситуація після виявлення події з ознаками кримінального правопорушення, який характер набуває і яким вона наповнюється змістом, значною мірою залежить від зусиль слідчого. У сформованій слідчій ситуації,

як у дзеркалі, завжди відбиваються два взаємозалежних моменти: 1) фактичне положення, реальний стан розслідування – фактична база; 2) стратегічний і тактичний потенціал, зачатки, зародки майбутнього стану розслідування, його перспективний початок [4].

У процесі розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва перед слідчим стоять завдання, що впливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), та обов'язку доказування (ст. 91 КПК України).

До типових слідчих ситуацій та першочергових слідчих дій на початковому етапі розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва можна віднести: 1) про самовільне зайняття земельної ділянки чи самовільне будівництво надійшла інформація від громадян (власники та користувачі сусідніх земельних ділянок), посадових осіб чи осіб, котрі через свої професійні функції присутні поблизу незаконно зайнятої ділянки (охоронці, будівельники, лісники тощо) чи зі ЗМІ, (допит потерпілих, огляд, допит осіб, які виявили кримінальне правопорушення або спіймали правопорушника, а також допит свідків-очевидців про обставини правопорушення та затримання); 2) інформація про виявлений факт самовільного зайняття земельної ділянки чи самовільного будівництва надійшла з контролюючих діяльність у сфері земельних відносин органів (працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, до повноважень яких входить землевідведення та контроль за землекористуванням (наприклад, агрономи, землевпорядники місцевих рад, працівники Держземінспекції або відділів земельних ресурсів, працівники Державної інспекції сільського господарства України тощо), (огляд, допит потерпілого, допит вищевказаних працівників, призначення експертиз); 3) інформація про виявлений факт самовільного зайняття земельної ділянки чи самовільного будівництва була зібрана оперативними підрозділами ОВС (допит потерпілого, свідків-очевидців, працівників оперативних підрозділів, які виявили правопорушення, огляд, призначення експертиз); 4) факт самовільного зайняття земельної ділянки

чи самовільного будівництва був виявлений в ході розслідування іншого кримінального правопорушення (допит потерпілого, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, в ході розслідування якого виявлено самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, огляд, призначення експертів). Також типові ситуації в цьому разі можна поділити на дві великі групи – особа підозрюваного відома чи не відома [5, с. 95].

Таким чином, слідча ситуація – це інформаційна модель, яка склалася у суб'єкта доказування на основі пізнання реальних умов, за яких здійснюється розслідування. При виникненні слідчої ситуації при розслідуванні аналізованого нами кримінального правопорушення, слідчому потрібно враховувати чинники такого характеру: 1) інформаційного; 2) процесуального й тактичного; 3) психологічного; 4) організаційного.

Слідча ситуація тісно пов'язана з етапом розслідування. Зв'язок етапів і ситуації протікає по лінії вирішення вихідних і проміжних цілей і завдань пошуково-пізнавальної діяльності по кримінальному провадженню. Перехід від одного етапу розслідування до іншого – це перехід від однієї ситуації до іншої, від одних цілей і завдань до інших. Кожна наступна ситуація не є в чистому вигляді нова за всіма показниками. Всі проміжні й навіть кінцева ситуації зберігають якісь елементи, риси, сторони, що переходять у незмінному або частково зміненому вигляді з попередніх ситуацій, включаючи ту, що склалася на момент порушення кримінального провадження. Сформована в справі ситуація тільки тоді здобуває практичну значимість, з погляду поліпшення стану розслідування, коли вона сприйнята слідчим, коли він поставив їй точний діагноз, проникнув у зміст і конструктивно використав отримані знання. Це стає можливим на основі побудови, вивчення й об'єктивної критичної оцінки уявної моделі ситуації.

---

1. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. Н. П. Яблокова. – М.; Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. – 248 с.

2. Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчука – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.

3. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Конова-лова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – 624 с.

4. Поняття і зміст слідчої ситуації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/kriminalistika/020.php>

5. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 324 с.

Н. Д. Туз,

здобувач кафедри кримінального права
та криминології ФПФПС

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ УЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНИМИ

Аналізуючи сьогодення, можна зазначити, що в молодіжному середовищі нестримно прогресують вживання алкоголю, наркоманія, токсикоманія, соціальний паразитизм, статева деморалізація та інші соціальні аномалії, що безперечно веде до об'єктивного зростання числа осіб з негативним соціальним поведінкою, в числі яких «підростаюче покоління» займає особливе місце.

У числі різновидів соціальних патологій найбільш поширеним і досить живучим в середовищі неповнолітніх є вживання алкогольних напоїв.

Як правило, перша спроба вживання алкоголю здійснюється в ранньому підлітковому віці (близько 12 років), коли дитина – ще не сформована особистість і не може повністю усвідомлювати ризиків, пов'язаних зі споживанням наркотичних речовин.

Навіть у багатьох дорослих існують хибні уявлення про те, що в невеликих дозах алкоголь може бути корисним для дитини. Під тиском реклами, ЗМІ та вже усталених

традицій щодо споживання спиртного в підлітків можуть сформуватись неправильні уявлення про алкоголь. Звичайна заборона споживати спиртне не досить ефективна; на якомусь етапі вона може призвести до того, що дитина спробує алкоголь в іншому місці.

Зловживання алкогольними напоями як показує практика, нерідко ведуть до скоєння як адміністративних, так і кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням громадського порядку, з посяганням на життя, здоров'я, честь і гідність особистості, а також до вчинення корисливо-насильницьких правопорушень [1, с. 527].

Особливо небезпечне вживання алкогольних напоїв неповнолітніми, характер реакції яких на алкоголь сильно відрізняється від реакції дорослої людини. Завдяки чутливості та легкої ранимості центральної нервової системи, у більшості підлітків буквально через 1–2 дня прийому спиртних напоїв може виникнути потреба в алкоголі, тобто рання алкогольна залежність. Розвиток недуги відбувається в 3–4 рази швидше, ніж у дорослих. В результаті до 16–18 років, а нерідко і в більш ранньому віці, виникає початкова стадія захворювання на алкоголізм.

Серед осіб, які надмірно вживають алкогольні напої, основну масу (до 90%) складають особи, які почали систематично вживати алкоголь у віці до 15 років, а одна третина – до 10 років. Це свідчить про те, що прилучення в підлітковому віці до непомірного або систематичного вживання алкоголю служить фундаментом для розвитку пияцтва і алкоголізму в старших вікових групах [2, с. 114].

Як правило, підліток, який перебуває в стані алкогольного сп'яніння, значно швидше, ніж дорослий, втрачає над собою контроль, може позбутися можливості критично ставитися до своєї поведінки, стати легко збудливим, розв'язним, грубим, достатньо злим, навіть по відношенню до самих близьким людям, можливо поява байдужості, млявості, апатії, і разом з тим, загострення агресивності, схильності до антигромадських, невмотивованих вчинкам, кульмінацією яких може бути вчинення найбільш тяжких правопорушень.

Властиві неповнолітнім віковій особливості, в тому числі нерозвиненість повною мірою навичок самоконтролю в поведінці, нерідко виявляються у них при стані сп'яніння, у скоєнні більш тяжких правопорушень, ніж у дорослих, що перебувають в аналогічному стані, відмітними рисами яких є підвищена імпульсивність, байдужість до наслідків, жорстокість [3, с. 27].

Разом з тим, перше прилучення підлітків до алкоголю може мати безліч різних мотивів і залежати від віку і сформованої життєвої ситуації. Такими мотивами нерідко можуть бути: «свято», «сімейне торжество», «дні народження», «гості», «випадковість», «через цікавість», «незручно було відстати від хлопців», «вмовили друзі», «за компанію», «для хоробрості в спілкуванні з протилежною статтю», «від нічого робити» та інші.

Діти ж з родини, де п'є один з батьків, встають на шлях пияцтва частіше, ніж зі звичайних, спостерігаючи негативний приклад перед своїми очима щодня протягом доволі тривалого періоду. І як наслідок, в такій сім'ї дитина не отримує соціальної допомоги, особливо це загрожує тим дітям, яким по їх психічному складу вона так необхідна. Дитина починає відставати в навчанні (батьки з ним не займаються), він не вміє контактувати з однолітками (його не навчили спілкуванню) [4, с. 101–102].

Україна, згідно з даними дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я, у рейтингу споживання алкоголю неповнолітніми в Україні посідає одне із перших місць. Фактично випивати спиртні напої у нас починають у віці 10–13 років. Тому не дивно, що, за статистикою Міністерства охорони здоров'я, 60% дитячих отруєнь спричинені саме алкоголем.

Неповнолітнього, прилученого до алкоголю, легше та простіше втягнути у злочинну діяльність, він податливіший, оскільки він бажає задовольнити власні потреби, хоче насолодити, йому постійно потрібні гроші тощо.

Таким чином, стає очевидно, що вживання неповнолітніми алкогольних напоїв, має в нашому суспільстві тенденцію до наростання, породжуючи злочинність у всіх її проявах, у тому

числі і підліткову злочинність. Знизити його вплив на криміналізацію підростаючого покоління можливо тільки шляхом радикальної зміни підходу до цієї аномалії: боротьбу слід вести не з наслідками пияцтва, а з причинами та умовами їх породжують, на основі повноцінної співпраці правоохоронних органів з соціальними, освітніми, медико-психологічними установами, з одного боку, і фінансово-правової підтримки держави, з іншого.

-
1. Кримінологія: підручник / за ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб., 1999. – 608 с.
  2. Копит Н. Я. Алкоголь і підлітки / Н. Я. Копит, Є. С. Скворцова. – М., 1985.
  3. Жигарев Е. С. Кримінологічна характеристика соціальних аномалій в середовищі неповнолітніх та їх попередження / Е. С. Жигарев. – М., 1993. – С. 27.
  4. Васильківська І. Національний педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова // Міністерство юстиції України; Право України. – 2000. – № 4.

І. Б. Тучапець,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1951–1955 рр.)

Після перемоги Майдану Українська держава твердо обрала шлях європейської інтеграції і робить перші реальні кроки у цьому напрямі. Зрозуміло, що для створення в Україні ефективною поліції європейського зразка необхідно добре знати історію радянської міліції, яка, до речі, все ще не досліджена і не висвітлена всебічно і у повному обсязі.

З метою усунення цієї прогалини темою нашої кандидатської праці обрано дослідження особливостей діяльності міліції західних областей Української РСР у 1951–1955 рр.

На думку деяких вітчизняних істориків «Після Другої світової війни вільна історична наука на Україні фактично перестала існувати. Українська радянська історіографія цілком підпорядкована політичним цілям і наказам комуністичного уряду. Це визначає всю діяльність радянських істориків – їх ідеологію, методологію, тематику і навіть фразеологію, диктує наслідки їхніх дослідів і висновків їхніх праць».

Однак, вважаємо, що після захоплення влади більшовиками ніякої «вільної», об'єктивної, незаангажованої науки просто не існувало, включно з історико-правовою наукою. Звісно, бурхливі процеси становлення України, як європейської, правової і демократичної держави, зумовлюють сьогодні потребу в ґрунтовному й всебічному дослідженні історії міліції неупереджено, з національних позицій, враховуючи водночас точку зору істориків радянської школи. Останній підхід полягає в «ідейно витриманому» розкритті досліджуваних питань, причому не загострюючи проблемних, болючих тем, так як історія радянських державних органів, у тому числі і правоохоронних, вважалася глянцевою, «героїчною і бездоганною». Разом з тим, замовчувалися численні проблеми і недоліки їх роботи, часто наводились необґрунтовані сумнівні дані. З огляду на це актуалізується й проблема повного і об'єктивного висвітлення і переосмислення організації та діяльності, функцій міліції в західних областях УРСР у 1951–1955 роках. Адже цей цікавий і складний регіон мав і має свою специфіку і певні особливості.

Відомо, що у досліджуваній період міліція входила до складу ОВС і навіть органів державної безпеки, в результаті частих реорганізацій, пошуків оптимальної структури потужної системи радянських каральних органів. У післявоєнні роки в західних областях на їх структуру та організацію, також впливав особливий, надважливий для більшовицького тоталітарного режиму, напрям діяльності, котрий полягав у протистоянні з підпіллям ОУН та УПА.

Загалом увесь процес жорстокого протистояння такі науковці як Д. В. Веденеєв, Ю. Шаповал та С. В. Шевченко поділяють на такі три етапи:

1-й етап, 1944–1946 рр. – за якого в перебігу масових оперативно-військових операцій зазнали поразки основні сили УПА, і рух опору переходить до тактики дій малими групами й умов глибоко законспірованого підпілля;

2-й етап, 1947–1951 рр. – коли вістря дій підпілля спрямовувалося на зрив заходів з радянізації регіону, а його противника – на боротьбу оперативно-військовими засобами з розгалуженими територіальними формуваннями підпілля ОУН і УПА та його «легальною» мережею;

3-й етап, 1951–1956 рр. – остаточна ліквідація розрізневаних ланок та окремих учасників українського збройного підпілля на тлі його спорадичних антирадянських акцій.

Головними завданнями радянських правоохоронних органів, в т. ч. й міліції та спеціальних внутрішніх, прикордонних і інших військ у період протиборства були такі:

- створення агентурно-оперативних позицій у середовищі підпілля та соціальної бази його підтримки;

- перехоплення каналів зв'язків підпілля з націоналістичними закордонними центрами й іноземними розвідками, створення в них надійних оперативних позицій;

- розкладання нелегального середовища й схиляння його учасників до «явки з повинною»;

- проведення оперативно-військових операцій зі знищення територіальних проводів, окремих груп, керівних кадрів підпілля;

- захист владних структур, важливих об'єктів промисловості, сільського господарства та комунікацій від диверсійно-терористичної діяльності антирадянського підпілля.

Після тимчасового, як згодом виявилось злиття МВС і МДБ у єдине відомство (1953р.) функція протидії, подолання націоналістичного підпілля була передана від 8 серпня 1953 р. 4-му (Таємноно-політичному) управлінню МВС УРСР (з березня 1954 р. – 4-е управління КДБ при РМ УРСР), яке проіснувало до 9 березня 1960 р. (4-е Управління КДБ при РМ УРСР очолював генерал – майор С. Крикун, а в 1957 р. за рішенням ЦК КПУ його начальником став партійний працівник Б. Шульженко).

До структури 4-го Управління націоналізму такі підрозділи належали:

- 1-й відділ: здійснював оперативні заходи проти бандерівської ОУН в Україні й закордоном;
- 2-й: протистояв мельниківцям, бульбівцям в УРСР та їхнім закордонним осередкам, Українській радикально-демократичній партії за кордоном;
- 3-й: вів оперативні ігри проти закордонних націоналістичних центрів;
- 4-й: розробляв колишніх учасників не комуністичних політичних партій;
- 5-й: розробка «антирадянських елементів» серед інтелігенції та молоді;
- 6-й: робота з «церковниками і сектантами»;
- 7-й: перлюстрував кореспонденцію в інтересах оперативних відділів;
- слідче та облікове відділення .

Отже, зазначене Управління виконувало, по суті, функції політичної поліції, згодом від 1967 р. ці обов'язки покладено на 5-е Управління КДБ.

Відповідно, на місцях, в регіонах 4-ті відділи створювали в складі УМВС, УКДБ. Зокрема, в складі 4-го відділу УМВС у Львівській області (1953р.) 1-е відділення займалося розробкою провідників підпілля, перехопленням його каналів зв'язку із зарубіжними націоналістичними центрами; 2-е – опікувалося ліквідацією осередків озброєного підпілля та розшуком емісарів-парашутистів; 3-е розробляло мельниківців та членів інші націонал-патріотичних організацій. Крім, того існували відділення слідства, зв'язку, облікове (всього 10 відділень).

Водночас, органи міліції також виконували обов'язки й з організації дорожнього руху. Ця важлива функція була покладена на Державну автомобільну інспекцію (ДАІ) та відділи вуличного руху, звісно, в тих містах де вони були створені. Відтак, зниження аварійності на транспорті, контроль за його раціональним використанням, нагляд за виконанням правил дорожнього руху, виховна робота серед пішоходів та водіїв, облік автодорожніх пригод, проведення заходів щодо попередження

аварій та травматизму пішоходів – були їх основними завданнями. Слід зазначити, що тільки в 1949 р. працівники ДАІ УРСР провели більш як 150 тис. лекцій для семи мільйонів осіб, серед яких були працівники автогосподарств, водії та представники громадськості. Зокрема, було організовано 2396 радіопередач, за участю працівників міліції, де розглядали питання щодо попередження аварійності на транспорті та популярно роз'яснювали правила дорожнього руху. Велика користь була і від залучення представників громадськості, адже на шляхах республіки працювали 2529 громадських інспекторів.

Разом з тим, на початок 1953 р. у ряді областей УРСР зростає кількість вчинених злочинів по всіх видах. Це пояснювалося тим, що в різних місцевостях не завжди правильно застосовували Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р. «Про амністію». Як відомо на волю відпускалися, зокрема, особливо небезпечні злочинці, котрі не стали на шлях виправлення. Проте основною причиною зростання злочинності вважалася незадовільна організація роботи органів міліції на місцях.

12 березня 1953 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про основні завдання МВС», у якій зокрема, підкреслювалися і основні недоліки в діяльності органів міліції. У постанові вказувалось про те, що в органах міліції спостерігаються численні факти порушення законності, свавілля, необґрунтованих арештів і затримань громадян, має місце факти вчинення злочинів серед особового складу.

Міліція, як орган держави, не користувалася повагою серед населення, не спиралася на підтримку громадськості. Ці недоліки у діяльності міліції пояснювались, передусім, незадовільною роботою з кадрами.

За рішенням компартії апарати міліції, щоб виправити таке становище, повинні були посилити боротьбу зі злочинністю, особливо з такими злочинами, як розкрадання державної власності, спекуляція, хуліганство, поліпшити виховну роботу, дисципліну серед працівників, зміцнити особовий склад добре підготовленими кадрами, викоринити факти порушення «соціалістичної (радянської)» законності, підвищити культуру

в роботі, створити навколо органів міліції широкий актив громадськості, добровільних помічників.

Відтак уже у жовтні 1954 р., виступаючи на республіканській нараді оперативно-начальницького складу органів міліції, міністр внутрішніх справ УРСР Т. А. Строкач наголосив на тому, що вже було зроблено співробітниками міліції. Так, за 9 місяців 1954 р. злочинність в УРСР порівняно з таким же періодом 1953 р. скоротилася на 12,2%, було попереджено 6,3% від усіх зареєстрованих злочинів. Спеціально підібраними і підготовленими кадрами поповнювалися органи міліції найбільших промислових областей України. Зміцненню лав міліції сприяло звільнення таких співробітників, котрі не відповідали своєму призначенню, тобто проводились своєрідні «чистки». Кількість відмінників служби в органах міліції досягла за цей період 8 тис., багатьох із них нагороджено значком «Відмінник міліції» та медаллю «За відмінну службу з охорони громадського порядку». Слід зазначити, що нагрудний значок «Відмінник міліції» було засновано у 1953 р., для нагородження осіб рядового, сержантського та начальницького складу міліції, які відзначились у боротьбі зі злочинністю, у виконанні складних завдань з охорони «соціалістичної» власності та громадського порядку. Водночас медаллю «За відмінну службу з охорони громадського порядку», яка була заснована Указом Президії Верховної Ради СРСР від 1 листопада 1950 р., нагороджувались представники рядового, начальницького складу міліції та органів охорони громадського порядку; рядового, сержантського та офіцерського складу внутрішніх військ, внутрішньої та конвойної охорони; члени добровільних народних дружин (ДНД).

У своїй професійній діяльності співробітники міліції постійно удосконалювали оперативну майстерність, вишукували нові ефективні тактичні прийоми і форми роботи. Успішно діяли створені оперативно-розшукові групи (ОРГ), до складу яких входили оперативні співробітники карного розшуку (старший групи), дільничний уповноважений, міліціонери, а також найбільш активні, здатні до оперативної роботи члени бригад сприяння міліції (БСМ). Причому ОРГ члени були одягнені у цивільний одяг. Добре знаючи багатьох злочинців в обличчя,

вони затримували їх на базарах, вокзалах, у магазинах, громадському транспорті та інших місцях. Активна діяльність ОРГ сприяла значному скороченню кількості скоєних злочинів, особливо кишенькових крадіжок.

Покращувалось і технічне озброєння органів міліції. Вони отримали спеціальні службові автомобілі, мотоцикли, катера, засоби зв'язку, апаратуру для криміналістичних досліджень та іншу, необхідну для успішного виконання службових завдань, техніку.

У 1955 р. в УРСР уже було попереджено 4,4% злочинів від загальної кількості зареєстрованих (у 1954 р. – 3%). Серед попереджених злочинів – вбивства, грабежі, крадіжки. Найбільше попередили злочинів співробітники міліції Запорізької області – 14,3%, Києва – 11,7%, Дніпропетровська – 10,5%. Ці показники свідчать про напружену оперативно-профілактичну роботу, яка проводилась співробітниками міліції.

З 5 травня 1955 р. політвідділ Управління міліції МВС УРСР розпочав замість кількох обласних газет видавати єдину міліцейську газету «Радянський міліціонер», що значно сприяло розповсюдженню позитивного досвіду кращих органів та працівників міліції, вихованню молодих міліцейських кадрів на професійних традиціях.

Отже, необхідно глибоко і об'єктивно, з наукових позицій вивчати багатоманітний досвід історії радянської міліції, зокрема на теренах УРСР. Необхідно добре засвоїти історичні уроки тоталітарної доби, оскільки це одна з надійних запорук не повторити авторитарних сторінок в майбутньому. Власна історія переконує нас – єдиним доцільним шляхом ста більшого розвитку громадянського суспільства є злагода й національна консолідація. Отож ми маємо адекватно оцінювати і творчо використовувати історико-правовий досвід у правоохоронній сфері.

Оскільки в ст. 15 чинної Конституції України не передбачено обов'язкової ідеології, оцінювання складних моментів нашої спільної історії – особисте право громадянина. Все ж таки кожна неупереджена особистість має визнати, що здобуття 1991 р. суверенітету України стало втіленням основної

програмної мети національно-визвольного руху – відродження Української самостійної соборної держави. Попри все мета такої потрібної державницької ідеології – побудова правової, демократичної, соціальної, заможної і національної держави, розвинутого громадянського суспільства.

Міліція (незабаром поліція) в умовах реальної російської агресії, залишається правоохоронним органом з політичним та ідеологічним забарвленням, який самовіддано захищає українські національні інтереси, життя, права і свободи людини і громадянина та інші демократичні європейські цінності (стандарти).

---

1. Веденеєв Д. В. Повстанська Розвідка діє точно й відважно / Д. В. Веденеєв, Г. С. Биструхін // Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА (1940–1950-ті роки). – К.: КІС., 2006. – С. 561.

2. Веденеєв Д. В. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій (1945–1980-ті роки) / Д. В. Веденеєв, Г. С. Биструхін. – К.: К.С.І., 2007. – С. 568.

З. Б. Филипець,

здобувач кафедри економіки та економічної безпеки
економічного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Становлення та розвиток консалтингу в Україні зумовлені процесами ринкової трансформації економічної системи, реформуванням відносин власності. Поширення та розвиток консалтингу в Україні пов'язані, перш за все, з потребою швидкого впровадження в господарську практику нових теоретичних досягнень у сфері економіки та управління. За час розвитку професійні консалтингові компанії з невеликих аналітичних фірм, що мали вузьку спеціалізацію, перетворились на потужні

інформаційні центри, які пропонують раціональні та управлінські рішення.

До найважливіших причин стрімкого розвитку управлінського консультування та зростання попиту на консалтингові послуги на світовому ринку відносять наступні [1, с. 15]:

1. Загальну тенденцію глобалізації бізнесу, яка однаково сприяє попиту на консалтингові послуги і серед транснаціональних корпорацій, що захоплюють нові ринки, і серед щойно створених компаній, які сподіваються позиціонуватися на світовому ринку.

2. Можливість використання ідей і таланту консультанта в якості конкурентної переваги у ринковій боротьбі.

3. Необхідність впровадження інформаційних технологій, які дозволяють значно підвищити продуктивність діяльності компанії.

У процесі господарської діяльності, незалежно від етапу життєвого циклу, перед підприємством постають різноманітні проблеми, наслідком яких може бути погіршення фінансово-економічних показників: платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності.

Сучасні економічні відносини, ринкові пріоритети, конкурентний характер, зокрема в Україні, з приводу обмежених ресурсів об'єктивно змушують ставити питання про такий їхній економічний розподіл, який дав би можливість як найефективніше їх використовувати, максимізувати прибуток, отриманий у результаті будь-якого виду економічної діяльності. Сьогодні саме інформація як ресурс може використовуватися будь-яким суб'єктом господарювання, який нею володіє, вона може і додатково мобілізуватися завдяки використанню сучасних форм її мобілізації, однією з яких є, по суті, консалтинг.

У світі спостерігається стійкий зріст попиту на управлінське консультування. Він виникає у всіх галузях людської діяльності й в організаціях усіх типів, тому що всі знаходяться під зростаючим економічним і соціальним тиском. Попит зумовлений також зростом рівня складності керування, підвищенням комерційного і технічного ризику, ефективністю дій конкурентів, необхідністю одержання критичної оцінки

незалежним висококваліфікованим фахівцем з удосконалення діяльності з метою підвищення її ефективності.

Досліджуючи причини достатньо низьких темпів розвитку українського консалтингового ринку, серед стримуючих факторів його розвитку є відсутність нормативно-правової бази регулювання консалтингової діяльності, детально українського класифікатора консультаційних послуг, ефективно діючого професійного об'єднання консультантів. Недостатність достовірної інформації про ринок консалтингових послуг не тільки створює умови для недоброякісної конкуренції, але не дозволяє потенційним споживачам орієнтуватися на цьому ринку.

Національний ринок консалтингових послуг характерний значним потенціалом, але водночас – чималим переліком проблем у розвитку:

- складність оцінки потенціалу ринку через його непрозорість;
- не відрегульована нормативно-правова база, відсутність державного регулювання ринку консалтингових послуг;
- наявність у бізнесменів стереотипів щодо цінності послуг консультантів;
- відсутність ліцензування консалтингової діяльності;
- неструктурованість, диспропорційність попиту в різних сегментах;
- наявність вільних ніш на ринку, водночас – різке загострення конкуренції в окремих його сегментах;
- процвітання недобросовісної конкуренції;
- необхідність подолання недовіри і побоювань щодо збереження конфіденційності;
- відсутність досвіду співпраці з консультантами;
- психологічні бар'єри;
- нехватка кваліфікованих спеціалістів;
- відсутність професійної підготовки консультантів на території України;
- низка зорієнтованість ринку на потреби клієнтів;
- використання методик, не пристосованих до ринку консалтингових послуг;

- низька платоспроможність клієнтів та небажання платити за «невідчутні» послуги;
- сумніви до якості консалтингових послуг.

Видів консалтингових послуг є достатньо багатою Найбільш використовуваними є: управлінський, фінансовий, інвестиційний, юридичний, IT-консалтинг, маркетинговий. Так само багато консалтингових компаній надають при потребі консультації з питань ведення бухгалтерії, аудиту.

Розглянувши найвикористовуваніші види консалтингу, нами був запропонований новий вид консалтингових послуг, такий як науково-технічний консалтинг який б вирішував проблеми інвестиційної, інтелектуальної та науково-технічної безпеки.

В умовах прискореного науково-технічного процесу, на різних стадіях економічного розвитку наукового, інноваційного і технологічного продукту, повинно розглядатись не як окремий технологічний цикл, а як єдиний взаємозв'язаний і взаємообумовлений – інноваційний процес. Для реалізації якого потрібно, більш складна ніж виробнича чи індустріальна система, яка б відповідала вимогам безперешкодного просування ноу-хау, нововведень з сфери науки в сферу виробництва. Цей складний процес могли б взяти на себе висококваліфіковані кадри, які відібрані для роботи у консалтингових компаніях.

Впроваджуючи науково-технічні й інтелектуальні аспекти в діяльність організації, консалтингова компанія повинна проаналізувати і запобігти усім реальним загрозам, при цьому залишаючи підприємство-замовника інвестиційно привабливим.

В інноваційному потенціалі держави важливою складовою є науково-технічний потенціал, який являє собою сукупність ресурсів і можливостей сфери науки ефективно вирішувати завдання соціально-економічного розвитку країни.

Аналізуючи вимоги для забезпечення і впровадження науково-технологічної безпеки держави постає проблема здатності вітчизняних консалтингових компаній будуть надавати наукомісткі інформаційні послуги.

Консалтинг як вид економічної діяльності виник в Україні в кінці 90-х років. Формування і розвиток консалтингового сектору в Україні спричинено процесами трансформації економічної системи. Поступовий розвиток вітчизняного бізнесу, вихід на міжнародний ринок, прагнення до досягнення рис цивілізованої діяльності потребує відповідної професіоналізації. Перші консалтингові організації виникли стихійно, з основною цілю – підготовка підприємств до приватизації. Періодом зародження українського ринку консалтингової послуг можна вважати 1990 рік. У цей час відкривалися представництва іноземних компаній, таких як Arthur Andersen, Baker & mckenzie, Barents Group, Coopers & lybrand, Deloitte & touche, Ernst & young, KPMG, Price Water house Coopers, Roland Berger & partners. Ці компанії вийшли на ринок як реалізатори проектів, які фінансувалися міжнародними організаціями.

Досліджуючи розвиток консалтингу в Україні і інших країнах, ми дійшли висновку, що консалтинговий бізнес залежний від стану економіки і можливостей малого і середнього бізнесу розширювати свої потужності. Під час економічного зростання є потреба в різних видах консалтингових послуг, що стимулює розширення видів консалтингових послуг, бо під час спаду економіки будь якої держави консалтингові послуги зводяться до антикризових, управлінських і фінансових. Прагнення України до вступу в ЄС, спонукає будувати економіку країни бути науково, інтелектуально та інвестиційно привабливими. Тому основним завданням консалтингу полягає в аналізі, визначенні перспектив розвитку і використанні науково-технологічних і організаційно-економічних рішень для підприємств з забезпеченням економічної безпеки держави.

---

1. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності / В. А. Верба, Т. І. Решетняк. – К.: КНЕУ, 2000. – 244 с.

2. Ринок консультаційних послуг в Україні. Дослідження ІКГ «Астарта-Таніт», підготоване на замовлення Програми ділових консультацій ЕБРР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://issuu.com>.

3. Європейська федерація консультантів по управлінню FEACO. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feaco.org/>

О. Ю. Фонарюк,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Країни західної демократії пройшли довгий суперечливий шлях свого цивілізаційного розвитку, що і позначається на особливостях кримінального законодавства цих країн.

Виходячи з філософсько-правового аналізу формування поняття злочину, яке є центральною категорією кримінального права очевидним є той факт, що у світі немає якогось ідеального зразкового кримінального законодавства, як і немає однозначного визначення поняття злочину. І справа тут не в дефініціях, не в тому, що в одних країнах в Кримінальному кодексі закріплено це поняття (ст. 10 КК Іспанії, § 12 КК ФРН, ст. 14 КК РФ, штатів США Каліфорнія, Айдахо, Нью-Йорк), в той час як в інших країнах воно відсутнє (Англія, Франція, Японія та інші), а в тому, що їх різнять історико-національні традиції системи кримінально-правових відносин, а також у змісті суспільних цінностей, які охороняє кримінальний закон.

Незважаючи на те, що кожна країна має своє кримінальне законодавство, позначене національними традиціями і належністю до певної юридично-правової сім'ї, кримінальні законодавства різних країн все ж таки «перегукуються» між собою. Якщо говорити про спільне і відмінне в кримінальному законодавстві різних країн, то звертає на себе увагу різниця національно-традиційних його джерел. Спільним для всіх країн є те, що, як правило, кримінальний закон тісно пов'язаний з Основним Законом (Конституцією) цих країн, з тими принципами, які декларуються в ньому.

Прийняття нової Конституції призводить до кардинальних реформ кримінального закону. Тобто, зміна економічних, соціально-політичних умов у суспільстві відображається і у кримінальному законодавстві.

Подібна практика творення кримінального закону відсутня у багатьох зарубіжних країнах, а тому, звичайно, виходячи з західної кримінально-правової традиції ці поняття далеко не тотожні. Це стає очевидним, якщо врахувати, що Англія й досі немає Кримінального кодексу, а намагання з 1833 року декілька разів його створити, не мали успіху. Лише у 1989 році Підкомітетом з кримінального права Співки державних викладачів права створено проект Кримінального кодексу, якому притаманні намагання авторів «зробити кримінальне право доступним, зрозумілим, послідовним і визначеним» [1, с. 14]. Характерним для проекту є те, що він не вносить якихось нових законів, а лише систематизує норми загального (прецедентного), статутного права легійованого законодавства.

Або ж у Франції, класичній країні континентальної системи права, крім Кримінального кодексу, є й інші Кодекси, в яких містяться положення кримінально-правового характеру. Так, відповідальність за транспортні злочини передбачена нормами Дорожнього кодексу, за злочини в сфері землекористування – Сільським кодексом, за злочини, пов'язані з медичним обслуговуванням – Кодексом публічної охорони здоров'я і т. д. У ФРН, крім кодифікованих норм Кримінального кодексу, діє понад 30 головних доповнюючих законів, в зв'язку з чим створюється так зване доповнюче кримінальне право (Nabenstrafrecht). Крім того діє понад 1000 некодифікованих кримінальних законів, які мають рівну силу з нормами Кримінального кодексу і лише деякі з них вміщені в додатку до Кримінального кодексу. Причому доповнюючі закони за стилем побудовані подібно до Кримінального кодексу. Наприклад, закон про суд у справах молоді в редакції 1974 року є своєрідним Кримінальним кодексом для неповнолітніх і молоді. В ньому є своя загальна частина, де розкривається сфера дії закону (перший і другий розділи – «сфера дії закону» і «неповнолітні») і своя особлива частина з трьох розділів, де передбачені виховні заходи, покарання і особливі приписи для солдатів бундесверу.

Подібна картина співвідношення кримінального закону і Кримінального кодексу характерна для Японії і США. В Японії

Кримінальний кодекс «кей-хо» відрізняється від кримінального закону «хо-тен» тим, що останній передбачає поняття кримінального права і кримінального законодавства. Лише в окремих європейських країнах (Італія, Данія та ін.) єдиним джерелом кримінальної відповідальності є Кримінальний кодекс з відповідними додатками.

Найбільшою архаїчністю позначається кримінальне законодавство Англії, а також країн англо-саксонської правової сім'ї. Ще й нині в Англії діють деякі приписи законодавства з XII століття. А тому для кримінального права Англії, як і запозичених у неї кримінально-правових норм США, характерна відсутність єдиного нормативного (зафіксованого в нормативних актах) або доктринального (теоретичного визначення) поняття злочину. Як різнобій і послідовність кримінально-правових актів США визначається різноманітністю виокремлених правових систем штатів. Визначення злочину в Англії і США, як правило, формулюється в судових рішеннях у конкретних справах або ж у юридично-літературних джерелах, що проаналізуємо нижче. А що стосується консервативності кримінальних законів, то покажемо те, що для всіх країн Західної Європи кримінальні кодекси вбирали в себе ідеї класичної школи кримінального права, а потім соціологічної школи і теорії «нового соціального захисту». Тобто, всі кримінальні кодекси мають в своїй основі філософсько-теоретичне підґрунтя, а з цим пов'язане і реформаторство кримінальних кодексів, і їх спадкоємство залежно від модернізації або новизни філософсько-правових ідей.

Так, у Франції лише 1995 року був прийнятий новий Кримінальний кодекс, а до цього понад 180 років діяв Кодекс Наполеона (1810 р.). При цьому в нього постійно вносились зміни підзаконними актами, які мали силу закону та йменувались то декретами, то ордонансами, то декретами-законами. Відбулися чотири великі реформи Кримінального-кодексу – в 1832, 1863, 1958–1960 рр. і на початку 1980-х років. Спільним з Англією для Франції є поєднання його з Кримінально-процесуальним кодексом як джерела кримінального права, оскільки навіть ряд питань інституту Загальної частини Кри-

мінального кодексу регулюється саме там, а не в Кримінальному кодексі. Так, наприклад, в Кримінально-процесуальному кодексі Франції визначається співвідношення між розміром штрафу і строком тюремного ув'язнення, яке застосовується у випадку невиконання штрафу, регулюється умовне засудження і умовне звільнення, вказуються деякі цілі покарання [2, с. 182].

У ФРН діє Кримінальний кодекс з 1871 року, відомий як «Кримінальне уложення Германської Імперії 1871 року», яке засновувалось на філософії І. Канта і Г. Гегеля. Кримінальне уложення сприйняло ідеї класичної школи кримінального права з його теорією психологічної вини і свободи волі, з об'єктивними підставами кримінальної відповідальності за заподіяну шкоду правому благу, з концепцією покарання як відплати за зло [3, с. 365.]. Прийняття у 1949 році Конституції ФРН, яка в основному проголосила вищезазначені принципи кримінального права, призвело до опублікування в 1953 році нової редакції Кримінального кодексу. В подальшому кримінальне законодавство реформувалось десять разів. Основний напрям цих реформ був висловлений в 1966 році професорами кримінального права ФРН і Швейцарії в так званому Альтернативному проєкті Загальної частини Кримінального кодексу, де названо чотири основних цілі кримінальної політики: 1) досягнення цілей ресоціалізації злочинців на раціональних началах (принцип «nultimaratio»); 2) деморалізація кримінального права, яке виходило б не з етичних оцінок, а із конкретної загрози дій соціальному правопорядку; 3) лібералізація; 4) гуманізація кримінального права [2, с. 214].

В Іспанії в основі чинного кримінального законодавства і прийнятого в 1995 році нового Кримінального кодексу лежать ідеї класичної школи кримінального права, зафіксовані в Кримінальному кодексі 1848 року, хоча цей текст піддавався змінам і доповненням вісім разів. Характерною особливістю іспанського Кримінального кодексу є намагання його авторів включити в Кримінальний кодекс основний масив кримінально-правових заборон, прагнення їх «універсалізувати», що суттєво відрізняє цей Кодекс від більшості західних його аналогів.

І в той же час у «викладенні мотивів» автори Кодексу вказують на необхідність практичної апробації деяких кримінальних норм поточним законодавством, щоб подальше кодифікування врахувало його життєздатність. Інакше кажучи, Кримінальний кодекс Іспанії яскраво відображає романо-германську традицію кримінального правотворення з акцентами на стабільність і вказівками на перспективу його реформування. Для теоретиків українського кримінального законодавства є достатньо, слушним зауваження у вступній статті до Кримінального кодексу Іспанії, де «лунає» заклик до співробітництва всіх політичних сил і всіх громадян для реалізацій приписів Кримінального кодексу, оскільки «все суспільство повинне його прийняти» [4, с. 10].

---

1. Преступление и наказание в Англии, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 14.

2. Уголовное право буржуазных стран: Общая часть. Сб. законодательных актов / под ред. А. Н. Игнатова и И. Д. Козочкина. – М.: УДН, 1990. – С. 182, 214.

3. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Ин-т международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2001. – С. 365.

4. Уголовный Кодекс Испании / пер. с исп под ред. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. – М.: Зерцало, 1998. – С. 10.

Ю. М. Францішкевич,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології ФПФПС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОЛЮБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ОЗНАКА СКЛАДЕНОГО ЗЛОЧИНУ

Один з найважливіших аспектів кримінально-правової кваліфікації злочинів, полягає у визначенні об'єкта посягання. Встановлення останнього не рідко ускладнюється у випадках

коли злочин заподіює шкоду не одному, а одразу декільком об'єктам. Викладене має місце у випадку складеного злочину. Складений злочин завжди посягає на два об'єкти[8,323]. У багатьох джерелах вказана ознака позиціонується як істотна при визначенні змісту поняття складеного злочину. Це подекуди призводить до ототожнення двооб'єктних та складених злочинів [7, с. 115]. Останнє видається не припустимим і зумовлює потребу зупинитись на окремих аспектах поліоб'єктності складеного злочину. З одного боку, вказана ознака дозволяє відмежувати складений злочин, як різновид складних одиничних злочинів від простого одиничного злочину. Оскільки, простий одиничний злочин характеризується тим, що посягає на один об'єкт, вчиняється одним діянням (дією чи бездіяльністю), призводить до одного наслідку, в рамках однієї форми вини. З іншого боку, наявність декількох об'єктів не є визначальною для констатації наявності складеного злочину і у кожному конкретному випадку потребує окремого аналізу. Оскільки: 1) не всі двооб'єктні злочини є складеними. Якщо в рамках одного складу злочину є два об'єкти, однак посягання хоча б на один з них не передбачено самостійною статтею (частиною статті) КК України, про складений злочин не може бути мови. До прикладу, статтею 271 КК України передбачено відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого [2, с. 105]. Вказаний злочин включає у себе два об'єкти: конституційне право особи на безпечні умови праці, а також здоров'я особи. Однак, не належить до складених, оскільки порушення правил безпеки праці не є злочином і не передбачає кримінальної відповідальності у випадку якщо не настали визначені кримінальним кодексом наслідки; 2) двооб'єктність не може вважатись ознакою виключно складеного злочину, оскільки заподіяння шкоди одразу декільком об'єктам має місце і при сукупності злочинів. Це в свою чергу призводить до труднощів при відмежуванні одиничного складеного злочину від множинності злочинів. Вирішення даної проблеми вбачається у з'ясуванні

не лише кількісної, а й якісної характеристики об'єктів, що має встановлюватись у кожному конкретному випадку при кваліфікації. Так: 1) двооб'єктність у сукупності, завжди передбачає наявність двох основних (рівнозначних) об'єктів; 2) двооб'єктність складеного злочину, завжди передбачає певне співвідношення останніх, (її ще називають конкуренцією безпосередніх об'єктів) [4,185]. Тобто, у рамках одного складу виділяються основний безпосередній, та додатковий об'єкти, посягання на які завжди кваліфікуються за однією статтею (частиною статті) КК. Викладене дозволяє зробити висновок, відповідно до якого: якщо у скоєному можна виділити два основних об'єкти – має місце сукупність злочинів, у випадку коли все вчинене передбачає посягання, на декілька об'єктів, а основним є тільки один (інші – додаткові), має місце складений злочин. Варто зазначити, що на практиці визначення основного об'єкта, супроводжується певними труднощами. Це першочергово зумовлено неоднозначним трактуванням того, що саме слід розуміти під основним безпосереднім об'єктом. У доктрині кримінального права запропоновано одразу декілька концепцій, щодо можливості визначення останнього, які суттєво відрізняються між собою. Перша позиція проявляється у тезі відповідно до якої: «основним безпосереднім об'єктом злочину виступають ті суспільні відносини з метою охорони яких видається відповідна норма і заподіяння шкоди яким становить соціальну сутність даного злочину. Заподіяння шкоди у сфері додаткового, другорядного об'єкта відсувається на другий план, але з уваги такі наслідки злочину не випускаються» [4,187]. Другий підхід полягає у виборі більш цінного, з точки зору суспільних відносин, соціального блага, що відповідно і визнаватиметься основним об'єктом [5,81;3,60-61]. Нарядчи з висловленим можна погодитись у повній мірі. Адже, незалежно від наявних у доктрині кримінального права теорій та класифікацій об'єктів (по «вертикалі», чи «горизонталі»), злочин за своїм змістом завжди залишається перш за все явищем соціальним, соціальна сутність якого виходить за межі об'єкта посягання і не вичерпується останнім. До того ж, викладене певною мірою нівелює значення додаткового об'єкта, якому

також заподіюється шкода. Більше того, у ряді випадків, заподіяння шкоди саме додатковому об'єкту є єдиноможливим способом нанесення шкоди основному об'єкту злочину. Щодо другої тези, то вона, також, здебільшого носить теоретичний характер і не узгоджується з чинним КК України. У відповідності до ч. 1 ст. 3 і ст. 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 4–9]. Зрозуміло, що згідно з даними нормами, найвищою соціальною цінністю є саме життя людини. Разом із тим, відповідно до конструкції Кримінального кодексу України, існує чимало злочинів, в яких життя людини є додатковим об'єктом, а основним об'єктом є інші суспільні відносини (наприклад ст. 112, ч. 3 ст. 386 КК України, тощо). Так, якщо розглядати розбій, як конкретний приклад складеного одиничного злочину, в контексті викладеного, перевагу слід віддати здоров'ю особи, над правом власності, як основного об'єкту даного посягання. Однак, вказана норма перш за все спрямована на захист суспільних відносин, що виникають з приводу права власності [2, с. 42, 68–69, 110–111].

Відповідно до інших концепцій наявних у доктрині кримінального права значимість об'єкта злочину можна встановити виходячи з:

- 1) аналізу санкції злочину;
- 2) аналізу об'єму і характеру наслідків злочину;
- 3) способу вчинення злочину.

Кожна з наведених позицій має слушні моменти, що у тій чи іншій мірі дозволяє погодитись з ними. Так, об'єкт посягання безумовно впливає на формування санкцій, відображає ступінь суспільної небезпеки злочину. До того ж на сьогодні метод співставлення санкцій використовується при відмежуванні множинності та одиничного злочину. Поруч з цим варто зазначити, що санкція, як форма реакції держави на вчинений злочин (суспільно-небезпечну поведінку конкретної особи) не може визначатись виключно об'єктом злочину. Вона повинна відображати сумарну правову оцінку вчиненого, з врахуванням змісту усієї диспозиції статті, якою передбачений

злочин, усіх основних та додаткових кваліфікуючих або пом'якшуючих відповідальність обставин. Наслідки злочину слугують найбільш повним відображенням небезпечності діяння, що проявляється у заподіянні шкоди конкретному об'єкту і разом з цим визначають місце останнього. Втім, нерідко саме невизначений характер наслідків, їх об'єму у рамках конкретних диспозицій, і належність до оціночних категорій, ускладнює визначення того, скільком об'єктам заподіяна шкода, і скільки злочинів має місце у діях особи – один чи декілька. Звичайно, у ряді випадків встановлення способу вчинення злочину, дозволяє виявити основний і безпосередній об'єкти. Однак, останнє не можливе без встановлення суб'єктивних аспектів злочину. Оскільки, саме вони дають можливість зрозуміти сутність діяння, до прикладу з'ясувати роль насильства у так званих насильницьких злочинах, чи застосовується воно, як спосіб вчинення основного діяння, чи має самостійний характер. Безумовно, кожна з приведених позицій має право на існування.

На нашу думку, при визначенні основного та додаткового об'єктів посягання, у рамках конкретного складу, і тим самим відмежування сукупності злочинів і складеного одиничного злочину слід в першу чергу враховувати наступні аспекти:

1) наявність взаємозв'язку між родовим та основним безпосереднім об'єктом, що завжди повинні перебувати в одній площині;

2) визначення суб'єктивного ставлення особи до вчиненого нею діяння.

Так, найбільш правильно і прийнятною видається позиція, відповідно до якої визначальне значення при відмежуванні складеного злочину та сукупності злочинів і відповідно, з'ясування ролі об'єктів, належить спрямованості умислу суб'єкта злочину. «За спрямованістю умислу особи можна визначити якому об'єкту винний хотів насамперед спричинити шкоду, а який з об'єктів виступає в ролі додаткового» [6, с. 135].

Викладене дозволяє зробити наступні висновки: наявність декількох об'єктів посягання (так звана поліоб'єктність)

є важливою ознакою складеного злочину. Вона свідчить про підвищену суспільну небезпеку останнього.

Однак, не може вважатись виключною (істотною) ознакою складеного злочину. Наявність двох об'єктів не завжди є підставою для кваліфікації вчиненого за правилами складеного злочину, оскільки не всі двооб'єктні злочини є складеними.

Злочини з «двома об'єктами» і «складені злочини» схожі лише за формою прояву, однак не співпадають за змістом і суттю. Отож, їх не можна ототожнювати.

Багатооб'єктність притаманна і сукупності злочинів (як формі множинності), що ускладнює її відмежування від складеного одиничного злочину. Останнє, повинно здійснюватися виходячи із співвідношення об'єктів у кожному конкретному випадку кваліфікації вчиненого, з врахуванням наведених концепцій, визначення основних та додаткових об'єктів злочину.

---

1. Конституція України з порівняльним викладом статей, змінених конституційною реформою / упор. Ковальчук Є. О. –Харків: Бурун Книга, 2006. – 72 с.

2. Кримінальний Кодекс України: текст відповідає офіц. станом на 1 жовтня 2012р. // Офіційне видання. – К.: Національний книжковий проект, 2012. – 176 с.

3. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. – М.: Юрид. лит.-ра, 1975. – 184с.

4. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія/ М. Й. Коржанський; Юридична академія МВС України. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.

5. Коржанський Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – 248 с.

6. Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів: монографія/ Т. І. Созанський. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 240с.

7. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 364 с.

8. Уголовное право на современном этапе: проблемы преступления и наказания / Н. А. Беляев и др.; под ред. Н. А. Беляева, В. В. Орехова; Санктпетербургский государственный университет. – 605 с.

О. С. Фрицька,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА

Світова практика демократичного державотворення переконує в тому, що право на свободу думки і слова, на вільне виявлення своїх поглядів і переконань є однією з фундаментальних основ розбудови демократичної, правової держави і громадянського суспільства.

Як показує досвід, забезпечення вільного вираження особою своїх поглядів та переконань свідчить про рівень розвитку демократії у суспільстві, адже у разі відсутності свободи слова про демократію говорити недоцільно.

Держава, у свою чергу, покликана забезпечити дієвий механізм реалізації вищезгаданого права та налагодити систему його захисту. Одним із перших кроків у цьому напрямі є законодавче забезпечення.

Право на свободу думки і слова історично виникло як інструмент забезпечення поінформованості населення.

Як зазначається у вітчизняній літературі перші спроби реалізувати право на свободу слова пов'язані з діяльністю чиновників у Китаї у VII ст. Під час свого правління імператор Тайцзун (627–649 рр.) запровадив «імператорський цензорат» – особливу групу високоосвічених «вчених чиновників», в обов'язки яких входив не лише облік розпоряджень та листування чиновників, але й критика уряду, в тому числі й самого імператора. За відсутністю засобів масової інформації цензорат в Китаї певною мірою виконував роль преси [1, с. 11]. Зрозуміло, що така позиція належала обмеженому колу осіб і пересічним підданам таких прав не надавали.

Впродовж історії народи різних держав були змушені виборювати свої права, у тому числі і право на свободу думки і слова. Переломним етапом в історії еволюції прав та свобод

стало минуле століття. Питання їхньої реалізації та захисту глобально поставила перед собою світова громадськість. Створення Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інших міжнародних організацій сприяло нормативному закріпленню основоположних прав та свобод людини на міжнародному рівні. Право на свободу думки та слова винятком не стало, що свідчить про неабияку значущість даного явища у світлі розвитку демократії.

Одним із основоположних актів, що закріпив право на свободу слова, стала Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. У статті 19 вказується, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [2]. Право на свободу вираження поглядів також закріплено у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

Основний Закон – Конституція України у статті 34 гласить, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. При цьому варто наголосити, що розуміння наведеного положення сприймається у більшості випадків у контексті саме вираження поглядів. Тобто, як зазначає К. О. Настеченко, «увага приділяється саме визначенню поняттєвого смислу «свободи слова», при цьому оминається смисл «свобода думки», який невід'ємно пов'язаний зі свободою слова, як такий, що йому передує, визначає та зумовлює» [3]. На думку Т. І. Печончика, «свободу слова» слід розуміти як структуру, що включає в себе наявність певних смислів, зокрема демократичної свободи, права публічно висловлюватися, вільно поширювати інформацію, можливість одержувати, зберігати та використовувати інформацію наявності певних обмежень у поширенні інформації, неприпустимості цензури» [4, с. 8].

Погоджуємося із К. О. Настечко, яка наголошує, що «свобода думки» включає в себе можливість вільного міркування про різні суб'єкти, об'єкти, явища життя, відносини та інше,

яке відбувається на підставі уявлень та переконань людини, її освіти, психологічного стану та середовища, в якому вона живе [3].

Думка не завжди стає словом. Це залежить від бажання людини висловлювати цю думку, чи ні. У певних ситуаціях особа може бути змушена висловлювати або не висловлювати власну думку не з своєї власної волі, а з примусу. Це слід розцінювати як порушення права на свободу слова, однак – не думки. З даного контексту випливає запитання, а чи можна взагалі порушити право людини на свободу думки. Видається, що співвідношення понять «свобода слова» і «свобода думки» потребує ґрунтовного аналізу.

Свободу думки і слова, вільне вираження поглядів та переконань можна розглядати у двох аспектах:

1) особистому – коли людина сама від власного імені, на підставі власних уявлень та переконань певним чином висловлює свою думку, доносячи її до громадськості;

2) журналістському – об'єктивному висвітленню подій та явищ працівниками ЗМІ.

Частина 2 статті 34 Конституції України говорить про те, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [5]. Саме за допомогою ЗМІ відбувається постійний потік інформації, що сприяє у забезпеченні реалізації даного конституційного положення.

Доповненням до Основного Закону в контексті регулювання інформаційних відносин слугує Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року. Цей нормативний акт і визначає основні принципи вказаних відносин, а саме: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; об'єктивність, вірогідність інформації; повнота і точність інформації; законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

Згадані вище принципи дозволяють відмежувати свободу слова від всездозволеності. Остання у свою чергу характеризується відсутністю у соціальній свідомості пріоритету національних інтересів та інтересів інших членів суспільства.

Конституція України у ч. 3 ст. 34 вказує, що здійснення права на свободу думки і слова, вільного вираження своїх поглядів та переконань, право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [5]. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про інформацію» реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [6].

Такі обмеження в жодному разі не можуть розцінюватися як порушення конституційного права на свободу думки і слова. Навпаки, у разі невиконання зазначених нормативних вимог виникає підстава говорити про уседозволеність.

Реалізація особою права на свободу думки і слова, можливості отримання достовірної інформації нерідко є неповною в силу певних суб'єктивних причин. В державі немає чіткого та налагодженого механізму, який би забезпечував захист права людини на свободу думки і слова. Не зовсім чітко у законодавстві регламентовано відповідальність за порушення цього права. Зокрема Кримінальний кодекс передбачає відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів (ст. 171), однак про перешкоджання вільному вираженню поглядів людини (не працівників ЗМІ) там мова не йде. Однак, як нерідко показує практика, навіть ті норми, що передбачені в законодавстві, часто є декларативними, знову ж таки йдеться про відсутність механізму забезпечення та гарантування.

Відтак, підводячи висновки можна сказати, що свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів та переконань є одним із основоположних, закріплених у Конституції України та міжнародних нормативних актах прав людини. Воно гарантує особі можливість висловлення власних поглядів, і зі

зворотного боку, гарантує кожному можливість доступу до інформації.

Право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів та переконань закріплене у вітчизняному законодавстві, міжнародних нормативних актах. Однак відповідальність за порушення даних норм не є достатньо чітко регламентована. Держава повинна забезпечити, гарантувати та захищати ці права людини не лише на декларативному рівні, але й на практичному.

Разом із тим слід пам'ятати, що право на свободу думки та слова ні в якому разі не повинно порушувати інші права людини, призводити до уседозволеності, оскільки говорити про демократію, правову державу чи громадянське суспільство за даних умов неможливо.

---

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України: науково-практичний коментар / [Р. Головенко, Д. Котляр, О. Нестеренко, Т. Шевченко]. – К.: ГО «Фундація «Центр суспільних медіа», 2012. – 335 с.

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015>-04.11.2013.

3. Настеченко К. О. Право на свободу думки і слова в контексті євроінтеграції України / К. О. Настеченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/esp/2011_1/txts/Winners/Nastechko.pdf- 04.11.2013.

4. Печончик Т. І. Концепт «свобода слова» та його вербалізація в сучасному українському мас-медійному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Печончик. – К., 2010. – 20 с.

5. Конституція України від 28.06.1996 зі змінами, внесеними Законом України від 01.02.2011 № 2952-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>>04.11.2013.

6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> > 04.11.2013.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004>- 04.11.2013.

О. Л. Хлистун,
ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової
діяльності та спеціальної техніки ФПФПКМ
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ У ПРОТИДІЇ КВАРТИРНИМ КРАДІЖКАМ, УЧИНЕНИМ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Організовані форми злочинності є складним явищем, чинник політичної та економічної нестабільності у суспільстві.

Організовані злочинні формування модернізуються, змінюють свої види, виходять за межі національних кордонів однієї держави, набувають транскордонний і транснаціональний характер.

Сьогодні в Україні можна говорити про наявність професійної злочинності, її зрощеність з ешелонами влади, здійснення суттєвого контролю над господарчими суб'єктами. Організоване злочинне середовище інколи називають «п'ятою гілкою влади» у державі.

Злочинний світ і його представники завжди прагнули об'єднанню сил, зміцненню основ антигромадського образу життя, який примушував їх бути зухвалими, підступними, цинічними по відношенню до закону і його представників в обрізі правоохоронних органів, а також здійснювати заходи щодо уникнення кримінального покарання.

Злочинні групи, у діях яких містяться ознаки вчинення квартирних крадіжок відносяться до безпосередніх об'єктів оперативно-розшукової діяльності. У відношенні таких груп, за наявності достовірної інформації, отриманої в установленому законом порядку, яка потребує перевірки оперативно-розшуковим шляхом, можуть бути заведені оперативно – розшукові справи, у рамках яких здійснюються певні заходи ОРД,

а також використовуються необхідні оперативні й оперативно-технічні засоби [1].

В умовах високого динамізму політичних, соціальних і економічних процесів, ускладнення управління соціальними системами, ефективність організації оперативно-розшукової діяльності підрозділами карного розшуку у боротьбі з квартирними крадіжками значною мірою визначається глибиною і всебічністю аналізу оперативної обстановки та виробленням на її основі відповідних управлінських рішень.

У зв'язку з цим результативність діяльності вказаних підрозділів залежить не тільки від особистих ділових якостей і оперативно-технічної оснащеності співробітників, але і від ефективності системи інформаційно-аналітичного забезпечення.

А. П. Полежаєв, М. Ф. Савелій та М. Я. Швець вважають, що системою інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ є комплекс взаємопов'язаних методів, заходів і засобів (науково-методичних, соціально-політичних, техніко-економічних й організаційно-правового характеру), що реалізують створення й функціонування технології процесів збирання, переробки, зберігання, використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності органів внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю [2].

Я. Ю. Кондратьєв та В. Г. Хахановський зазначали, що під інформаційно-аналітичним забезпеченням діяльності оперативних підрозділів міліції слід розуміти консолідацію масивів інформації у вигляді баз і банків даних, упорядкування, систематизацію, а також перетворення оперативної інформації з виробництвом нових знань для прийняття управлінських рішень [3].

Основною метою системи інформаційного-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку у боротьбі з квартирними крадіжками є всебічна інформаційна підтримка практичної діяльності підрозділів карного розшуку на основі комплексу організаційних, нормативно-правових, технічних, програмних та інших заходів [4]. Для цього необхідним є створення інформаційної системи.

Основними завданнями функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення у боротьбі з квартирними крадіжками є:

- використання можливостей оперативного отримання у повному, автоматизованому та зручному для користування вигляді інформації співробітниками МВС України, для боротьби зі злочинами вчинені групою;

- збір, обробка та узагальнення оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, аналітичної, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуацій та прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності МВС;

- забезпечення динамічної та ефективної інформаційної взаємодії усіх структурних служб МВС, інших правоохоронних органів та державних установ;

- забезпечення захисту інформації.

На наш погляд, до компонентів інформаційної системи входять такі підсистеми:

- а) інформація, необхідна для виконання однієї або декількох функцій управління;

- б) персонал, що забезпечує функціонування інформаційної системи;

- в) організаційно-технічні засоби;

- г) методи і процедури збору, передачі, зберігання і перетворення інформації;

- г) комунікації, тобто напрями і процес обміну інформацією.

У сучасній практиці ОРД найбільш важливим завданням є забезпечення ефективної боротьби з квартирними крадіжками вчиненими організованими формами злочинної діяльності, у зв'язку з чим усю увагу необхідно приділити поступлення інформації у розгляді саме на злочинних групах, як первинної форми об'єднання злочинців.

З метою ефективної протидії квартирним крадіжкам вчинених в складі групи необхідно дослідити визначення та розмежування поняття «злочинна група», «організована злочинна група», «злочинне угруповання», «злочинне співтовариство» тощо.

Оперативно-розшуковими ходами щодо злочинів, які вчиняються організованими злочинними групами, необхідно скеровувати для отримання наступної інформації про:

1) груповий характер злочину (кількість учасників; їх участь у вчиненні злочинів; тривалість вчинення злочину групою);

2) організованість і стійкість злочинної групи (наявність ієрархії у групі; склад групи; планування групою злочинної діяльності; стабільність складу групи; підтримання дисципліни у групі; існування певних правил поведінки; застосування заходів заохочення і покарання у групі; чи мали місце випадки виходу з групи; причини такого виходу та ін.);

3) мета створення організованої злочинної групи (для вчинення яких злочинів створена група; хто є ініціатором створення групи; мета групи тощо);

4) визначальну злочинну діяльність групи (які основні напрями злочинної діяльності групи; у чому полягає основний злочинний бізнес; яким чином вчинювалися нетипові діяння злочинною групою; яким чином вчинювалися діяння допоміжного характеру: для забезпечення злочинного результату використовується зброя, підроблені документи та ін.);

5) озброєність злочинної групи (наявність вогнепальної, холодної зброї або зброї вибухової дії; чи всі учасники групи забезпечено зброєю; хто придбав зброю; яким чином вона використовується та ін.);

6) керівництво (лідерство) у злочинній групі (хто ініціює вчинення злочинів; хто планує діяльність групи та окремих дій; хто отримує найбільшу частину злочинних доходів; у кого найбільший злочинний досвід; хто здійснює вплив на інших членів групи, у чому він виявлявся тощо);

7) корумпованість із службовими особами владних структур (з якими владними структурами взаємодіють члени злочинної групи; чи існують зв'язки з працівниками правоохоронних органів; хто в групі відповідає за зв'язки із працівниками

владних структур; які засоби використовуються для корумпування службових осіб та ін.);

8) використання групою технічних засобів та транспорту (які технічні засоби використовують злочинці: комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, прилади нічного бачення; чи використовують транспорт підчас вчинення злочинів; кому належить техніка або транспорт; коли і за яких умов використовуються та ін.);

9) місце злочинної групи в організованій злочинній діяльності (чи взаємодіє злочинна група з іншими злочинними угрупованнями; характер стосунків з іншими групами; чи входить злочинна група у злочинну організацію; чи існують конфлікти, злочинні «розборки» з іншими групами тощо);

10) коло активних учасників злочинної групи (хто користується довірою лідера; хто добровільно ввійшов до групи; які функції активного учасника групи; хто впливає на інших учасників групи; чи мають судимість; чи підтримуються злочинські традиції та ін.).

---

1. Цветков О. Г. Організовані групи та злочинні організації як особливий об'єкт оперативно-розшукової діяльності. Правові і організаційно – процедурні основи здійснення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України. Загальна частина: навч. пос. / Б. І. Бараненко, Д. О. Бабічев, О. В. Бочковий, та ін. /; за ред. . А. В. Іщенко, Б. І. Бараненка. – Луганськ: Луг. держ. унів. внут. справ МВС ім. Е. О. Дідоренка. -2011- С. 98.

2. Полежаев А. П. Технические средства и системы управления в ОВД / А. П. Полежаев, М. Ф. Савслій, Н. Я. Швец // Учебное пособие. Ч. 2. – М.: Акад. МВД СССР. –1986. – 13 с.

3. Кондратьев Я. Ю. Нормативно-правова база інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів міліції / Я. Ю. Кондратьев, В. Г. Хахановський // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – № 3. – Ч. 2. – С. 53-59.

4. Єчкенко В. М. Інформаційне забезпечення взаємодії карного розшуку та міліції громадської безпеки з метою розкриття злочинів / В. М. Єчкенко. Науковий вісник Луганської академії внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 2004. – С. 161-166.

С.-І. М. Чмир,

курсант ФПФПКМ

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ);*

Г. М. Санагурська,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВА ДИТИНИ, НАД ЯКОЮ ВСТАНОВЛЕНО ОПІКУ АБО ПІКЛУВАННЯ

Найвищою соціальною цінністю в Україні та й у всьому світі визнаються життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека людини. А загальнонаціональним пріоритетом є охорона дитинства та реалізація прав дитини на життя, освіту, соціальний захист, охорону здоров'я та всебічний розвиток.

Метою цього дослідження є визначення питань опіки та усиновлення дітей, їхні права та обов'язки, які забезпечуються державою.

Це питання розглядало чимало дослідників таких як С. Пахман, А. Кристер, К. Левицький, П. Шекерик-Деників, Д. Азаревич, Ч. Н. Азімова, Д. В. Боброва, В. І. Борисова, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, Н. А. Д'ячкова, І. В. Жилінкова, О. С. Йоффе, О. Л. Нєвзгодіна.

Діти – перш за все. У всій діяльності, яка стосується дітей, першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дитини [1].

Охорона дитинства в Україні визнається загальнонаціональним пріоритетом і здійснюється з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток.

Основними законодавчими актами, що забезпечують втілення в життя поставленої мети є: Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Закон України «Про охорону дитинства», Сімейний кодекс України, Правила опіки та піклування тощо. При цьому Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Верховною Радою України 27 вересня 1991 року,

наголошує, що дитині для повного та гармонійного розвитку її особистості необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння [6].

Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського виховання, покладається на державу [2, ст. 52].

Згідно з чинним законодавством України сьогодні дітисироти і діти, позбавлені батьківського піклування, мають можливість потрапити у сім'ю шляхом їх усиновлення (удочеріння); влаштування під опіку (піклування) у сім'ю; влаштування до дитячого будинку сімейного типу; в прийомну сім'ю, а також влаштування дитини за договором про патронат.

Особливості встановлення опіки (піклування) над дітьми – громадянами України відповідно до Сімейного Кодексу опікуном (піклувальником) може бути тільки фізична особа, хоча функції опікунів можуть виконувати також дитячі заклади, заклади охорони здоров'я, а також самі органи опіки та піклування [5].

Метою встановлення опіки над повнолітньою недієздатною особою, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, є захист особистих немайнових і майнових прав та інтересів цієї особи [9].

Опікуна та піклувальника іноді називають особами, які замінюють батьків. Таке прирівняння їх до батьків є некоректним, адже ні матір, ні батька замінити, як правило, неможливо. Опікун та піклувальник – це особи, які заступають батьків. Таке означення їхнього правового статусу є більш точним.

Відповідно до ст. 166 Кримінального кодексу України злісне невиконання опікунами та піклувальниками обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка та піклування, що спричинило тяжкі наслідки, – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [3].

Опікун чи піклувальник одержує багато з тих прав та обов'язків щодо дитини, якими володіли її батьки, але, звичайно, не в порядку правонаступництва. При визначенні прав та

обов'язків опікуна та піклувальника законодавець виходить із того, що головною фігурою в цих відносинах є дитина, над якою встановлено опіку або піклування. Тому чітке визначення прав дитини набуває особливого значення в системі прав та обов'язків учасників відносин з опіки та піклування.

Відповідно до вимог Сімейного кодексу України дитина, над якою встановлено опіку або піклування; має право:

- на проживання в сім'ї опікуна або піклувальника, на піклування з його боку;
- на забезпечення їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності;
- на збереження права користування житлом, у якому вона проживала до встановлення опіки або піклування. У разі відсутності житла така дитина має право на його отримання, відповідно до закону;
- на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника.

Встановлення опіки та піклування не припиняє права дитини на аліменти, пенсії, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника. [5]

Стаття 247 СК встановлює права дитини, яка є під опікою або піклуванням. Кожному з цих прав відповідає аналогічний за змістом обов'язок опікуна та піклувальника, навіть якщо цей обов'язок, з метою економії правового матеріалу, не названий серед тих обов'язків, які зазначені у статті 249 СК.

Для забезпечення прав та дотримання інтересів підопічної особи у ч. 2 ст. 69 ЦК встановлено право піклувальника контролювати дії підопічного щодо вчинення ним правочинів. Контроль полягає у тому, що піклувальник дає згоду на вчинення підопічною особою правочинів, які підопічний не може вчиняти самостійно (статті 32, 37 ЦК) [4].

Дитина, незалежно від того, має вона власне житло на праві власності чи на праві користування або зовсім не має його, має право проживати у сім'ї опікуна або піклувальника. Спроможність забезпечити дитину житлом є одним із важливих критеріїв для задоволення заяви особи про призначення її опікуном або піклувальником.

Термін «проживання у сім'ї» не засвідчує ще того, що підопічний став членом сім'ї опікуна або піклувальника.

Якщо опікун проживає у квартирі державного житлового фонду, поселення підопічного не створює для нього самостійного права на житло. Тому в разі звільнення особи від обов'язків опікуна колишній підопічний втрачає право на проживання у помешканні.

Те саме стосується випадків, коли у квартиру підопічної дитини поселяється опікун чи піклувальник: з припиненням опіки та піклування опікун чи піклувальник мають бути виселені.

Дитина має право на піклування з боку опікуна чи піклувальника. Поняття «піклування» всеосяжне. Піклування – це щоденна турбота про дитину, про її духовні та матеріальні потреби.

Опікун, піклувальник має взяти на себе турботи по створенню умов для всебічного розвитку дитини, освіти, виховання. Все це має робитися під знаком поваги до людської гідності дитини.

Переїзд дитини до опікуна чи піклувальника, незалежно від часу проживання у його сім'ї, не позбавляє дитину права на користування помешканням, у якому вона раніше проживала. Це значить, що вона має беззастережне право повернутися до нього [5].

Стаття 247 СК містить ще одну гарантію житлових прав дитини: якщо вона не має помешкання, вона має бути прийнята на чергу для забезпечення ним відповідно до закону.

Дитина має право на захист від зловживань як з боку матері, батька, так і з боку опікуна чи піклувальника. Це значить, що дитина має право на звернення до органу опіки та піклування з відповідними заявами, в тому числі з заявою про звільнення опікуна чи піклувальника від своїх повноважень [4].

У частині 2 статті 247 СК передбачено збереження за дитиною тих майнових прав, які вона мала до призначення опіки та піклування. Якщо дитина не отримувала аліментів, опікун чи піклувальник має право звернутися з позовом про

їх стягнення з матері, батька дитини чи інших осіб, які за законом зобов'язані її утримувати.

Якщо дитині не призначена пенсія, опікун чи піклувальник зобов'язані подати відповідні документи для її призначення.

Опікун чи піклувальник зобов'язаний звернутися до заповідювана шкоди про відшкодування дитині витрат, пов'язаних із заповіданням смерті матері, батьку чи іншому годувальнику [5].

Незважаючи на прийняття нового Сімейного кодексу України інститут опіки та піклування не позбувся ряду недоліків, про що свідчать непоодинокі випадки незаконного відчуження житла та майна дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

З часом у відносинах опіки та піклування на перше місце виходять обов'язки опікунів, а не їхні права. Турбота про особисті та майнові права осіб, які не можуть самостійно реалізувати свої права, стала обов'язком суспільства.

Позитивним в новому Сімейному кодексі стало введення інституту патронату над дітьми, який був поширений у повенні роки в УРСР. З відродженням даного інституту кількість безпритульних дітей, звичайно, зменшиться.

Поки що державна система опіки та піклування в Україні не відповідає реаліям сьогодення та не забезпечує в повному обсязі гарантій прав дитини відповідно до Конвенції ООН про права дитини. Тому чинне законодавство України потребує значного удосконалення в частині забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, сімейним утриманням та вихованням.

До того ж близькі дитині люди змушені віддавати її до державного інтернатного закладу, за браком коштів, оскільки опіка ґрунтується на добровільних засадах, і опікунські обов'язки виконуються безоплатно.

Слід зазначити, що перебування дитини на повному державному утриманні потребує значно більших сум, ніж призначення допомоги опікуну.

Матеріальне підтримання даного інституту розвантажило б державні інтернатні заклади.

Багато суперечностей виникає при застосуванні правових норм внаслідок не досить чіткого формулювання як в Конституції України, так й у інших нормативно-правових актах поняття «діти, позбавлені батьківського піклування», оскільки останнє немає однозначного тлумачення. Так, для позбавлення батьківських прав законодавством передбачено судовий порядок та постановлення відповідного судового рішення, згідно з яким дитина вважається позбавленою батьківського піклування. Тоді логічним є питання: чи підпадають під цей статус діти, які фактично позбавлені батьківського піклування, але рішення суду про позбавлення батьківських праві їх батьків немає або взагалі в їх долю ще не втрутилося суспільство. Вважаю, розширити зміст цього поняття можна за допомогою формулювання «діти, які залишилися без батьківського піклування».

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні в Україні існує досить розгалужена система влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, що передбачає як влаштування дітей до сім'ї, так і до державних навчально-виховних закладів. Метою цього є виховання позбавлених батьківського піклування дітей, захист їх особистих та майнових прав. Чинне законодавство України передбачає такі форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення (удочеріння); опіка (піклування) та патронат над дітьми.

Діти часто не можуть самі захистити себе та свої права, тому ми, дорослі, несемо за це відповідальність та повинні зробити все, щоб унеможливити порушення прав дітей, насильство та жорстоке ставлення по відношенню до них, адже від того, якими виростуть майбутні громадяни, залежить майбутнє всіх нас [8].

---

1. Декларація і план дій «Світ, придатний для життя дітей». Прийняті резолюцією S227/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 травня 2002 року.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 96 с.

3. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К.: Ін Юре, 2001. – 336 с.

4. Цивільний Кодекс України від 1 січня 2004 року. – К.: Школа, 2003. – 384 с.
5. Сімейний Кодекс України від 10 січня 2002 року. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – 84 с.
6. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року // Україна на міжнародній арені: збірник документів і матеріалів у 2 книгах: книга 2. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 495.
7. Європейська Конвенція про визнання та виконання рішень судово опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року // Україна на міжнародній арені: Збірник документів і матеріалів у 2 книгах: книга 2. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 495.
8. Вісник представництва EVERYCHILD в Україні. – Випуск № 2. – 2003.
9. Про затвердження Правил опіки та піклування: Наказ № 34/166/131/88 від 26.05.99.

Ю. В. Шевчик,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ЗА О. ЕЙХЕЛЬМАНОМ

Власну концепцію державного будівництва Української держави О. Ейхельман сформував на основі історичних традицій та національної ментальності українського народу. Він, зокрема, зазначав, що розробка відповідних наукових праць в галузі права є обов'язком українських правників: «...ми, українські правники, повинні пам'ятати, що практичні перспективи плідності нашої праці в цьому відношенні на користь нашої батьківщини безмежні». Вчений висловлював переконання, що українські правники-емігранти мають чималі можливості й потенціал для плідної творчої праці у побудові нового правопорядку в державі на раціональних принципах та національних традиціях. Оскільки вони, зазначає вчений, переважно звільнені від численних традиційних пережитків, що на Заході нагромадились у вигляді застарілих поглядів на право й державу,

до яких європейські правники міцно прив'язані й від яких не спроможні відмовитися [1, с. 237]. Вивчення наукової спадщини О. Ейхельмана засвідчує, що вчений не покидав надії про те, що його напрацювання будуть гідно оцінені та використані у незалежній Україні.

Особливу увагу вчений звертав на впровадження у життя конституційної реформи та виборчого законодавства. Його «Проект конституції (основних державних законів) Української народної республіки» за своїм змістом є одним із найбільш наближених до сучасного проекту Конституції незалежної і суверенної України [2, с. 245]. У передмові до Проекту він зазначав, що запроваджений у різних формах принцип народного суверенітету, покладений в основу внутрішньої політичної організації Української держави уможлиблює федеративну форму державного устрою. Саме це дозволяє послідовно застосовувати право народу на референдум, тобто безпосередньо – шляхом народного голосування вносити зміни не тільки до конституції, але й для вирішення питань «звичайного законодавства», окремих питань державного управління [3, с. 7]. При цьому не лише з'ясовуються можливі суперечності при виборі шляхів обрання влади, але й пропонуються дієві заходи щодо їхнього вирішення. Тут слід підкреслити, що О. Ейхельман досліджував питання виборчого права ще за часів Російської імперії й одноосібно розробив виборчий закон, який, з огляду на його надмірну демократичність не був ухвалений [4, с. 288]. Це дає підстави стверджувати, що підходи вченого ґрунтувалися як на глибоких теоретичних знаннях, так і практики.

У своїх працях О. Ейхельман детально викладає своє бачення змісту та призначення інституту виборів, який є важливим елементом реформування системи представницької демократії та органів місцевого самоврядування. При формуванні інститутів представництва громадян у законодавчому органі, а також в органах місцевого самоврядування, вчений пропонував запровадити так звану шестичленну систему виборів, яка передбачала: проведення виборів за принципом загальності, рівності, безпосередності, таємності; залучення до виборів жінок на рівних умовах з чоловіками; проведення виборів за пропорційною системою. Детально розкриваючи зміст кожного із цих

принципів, він зараховував їх до так званого матеріального і формального виборчого права [1, с. 175–180].

Однією із важливих ознак демократичності виборів розглядався принцип рівності виборчого права. Цей принцип мав реалізовуватися через рівнозначність виборчих округів, у яких мала б бути рівна кількість виборців, пропорційно до кількості «виборних» кандидатів. Для забезпечення принципу рівності вчений пропонував запровадити «коефіцієнт виборчої», який для кожного виборця на всій території повинен бути цілком рівним [1, с. 183].

У своїх наукових пошуках О. Ейхельман надає перевагу системі плюральних голосів виборців та виокремлює «звичайного» і «кваліфікованого» виборця. Запропонована ним система базувалася виключно на індивідуальних якостях громадянина, на відміну від пануючого в тогочасному суспільстві майнового цензу у виборчому праві, що у свою чергу суттєво порушувало принцип рівності.

Принцип безпосередності виборів передбачав одноступеневі вибори на противагу двох- або трьохступеневим виборам, за яких первісні виборці «Wähler» обирають тільки виборних «Wahlmänner», а останні в свою чергу, вибирають вже представників (депутатів) [1, с. 176]. З огляду на це О. Ейхельман рекомендує у містах, містечках, селах у більшості випадків проводити прямі вибори, тобто обирати депутатів безпосередньо виборцями, але в земських представницьких установах доцільно проводити посередні вибори – через виборних від виборців [1, с. 201].

Наступний принцип виборчого процесу «таємнича закрита подача голосів», у той чи інший спосіб, на переконання вченого «... забезпечує за виборцем чи виборним спокійну можливість діяти цілком вільно, виконуючи своє право й обов'язок згідно з своїми переконаннями, розумінням та сумлінням» [1, с. 176, 206].

Таким чином, досліджуючи концептуальні ідеї О. Ейхельмана щодо виборчого процесу в Українській державі, можна виділити низку особливостей: 1) вчений викладає власне розуміння змісту та призначення інституту виборів, як важливого елементу процесу реформування системи представниць-

кої демократії та органів місцевого самоврядування; 2) вибори повинні ґрунтуватись на принципах загальності, рівності, безпосередності, таємності голосування та надання виборчого права жінкам; 3) кількість голосів у представницьких органах влади має бути пропорційною до офіційно визначеного виборчого коефіцієнта; 4) вибори повинні проводитись на пропорційній основі, яка створює умови захисту як для великих так і для малих політичних партій, надає можливість виборцям вільно висловлювати свої позиції без тиску.

---

1. Ейхельман О. Реформа місцевого самоврядування, на підставі демократично-республіканської державності / О. Ейхельман // В кн.: Ювілейний збірник в честь професора Станіслава Дністрянського, піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього ювілею наукової діяльності професорами факультету права і суспільних наук УВУ в Празі. – Прага: Вид-во державної друкарні в Празі, 1923. – С. 159–237.

2. Ейхельман О. Проект Конституції – основних державних законів Української Народної Республіки / О. Ейхельман. – Київ-Тернів, 1921. – 96 с.

3. Потульницький В. А. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с.

4. Турчин Я. Б. Отто Ейхельман: постать на зламі століть. Політологічний дискурс: монографія / Я. Б. Турчин. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. – 520 с.

В. В. Шпіляревич,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДСТАВ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

Досліджуючи проблему кримінально-правових заходів безпеки як одного з достатньо ефективних засобів протидії злочинності, не варто залишати поза увагою питання підстав їх застосування, оскільки вбачається, що проблема наукового

дослідження уявляється надзвичайно актуальною як для розвитку теорії кримінально-правової політики, так і для удосконалення практики її формування та реалізації в Україні.

У сучасних умовах розбудови державності в Україні у кримінально-правовій науці питання підстав застосування заходів безпеки на практиці не є достатньо дослідженим. Зокрема, окремі аспекти цієї проблеми частково були об'єктом наукового дослідження таких зарубіжних та вітчизняних учених, як: М. В. Щедрін [1], І. М. Горбачова [2], О. В. Козаченко [3], П. Л. Фріс [4]. Однак всебічно сутність даного питання досі залишилася все ж таки не достатньо розкритою, оскільки, по-перше, серед учених практично відсутні єдині погляди на визначення конкретного кола підстав, які дозволяли б законно застосовувати заходи безпеки до належних осіб, по-друге, деякі їхні положення є не зовсім прийнятними, що не дозволяє повною мірою підтримати запропоновані ними позиції.

Так, І. М. Горбачова, фактичною підставою застосування заходів безпеки у кримінальному законодавстві вважає суспільно небезпечне діяння, ознаки якого становлять об'єктивну сторону злочину, тому що тільки в діянні (вчинку) може виявитися, об'єктивуватися суспільна небезпека особи (за винятком окремих випадків – відсутність такого елемента злочину як суб'єкт злочину) та криміногенність ситуації [2, с. 9]. Тобто вбачається, що така позиція ученої має дещо обмежувальний характер, так як підставу застосування досліджуваних заходів вона зводить виключно до діяння, яке містить у собі склад конкретного злочину.

На думку, М. В. Щедріна, який вивчав заходи безпеки як засоби попередження злочинності, фактичною підставою їх застосування є суспільно небезпечне діяння, не залежно від того, містить воно у собі всі необхідні елементи та ознаки складу злочину чи ні [1, с. 12].

Практично аналогічної точки зору дотримуються й О. В. Козаченко та П. Л. Фріс [3, с. 39; 4, с. 35].

Варто зазначити, що з таким розумінням підстав застосування до відповідної особи кримінально-правових заходів безпеки слід повною мірою погодитися. Зокрема, це можна аргументувати наступним чином.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України [5, ч. 1 ст. 2]. А якщо тією чи іншою особою вчиняються дії, які не містять у собі всіх необхідних елементів чи ознак складу злочину (наприклад, готування до злочину (за винятком випадків, коли дії, що його утворюють, містять ознаки самостійного складу злочину), замах на злочин, підбурювання до злочину тощо)? Тобто виходить, що таку особу взагалі неможливо притягнути до кримінальної відповідальності. Однак, враховуючи той момент, що така особа перебуває у так званому «небезпечному стані», про що свідчить її попередня злочинна поведінка, то вона не може залишатися поза дією закону України про кримінальну відповідальність. Оскільки наявність у особи саме такого стану дозволяє стверджувати про високий ступінь ймовірності повторного вчинення нею у майбутньому конкретного суспільно небезпечного діяння, якщо до неї не застосувати відповідні заходи кримінально-правового впливу. Тому в такому випадку і є доцільним застосування до неї саме кримінально-правових заходів безпеки.

Отже, фактичною підставою застосування судом до особи кримінально-правових заходів безпеки слід вважати суспільно небезпечне діяння, не залежно від того, містить воно у собі усі необхідні елементи та ознаки конкретного складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, чи ні.

Однак, при цьому варто відмітити, що фактичні підстави окремих різновидів кримінально-правових заходів безпеки, які можуть бути застосовані до особи, що перебуває у так званому «небезпечному стані», мають певну специфіку. Зокрема, це стосується підстав застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, незалежно від того, містить воно у собі усі необхідні елементи та ознаки конкретного складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, примусових заходів медичного характеру, піклування родичів або опікунів з обов'язковим лікарським наглядом, примусового лікування, примусових заходів виховного харак-

теру чи призначення вихователя. Особливість цих підстав полягає у тому, що їм притаманний своєрідний «дуалізм». Тобто, серед фактичних підстав застосування відповідних заходів безпеки доцільно, у свою чергу, виокремлювати основну та додаткову обов'язкову фактичні підстави їх застосування. Роль основної фактичної підстави відіграє саме те суспільно небезпечне діяння, яке вчинене особою, незалежно від того, містить таке діяння у собі усі необхідні елементи та ознаки конкретного складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, чи ні.

Додатковою обов'язковою фактичною підставою застосування примусових заходів медичного характеру до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, або захворіла на відповідну психічну хворобу, що не дозволяє їй повною мірою усвідомлювати вчинювані нею діяння та керувати ними, до постановлення вироку чи під час його відбування, або вчинила це ж діяння у стані неосудності, слід вважати, як правильно з цього приводу зазначає М. В. Щедрін, наявність у неї психічної хвороби чи іншого психічного розладу [1, с. 12], які констатуються судово-психіатричною експертною комісією та знаходять своє закріплення в обґрунтованому висновку і як наслідок, – викликають потребу у застосуванні по відношенню до такої особи примусових заходів медичного характеру. Аналогічно слід говорити й про додаткову обов'язкову фактичну підставу такого кримінально-правового заходу безпеки як піклування родичів або опікунів з обов'язковим лікарським наглядом.

У випадку вчинення злочину особою, яка страждає на тяжке (непсихічне) захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, фактичною підставою направлення її на примусове лікування є не тільки вчинене нею відповідне суспільно небезпечне діяння, а наявність у такої особи тяжкої (непсихічної) хвороби, що підтверджується висновком спеціальної лікарської комісії (експерта) [6, с. 14].

Що стосується таких різновидів кримінально-правових заходів безпеки як примусові заходи виховного характеру та призначення вихователя, то крім вчиненого неповнолітнім

суспільно небезпечного діяння, додатковою обов'язковою фактичною підставою їх застосування до відповідної особи є наявність фактичних даних про стан психологічного розвитку такого неповнолітнього, які знаходять своє вираження в обґрунтованому висновку експерта-психолога, та (або) отримані спеціально уповноваженими на те суб'єктами дані про умови життя, виховання, навчання неповнолітнього, ставлення його до навчання та праці тощо.

У якості юридичних підстав, які забезпечуватимуть законну реалізацію кримінально-правових заходів безпеки на практиці, варто вважати відповідні норми Загальної частини КК України, що детально регламентують питання заходів безпеки, пов'язані з їх застосуванням на підставі рішення суду в кожному конкретному випадку до особи, яка виявилася такою, що перебуває у так званому «небезпечному стані», або інші питання, необхідні для правильної кваліфікації вчиненого нею суспільно небезпечного діяння (інститут множинності, співучасті тощо), та норми Особливої частини, які регламентують відповідне діяння, вчинене винним, як злочинне.

Таким чином, застосування кримінально-правових заходів безпеки за наявності зазначених вище фактичних та юридичних підстав забезпечуватиме законне їх застосування судом до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, шляхом встановлення для них певних обмежень і заборон, тобто покладання специфічного юридичного обов'язку, який повинен бути виконаний з метою відвернення можливих протиправних суспільно небезпечних посягань на охоронювані законом України про кримінальну відповідальність суспільні відносини.

---

1. Щедрин Н. В. Меры безопасности как средство предупреждения преступности: автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право та криминология; уголовно-исправительное право» / Н. В. Щедрин. – Екатеринбург, 2001. – 34 с.

2. Горбачова І. М. Заходи безпеки у кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминология; кримінально-виконавче право» / І. М. Горбачова. – Одеса, 2008. – 20 с.

3. Козаченко О. В. Застосування інших кримінально-правових заходів як альтернатива кримінальної відповідальності юридичних осіб / О. В. Козаченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 39–41.

4. Фріс П. Л. До питання про підстави застосування кримінально-правових заходів безпеки / П. Л. Фріс // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.); Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – Донецьк: Норд Комп'ютер 2009. – С. 32–36.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // ВВР. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

6. Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Жук. – К., 2009. – 20 с.

І. Р. Юрчак,

здобувач кафедри теорії та історії держави та права
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання економічної безпеки держави і суспільства є актуальними для всіх країн світу, в тому числі звичайно, ж і для України. Стан сучасного соціально-політичного та економічного стану України повинен бути постулатом цілеспрямованої діяльності держави, усіх рівнів організації законодавчої і виконавчої влади щодо забезпечення економічної безпеки країни та її громадян. Адже економічна безпека є провідною складовою національної безпеки. Вона відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою.

Державна безпека і національна безпека є однопорядковими поняттями з позиції горизонтальної структури, у вертикальній структурі державна безпека – один з рівнів національної безпеки.

З точки зору національної економіки економічна безпека описує такий її стан, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті варто розуміти сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави.

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначається, що національна безпека України, як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам», досягається шляхом проведення виваженої державної політики у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та ін. сферах [1]. Забезпечення економічної та інформаційної безпеки, нарівні із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, відноситься Конституцією України до найважливіших функцій держави [2].

В цілому, безпеку можна визначити як здатність об'єкта до існування і розвитку та його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз. Місце, роль та пріоритет кожного елементів безпеки визначаються обставинами, що реально складаються на певний період часу всередині й зовні об'єкта. Зі зміною ситуації життєво важливого значення об'єктивно можуть набувати різні її властивості. Для прикладу економічна безпека є інтегральним показником функціонування соціально-економічної сфери держави. У зв'язку з цим необхідним уявляється розгляд механізмів, категорій економічної безпеки, виявлення її критеріїв, теоретичної сутності і практичної значущості.

Економічна безпека характеризує стан функціонування і розвитку соціально-економічної системи суспільства, а також окремих її суб'єктів.

Варто зазначити, що економічна безпека є динамічною категорією, що знаходиться в постійному русі і видозмінюється

під дією величезного числа соціально-економічних, політичних і соціокультурних факторів.

Особливу увагу при цьому необхідно приділяти загрозам економічної безпеки, тим умовам і факторам, що в силу як об'єктивних, так і суб'єктивних причин здатні негативно вплинути на перераховані вище параметри стану економічної безпеки.

Таким чином, під загрозами економічної безпеки варто розуміти сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво-важливим інтересам особистості, суспільства й держави.

Об'єктивним джерелом загроз економічної безпеки є обмеженість ресурсів, різний ступінь забезпеченості ними, а так само відмінність в економічних інтересах і механізмах їхньої реалізації.

Відстоюючи оцінку ролі економічної безпеки як визначальної складової системи національної та міжнародної безпеки, варто зазначити, що переважна частина вирішення усіх глобальних та локальних проблем на національному і міжнародному рівні лежить саме в економічній площині, і з одного боку, критичний стан економіки, у т. ч. безпосередньо впливаючи на соціально-психологічний стан населення, обумовлює можливість виникнення загроз в інших сферах національної безпеки, а з іншого – саме стан економічного розвитку країни визначає рівень можливості фінансування виконання державних програм по забезпеченню необхідного рівня безпеки по всіх напрямках [3].

Теперішня ситуація в Україні чітко підтверджує вищеведене та дає можливість в реаліях зрозуміти наскільки пов'язаною є економічна та національна безпека держави та яким чином ця взаємопов'язаність впливає на настрої населення.

Для прикладу, відтік капіталу з банківської системи України в січні-травні 2014 склав 20%, говориться в дослідженні агентства Standard & Poor's (S&P) [4].

«Темпи вилучення депозитів знизилися в центральних і західних областях України, але зросли на сході країни. На кінець травня відтік депозитів з банківської системи

перевищив 20% роздрібних депозитів. Російські банки втратили більше 50% депозитів», – відзначили аналітики [4].

Експерти агентства відзначають, що ситуація у фінансовому секторі залишається нестійкою, ймовірність стабілізації низька. Згідно з прогнозами експертів S&P в наступні роки борг країни буде збільшуватися і в 2015 р. складе 62,7% від ВВП, а в 2016 р. – 62,9% від ВВП [4].

Для прикладу з кримських філій за останній рік українці забрали 22 млрд гривень.

Варто нагадати, що з початку року гривня за офіційним курсом девальвувала до долара більш ніж на 40% – до 11,66 грн/дол. за курсом на 26 травня. Обсяг депозитів в банках України у квітні зменшився на 0,3%, до 378,6 млрд грн у національній валюті, та на 4,1% до 25,5 млрд дол. в іноземній валюті [5].

У зв'язку з ситуацією, яка склалась в Україні банки не можуть залучити заощадження українців навіть високими ставками по депозитах, бо довіра населення до банківської системи знову знизилася. Учасники ринку пояснюють припинення припливу нових вкладів зниженням курсу гривні. Зараз йде відтік депозитів, оскільки населення не розуміє, що буде з курсом. Тому українці вкладають гроші в нерухомість і товари, побоюючись зростання цін. У травні курс долара досяг дворічного максимуму – 8,072/8,087 грн/\$, після чого в червні його ціна підвищилася ще більше і досягла 8,108/8,113 грн/\$. «Головна причина – це очікування девальвації. Поки паніки немає, але вже незрозуміло, куди рухатися далі – це вичікувальний період», – вважає старший аналітик ІК «Трійка Діалог Україна» Євген Гребенюк. «Банки всіма способами мотивують своїх клієнтів конвертувати валютні кредити в гривневі, тому що побоюються високих валютних ризиків», – додає він. Одночасно підприємства продовжують забирати свої депозити – тільки за травень на суму 3,86 млрд грн. З початку року вони вже вилучили 16,7 млрд грн. Президент Українського аналітичного центру Олександр Охріменко вважає, що ці кошти зараз виводяться з України через ріст політичних ризиків в країні. У цих умовах банки не можуть нарощувати видачу кредитів.

За підсумками лютого 2014 року обсяги гривневих депозитів зменшилися на 19,2 млрд грн., або на 7,6%. Валютні депозити населення зменшилися на 1,3 млрд доларів, або на 5,8%. Причина відтоку депозитів з банківського сектора зрозуміла – це паніка.

Девальвація гривні ще більше посилила паніку населення, і, як результат, бажаючих забрати депозити з банків виявилось дуже багато [6].

Держава, як організація політичної влади повинна бути спроможна самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни, адже стійкість і стабільність національної економіки передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення.

---

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.03 № 964-IV.

2. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р.

3. Економічна безпека / З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул та ін.; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009.

4. Доступ до електронного ресурсу: www.standardandpoors.com/ratings/definitions-and-faqs/ru/ru.

5. Доступ до електронного ресурсу: <http://www.pic.com.ua/ukrajintsi-masovo-zabyrayut-depozyty.html#sthash>.

6. Доступ до електронного ресурсу: <http://tsn.ua/groshi/nalyakani-stribkom-dolara-ukrayinci-masovo-zabirayut-z-bankiv-depoziti.html>.

З. В. Яремко,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ВПЛИВ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА СТЯГНЕННЯ НА ПОВЕДІНКУ ЗАСУДЖЕНИХ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

Практика виконання покарання у виді позбавлення волі багатогранна і суперечлива. З одного боку, кримінально-виконавчі установи повинні моделювати поведінку засудженого, а з іншого – в них виконується покарання і реалізується його мета, визначаються межі і прийоми корекційно-виправного впливу на засуджених, що не має місця на волі. Поєднання цих моментів у житті засудженого – найважливіша соціальна проблема під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, оскільки під час встановленого вироком суду строку позбавлення волі виховна функція права виступає в якості засобу ресоціалізації особистості засудженого, процесу, складовими якого є, в тому числі, запобігання злочинності та підготовка засуджених до життя на волі. І одним із елементів стимулювання правомірної поведінки засудженого в умовах позбавлення волі є надання чи зменшення різного об'єму благ залежно від поведінки засудженого, зміни його особистісних характеристик, що знайшло своє відображення в принципі раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, диференціації та індивідуалізації виконання покарань.

Безумовно, що одним із елементів впливу на поведінку засудженого під час відбування покарання у виді позбавлення волі виступають заходи стягнення та заохочення.

Слушно висловлює думку Л. Г. Крахмальник, що дисциплінарний вплив на засуджених – важливий засіб виправного характеру. Правильне його застосування суттєво стимулює

процес виправлення засуджених, має відповідний вплив не лише на тих осіб, до яких застосовуються дані заходи, але й на інших засуджених. Заходи заохочення та стягнення суттєво змінюють правовий статус засудженого, пом'якшують або посилюють каральні правообмеження, які застосовуються до нього, чинять на нього великий психологічний вплив [1, с. 114].

О. О. Тихонов, досліджуючи питання застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк, стверджує, що застосування заходів заохочення та стягнення, до осіб позбавлених волі на певний строк – це важлива складова частина виховного процесу, пов'язана з використанням досягнень науки управління, кримінально-виконавчого права, педагогіки, психології [2, с. 101].

Підтвердженням даної думки на сьогодні є той факт, що вищезазначені заходи включені в главу 19 КВК України (виховний вплив на засуджених), тобто вони нерозривно пов'язані із впливом на поведінку засудженого.

Заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб позбавлених волі на певний строк є ключовим моментом впливу на поведінку засудженого. З даного приводу О. І. Зубков та М. П. Стурова зазначають, що заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб позбавлених волі на певний строк, пов'язані з такими методами виховання, як стимулювання позитивної (правослухняної) і гальмування негативної поведінки особистості. З одного боку дані методи виступають як своєрідною реакцією на ті чи інші вчинки засуджених, а з іншого боку їх призначення – стимулювати соціально схвалювані вчинки та нейтралізувати, попередити протиправні діяння засуджених [3, с. 100].

Нами було проведено анкетування засуджених в установах виконання покарань всіх видів рівнів безпеки: мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки, що розташовані на території Хмельницької та Львівської областей. Було охоплено чотири виправні колонії: одна мінімального рівня безпеки, дві середнього рівня безпеки, одна максимального рівня безпеки, з метою виявлення впливу заходів стягнення та заохочення на поведінку засуджених.

Так нами було встановлено питання дієвості та впливу на поведінку засуджених заходів заохочення. Згідно з нашими результатами найбільш дієвими та бажаними виявилися наступні заходи заохочення для засуджених: 1) надання додаткового короткострокового або тривалого побачення – 23,7%; 2) дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятнадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати – 15,7%; 3) нагородження подарунком – 16,9%; 4) дострокове зняття раніше накладеного стягнення – 16%; 5) грошова премія – 15%; 6) подяка – 12%; 7) нагородження похвальною грамотою – 11,5%; 8) збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин – 26,3%.

Проведене анкетування свідчить, що для засуджених на першому місці стоїть додаткове короткострокове або тривале побачення, далі найбільш цінними є заохочення матеріальні.

Наші дослідження показали, що 43,7% опитаних засуджених виконують вимоги режиму і розпорядку дня, щоб не бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності; 34,25% – виконують їх добровільно; 22% – виконують їх примусово, за можливості ухиляються від їх виконання. В колонії мінімального рівня безпеки виконують вимоги режиму і розпорядку дня, щоб не бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності 40% опитаних, 34% – виконують їх добровільно, 26% – виконують їх примусово, за можливості ухиляються від їх виконання; в колонії середнього рівня безпеки виконують вимоги режиму і розпорядку дня, щоб не бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності 41% опитаних, 39,5% – виконують їх добровільно, 19,5% – виконують їх примусово, за можливості ухиляються від їх виконання; в колонії максимального рівня безпеки ці показники складають 53%, 24% та 23% опитаних засуджених. Адже найбільший відсоток як в загальному так і по установах виконують вимоги режиму і розпорядку дня, щоб не бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності. Найбільше даний показник склав у колонії макси-

мального рівня безпеки. На нашу думку, це пояснюється тим, що в даних установах часто застосовується найсуворіший вид стягнення – переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) на строк до трьох місяців.

Таким чином, вплив на поведінку засуджених заходів стягнення, можливість бути притягнутим до відповідальності у разі порушення вимог режиму та розпорядку дня і в даному випадку заходи стягнення виступають тим гальмуючим та стримуючим засобом від вчинення правопорушень серед засуджених.

У той же час отримання заходів заохочення засудженими не лише спонукає до правомірної поведінки, а в першу чергу інтерес до наступної перспективи бути умовно-достроково звільненим від подальшого відбування покарання.

---

1. Крахмальник Л. Г. Кодификация исправительно-трудового законодательства / Л. Г. Крахмальник. – М., 1978. – 199 с.

2. Тихонов, А. А. Меры поощрения и взыскания, применяемые к осужденным в исправительно-трудовых колониях / А. А. Тихонов; М-во внутр. дел УССР, РИО МВД. – К., 1980. – 139 с.

3. Исправительная (пенитенциарная) педагогика: учебник / М. П. Стурова, С. И. Кузьмин, А. И. Зубков и др.; под ред. А. И. Зубкова, М. П. Стуровой. – Рязань, 1993. – 397 с.

М. І. Ясінська,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ПОГЛЯДАХ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Найбільш вагомою працею, яка заслуговує особливої уваги та є кінцевим результатом усіх досліджень вченого, є найфундаментальніша праця «Назва «Україна» з найдавніших часів (в історичних пам'ятках, у географів, у чужинців, у дипломатів, у вчених, у літераторів, в законодавстві) [1].

Вчений розпочав свою наукову діяльність ще в юнацькі роки. Будучи студентом Київського університету св. Володимира, він звернув увагу на недостатнє вивчення історичних писемних пам'яток українського звичаєвого права.

С. Шелухін розпочав свої дослідження з вивчення давнього збірника законів «Руська правда», він збирав матеріали, розкидані по різних, зокрема дуже рідкісних виданнях з метою систематизації та трактування з точки зору українського права. Дослідник наголошує: «Треба взятись за працю до налагодження цієї справи організованими силами, бо праця велика й тяжка» [2, арк. 2].

Окрім активної діяльності в одеській «Просвіті», С. Шелухін брав участь в діяльності київського та миколаївського товариств. Зокрема, він виступав з лекціями в чернігівському місцевому просвітянському товаристві. Тематика його виступів була досить широкою: «Філософія і етика Г. Сковороди», «Українська буржуазія», «Вага народних пісень», «Значення Шевченка як народного поета» [3, арк. 8].

Аналізуючи проблеми державного устрою в Україні після Лютневої революції, С. Шелухін заперечує існування спадкової монархії в Україні, що й описує у своїх працях: «Більше розважливості», «Монархія чи Республіка», «В справі проектів про майбутній лад на Вкраїні». Найяскравішим виявом народоправства він вважає «Конституцію П. Орлика», якою декларовано не тільки виборність гетьмана, а й усього українського уряду [4, с. 74–75].

Вагомим внеском у становлення світогляду дослідника були лекції В. Антоновича та М. Володимирського-Буданова. В майбутньому спираючись на окремі аспекти їх досліджень С. Шелухін проводитиме паралель між відмінностями в політичній та правовій культурі українців, поляків та росіян [5, с. 271].

Ще будучи юнаком С. Шелухін спостерігав за нищенням української культури, гальмуванням всякої можливості відродження українського народу, тому, як він згадує, «я цілком свідомо порішив усе життя слугувати українському народові, його відродженню і його визволенню» [6, с. 234].

В Липинський у листі до С. Шелухіна писав: «Ваша думка, як найкращого знавця наших державних питань, особливо цінна для мене...У нас тепер стало багато самостійників, але як було, так і є мало державників, мало людей з державним чуттям...Я все був щирим приклонником того державного чуття, яке я бачив в такій високій мірі у вас» [7. с. 131].

Сергій Шелухін позитивно ставився до ідеї федерації. На його думку, будь-якій народності як члену та органічній частині людства потрібна солідарність та кооперація з іншими народами, оскільки ізоляція народності та сепаратизм спричинили б до того, що така народність стала б нужденною та вбогою, більше того, це б привело до духовної смерті [8].

С. Шелухін вважає, що «пануючі питання про людську особу, її стан в державі і в суспільстві, їхні взаємовідносини і ступінь їхньої свободи й взаємин повинні регулюватися законом про народності в державі, про права громадян, права народностей» [9].

Аналізуючи дії української інтелігенції, С. Шелухін констатує: «Українська інтелігенція самостійно не думає, шукає орієнтації, і покірною та податливою інтересам того, на кого орієнтується» [10].

Основною ідеєю вченого було наступне: «в церковнорелігійних справах треба позбутися чужонаціональних впливів і встравання чужих і ворожих українському народові елементів, яким уніатство через Ватикан надає легальності». «Церква і релігія, – зазначає він, – будуть справді задовольняти духовні потреби народу лише тоді, якщо вони будуть національними» [11].

---

1. Шелухін С. Назва «Україна» з трьома географічними картами 1580, 1611 і 1650 р. / С. Шелухін. – Відень, 1921.

2. Спр. 89. Рукопис статті «До вивчення «Руської правди». 505 арк.

3. № 54. «Мысли при чтении» по поводу ст. Ефремова «На очереди», касательно выборов украинцев в Государственную Думу.

4. Потульницький В. А. Історія української політології (Концепції державності в українські зарубіжній історико-політичній науці) / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 231 с.

5. Потульницький В. Сергій Шелухін / В. Потульницький // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 267 – 283.

6. Яцишина О. Сергій Шелухін: з історії життя та діяльності / О. Яцишина // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – К.: КНЛУ, 1999. – Вип. 3. – С. 233–241.

7. Липинський В. З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кравецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна) / В. Липинський. – К., 1996. – 190 с.

8. Шелухін С. Національний університет / С. Шелухін // Центр. держ. арх. України. – Ф. 3695, оп. 1, спр. 125, арк. 213.

9. Шелухін С. В справі проектів про майбутній лад на Україні / С. Шелухін // Воля. – 1920. – Т. 2, ч. 11–12. – С. 405.

10. Шелухін С. «Україна» / С. Шелухін. – Прага, 1937. – С. 83.

11. Виступ С. Шелухіна в студентському домі в Празі // Студ. Вісн. 1926. – Річник IV, ч. 1. – С. 36.

І. М. Ясінь,

аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЛУМАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368² КК УКРАЇНИ

Вивчення судової практики застосування ст. 368² КК України та аналіз наукової літератури з приводу цього свідчать про певні труднощі щодо реалізації кримінальної відповідальності за вказаний злочин. В тому числі, це стосується особливостей визначення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, оскільки саме ця ознака відіграє значну роль у його кваліфікації.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, є сукупністю тих ознак, які характеризують незаконне збагачення із зовнішньої сторони. Правильне встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину, що досліджується, має важливе значення для кваліфікації незаконного збагачення, відмежування складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, від суміжних складів злочинів,

встановлення кола відповідальних осіб, а також роз'яснення можливих помилок, які можуть допускатися у слідчо-судовій практиці.

У процесі дослідження складу злочину важливе теоретичне і практичне значення має момент його закінчення. Досліджуваний нами склад злочину сконструйовано законодавцем як формальний, і тим самим він вирішив питання про момент юридичного закінчення злочину, пов'язавши його лише із вчиненням самих дій, а саме з моменту одержання неправомірної вигоди у значних, великих чи особливо великих розмірах, або передачі такої вигоди близьким родичам.

Визначивши момент закінчення злочину, слід перейти до безпосереднього аналізу форм суспільно небезпечного діяння. Формами вираження діяння є дія або бездіяльність. Зокрема, незаконне збагачення може проявлятися лише шляхом вчинення активних дій.

Відповідно до диспозиції ст. 368² КК України незаконне збагачення полягає в одержанні службовою особою неправомірної вигоди або передачі службовою особою такої вигоди близьким родичам.

Слід зазначити, що термін «одержання» у КК України використовується, також, і при формулюванні об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»¹. З приводу цього, деякі науковці зазначають, що «одержання неправомірної вигоди – це дія, яка нічим не відрізняється від аналогічної дії при одержанні хабара» [1, с. 476]. За юридичним розумінням «одержання хабара» та «одержання неправомірної вигоди» службовою особою є тотожними поняттями. Разом із тим законодавець все ж розмежовує склади злочинів, передбачені ст. 368 КК України та ст. 368² КК України. Такою єдиною ознакою, яка

---

¹ Стаття 368 КК України у новій редакції відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року № 221-VII.

теоретично розмежовує ці два склади злочину є вказівка, яка міститься у диспозиції ст. 368² КК України, на «відсутність у вчиненому ознак, зазначених у ст. 368 КК України». Таке законодавче застереження, передбачене диспозицією ст. 368² КК України є позитивним моментом у розмежуванні суміжних складів злочинів, проте не повною мірою вирішує питання практичного застосування досліджуваної статті, що може мати випадки неоднакового застосування норм кримінального закону органами досудового розслідування та суду.

Для правильного розуміння понять «одержання» і «передача», які позначають конкретні дії, необхідно звернутися до спеціальної літератури. У тлумачному словнику української мови під одержанням розуміють те, що особа бере, приймає те, що їй надається, надсилається, вручається [2].

Під одержанням неправомірної вигоди як форми прояву незаконного збагачення В. М. Кочеров, зазначає, слід розуміти не лише процес цієї дії в умовах реального часу, а й її результат – одержання, що відбулося в минулому [3, с. 8]. Як процес дії в умовах реального часу під одержання слід розуміти безпосереднє вручення такої вигоди. Тобто це вчинення конкретних дій однією особою, (надання неправомірної вигоди) на користь іншої особи (службової особи), та прийняття службовою особою такої вигоди без законних на те підстав, а також надання різних пільг та послуг, які зменшують витрати одержувача, які він міг понести, у зв'язку з одержання певних благ.

Іншою альтернативною формою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України є передача неправомірної вигоди близьким родичам.

Слід зазначити, що поняття «передавати» у конструкції даного складу злочину також є не зовсім вдалим. З точки зору кваліфікації за ст. 368² КК Л. П. Брич, зокрема, зазначає, що неправомірна вигода з початку повинна пройти «через руки» [4, с. 1080]. Проте, як відомо, предметом незаконного збагачення є неправомірна вигода у будь-якому вигляді, тому якщо така вигода виявляється, наприклад, у певних пільгах чи послугах, незаконне збагачення може проявлятися не у передачі службовою особою такої вигоди своїм близьким родичам,

а у безпосередньому наданні (наділенні) їх такими пільгами чи послугами без їх передавання. Але, як впливає зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 368² КК України, таке діяння, як надання службовою особою неправомірної вигоди своїм близьким родичам, ознаками об'єктивної сторони цього складу злочину не охоплюється [2, с. 476].

Варто зазначити, що аналізована форма прояву суспільно небезпечного діяння має різні варіанти розуміння її науковцями і питання про її зміст залишається досі не вирішеним.

Зокрема, у тлумачному словнику української мови слово «передавати» (передати) означає як віддавати, подавати, вручати кому-небудь те, що тримають у руках або беруть у руки; віддавати що-небудь своє, від себе в чиєсь відання, володіння; передавати у власність кому-небудь щось, робити господарем кого-небудь іншого [5]. Із буквального тлумачення змісту слова «передавати» впливає, що особа передає те, що має або одержала спочатку сама. В контексті цього, В. М. Киричко, зазначає, що «передача» не може означати передачу неправомірної вигоди, яка вже одержана службовою особою, тому що одержання неправомірної вигоди вже є закінченим злочином. Далі автор зазначає, що «передача» – це зміна адресата фактичного надання неправомірної вигоди, тобто така вигода безпосередньо переадресовується і надається близькому родичеві службової особи, без отримання цієї вигоди самою службовою особою. В такому випадку не зовсім зрозуміло, хто повинен нести відповідальність службова особа за передачу неправомірної вигоди, чи близький родич службової особи за передану (переадресовану) неправомірну вигоду від цієї службової особи? Проте, як впливає із диспозиції ч. 1 ст. 368² КК України, суб'єктом «передачі» є службова особа [6, с. 212]. Відповідно, це дає право вважати, що передається вже одержана службовою особою неправомірною вигода близьким родичам.

Узагальнюючи вищевикладене можна констатувати, що диспозиція досліджуваного складу злочину сформульована законодавцем із чітко вираженими порушеннями правил законодавчої техніки, що може мати негативні наслідки у правозастосуванні. На підставі цього, можна сформулювати деякі

пропозиції щодо внесення змін до диспозиції ч. 1 ст. 368² КК України, а саме: «наявність у службової особи майна, права на майно або прийняття нею послуг майнового характеру, законність походження яких вона не може належним чином обґрунтувати, а також наявність у близьких родичів службової особи таких предметів, що були нею передані (безпосередньо чи опосередковано)».

---

1. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського.– Луганськ: Вид-во «Елтон-2», 2012. – Т. 2. – 704 с.

2. Академічний тлумачний словник української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/oderzhuvaty>.

3. Кочеров М. В. Відповідальність за незаконне збагачення (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М. В. Кочеров. – К., 2013. – 20 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. і доп. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

5. Академічний тлумачний словник української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/peredavaty>.

6. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х.: Право, 2013. – 424 с.

ЗМІСТ

Середа В. В.

Реформування правової системи: від змін у правосвідомості – до здійснення громадського контролю.....3

Андрусишин Р. М.

Роль правового виховання у розбудові громадського суспільства в Україні.....5

Бачинська Л. Ю.

До питання про визначення моменту початку життя людини у філософсько-правовій думці.....9

Башта І. І.

Виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів.....13

Бльок О. В.

Засоби удосконалення національної правової системи: імплементація правових норм.....17

Бойко Г. І.

До питання про побудову юридичних конструкцій.....20

Бондаренко В. Я.

Про доцільність заборони окремих діянь, предметом складу злочину яких є спеціальні технічні засоби отримання інформації.....25

Бондарчук О. М.

Типові питання допиту, пов'язаного з розслідуванням залишення у небезпеці.....29

Вакула І. Ю.

Порівняльний аналіз поняття стадій учинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща.....34

Васів Ю. М.	
Окремі аспекти визначення поняття вбивства через необережність у Кримінальному кодексі України.....	40
Вінічук М. В.	
Проблеми сталого соціально-економічного розвитку держави в контексті забезпечення соціальної безпеки України.....	45
Вовк М. З.	
Малолітній вік особи як обставина, що обумовлює безпорадний стан потерпілої особи.....	50
Войтович Н. П.	
Богдан Кістяківський про історичне значення французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р.	54
Воляннюк В. В.	
Основні складові економічної безпеки будівельно- господарських гіпермаркетів.....	58
Вольський О. О.	
Окремі аспекти взаємодії слідчого та оперативних підрозділів під час досудового розслідування заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.....	63
Галамай О. З.	
Підстави застосування природно-правового звичаю в правовій системі.....	67
Галківська М. Б.	
Професійна (деонтологічна) правосвідомість особи-юриста.....	70
Гасяк Я. В.	
Міжнародно-правова оцінка стану охорони інтелектуальної власності в Україні та Республіці Польща.....	74
Гирило І. М.	
Філософсько-правова концепція Б. М. Чичеріна.....	78
Гладенький О. Я.	
Окремі проблемні аспекти розслідування зіткнення залізничного транспорту.....	81
Горбенко Л. А.	
Людина як суб'єкт права.....	84

Городній М. М.	
Методологія акультураційних процесів.....	87
Гребенюк О. Я.	
Особливості суб'єкта злочину, передбаченого ст. 321 ² Кримінального кодексу України.....	91
Грищук А. Б.	
Професіоналізація як процес підвищення ефективності державної служби в Україні.....	95
Гула Н. Л.	
Цільові спеціалізовані державні фонди як основа соціального захисту населення.....	99
Гуменюк Ю. І.	
Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою як порушення основоположних конституційних прав і свобод людини і громадянина.....	102
Драп'ятій Б. Є.	
Порівняльно-правове дослідження як методологічне підґрунтя вдосконалення норми, передбаченої у ст. 359 КК України.....	105
Дубно Т. В.	
Проблеми визначення способу вчинення злочину при злочинній бездіяльності.....	109
Дуда С. М.	
Історичні аспекти романо-германського права.....	113
Дудидра А. М.	
Наукові підходи до тлумачення понять «державний борг» і «державна позика».....	116
Душек Н. М.	
Процесуальна сторона правоутворення.....	121
Кайдрович Х. І.	
Сутність і зміст поняття фінансової рівноваги: підходи до трактування.....	125
Калінін М. В.	
Теорія «конфліктної моделі суспільства» Р. Дарендорфа як методологічна основа прагматичного розуміння правового конфлікту.....	130

Кахнич В. С.	
Методологія дослідження інтегративної функції порівняльного правознавства.....	134
Качмар Ю. П.	
Еколого-економічна безпека як складова національної безпеки.....	137
Коваль О. Я.	
Співвідношення правових і моральних факторів визначення понять легітимності й легальності.....	140
Ковальська В. Ю.	
Окремі аспекти встановлення об'єкта злочину у посяганнях на статеву свободу та статеву недоторканість дітей.....	145
Коломієць В. Р.	
Місце кримінального процесуального правопорушення в механізмі правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності.....	150
Кузь В. Я.	
Правові аспекти протидії злочинам.....	154
Кузь М. М.	
Правовий феномен суспільного буття.....	160
Кунтій А. І.	
Особа злочинця в криміналістичній характеристиці умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання.....	164
Курляк М. Д.	
Актуальність проблем продовольчої безпеки України.....	168
Левко В. В.	
Синестетичний ефект та його роль у механізмі впливу інформаційно-комунікаційних технологій на ідеологічну складову свідомості людини.....	172
Левко М. М.	
Мито як фіскальний ресурс бюджету в умовах політичної та економічної нестабільності.....	174
Лемеха Р. І.	
Регламентация відповідальності за злочини, ознакою складів яких є істотна шкода. Історія кримінального законодавства.....	180

Лепех Ю. С.	
До питання про сутність адміністративно-правового регулювання права на житло в Україні.....	184
Лизак Я. В.	
Генеza здійснення прокурором функцій процесуального керівництва.....	188
Максимів Л. В.	
Зарубіжний досвід правової регламентації екстрадиції: порівняльний аналіз.....	192
Малахова О. В.	
Питання розподілу тягаря доказування між сторонами кримінального провадження: деякі нотатки до дискусії.....	197
Маркевич А. Р.	
Безпосередній об'єкт складу злочину «самоправство».....	201
Маркова В. О.	
Антиалкогольна профілактика в середовищі неповнолітніх як пріоритетне завдання в практичній діяльності органів внутрішніх справ.....	204
Мартинишин Г. Я.	
Поняття, спільні ознаки та класифікація злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи.....	208
Мартинюк О. М.	
Деякі аспекти становлення української нації та громадянського суспільства в поглядах Д. Донцова.....	214
Машталер Н. С.	
Межі караності злочинів, конститутивною ознакою яких є заподіяння смерті декільком особам.....	219
Машталір Х. В.	
Формування державно-правових пріоритетів Є. Петрушевича як президента і диктатора ЗУНР.....	223
Мельник Н. В.	
Дослідження проблем самоорганізації народу через синергетичний підхід.....	227
Муж В. В.	
Правове виховання як спосіб профілактики правопорушень.....	231

Ноздренко М. В.	
Програма захисту свідків в Україні.....	234
Оленчук І. В.	
Механізм правової ідентифікації.....	237
Олійник М. С.	
Запозичення правових норм: погляд зарубіжних компаративістів (А. Ватсон, П. Легран).....	240
Осовський О. Д.	
Фальсифікація як форма протидії розслідуванню порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.....	246
Павлів В. Р.	
Розмежування підкупу працівника підприємства, установи чи організації із зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права.....	250
Палій М. Б.	
Ціннісна орієнтація як аксіологічна основа правоохоронної діяльності.....	253
Палій Н. Р.	
Стан дослідження проблеми про факти прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами митних органів.....	257
Паславський С. І.	
Угода про визнання винуватості: погляд у майбутнє.....	263
Петрович З. З.	
Право як соціонормативний регулятор.....	268
Піх Ю. А.	
Теоретико-правові аспекти секуляризації у сучасних правових системах християнських країн.....	271
Покалюк І. В.	
Міжнародні стандарти місцевого самоврядування та їх реалізація в Україні.....	275
Попович О. В.	
Ідентифікація, соціалізація та соціальне становлення особи злочинця під впливом молодіжної субкультури.....	281

Порва О. О., Санагурська Г. М.	
Поняття та умови укладення шлюбу.....	285
Рибак В. О.	
Філософсько-правовий спадок правників Галичини на рубежі століть (XVIII–XX ст.ст.).....	291
Рибалко В. О.	
Обставини, що враховуються при застосуванні застави.....	295
Романівка З. Є.	
Поняття та кримінально-правове значення знарядь і засобів учинення злочину.....	299
Романцова С. В.	
Заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей у Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.....	304
Романюк І. М.	
Розвиток законодавства щодо охорони інтелектуальної власності.....	307
Рубцов В. В.	
Історія кримінальної відповідальності за порушення, вчинені експертами.....	311
Рудковська М. Р.	
Суспільна небезпека як ознака поняття злочину в кримінальному законодавстві зарубіжних держав.....	317
Санагурська Г. М.	
Поняття та особливості заручин в Австрійському цивільному кодексі 1811 р.	321
Семенюк-Прибатень А. В.	
Знищення та пошкодження майна як «наскрізні» кримінально-правові поняття.....	325
Серкевич І. Р.	
Тероризм як різновид організованої злочинності.....	330
Скрипник Р. А.	
Класифікація страхового шахрайства.....	335
Слабак М. М.	
До питання про дихотомію публічних і приватних цінностей у праві.....	338

Сліпа О. З.	
Мотивація як головний засіб у підвищенні продуктивності праці персоналу підприємства.....	342
Слотвінська Н. Д.	
Місце постанов Пленуму Верховного Суду України у системі джерел права України.....	346
Сотник Н. А.	
Суть і правова характеристика тимчасового вилучення майна.....	350
Стахура Б. І.	
Сутність демократії як підґрунтя належної реалізації прав людини і громадянина.....	355
Стойка М. С.	
Морально-етичні цінності формування справедливості в діяльності органів внутрішніх справ.....	359
Сторожик Я. Б.	
Поняття тимчасової передачі осіб.....	362
Татарин І. І.	
Поняття «розшукові заходи» у Кримінальному процесуальному кодексі України.....	366
Татарин Н. М.	
Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування самовільного зайняття земельної діяльності та самовільного будівництва.....	369
Туз Н. Д.	
Вживання алкогольних напоїв як один із чинників учинення правопорушень неповнолітніми.....	374
Тучапець І. Б.	
Особливості діяльності міліції Української РСР (1951–1955 рр.).....	377
Филипець З. Б.	
Дослідження тенденцій розвитку ринку консалтингових послуг в Україні.....	384
Фонарюк О. Ю.	
Протиправна поведінка людини в зарубіжних країнах.....	389
Францішкевич Ю. М.	
Полюб'єктність як ознака складеного злочину.....	393

Фрицька О. С.	
Нормативне забезпечення права на свободу думки і слова.....	399
Хлистун О. Л.	
Інформаційне забезпечення підрозділів карного розшуку у протидії квартирним крадіжкам, учиненим організованими злочинними групами.....	404
Чмир С.-І. М., Санагурська Г. М.	
Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування.....	409
Шевчик Ю. В.	
Особливості правової організації виборчого процесу в Україні за О. Ейхельманом.....	415
Шпіляревич В. В.	
Окремі аспекти дослідження підстав застосування кримінально-правових заходів безпеки.....	418
Юрчак І. Р.	
Обов'язки держави в сфері забезпечення та захисту економічної та національної безпеки.....	423
Яремко З. В.	
Вплив заходів заохочення та стягнення на поведінку засуджених, що застосовуються під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.....	428
Ясінська М. І.	
Теорія української державності у поглядах Сергія Шелухіна.....	431
Ясінь І. М.	
Тлумачення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368 ² КК України.....	434

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ
ТА РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

*Тези доповідей та повідомлень учасників
звітної наукової конференції
ад'юнктів, аспірантів та здобувачів
17 жовтня 2014 р.*

Тези опубліковано в авторській редакції

У о р я д н и к Т. С. Коханюк

Макетування

Н. М. Лесь

Друк

Н. Я. Ганущак

Підписано до друку 15.10.2014 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 26,04
Тираж 100 прим. Зам. № 115-14.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.